

Jenni Lahtinen (toim.)

”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisaatiomaisemien kehyksissä

Valtioneuvoston
selvitys- ja tutkimus-
toiminnan julkaisusarja

2019:68

ISSN 2342-6799

ISBN PDF 978-952-287-805-2

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68

”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisaatiomaisemien kehyksissä

Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti

Valtioneuvoston kanslia

ISBN PDF: 978-952-287-805-2

Tekijän organisaatio:

Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus sr.

Helsinki 2019

Kuvailulehti

Julkaisija	Valtioneuvoston kanslia	10.12.2019
Tekijät	Jenni Lahtinen (toim.)	
Julkaisun nimi	"Mikä ois mun juttu" – nuorten koulutusvalinnat sosialisatiomaisemien kehyksissä. Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti.	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68	
ISBN PDF	978-952-287-805-2	ISSN PDF 2342-6799
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2	
Sivumäärä	192	Kieli Suomi
Asiasanat	koulutus, koulutusvalinnat, segregatio, sukupuoli, sukupuoliroolit, tasa-arvo, työmarkkinat, yhdenvertaisuus, tutkimus, tutkimustoiminta	
Tiivistelmä	<p>Suomessa koulutus- ja ammattialojen sukupuolen mukainen segregatio on poikkeuksellisen voimakasta. Alojen eriytyminen on säilynyt voimakkaana, vaikka sukupuolten tasa-arvo on yleisesti kehittynyt. Purkutalkoot-hankkeessa havaittiin koulutuspolkujen eriytymisen olevan voimakkainta nuorten siirtyessä peruskoulusta ammatilliselle toiselle asteelle.</p> <p>Hankkeen loppuraportissa kiinnitetään huomio toisen asteen koulutusvalintoihin ja kysytään, millaisten yksilöön ja tämän perheeseen sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön kytkeytyvien tekijöiden kautta nuorten koulutusvalinnat rakentuvat. Hankkeen laaja-alainen tavoite on lieventää ja purkaa koulutuksen ja työelämän sukupuolen mukaista segregatiota. Raportin kirjoittajat lähestyvät aihetta monimenetelmällisesti laadullisten ja määrällisten aineistojen sekä aikaisemman kirjallisuuden kautta.</p> <p>Raportin luvut osoittavat, että nuorten koulutusvalinnat kumpuavat yksilöllisten elämäntilanteiden kokonaisuuksista, joissa merkityksellisiä ovat niin perhe, kaverit, harrastukset, sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt, rakenteet ja käytännöt kuin alueelliset tekijät. Mainitut tekijät muodostavat sosialisatiomaisemien kontekstit, jotka ovat läsnä nuorten pohtiessa toisen asteen koulutusalojen työntö- ja vetotekijöitä. Peruskoulussa tehtäviin valintoihin vaikuttaa laaja joukko yksilö-, yhteiskunta- ja organisaatiotason tekijöitä, jolloin segregation purkaminen vaatii poliittisia ja käytännön toimenpiteitä niin koulutuksessa ja työelämässä kuin nuorisotyössä ja vapaa-ajan toiminnassa.</p>	
Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa. (tietokayttoon.fi) Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.		
Kustantaja	Valtioneuvoston kanslia	
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Statsrådets kansli	10.12.2019	
Författare	Jenni Lahtinen (redaktör)		
Publikationens titel	"Vad skulle va' min grej" – de ungas utbildningsval i ramen av socialisationsmiljöerna. Slutrapport för projektet Purkutalkoot		
Publikationsseriens namn och nummer	Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2019:68		
ISBN PDF	978-952-287-805-2	ISSN PDF	2342-6799
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2		
Sidantal	192	Språk	Finska
Nyckelord	utbildning, utbildningsval, segregation, kön, könsroller; jämställdhet; arbetsmarknader; jämlikhet, forskning, forskningsverksamhet		
Referat	<p>Könssegregationen enligt utbildningsområden och yrkesbranscher är ovanligt stark i Finland. Områdena och branscherna har fortsatt att skiljas åt kraftigt, fast jämställdheten mellan könen har i allmänhet blivit bättre. Projektet Purkutalkoot visade att utbildningsvägarna skildes åt som starkast då de unga slutar grundskolan och övergår till yrkesinriktade andra stadiet.</p> <p>I slutrapporten fäster vi uppmärksamhet på utbildningsvalen på andra stadiet och frågar hurdana faktorer kopplade till individen och hans familj samt den sociala och kulturella miljön de ungas utbildningsval bygger på. Projektets vittomfattande syfte är att mildra och bygga bort könssegregationen i utbildningen och arbetslivet. Författarna till rapporten närmar sig frågan flermetodiskt, med hjälp av både kvalitativa och kvantitativa material samt av tidigare litteratur.</p> <p>Talen i rapporten visar att de ungas utbildningsval uppstår ur individuella livssituationer som delar av en helhet, där familj, kompisar, hobbyer, sociala och kulturella fenomen, strukturer och praxis samt regionala faktorer spelar en stor roll. De här faktorerna utgör kontexterna i socialisationsmiljöerna som råder när den unga överväger push- och pullfaktorerna i andra stadiets utbildningsområden. De val som unga gör i grundskolan påverkas av en grupp faktorer på individuell, samhällelig och organisatorisk nivå, vilket betyder att det krävs både politiska och konkreta åtgärder för att bygga bort segregation, såväl i utbildningen och arbetslivet som i ungdomsarbetet och fritidsaktiviteterna.</p>		
	Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan. (tietokaytoon.fi) De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt		
Förläggare	Statsrådets kansli		
Beställningar/ distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi		

Description sheet

Published by	Prime Minister's Office	10.12.2019	
Authors	Jenni Lahtinen (eds.)		
Title of publication	"What's my thing" – young people's educational choices in the framework of socialisation landscapes. Final report of the project Breaking down the barriers (Purkutalkoot)		
Series and publication number	Publications of the Government's analysis, assessment and research activities 2019:68		
ISBN PDF	978-952-287-805-2	ISSN PDF	2342-6799
Website address URN	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2		
Pages	192	Language	Finnish
Keywords	education, educational choices, segregation, gender, gender roles, equality, labour market, research, research activities		
<p>Abstract</p> <p>Gender segregation by educational and occupational fields is exceptionally strong in Finland. Segregation in these fields has remained strong, even though gender equality has generally improved. The project Breaking down the barriers (in Finnish Purkutalkoot) demonstrates that the differentiation of educational paths is strongest when young people have completed comprehensive school and enter vocational upper secondary education.</p> <p>In the final report of the project, the authors pay attention to educational choices made at the upper secondary level and ask questions about the kinds of factors related to the individual, their family, and the social and cultural environment through which young people's educational choices will be made. The overall goal of the project is to mitigate and dismantle gender segregation in education and working life. The authors of the report adopt a multimethodological approach to the topic, utilising qualitative and quantitative data and previous literature.</p> <p>The figures in the report demonstrate that young people's educational choices stem from the totality of individual life situations where both family, friends, hobbies, social and cultural phenomena, structures and practices, and regional factors are relevant. These factors form the contexts of socialisation landscapes which are present when young people consider the push and pull factors in fields of education at the upper secondary level. Choices made at comprehensive school are influenced by a wide range of factors at the individual, social and organisational level, in which case dismantling segregation requires political and practical measures both in education, working life and in youth work and leisure activities.</p>			
<p>This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research. (tietokaytoon.fi) The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.</p>			
Publisher	Prime Minister's Office		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

1	Johdanto	11
1.1	Tutkimuksen kysymykset ja raportin rakenne	16
2	Mitä segregaatiosta ja sukupuolittuneista ammattikäsitteistä tiedetään –katsaus kirjallisuuteen	19
2.1	Segregaation selitysmallit.....	19
2.2	Sukupuolittuneen työnjaon kehityskulut Suomessa agraariyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon	22
2.3	Perinteiset käsitykset naiseudesta ja mieheydestä hallitsevat valintoja rakenteellisella tasolla	24
2.4	Sukupuoli koulutuksessa ja työelämässä.....	26
2.5	Nuorten ammattikäsitteet ja koulutusvalinnat	28
3	Sukupuolen mukaiseen segregaatioon vaikuttamisen keinot	31
3.1	Segregaation lieventämiseen tähtäävät toimenpiteet Euroopan unionin jäsenmaissa	31
3.2	Tasa-arvohankkeet ja hyvät käytännöt Suomessa.....	33
4	Koulutusvalintojen tilastollista tarkastelua	39
4.1	Aineistot ja menetelmät.....	39
4.2	Ammatillisen toisen asteen koulutuksen sukupuolittuneet koulutusalat	40
4.2.1	Epätavalliset valinnat seutukunnittain	44
4.3	Epätavallisia valintoja ennustavat yksilöön sekä perheeseen ja alueeseen liittyvät tekijät	45
4.3.1	Nuorimmat valitsevat tyypillisimmin.....	46
4.3.2	Monikulttuurinen tausta ohjaa naisvaltaisille aloille	47
4.3.3	Vanhempien valinnat ohjaavat lasten valintoja.....	48

4.3.4	Nuorten valinnat mukautuvat asuinalueiden koulutus- ja työmarkkinatarjontaan	49
4.3.5	Vapaa-ajan harrastuksilla yhteys epätyypillisiin valintoihin.....	51
5	Nuorten yhteiskunnallista ja koulutuksessa vallitsevaa sukupuolten tasa-arvoa koskevat näkemykset	53
5.1	Oppilaitosten tasa-arvotilanne Suomessa.....	54
5.2	Opiskelijoiden kokemukset sukupuolten tasa-arvosta opiskelussa	55
5.3	Kokemukset häirinnästä ja kiusaamisesta	59
5.4	Opiskelijoiden näkemykset opintoalojen segregoitumisesta	61
5.5	Nuorten näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta yhteiskunnassa.....	63
5.6	Yhteenveto	65
6	Nuoret toisen asteen koulutusvalintoja tekemässä	69
6.1	Nuoret ajassa -tutkimusaineisto	69
6.2	Teoreettista taustaa	71
6.3	Analyysin kuvaus	72
6.4	Tulokset: nuorten valintahorisontit.....	73
6.4.1	Varma suuntautuminen lukio-opintoihin	74
6.4.2	Varma suuntautuminen ammatilliseen koulutukseen	75
6.4.3	Epävarma lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä	76
6.4.4	Epävarma ammatillisista opintovaihtoehdoista.....	78
6.4.5	Suuret unelmat, epävarmat koulutusreitit	78
6.4.6	Yhteenveto	79
6.5	Tulokset: nuorten perustelut koulutusvalinnoille.....	80
6.5.1	Ammatilliset perustelut	80
6.5.2	Koulutukseen liittyvät perustelut.....	81
6.5.3	Sosiaalisiin suhteisiin liittyvät perustelut.....	83
6.5.4	Koulutuksen saavutettavuuteen liittyvät perustelut.....	84
6.5.5	Yhteenveto	85
7	Nuorten sukupuolittuneet ensimmäiset työelämäkokemukset	88
7.1	Nuorten ensikokemukset työpaikoista.....	89
7.2	Millaisia asioita nuoret arvostavat töissä?	91
7.3	Sukupuolittuneet työtehtävät.....	93
7.4	Yhteenvetoa ja suosituksia.....	94

8	Mikä työntää pois, mikä vetää puoleensa? Epätyyppisiä valintoja tehneet nuoret ammatillisessa koulutuksessa	96
8.1	Johdanto: mistä on kysymys?	97
8.2	Laadullinen oppilashaastatteluaineisto.....	99
8.3	Mun juttu opiskeluvalinnan horisonteissa.....	105
8.4	Harkinta ja tietoinen valinta	108
8.5	Kavereista työntö- ja vetotekijöihin.....	113
8.6	Markkinamaskuliinisuus ja mieshoiva?	115
8.7	”Sua tuijotetaan ja naureskellaan ja kyllätään”	118
8.8	Selviytymistekniikat	121
8.9	Isät, ikoniset esineet ja muut sukulaiset.....	123
8.10	Johtopäätös.....	127
9	Opinto-ohjaajien käsityksiä nuorten valinnoista ja suunnanotoista	130
9.1	Nuorten neuvottelut suunnanotoista ja perheen tuki	131
9.2	Sukupuolen merkitykset nuorten suunnanotoissa.....	134
9.3	Kriittisiä huomioita: miten tytöistä, pojista ja valinnoista puhutaan?	136
9.4	Yhteenveto	138
10	Lopuksi	141
10.1	Tutkimuskysymykset ja vastaukset	142
10.2	Suosituksset.....	148
	Lähteet.....	154
	Liitteet.....	175

ESIPUHE

Suomessa ammatilliset koulutusvalinnat ja työmarkkinat ovat vahvasti eriytyneet sukupuolen mukaan. Nuoret ohjautuvat vanhempien sukupolvien tavoin perinteisiksi mielle-tyille mies- ja naisvaltaisille aloille. Sukupuolittunut valinta tehdään usein jo siirryttäessä toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Stereotyyppiset sukupuolirooli-dotukset eli naiseuteen tai mieheyteen liitetyt yleistävät luonnehdinnat on nähty keskeisenä syynä segregaatiolle. Stereotypiat ovat usein liioittelevia kulttuurisia käsikirjoitukasia ja säätelevät sukupuolille soveltuvaksi katsottuja rooleja.

Purkutalkoot: Nuorten koulutusvalintojen taustat ja keinot koulutus- ja ammattialojen sukupuolisegregaation lieventämiseksi -hankkeessa pureuduttiin monipuolisesti nuorten valintoihin. Kävi ilmi, että nuorten elämän ja heidän sosiaalisten maailmojensa kulloisetkin puitteet ovat valintojen keskeisiä tekijöitä. Usein valinnat perustuvat muihin asioihin kuin koulutuksen sisältöön tai tulevaan ammattiin. Nuoret etsivät niin sanottua omaa juttuaan. Vaikka nuoret puhuvat itsestään yksilöinä, jotka tekevät itsenäisiä valintoja - ja tähän opinto-ohjauskin perustuu - nuorten puheessa sosiaaliset seikat korostuvat. Sellaisia ovat esimerkiksi perheen, ystävien ja muiden tärkeiden toisten vaikutukset, paikalliset tekijät, mahdollisuudet ja koulutusvaihtoehdot, myös satunnaiset seikat. Nuoret puhuvat työntö- ja vetotekijöistä: he arvioivat erilaisia koulutusvaihtoehtoja, jotka perustuvat heidän haluamiinsa tai ei-toivottuihin asioihin. Koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja stereotypiat kytkeytyvät näihin tekijöihin.

Nuorisotutkimusverkosto ja Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö (Otus) toteuttivat Purkutalkoot -hankkeen. Kiitän Otusta mainiosta tutkimuskumppanuudesta sekä hankkeen tutkijoita heittäytyvistä kontribuutioista. Tutkimushankkeen ohjausryhmässä ovat toimineet Sanna Hirsivaara (puheenjohtaja, OKM), Outi Viitamaa-Tervonen (STM), Hillevi Lönn-Juva (TEM), Jaana Nevalainen (YM), Seija Jalkanen (TEM), Anna Mikander (OKM), Tommi Karjalainen (OKM) sekä Jenni Kellokumpu (VM). Kiitän ohjausryhmää asiantuntevasta ja paneutuneesta keskusteluista sekä tuesta ynnä viisaista hankelinjauksista.

Kiitämme oppilashaastattelujen nuoria. Kiitokset haastattelujen mahdollistamisesta ja organisoinnista kuuluvat Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymä Riverialle, Jyväskylän koulutuskuntayhtymä Gradialle, Pohjoisen Keski-Suomen ammattiopisto Pokelle, Lounais-Suomen koulutuskuntayhtymä Novidalle sekä Stadin ammattiopistolle. Lisäksi kiitos kaikille Nuoret ajassa -hankkeen tutkijoille ja hankkeeseen osallistuneille nuorille ja opinto-ohjaajille.

Meillä on vielä paljon purettavaa!

Helsingissä 22.10.2019

Tommi Hoikkala

Tutkimusprofessori, Nuorisotutkimusverkosto

KÄSITTEITÄ JA HUOMIOITA LUKIJALLE

Sukupuolen mukainen segregaatio

Sukupuolen mukainen segregaatio tarkoittaa koulutus- ja työalojen sekä työtehtävien eriytymistä miesten ja naisten aloihin, jolloin toisen sukupuolen edustajat ovat aliedustettuina kyseisillä aloilla tai tehtävissä.

Horisontaalinen ja vertikaalinen segregaatio

Horisontaalinen segregaatio tarkoittaa miesten ja naisten eriytymistä eri koulutus- ja ammattialoille esimerkiksi niin, että miehet ovat yliedustettuina tekniikan alan koulutuksissa ja naiset kasvatustieteiden koulutuksissa. Vertikaalinen segregaatio tarkoittaa miesten ja naisten työtehtävien eriytymistä hierarkkisesti esimerkiksi niin, että samalla alalla miehet ovat johtavissa tehtävissä ja naiset heidän alaisiaan. Suomessa horisontaalinen segregaatio on ollut erityisen voimakasta, ja Purkutalkoot-hankkeessa keskitytään segregaatian tähän muotoon.

Epätyypillinen koulutus- tai ammattiala

Koulutus- tai ammattiala on määritelty epätyypilliseksi silloin, kun alan opiskelijoista tai työntekijöistä yli 80 % edustaa eri sukupuolta kuin kyseessä olevan henkilön sukupuoli on.

Sukupuolen moninaisuus

Kirjoitamme raportissa pääasiassa tytöistä ja naisista sekä pojista ja miehistä aihealueen sekä aineistojen asettamien reunaehtojen vuoksi. Tiedostamme, että sukupuoli on moninainen biologinen, kehityksellinen, psykologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö, joka ei ole redusoitavissa kahteen, toisilleen selvästi vastakkaiseen sukupuoleen. Jokaisen ihmisen sukupuoli koostuu yksilöllisistä piirteistä ja on siten moninainen. Viittamme sukupuolen moninaisuuteen aina, kun se on mahdollista.

1 Johdanto

Jenni Lahtinen, Tommi Hoikkala & Sinikka Aapola-Kari

Suomessa koulutus- ja ammattialojen sukupuolen mukainen segregatio on Euroopan tasolla mitattuna poikkeuksellisen voimakasta. Segregatio ilmenee vahvimmin hyvin naisvaltaisilla sosiaali-, terveys- ja kasvatusaloilla sekä miesvaltaisilla luonnontieteiden ja tekniikan aloilla. Koulutus- ja ammattialojen sukupuolen mukainen eriytyminen paikantuu historiallisesti maatalousvaltaiseen yhteiskuntarakenteeseen. Alojen eriytyminen on kuitenkin säilynyt länsimaissa voimakkaana vielä nykypäivänäkin, vaikka sukupuolten tasa-arvo on yleisesti ottaen kehittynyt. (Smyth & Steinmetz 2008; Bettio & Verashchagina 2009; Burchell ym. 2014.) Naisten ja miesten vinoutuneeseen jakaumaan eri aloilla vaikuttavat erilaiset yksilö- ja mikrotason prosessit yhdessä koulutusjärjestelmän ja työmarkkinoiden institutionaalisten tekijöiden kanssa. Yhtenä syynä jo lapsuudessa ja nuoruudessa ilmenevään sukupuolittumiseen on nähty stereotyyppiset käsitykset eri sukupuolista ja kullekin sukupuolelle sopivista ammateista.

Sukupuolittuneiden ammattikäsitusten ja yleisemmin segregatian purkaminen on nähty tärkeänä, sillä alojen voimakas eriytyminen jäykistää työmarkkinoita ja rajoittaa yksilöiden valinnanmahdollisuuksia (Burchell ym. 2014). Tulevaisuudentutkimusten mukaan tapamme ymmärtää työtä ja siihen liittyviä merkityksiä ovat suurimpia tulevaisuuden murroksia. Tiedon tuottaminen nuorten koulutusvalinnoista ja niiden taustatekijöistä on erityisen ajankohtaista juuri nyt, kun kasvun, tuottavuuden ja hyvinvoinnin perinteiset yhteydet muuttuvat ja murtuvat. (Oksanen 2017; Juutilainen 2019.) Lisäksi koulutus- ja ammattialojen sukupuolen mukaisen eriytymisen purkaminen on tärkeää tasa-arvon kannalta, sillä segregatian voidaan nähdä ylläpitävän esimerkiksi miesten ja naisten keskimääräisiä palkkaeroja ja tuottavan yhteiskunnallisesti epätasa-arvoista vallanjakoa.

Sukupuoliin liitettyjen käsitysten merkityksestä nuorten koulutusvalinnoissa on vain vähän tutkimustietoa, vaikka koulutusvalintoja ja niitä tukevaa ohjausta on tutkittu laajalti. Suurimman huomion näissä tutkimuksissa ovat usein saaneet koulutusvalintoja koskevat institutionaaliset järjestelyt koulutusinstituutioiden ulkopuolella olevien tekijöiden jäädessä tarkasteluissa vähemmälle huomiolle. Käsillä olevassa Purkutalkoot-hankkeen loppuraportissa kiinnitämme huomiomme perus- ja toisen asteen välisiin koulutusvalintoihin ja kysymme, millaisten yksilöön ja tämän perheeseen sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön kytkeytyvien tekijöiden kautta nuorten koulutusvalinnat rakentuvat.

Sukupuolen ohella yksilöiden koulutus- ja urapolut muotoutuvat yhteiskuntaluokan, etnisyyden sekä vammaisuuden ja vammattomuuden kaltaisten sosiaalisten kategorioiden kehyksissä unohtamatta maantieteellistä, asuinalueen koulutus- ja elinkeinorakenteeseen kytkeytyvää ulottuvuutta (Myrskylä 2009; Woodhams ym. 2015; O'Dwyer & Colic-Peisker 2016; Souto 2016; Käyhkö 2016). Sukupuoli ei siis ole ainut elämänpolkuja ohjaava kategoria, mutta se on sitä hyvin vahvasti. Maria Charles ja Karen Bradley (2009)

kirjoittavat, että yhteiskuntajärjestelmässämme sukupuoli on ehkäpä itsestään selvin, kokonaisvaltaisin ja nuorimpana opittu sosiaalisen luokittelun kategoria, joka aktivoi yksilöissä stereotyyppisiä käsityksiä ja oletuksia itsestään ja muista. Naiset ja miehet ammentavat eri kulttuurisista ja sosiaalisista malleista, joiden perusteella muodostuu odotuksia ja oletuksia sukupuolille sopivista ammateista (mt.). Sosiaalisten kategorioiden mukaan rakentuvat koulutus- ja urapolut muodostuvat yksilöiden ja yhteiskunnan rakenteiden välisissä monitasoisissa suhteissa.

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä perus- ja toisen asteen nivelvaiheessa lähes poikkeuksetta kaikki peruskoulun päättävät nuoret valitsevat tulevan jatkokoulutusväylänsä kansallisessa yhteishaussa. Siirtymä perusasteelta toiselle asteelle on pääpiirteiltään kaksijakoinen. Valittavana on kaksi statukseltaan erilaista koulutuspolkua: yleisivistävä lukiokoulutus, johon liitetään teoreettisen tiedon ja akateemisen uran ominaisuuksia, sekä ammatillinen koulutus ja sen sisällä eri koulutuslinjat, joita määrittävät käytännöllinen ja ruumiillinen tieto sekä nopea työelämään siirtyminen. Usein nuoret perustelevat myös itse valintaansa lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä määrittelemällä itsensä *lukija* tai *tekijä* -tyypeiksi (Käyhkö 2006). Jako koulutuslinjojen välillä ei kuitenkaan ole selvärajainen, vaan myös ammatilliseen koulutukseen sisältyy teoreettisia aineita ja lukiokoulutukseen työelämä tietoutta. Kaksois- ja kolmoistutkinnot mahdollistavat myös ylioppilastutkinnon tai koko lukion oppimäärän suorittamisen ammattipätevyyden lisäksi. Suomalainen koulutusjärjestelmä mahdollistaa dualiperiaatteen murtumisen toisen asteen jälkeisissä siirrymissä, sillä ammatillinen koulutus antaa hakukelpoisuuden kaikkiin korkeakouluihin ja toisaalta lukiosta voi hakeutua ammatilliseen koulutukseen.

Esitämme, että suomalaisen koulutuspolitiikan perusoletus koskee niin sanottua *ideaalivalitsijaa*. Sen mukaan oppilaat ovat rationaalisia toimijoita kyeten optimoimaan koulutusvalintansa niin, ettei turhia opintoväylien keskeytyksiä tapahdu. Nuorten omat sosiaaliset maailmat näyttävät kuitenkin elävän omissa ulottuvuuksissaan: raportin aineistolähtöiset luvut osoittavat, että yksilötasolla nuorten siirtymät eivät välttämättä ole vahvasti tulevaisuusorientoituneita valintoja vaan pikemminkin näyttävät nousevan nykyhetken lähtökohdista ja saattavat perustua lyhyen aikavälin tarkasteluun ja jopa sattumaan (myös Tolonen & Aapola-Kari 2018; Järvensivu & Pulkki 2019). Nuorten omat valinnat ja niitä koskevat kertomukset eivät ole itsestään selvästi rationaalisten yksilötoimijoiden tarinoita, joissa subjektit ennakoivat järkevästi tulevaisuutensa, ovat tavoitesuuntautuneita ja etenevät tavoitteisiinsa nopeasti ja määrätietoisesti – tosin tällaisiakin nuoria toki on (ks. lisää luku 8 tässä raportissa). Kuvaamme seuraavaksi, mistä käsitteemme *koulutuspolitiikan ideaalivalitsija* kumpuaa.

Antti Saari (2011, 348–351) kirjoittaa kasvatustieteellisessä väitöskirjassaan yhdysvaltalaisesta opetussuunnitelmatutkimuksen klassikosta Ralph W. Tyleristä (1902–1994). Tyler oli tuon tutkimusalan niin sanotun tehokkuusliikkeen (efficiency movement) arvostettu edustaja. Saari (mt., 351) kirjoittaa Tylerin luoneen utopian koulutuksen suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin järjestelmästä, jossa objektiivinen tieto kiertää yhteiskunnasta

opetussuunnitelmaan, siitä luokkahuoneisiin ja oppilaille sekä jälleen takaisin virkamiesten suunnittelupöydälle. Kyseessä on jatkuvasti toiminnassa oleva kehittämisen ja arvioinnin kehä, joka uudistuu ja tehostuu. Saari muotoilee, että Tylerin periaatteet ovat arkijärjen mukaisia toimintatapoja ja että ne muodostavat opetuksen hallinnan *common sense*. Tässä yhteydessä puhutaan usein myös didaktisen ajattelun instrumentaalisesta rationaalisuudesta.

Epäilemättä edellä mainitun kehän konteksti on koulutuspolitiikka sen kaikessa moninaisuudessaan mutta myös koulussa toteutuvina käytäntöarkkitehtureina (Heikkinen ym. 2018); kukin opettaja luo opetuskäytännössään version oman aineensa opetussuunnitelmasta.

Risto Raivola (2008) on todennut koulutuksen arviointispektrin olevan laaja. Se käsittää yksittäisen oppilaan koulusuoritukset ja ulottuu aina koulutuksen eri alat ja tasot integroivan kokonaisjärjestelmän ja sen ohjauksen arviointiin saakka. Raivola (mt., 154) sijoittaa koulutuspoliittisen arvioinnin abstraktiin malliin seuraavasti:

Rationaalisen koulutuksen ennakkoinnin ja suunnittelun edellytyksenä on luottamus siihen, että koulutuksella voidaan saada aikaan sekä yksilöissä että yhteisöissä hallittuja sosiaalisia ja taloudellisia muutoksia, toisin sanoen hyvinvoinnin lisääntymistä. Koulutuspolitiikan arviointi kohdistuu näin harjoitettuun ja suunniteltuun (ex ante) koulutuspolitiikkaan eli siihen, onko kyseinen luottamus ollut perusteltua.

Koulutuspolitiikka tarkoittaa Raivolan (2008, 154) mukaan:

[T]oimet ja pyrkimykset, joilla eri intressiryhmät ja julkisen vallan poliittiset ja hallinnolliset elimet niiden koosteena yrittävät vaikuttaa koulutuksen suuntaamiseen, voimavaroihin, rakenteisiin, prosesseihin, sisältöön ja kaikkien näiden avulla tuotoksiin ja tuloksiin. Kohde sisältää siis yhtä hyvin lainsäädäntöprosessin ja vallankäyttöä korostavan jakopolitiikan (politics) kuin niiden seurauksena syntyneet suunnitelmat ja toiminnot (policy). Arviointi liikkuu tällöin makrotasolla ja rajat suunnitteluun ja tutkimukseen ovat usein sangen joustavat. Hyvänä esimerkkinä on lainsäädännön valmistelua varten asetettu asiantuntijakomitea, joka analysoi aikaisempia käytänteitä ja niiden menestymistä, tuottaa vaihtoehtoisia lähestymistapoja esille nostettuun ongelmaan, arvioi niiden kustannusvaikutuksia ja tekee ratkaisuehdotuksia. Arvioinnin tarkoituksena on tuottaa tieteellisin tiedonhankinta- ja analyysimenetelmin uskottavaa ja luotettavaa informaatiota sekä kohteen ympärillä käytävän keskustelun (neuvottelun) että päätöksenteon tarpeisiin. Koulutuspoliittisella arvioinnilla ja arvioijalla on siten selkeä rooli poliittisessä prosessissa. Keskeisiä arvioinnin kohteita ovat kansallisen koulutuksen taso, opetuksen laatu, koulutusjärjestelmän ja sen osien johtaminen ja poliittinen ohjaus, koulutusinvestointien määrä, jakautuminen, osuvuus ja tosiasiallinen kohdentuminen, koulutusvirrat ja koulutusvaranto, järjestelmän eri osien toimiminen yhdessä kokonaisjärjestelmänä (integraatio) sekä yhä useammin organisaatioiden toiminnan tehokkuus ja tuloksellisuus. Käsitys hy-

västä yhteiskunnasta ja hyvästä ihmisestä tiivistyy opetussuunnitelmaan tai sen perusteisiin ja tämän käsityksen perusteella esimerkiksi perusopetuksen tuntijakoon. Asiasta käyty keskustelu on uudistusten yhteydessä ollut kiivastakin, mikä osoittaa sen poliittisen merkityksen arvioinnin kohteena.

Pitkä sitaatti on tarpeen tutkimuskäsitteemme – koulutuspolitiikan ideaalivalitsija – kuvaamiseksi ja siihen liittyvän moninaisten kontekstien maailman osoittamiseksi. Tutkimuksemme kannalta on olennaista kysyä, millainen kuva oppilaasta rakentuu koulutuspolitiikan moniulotteisissa todellisuuksissa ja niitä vastaavissa arjen opetuskäytännöissä. Voidaan sanoa, että kyse on oppilasta koskevasta perusoletuksesta, ihmiskuvasta ja abstraktista mallista. Malli kertoo, millaisena oppilas nähdään ideaalisesti niin, että hän soljuu optimaalisesti ja tehokkaasti modernin yhteiskunnan hänelle tarjoamaan työnjaon mukaiseen paikkaansa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi peruskoulun yhdeksännen luokan oppilaanohjauksen tarkastelemista koulutuspolitiikan systeemitason sosiaalisena ja kulttuurisena faktana.

Perusoletuksen taustalla näemme koulutuspolitiikan systeemisen pyrkimyksen järjestelmän tehostamiseen ja opiskelijoiden toimittamiseen ilman kitkaa asteelta toiselle ja lopulta työmarkkinoiden käytettäviksi, kuten koulutus- ja työyhteiskunnissa on ollut tapana. (Hoikkala ym. 2019; Tolonen & Aapola-Kari 2018.) Voidaan myös sanoa, että koulutuspolitiikan ideaalivalitsija paikantuu eräänlaisena metaoletuksena lainsäädäntöön, koulutuspoliittisiin teksteihin ja linjauksiin mutta myös arjen käytäntöarkkitehtuureihin. Olisi empiirinen kysymys selvittää esimerkiksi tekstianalyysin keinoin, miten koulutuspoliittinen ideaalivalitsija ilmenee eri yhteyksissä. Tässä raportissa emme kuitenkaan tee laajaa tekstianalyysia ideaalivalitsijan ilmenemisestä koulutuspoliittisissa dokumenteissa vaan käytämme sitä analyttisenä tutkimuskäsitteenä tulkitessamme haastatteluaineistoja. Tutkimuskäsitteenä se on oletus, jonka mukaan koulutuspoliittinen systeemimaailma katsoo ja kohtelee ysiluokan opintosuuntien valitsijoita esimerkiksi yhteishaussa yksilöllisinä valitsijoina. Käsite on toiminut tutkimusprosessissa työkaluna, jonka avulla tutkijat ovat tuottaneet tässä raportoitavia tuloksia.

Koulutusjärjestelmää on kehitetty ja uudistettu viimeisten vuosien aikana usealla tavalla. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen reformi¹ on uudistanut koulutuksen rahoitusta, ohjausta, toimintaprosesseja, tutkintojärjestelmää sekä järjestäjä rakenteita. Käytännössä opiskelijoiden opintopolkua on yksilöllistetty, eli tutkinnon voi suorittaa aiempaa joustavammin ja henkilökohtaisessa tahdissa. Lukiouudistuksen² keskeisimpiä sisältöjä on niin ikään opintopolkujen henkilökohtaistaminen. Samalla kehitetään oppiainerajat ylittävien opintojen suorittamista ja tiivistetään yhteistyötä korkeakoulujen kanssa. Peruskoulua on puolestaan kehitetty Uusi peruskoulu -ohjelman³ avulla. Ohjelmassa koros-

¹ <https://minedu.fi/amisreformi>

² <https://minedu.fi/uusilukio>

³ <https://minedu.fi/uusiperuskoulu>

tetaan oppijälähtöisyyttä, osaavia opettajia ja yhteisöllistä toimintakulttuuria. Lisäksi korkeakoulutuksen opiskelijavalintoja on uudistettu⁴ tavoitteena nopeuttaa ja aikaistaa siirtymää toiselta asteelta korkeakouluopintoihin.

Miten edellä kuvattu koulutuspolitiikan ideaalivalitsija asettuu näihin ajankohtaisiin koulutuspolitiikan kehittämistoimiin? (Suomen koulutuspolitiikan ajankohtainen tyleriläinen kehä – ks. Saari 2011 edellä.) Kaikki mainitut uudistukset painottavat opiskelijan ja oppilaan yksilöllisen tuen ja ohjauksen tarvetta sekä alleviivaavat toisaalta yhteisöllisten seikkojen ja tekijöiden tärkeyttä opiskelun prosessissa. Samalla erityisesti toisen asteen uudistusten keskeisenä oletuksena on, että opintopolut on osattava rakentaa entistä enemmän omatoimisesti. Kehittämistoimet olisikin syytä saattaa systemaattisen ja kriittisen arvioinnin kohteeksi sen selvittämiseksi, millä tavoin mainitut ohjelmat ja reformit ovat onnistuneet luomaan oppilasyksilöä tukevia yhteisöllisiä rakenteita oppilaitosten käytäntöarkkitehtuureihin ja arkeen. Erityisesti opiskelijoiden itseohjautuvuuden periaatteesta ponnistavien amisreformin, lukiouudistuksen ja opiskelijavalintojen uudistamisen yhteisövaikutusten arviointi olisi erittäin keskeistä. Parhaimmillaan edellä mainitut uudistukset tarjoavat instrumentteja segregaaion purkamiseen työelämäkytkösten ja aiempaa joustavamman koulutuslinjan vaihdon kautta. Yksilöllisyyttä korostavan ideologian ohella on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota siihen, ettei sukupuolen taikka muiden sosiaalisten kategorisointien vaikutusta valintoihin sivuuteta.

Kaiken yllä leijuu myös kysymys siitä, millä tavoin saadaan aikaan syvällisiä muutoksia koulutuksen toimintaan. Helena Rajakaltio (2014) on listannut joukon tekijöitä, jotka jarruttavat koulujen kehittämistä. Hänen tekstistään voimme nostaa tähän viisi seikkaa. Ensiksi: työyhteisön ulkopuolelta tulevat uudistukset uhkaavat jäädä pelkän puheen tasolle, ellei tulkinnallisille prosesseille ole jätetty tarpeeksi tilaa. Toiseksi: kehittämistyö edellyttää pedagogista johtamista; kehitys ei voi olla pelkästään reaktiota johonkin työyhteisön ulkopuolelta tulevaan. Kolmanneksi: kehittämistyö onnistuu silloin ja vain silloin, kun se nivoutuu osaksi arjen toimintaa, jokapäiväiseen työn organisointiin ja työn tekemiseen. Neljänneksi: yhteistyö jää satunnaiseksi, ellei koulussa ole tukena yhteisöllisiä rakenteita. Viidenneksi: opettajien työnkuva on rakentunut yksin tekemisen ja ammatillisen autonomian varaan, ja siksi yhteinen kehittäminen voi olla toisinaan hankalaa. (Rajakaltio 2014, 45–47.) Rajakaltion kuvaamat ja dokumentoimat kehittämisen esteet kertovat hyvin, kuinka olennaisia käytäntöarkkitehtuurien eri tasot ovat, jos todella halutaan saada aikaiseksi muutoksia koulutuksen toimintaan. Myös Tommi Hoikkalan ja Jyrki Laineen (2017) kehittämishankkeen kenttäkokemus kolmessa päijätähämäläisessä yhtenäiskoulussa istuu oikein hyvin Rajakaltion yleistykseen.

Vaikka Purkutalkoot-hankkeessa keskitymmekin nuorten koulutusvalintoihin, on hyvä huomioida, että koulutusvalinnoilla on läheinen yhteys työelämään ammatinvalinnan ja ylenemismahdollisuuksien kautta. Segregaaion purkamisessa oppilaitosten ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyöllä on suuri merkitys. On myös huomattava, että siirtyminen toiselle

⁴ <https://minedu.fi/opiskelijavalinnat-ja-yhteistyö>

asteelle ei useinkaan lukitse yksilöä tietylle lineaarisesti etenevälle polulle. Koulutus- ja uravalintoja tehdään monesti läpi elämän siirtyen sekä koulutusasteelta että työalalta toiselle vertikaalisesti ja hierarkkisesti kaikkiin mahdollisiin suuntiin.

1.1 Tutkimuksen kysymykset ja raportin rakenne

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman 2017 taustamuistiossa Purkutalkoot-hankkeelle on asetettu tavoitteeksi tuottaa tietoa stereotyyppisistä ammattikäsitteistä ja niiden syntymisestä nuorten maailmassa sekä siitä, miten käsitykset ammateista yhdessä (stereotyyppisten) sukupuolirooliodotusten kanssa vaikuttavat koulutus- ja urasuunnitteluun. Tutkimus on rajattu erityisesti perusopetuksessä oleviin nuoriin. Pääpaino on kouluympäristöä laajemmin nuorten elämäntilanteissa olevien vaikutusten selvittämisessä.

Hankkeelle on asetettu seuraavat tutkimuskysymykset:

- Mitä segregatiosta ja sukupuolittuneista ammattikäsitteistä tiedetään? Millaisia ovat nuorten käsitykset ammateista? Onko ammattikäsitteissä havaittavissa muutoksia viimeisen 20 vuoden ajalta?
- Millaisia hyviä käytäntöjä segregatiosta lieventämiseen on olemassa?
- Millainen merkitys koulutus- ja ammatinvalinnan tueksi toteutetuilla palveluilla ja viestinnällä on käsityksille ammateista sekä koulutus- ja ammattitoiveille?
- Minne sukupuolen mukainen segregatio sijoittuu koulutuspoluilla? Mitkä yksilöön ja tämän perheeseen sekä yhteiskuntaan kytkeytyvät tekijät selittävät sukupuolittuneita koulutusvalintoja?
- Minkälaisia näkemyksiä nuorilla on sukupuolten tasa-arvosta?
- Mitkä tekijät nuorten elämäntilanteissa vaikuttavat nuorten ammattikuvien ja käsitysten syntymiseen, ja millä tekijöillä on ja on ollut merkittävin vaikutus?
- Millaisten käsitysten ja prosessien tuloksena nuoret päätyvät valitsemaan tiettyjä ammattialoja, ja mitä sukupuolittuneita merkityksiä valintoihin liittyy? Miten esimerkiksi nuorten käsitykset omista kyvyistään ja omasta osaamisestaan suhteessa ammatteihin vaikuttavat aloille hakeutumiseen?
- Millä tavalla työstä ja työelämästä saadut kokemukset (ml. harjoittelu) vaikuttavat koulutustoihin ja käsityksiin ammateista?
- Miten nais-/miesenemmistöisiä aloja voitaisiin tehdä houkuttelevammiksi myös näillä aloilla nyt vähemmistöinä olevien sukupuolten edustajien silmissä, ja miten voitaisiin poistaa näille aloille hakeutumisen tiellä olevia esteitä?

Raportin kirjoittajat ovat eri osioissa etsineet vastauksia näihin kysymyksiin moninaisilla aineistoilla ja kirjallisuuden tarkastelulla. Tutkimusraportin rakenne etenee seuraavasti. Luvussa kaksi Jenni Lahtinen ja Atte Vieno tarkastelevat aikaisemman kirjallisuuden pohjalta, mitä sukupuolen mukaisesta segregatiosta ja ammattikäsitusten sukupuolittumisesta tiedetään. Lahtinen ja Vieno erittelevät segregaatian selittämiseksi syntyneitä teorioita ja lähestymistapoja sekä käsittelevät sukupuolittuneen työn ja palkkauksen historiallista kehitystä suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Lisäksi Lahtinen ja Vieno esittelevät segregatioon, koulutusjärjestelmään, työmarkkinoihin ja ammattikäsitteisiin liittyvää, lähinnä 2000-luvulla kirjoitettua kansainvälistä ja kotimaista tutkimuskirjallisuutta.

Lukuun kolme Lahtinen ja Vieno ovat koonneet sukupuolen mukaisen segregaatian lieventämiseen tähtäviä hankkeita ja toimenpiteitä. He esittelevät aluksi laajemmin Euroopan tasolla segregatioon vaikuttamisen keinoja sekä tiiviin yhteenvedon poliittisista, työpaikkoihin kohdistuvista ja yksilötason toimenpiteistä. Suomen osalta kirjoittajat vetävät yhteen 1980-luvulta lähtien toteutettuja kehittämis- ja tutkimushankkeita sekä listavat hankkeissa kehitettyjä segregaatian lieventämisen hyviä käytäntöjä.

Luku neljä avaa raportin empiirisen osion. Juhani Saari ja Jenni Lahtinen tarkastelevat tilastoaineistojen kautta segregaatian paikantumista koulutuspoluilla. Kirjoittajat esittelevät koulutusvalintoihin kytkeytyviä rakenteellisia, alueellisia ja yksilötason tekijöitä. Työalojen ja -tehtävien sukupuolittuminen liittyy yhteiskunnalliseen tasa-arvoon muun muassa palkkauksen ja vallanjaon kautta. Sinikka Aapola-Kari käsittelee luvussa viisi nuorten tasa-arvoa koskevia asenteita tuoreiden kyselytutkimusten, kuten vuoden 2017 Tasa-arvobarometrin, Kouluterveyskyselyn ja Nuorisobarometrin kautta.

Tilastollisilla tarkasteluilla voidaan selvittää ilmiöiden välistä riippuvuutta, mutta syyn ja seurauksen luonteesta niiden avulla voidaan esittää vain arvailuja. Halutessamme vastauksia kysymyksiin *miksi* ja *miten* asiat ovat yhteydessä toisiinsa yksilöiden sosiaalisissa todellisuuksissa tarvitsemme laadullisia menetelmiä. Luvussa kuusi Sinikka Aapola-Kari ja Tarja Tolonen hahmottavat nuorten koulutusvalintojen jäsentymistä kontekstilla peruskoulun yhteishaun valintatilannetta ja valintojen taustalla olevia merkityksiä peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten nuorten haastattelujen kautta. Luvussa seitsemän Aapola-Kari tarkastelee kirjoittajakumppaneineen nuorten sukupuolittuneita ensimmäisiä työelämäkokemuksia peruskoulun työelämäntutustumisjakson (TET) ja kesätöiden aikana.

Luvussa kahdeksan Tommi Hoikkala analysoi toisen asteen ammatillisilla koulutusaloilla opiskelevien nuorten kertomuksia omista poluistaan epätyypillisille koulutusaloille. Hoikkala tarkentaa katsettaan nuorten kouluinstituutioiden ulkopuolelle jääviin sosialisointimaisemien erilaisiin konteksteihin. Hoikkala hahmottaa koulutusvalintojen työntö- ja vetotekijöiden mekanismeja. Jenni Lahtinen tarkastelee luvussa yhdeksän koulun ammattilaisten käsityksiä nuorten koulutusvalinnoista opinto-ohjaajien haastatteluiden kautta.

Lahtinen tarkastelee koulutusvalintojen rakentumista osana sosiaalisia suhteita ja maantieteellistä asuinympäristöä sekä pohtii opinto-ohjaajien käsityksiä sukupuolen merkityksestä koulutusvalinnoissa ja toisaalta koulutuksen arjessa.

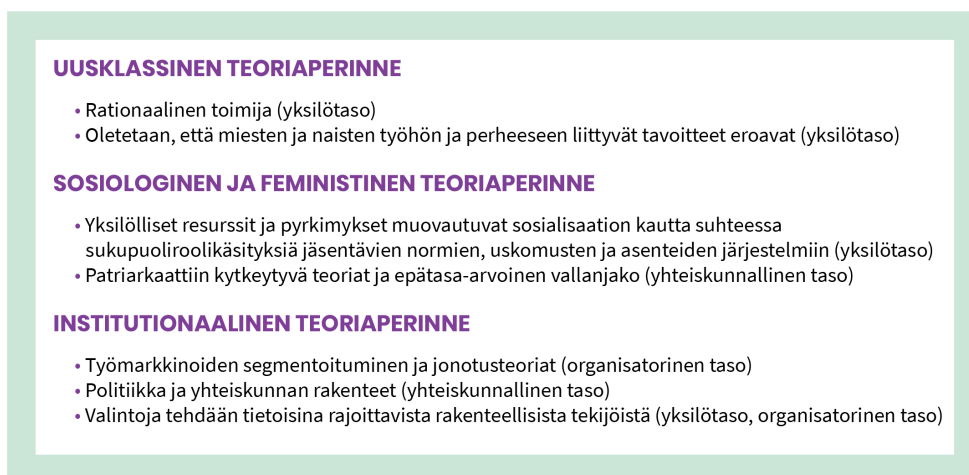
Viimeisessä luvussa vastaamme kootusti hankkeelle asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Pohdimme, miten koulutus- ja ammattialojen segregatiota voitaisiin lieventää. Esi-tämme tutkimustulosten pohjalta suosituksia, joiden avulla segregatiota voidaan purkaa ja eri aloja tehdä houkuttelevammiksi kaikille sukupuolille.

2 Mitä segregatiosta ja sukupuolittuneista ammattikäsitteistä tiedetään – katsaus kirjallisuuteen

Jenni Lahtinen & Atte Vieno

Esittelemme luvussa sukupuolisegregaation selittämiseksi syntyneitä teorioita ja lähestymistapoja sekä perehdymme suomalaisen työnjaon historiaan. Lisäksi käsittelemme 2000-luvulla julkaistua kirjallisuutta segregatiosta ja sukupuolittuneista ammattikäsitteistä.

2.1 Segregaation selitysmallit

Kuvio 1. Segregaation teoriaperinteet.

Sukupuolen mukaista segregatiota selittämään on syntynyt useita teorioita ja lähestymistapoja (kuvio 1), jotka käsittelevät segregatiota niin yksilöiden kuin yhteiskunnan, yritysten ja työpaikkojen näkökulmista. Teoriat voidaan jakaa kolmeen kategoriaan niiden tieteenfilosofisten lähtöoletusten mukaan: uusklassiseen teoriaperinteeseen, sosiologiseen ja feministiseen teoriaperinteeseen sekä institutionaaliseen teoriaperinteeseen (Steinmetz 2012).

Uusklassinen teoriaperinne perustuu oletuksiin yksilöistä rationaalisina toimijoina, jotka tavoittelevat omiin intresseihinsä parhaiten sopivaa työtä huomioiden omat resurssinsa,

rajoitteensa ja työoloihin liittyvät toiveensa (preferenssiteoria). Uusklassisissa teorioissa oletetaan, että miesten ja naisten työhön liittyvät tavoitteet eroavat toisistaan niin, että miehet pitävät työuraa tärkeämpänä, jolloin he investoivat uralla etenemistä edistävän inhimillisen pääomansa (esim. Becker 1964) kehittämiseen enemmän kuin naiset. Naisten puolestaan oletetaan panostavan enemmän perheeseen ja tavoittelevan korkeaa alkupalkkaa ja joustavuutta työn ja perheen yhteensovittamisessa. Vastaavasti työnantajien oletetaan reagoivan miesten ja naisten erilaisiin tavoitteisiin muun muassa rekrytoimalla miehiä erikoistumista ja kokemusta edellyttäviin työtehtäviin. (Steinmetz 2012.)

Uusklassisia teorioita voi kritisoida miesten ja naisten työhön kytkeytyvien tavoitteiden olettamisesta vapaaehtoisiksi. Tällöin jätetään huomiotta työhön suhtautumista muovavat, yhteiskunnallisiin valta-asemiin kytkeytyvät kulttuuriset ja sosiaaliset prosessit. Vaikka hypoteettisesti voisimme tehdä valintoja ilman rajoitteita, teorioiden taustalla vallitseva oletus rationaalisesta toimijasta paisuttaa taloudellisen hyödyn merkitystä yksilöiden valinnoissa ja jättää huomiotta muiden inhimillisten ja sosiaalisten tarpeiden tyydyttämisen merkityksen. Niin ikään keskeinen uusklassisten teorioiden kritiikki koskee inhimillisen pääoman selitysvoimaa. Teorian mukaan naisten kouluttautumisen aikaansaaman sukupuolten välisen inhimillisen pääoman erojen kaventumisen pitäisi johtaa muun muassa sukupuolten välisen palkkakuilun kaventumiseen, mutta osa palkkakuilusta näyttää selittyvän muilla tekijöillä. Ammattialojen horisontaalinen eriytyminen ei myöskään näytä laantumisen merkkejä, vaikka naisten koulutustaso, sitoutuminen työhön ja vastuu perheen elättämisestä palkkatyöllä ovat yleisesti ottaen kasvaneet. (Blackburn ym. 2002; Steinmetz 2012.)

Sosiologinen ja feministinen teoriaperinne pitää sisällään joukon lähestymistapoja, joita yhdistää ymmärrys yksilöllisten resurssien ja pyrkimysten muovautumisesta suhteessa sukupuolirooleja ja valtasuhteita jäsentävien normien, uskomusten ja asenteiden järjestelmiin. Siinä missä uusklassisessa teoriaperinteessä yksilöiden preferenssit otetaan annettuina, sosiologisessa lähestymistavassa on kiinnitetty huomiota siihen, miten stereotyyppiset oletukset miesten ja naisten soveltuvuudesta erilaisiin tehtäviin vaikuttavat tyttöjen ja poikien kasvatukseen (sosialisaatio) (esim. Cororan & Courant 1985). Kasvatuksessa eteenpäin välitettyjen stereotyyppisten käsitysten oletetaan ohjaavan tyttöjä naisille ja poikia miehille soveltuviksi katsottuihin ammatteihin. Ammattikuvia jäsentävät stereotyyppiset oletukset naiseudesta ja mieheydestä, joiden mukaan naiset katsotaan erityisen soveltuviksi hoivaaviin tehtäviin ja miehet puolestaan fyysiseen voimaan ja valtaan kytkeytyviin tehtäviin. Työmarkkinoiden jako mies- ja naisvaltaisiin aloihin seuraa näitä yhteiskunnassa vallitsevia stereotyyppioita. Naisten ja miesten jakautumisen eri ammattialoille katsotaankin nousevan käsityksistä, joiden mukaan tietyt työt luokitellaan joko feminiiniseksi tai maskuliiniseksi. Vertikaalinen segregatio syntyy kulttuurissa vallitsevista uskomuksista, joiden mukaan valta ja asiantuntijuus ovat maskuliinisia ominaisuuksia. (Steinmetz 2012.)

Naiseutta ja mieheyttä koskevat kulttuuriset käsitykset jäsentävät paitsi nuorten valintoja myös poliittisia ratkaisuja sekä nais- ja miesvaltaisten alojen arvottamista ja palkkausta.

Feministiseen teoriaperinteeseen kytkeytyvä tutkimus on kiinnittänyt huomiota erityisesti segregaaion ja yhteiskunnallisten valta-asemien yhteen kietoutumiseen (esim. Hartmann 1976). Patriarkaattiin kytkeytyvät teoriat esittävät, että miesten suurempi edustus valta-asemissa estää naisia saamasta arvostetuimpia töitä tai saavuttamasta näitä valta-asemia. Se että naisten kouluttautumisen aste on korkeampi kuin miesten, ei ole kokonaan poistanut naisten ulossulkemista hierarkiassa ylimpänä olevista ammateista ja työmarkkina-asemista. Lisäksi viimeaikaiset erityisesti miesvaltaisia ammatteja kohdanneet rakenteelliset murrokset muodostavat uuden haasteen feministiselle teorialle. (Blackburn ym. 2002; Steinmetz 2012.)

Institutionaalinen teoriaperinne tutkii työmarkkinoiden rakennetta sekä työhön ja työnteokseen kytkeytyvää politiikkaa. Työmarkkinoiden segmentoitumista koskevat selitysmallit olettavat, että työmarkkinat voidaan jaotella luokkiin niiden ominaisuuksien mukaan (esim. palkkataso, vaadittava koulutustaso, liikevaihto). Yleisesti käytetyssä segmentaatioteoriassa työmarkkinat jaetaan ensisijaisiin ja toissijaisiin työmarkkinoihin (Doeringer & Piore 1971). Ensisijaisten työmarkkinoiden työpaikkojen ominaisuuksia ovat hyvä palkka, turva ja etenemismahdollisuudet, kun taas toissijaisten työmarkkinoiden työpaikkoja määrittävät vastakkaiset ominaisuudet. Segregaation näkökulmasta on kiinnitetty huomiota ilmiöön, jossa työnantajien kustannussäästöjen tavoittelu johtaa miesten päätymiseen ensisijaisten työmarkkinoiden töihin ja naisten päätymiseen toissijaisten markkinoiden töihin. Jonotusteorian (Reskin & Roos 1990) mukaan segregatio muodostuu, kun työntekijät asetetaan paitsi sukupuolen myös muiden sosiaalisten tekijöiden mukaan järjestykseen ja ominaisuuksiltaan parempiin töihin rekrytoidaan järjestyksessä korkeammalla olevia työntekijöitä. (Steinmetz 2012.)

Institutionaalinen teoriaperinne on kiinnittänyt huomiota myös siihen, miten naisten valintoja rajoittavat muun muassa työmarkkinoiden ja perhepolitiikan rakenteelliset ominaisuudet, jolloin naisille tarjolla olevat mahdollisuudet eroavat miesten mahdollisuuksista. Tarjolla olevien vaihtoehtojen puntarointi ja oletukset työmarkkinoiden syrjivistä rakenteista johtavat vallitsevien rakenteiden uusintamiseen. (Sweet ym. 2016.)

Yllä esittelemämme selitysmallit voidaan jaotella myös sen mukaan, pyrkivätkö ne selittämään sukupuolisegregaatiota yksilöiden (inhimillisen pääoman teoria, preferenssiteoria, sosialisatio), organisaatioiden (segmentaatio- ja jonotusteoriat) vai yhteiskunnan (yhteiskunnalliset rakenteet ja politiikka, patriarkaatti) näkökulmasta. Valittu näkökulma vaikuttaa siihen, millaisilta segregaaion syyt ja seuraukset näyttävät, sekä näkemykseen siitä, mitä segregaatiolle voisi tai pitäisi tehdä. (Tanhua 2018.)

Esimerkiksi tuoreessa, laajaa huomiota herättäneessä tutkimuksessa (Stoet & Geary 2018) vertailtiin maiden välisiä eroja naisten osuuksissa matemaattis-luonnontieteellisiltä aloilta (nk. STEM-alat) valmistuneiden joukossa. Tutkijat etsivät korrelaatiota STEM-aloilta valmistuneiden naisten ja maan tasa-arvoindeksin välillä. He havaitsivat, että maissa, jotka pärjäävät parhaiten tasa-arvon indeksillä mitattuna, naisten osuus STEM-aloilta valmistuneiden joukossa on pienempi kuin tasa-arvon indikaattorilla heikommin

pärrjävissä maissa. Tutkijat päätyivät siihen johtopäätökseen, että koska tasa-arvoisemmissa maissa naiset ovat vapaampia taloudellisista paineista, heidän ei tarvitse tavoitella korkeasti palkattuja ammatteja vaan he voivat valita omien ”luontaisten” mieltymystensä mukaan, mikä johtaa sukupuolen mukaiseen segregatioon. Taustaoletuksena tutkimuksessa on kuitenkin taloustieteestä ammentava rationaalinen ihmiskäsitys, jolloin lähtökohtaisesti sivuutetaan näkemys siitä, että yksilöiden valintoihin vaikuttavat kasvatust, perheenjäsenten ja kavereiden esimerkit, mainonnan ja markkinoinnin luomat mielikuvat, vallitsevat stereotypiat sukupuolirooleista, koulutus- ja työelämän kansalliset ja paikalliset rakenteet ja käytännöt sekä myös sattuma (ks. myös Tanhua 2019a). Segregatiota purettaessa ei riitä, että pyrimme muuttamaan vain yksilöiden valintoja, vaan meidän tulee ymmärtää yhteiskunnan rakenteiden, kuten eri alojen arvostus- ja palkkausjärjestelmien, merkitys segregatiion tuottamisessa. Sen ymmärtämiseksi on hyödyllistä perehtyä myös segregatiion paikallisiin historiallisiin juuriin ja kehityskulkuihin, joita käsittelemme seuraavassa alaluvussa erityisesti suomalaisessa kontekstissa.

2.2 Sukupuolittuneen työnjaon kehityskulut Suomessa agraariyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon

Suomalaisen agraariyhteiskunnan työnjaon on analysoitu muovautuneen metsä-, pelto-, navetta- ja kotitöiden kokonaisuudessa. Maatalousvaltaisen tuotantojärjestelmän niukuudessa pärjääminen edellytti sekä naisten että miesten työpanosta. Sukupuolten liikkuvuus työnjaon rajojen yli oli erilaista: siinä missä miesten työ rajoittui tuotantoon, naiset osallistuivat sekä tuotantoon että elämän edellytysten uusintamiseen lastenhoidon ja kotitöiden kautta. Miehet välttivät osallistumista koti- ja navettatöihin, kun taas naiset osallistuivat myös peltotöihin miesten ohella. Miesten ulkotyöt edellyttivät liikkuvuutta, kun taas naiset olivat sidotumpia kodin ja navetan ympäristöön. Naiseuden keskeistä kulttuurista sisältöä olivatkin työ, hoiva ja äitiys. Maatalouden ulkopuoliset ”ammattityöt” ymmärrettiin kokonaisuudessaan miehiseksi. (Mead 1988; Jarvenpa 1988; Siiskonen 1988; Rantalaiho 1994; Östman 2000; Bergholm 2011.)

Tekninen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys muovasivat eri tavoin yhteiskunnallista työnjakoa Suomessa 1900-luvulla. Maatilojen väkimäärän väheneminen purki osittain sukupuolittunutta työnjakoa, kun yhä suurempi osa tehtävistä jäi viljelijäpariskuntien vastuulle ja molemmat osallistuivat jossain määrin kaikkiin töihin. Toisaalta peltotyön mekanisointi vähensi naisten osallistumista maatalon töihin. Toisen maailmansodan aikana naiset astuivat kotirintamalla monille aiemmin miehille aloille, kuten metalli- ja aseleollisuuteen, mutta miesten palattua sodasta naiset joutuivat väistymään takaisin perinteisempiin rooleihin. Sotien jälkeen maatalouden kansantaloudellinen merkitys väheni ja kaupungeissa avautui maaseudun naisille uusia koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia. (Jarvenpa 1988; Siiskonen 1988; Östman 2000; Hytönen 2014.)

Myös naisten ja miesten palkkaerot juontuvat agraariyhteiskunnasta. Työmarkkinahistoriamme kannalta tapa, jolla miesten ja naisten perheensisäisiä ja laajempia yhteiskunnallisia rooleja on ymmärretty ja rakennettu, on ollut erittäin merkittävä palkkaerojen muodostumisessa. Esimerkiksi 1870-luvulla piian palkka oli puolet rengin palkasta, ja vielä 1900-luvun alussakin se oli 59 prosenttia rengin palkasta. Teollistumisen alkuvaiheessa naissukupuoli on itsessään ollut peruste maksaa työntekijälle pienempää palkkaa. Palkkaeroja selitettiin työn vaativuudella, raskaudella ja vaadittavalla ammattitaidolla, ja toisin kuin naisten työt miesten tyypilliset työt luokiteltiin vaativiksi, raskaiksi ja ammattitaitoa vaativiksi. Toisaalta ammattitaidoton mies saattoi kuitenkin saada enemmän palkkaa kuin ammattitaitoinen nainen. (Nummijärvi 2004, 43–46; Koskinen Sandberg 2016.)

Suomessa siirtymä maatalousyhteiskunnasta moderniin, kaupunkeihin keskittyneeseen elinkeinorakenteeseen 1960-luvulta alkaen oli muihin Pohjoismaihin verrattuna myöhäinen ja raju. Sukupuolten työnjaon näkökulmasta elinkeinorakenteen murroksella ja hyvinvointivaltiolla oli merkittäviä seurauksia. Talouskasvun ja julkisten palvelujen laajenemisen myötä naisten työvoimalle oli kysyntää ja naisia siirtyi suurin joukoin koulutukseen ja palkkatöihin (Rantalaiho 1994; Bergholm 2011). Päivähoitolaki (1973) ja muut hyvinvointivaltion rakentamiseen kytkeytyneet uudistukset helpottivat myös palkkatyön ja äitien yhteensovittamista.

Hyvinvointivaltion palvelut loivat työpaikkoja ja mahdollistivat hoivatyön ammatillisia projekteja siirtämällä hoivatyön kodin yksityisestä piiristä palkalla korvattun työn julkisesti tunnustettuun piiriin (Henriksson & Wrede 2004). Sukupuolten työnjaossa yksityisen ja julkisen välisen rajan on todettu vielä 2000-luvullakin erottavan miehiset insinöörien ja ekonomistien ammatit naisvaltaisista opettajien, lääkärin ja sairaanhoitajien ammateista (Julkunen 2004). Vaikka hoivatyö siirtyi palkalla korvattavan työn piiriin, yhteiskunnallisessa asenneilmapiirissä hoivatyötä pidettiin ”kutsumusammattina”, josta maksetun korvauksen nähtiin pelkistyvän lähinnä tekijänsä hengissä säilymisen edellytysten turvaamiseen (Nummijärvi 2004, 43–51).

Naisten pienempi palkkataso alasta riippumatta liitettiin käsitykseen naisten työn väliaikaisuudesta. Samalla ajateltiin, että miehen palkalla tuli pystyä elättämään koko perhe, kun taas naisen palkka täydensi miehen palkkaa. Useissa maissa miehille maksettiinkin 1900-luvun alkupuoliskolla ”perhepalkkaa”. Ajatusmalli korosti ideaalista käsitystä miehestä perheen päänä ja elättäjänä ja naisesta kotiäitinä, mutta tällainen perhemalli ei koskaan vakiintunut Suomessa samassa mittakaavassa kuin monessa muussa maassa, vaikka sitä myös suomalaisissa työväenliikkeissä ihannoitiin. Toisaalta myös Suomessa maksettiin perheellisyyden nojalla erityistä perhelisää. Avoimesti sukupuoleen perustuvaa palkkausta toteutettiin Suomessa aina 1960-luvulle asti, ja esimerkiksi vielä 1950-luvun puolivälissä miessairaanhoitajat ja miesopettajat saivat sukupuolen perusteella eriytettyjen palkkataulukkojen mukaan enemmän palkkaa kuin naiskollegansa. Merkittävä muodollinen askel samapalkkaisuuteen otettiin vuonna 1963, kun Suomi ratifioi

kansainvälisen työjärjestön ILO:n samapalkkaisuussopimuksen, jonka myötä miesten ja naisten erillisistä palkkataulukoista luovuttiin. (Nummijärvi 2004, 43–51; Nätkin 1997).

Länsimaisessa kontekstissa työmarkkinoiden rakenne on viime vuosikymmeninä muuttunut yhtäältä teollisuuden työpaikkojen kadotessa ja palvelualojen työpaikkojen lisääntymässä mutta toisaalta myös turvattujen ja elinikäisten työpaikkojen vaihtuessa sirpaloituneisiin työuriin, joita määrittää määräaikaisuus ja katkonaisuus. Näiden muutosten on todettu muovaavan myös yksilöiden suhdetta työhön. Siinä missä aikaisemmin työltä on saatettu toivoa turvaa ja jatkuvuutta, nykyisellään erityisesti nuorten työhön liittyvissä arvoissa korostuu työmarkkinoiden joustavuus työn ja henkilökohtaisen elämän yhteensovittamisessa (Gómez-Urrutia & Urrizola 2017). Preferenssiteorioiden mukaan (ks. luku 2.1 tässä raportissa) työhön liittyvät toiveemme ohjaavat myös koulutusvalintojamme, jolloin niiden huomioinnista tulee keskeistä segregaaation purkamisen näkökulmasta.

2.3 Perinteiset käsitykset naiseudesta ja mieheydestä hallitsevat valintoja rakenteellisella tasolla

Hyvinvointivaltion rakentaminen naistyövoimaan nojaten on ylläpitänyt naisten vastuuta hoivasta yhteiskunnallisessa työnjaossa. Naisten suurempi hoivavastuu näkyy edelleenkin voimakkaana koulutuksessa ja työelämässä. Jälkitekollisia globaaleja ja paikallisia yhteiskunnallisia muutoksia käsittelevät tutkimukset korostavat, kuinka perinteiset ammatti-identiteetit joutuvat rakennemuutosten alla neuvottelujen kohteeksi mutta muutokset eivät silti automaattisesti johda sukupuoliin kohdistuvien stereotyyppien tai odotusten murtumiseen (Bates 2006; Sayce ym. 2007; Shortall 2014). Esimerkiksi Annalisa Murgia (2011) on havainnut, että myös ”uuden työn” prekaareissa oloissa työskentelevien parissa niin miesten kuin naisten identiteettidiskurssit rakentuvat vallitsevan kulttuurin kautta ja linkittyvät edelleen normatiivisesti tai stereotyyppisesti sukupuoleen. Murgian havainto alleviivaa sukupuolen asemaa yhteiskunnassamme perustavanlaatuisena, normatiivisena sosiaalisen luokittelun kategoriana.

Rakennemuutosten myötä työmarkkinoilla on ollut 1990-luvulta lähtien tunnistettavissa voimistunut globaali, työn pysyvää muutosta ja yksilöllistä pärjäämistä korostava, uusliberalistiseen ideologiaan viittaava kertomus⁵, joka samalla olettaa sukupuolen merkityksettömäksi erilaisiin työtehtäviin soveltuvuuden kannalta. Uusliberalismin ilmenemisen muodot vaihtelevat globaalissa mittakaavassa paikallisesti (Lindberg 2013), mutta yhtä kaikki esimerkiksi naisten toiminta teknisissä tai johtavissa työtehtävissä on tämän kerto-

⁵ Myös Suomessa on 1990-luvulta lähtien ollut havaittavissa uusliberalistisen retoriikan kasvu koulutuspolitiikan saralla (ks. Silvennoinen ym. 2016; Lindberg 2013; Isopahka-Bouret ym. 2012; Hakala ym. 2013; Simola 2015).

muksen näkökulmasta ongelmatonta, sillä olennaisiksi katsotaan työntekijöiden yksilölliset ominaisuudet. Ammatti- ja sukupuoliroolikäsitykset kietoutuvat kuitenkin paikallisiin historioihin ja elinkeinorakenteeseen sopimatta yhteen tämän yksilöllisyyttä korostavan kertomuksen kanssa. Yhteensopimattomuus voi realisoitua ristiriitoina esimerkiksi työelämän julkilausuttujen tavoitteiden ja tosiasiallisten käytäntöjen välillä (esim. Altan-Olcay 2014).

On olemassa paljon kirjallisuutta, joka käsittelee sosiokulttuuristen rakenteiden alleen kätkemiä sukupuolittuneita oletuksia työssäkäynnistä ja hoivavastuusta, jotka johtavat etenkin naisten identiteettikamppailuihin työn ja perheen yhteensovittamisen ristipainossa (Buzzanell ym. 2005; Kahu & Morgan 2007; Kodagoga & Duncan 2010; Wajcman & Martin 2002). Työtä ja perhettä koskevat identiteettikamppailut eivät ilmene samanlaisina miesten ja naisten kertomuksissa. Esimerkiksi Judy Wajcman ja Bill Martin (2002) havaitsivat, että sekä johtavissa asemissa toimivien miesten että johtavissa asemissa toimivien naisten uranarratiiveja määrittä maskuliininen uuden kapitalismin markkinanarratiivi mutta toisin kuin naisten miesten uranarratiivit sopivat yhteen heidän perhe-elämän kertomustensa kanssa. Mielenkiintoista on, että naisten (taikka miesten) opiskelu- ja perheidentiteettien yhteensovittamisessa ei ole havaittu olevan yhtä vahvaa ristipainetta kuin työ- ja perheidentiteettien yhteensovittamisessa, tosin eri maiden ja oppilaitosten välillä on vaihtelua (Brooks 2013). Rachel Brooks (2013) nostaa esille huomionsiitä, että useat hänen tutkimukseensa osallistuneista naisista, jotka yhdistivät opinnot ja äitiyden, kokivat olevansa hyviä roolimalleja lapsilleen.

Siinä missä valta ja johtajuus käsitetään stereotyyppisesti maskuliiniseksi ominaisuudeksi, hoiva ja huolenpito käsitetään feminiiniseksi ominaisuudeksi. Johanna Wyn kollegoineen (2017) esittää, että erityisesti työelämässä ihanteellinen yksilö on vapaa hoivavastuusta, minkä seurauksena naisten toimimisen esimerkiksi johtavissa asemissa ajatellaan olevan ristiriitaista. Sharon Mavin ja Gina Grandy (2016a) kirjoittavat naisjohtajista ja vuorovaikutuksen ruumiillisuudesta. Tuottaakseen kunnioitettavaa naiseutta naisjohtajat joutuvat kamppailemaan vastakkaisten odotusten kanssa, toisaalta maskuliniiniseksi mielletyn johtajan kehon ja toisaalta hyväksyttävän sukupuolen performoinnin välillä (ks. myös Mavin & Grandy 2016b.) On mielenkiintoista, että naisvaltaisilla aloilla toimivat miesjohtajat ja heidän alaisensa arvioivat naisvaltaisten alojen miesjohtajien johtajuuskyyvyt vähäisemmiksi kuin millaisiksi miesvaltaisilla aloilla toimivat miesjohtajat ja heidän alaisensa arvioivat miesvaltaisten alojen miesjohtajien johtajuuskyyvyt (Ko ym. 2015). Havainto korostaa sukupuolen performoinnin tilanteista ja muuntuvaa luonnetta: sukupuoliin saatetaan liittää erilaisia ominaisuuksia eri aikoina ja eri paikoissa.

Segregaatiota organisaatiotasolla käsittelevien selitysmallien mukaan työmarkkinarakenteet ja käytännöt ohjaavat naisia tyypillisesti naisten suorittamiin tehtäviin ja miehiä tyypillisesti miesten suorittamiin tehtäviin (ks. luku 2.1 tässä raportissa). Valikoituminen tapahtuu sekä työntekijöiden että työnantajien toiminnan tuloksena, kun työnantajat rekrytoivat työtehtäviin stereotyyppisten käsitystensä mukaisesti ja toisaalta työntekijät rea-

goivat tähän hakemalla vain sukupuolensa mukaisia tehtäviä. Ammatti-identiteettien sukupuolistereotyypisistä lähtökohdista käsin rakentumisen on todettu johtavan tehtävien horisontaaliseen eriytymiseen myös työpaikkojen sisällä, vaikka työpaikalla saattaisi muutoin vallita tasa-arvoa korostava eetos (Lewis 2004; Snyder & Green 2008). Paikalliset puhuvat ”perheystävällisyydestä” saattavat olla naisille haitaksi erilaisia työtehtäviä jaettaessa, kun oletus naisten suuremmasta hoivavastuusta asettaa heidät rutiinomaisesti, suorittaviin työtehtäviin (Holt & Lewis 2011; Skuratowicz & Hunter 2004; Larsen 2006).

Useissa tutkimuksissa korostetaan naisten mahdollisuutta purkaa ja neuvotella sukupuolirooleja tilanteittain (Denissen 2010; Devine ym. 2011; Fisher & Jenson 2017; Frenkel 2008). Esimerkiksi Michal Frenkel (2008) korostaa, että Israelissa IT-sektorilla työskentelevät naiset, jotka kamppailevat hoivavastuuseen liittyvien vaatimusten ja maskuliinisen ideaaliryönteijän ihanteen ristipaineessa, tulevat samalla haastaneeksi sekä globaalin kapitalismin suorituskeskeisen kulttuurin että paikalliset perinteiset sukupuoliroolit. Samalla kun sukupuolta ja sukupuoleen liittyviä rooleja on toisilla aloilla mahdollista neuvotella tilanteittain, saattaa maskuliiniseen diskurssiin⁶ sitoutuminen olla toisaalla pakollista hyväksynnän ja uskottavan ammatti-identiteetin luomisen kannalta (Dick & Cassell 2004).

Yksilöllisyyttä korostavasta uusliberalistisesta kertomuksesta huolimatta sukupuoleen samoin kuin luokkaan ja etnisyyteen (LaPointe 2013; Fu 2013; Walker 2015) kytkeytyy edelleen laajoja rakenteita, jotka hallitsevat yksilötason kokemuksia ja valintoja. Lisäksi koulutukseen ja työmarkkinoihin kytkeytyvät päätökset ja toimet sekä koulujen ja työpaikkojen paikalliset käytännöt osaltaan tuottavat ja ylläpitävät segregatiota. Seuraavassa alaluvussa tarkastelemme sukupuolen suhdetta koulutukseen ja työelämään.

2.4 Sukupuoli koulutuksessa ja työelämässä

Euroopan maiden välisessä vertailussa on havaittu, että koulutusvalintojen sukupuolittuminen ennustaa myös työmarkkinoiden sukupuolittumista (Smyth 2005.) Ammatillisella koulutuksella on katsottu olevan sukupuolittunutta työnjakoa vahvistava vaikutus kahden mekanismin kautta: yhtäältä nuoret tekevät ammatillisia koulutusvalintoja iässä, jossa sukupuoli on erityisen keskeinen identiteetin muovautumiselle, toisaalta nämä valinnat lukitsevat nuoria sukupuolittuneille koulutus- ja työmarkkinapoluille (Bieri ym. 2016, ks. myös luku 8 tässä raportissa). Maiden välisissä vertailuissa vahvasti ammatillisuudelle perustuvien koulutusjärjestelmien on todettu vahvistavan sukupuolittunutta työnjakoa yleisivistäviä järjestelmiä enemmän (Charles ym. 2001; Estévez-Abe 2006; European

⁶ Diskurssilla viitataan sosiaaliseen toimintaan liittyvään yhteiseen kielenkäyttöön tai muuhun merkitysvälitteiseen toimintaan. Sosiaaliseen toimintaan liittyvät diskurssit ovat merkityksellisiä, sillä niissä tuotetaan sosiaalista todellisuutta. Yhtä aikaa voi olla olemassa useita päällekkäisiä, ristikkäisiä ja vastakkaisia diskursseja. (Ks. esim. Jokinen ym. 2016.)

Institute for Gender Equality 2017, 31–34). Myös käsillä olevan hankkeen rekisteritutkimuksessa havaittiin ammatillisen koulutuksen valintojen olevan erityisen sukupuolittuneita juuri siirryttäessä perusasteelta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen (ks. luku 4 tässä raportissa). Toisaalta myös suomalainen korkeakoulutus on aiemmassa tutkimuksessa tunnistettu erityisen sukupuolittuneeksi suhteessa joukkoon muita Euroopan maita (Smyth & Steinmetz 2008).

Suomessa koulutuksen käytännöt ja oppimateriaalit ovat olleet osaltaan tuottamassa työmarkkinoiden segregaatiota. Vielä 1950–60-luvuilla sukupuolen mukaiseen valitsemiseen kannustivat niin oppilaanohjauksen käytännöt kuin ammatinvalintaohjauksen materiaalitkin (Selin 2017). Sittenkin koulutuksen kentällä tätä jyrkkää jakoa miesten ja naisten aloihin on pyritty purkamaan, mutta koulutuksen arjessa esiintyy edelleen huomattavan paljon sukupuolittuneita toimintamalleja ja käytäntöjä. Erityisesti naisten on todettu kohtaavan häirintää ja vähättelyä, rakenteellista ulossulkemista sekä toisaalta vaikeuksia sopeutua paikallisiin maskuliinisiin kulttuureihin (Batty & Burchielli 2011; Taylor ym. 2015; Babaria ym. 2012; myös luku 8 tässä raportissa).

Miesten kokemuksia naisvaltaisilla aloilla käsittelevä tutkimuskirjallisuus on vähäisempää. Kuitenkin esimerkiksi Kiinassa toteutetussa etnografisessa tutkimuksessa havaittiin, että miesten työskennellessä naisiseksi mielletyissä tehtävissä paikallisissa kulttuureissa vallitsevat normit ja toimintatavat haastoivat miesten maskuliinisia identiteettejä (Tian & Deng 2017). Eurooppalaisessa kontekstissa miesten kokemuksia naisvaltaisilla aloilla on tutkinut muun muassa Ruth Simpson (2004), joka toteaa, että miehet omaksuivat erilaisia strategioita vahvistaakseen maskuliinista identiteettiään. Samalla heidän oli paikoitellen mahdollista hyötyä asemastaan miehiin liitettyjen luontaiseen johtajuuteen ja vahvaan työorientaatioon kytkeytyvien stereotyyppien vuoksi (mt.).

Tekniikan aloille sijoittuvaa sukupuolen merkityksiä huomioivaa tutkimusta on tehty jokseenkin paljon, mikä kytkeytyy Suomessakin huolta herättäneeseen ilmiöön eli naisten aliedustukseen teknologian aloilla ja alalle ennustettuun työvoimapulaan. Tekniikan alan koulutuksessa maskuliinisuus on usein normi, jonka kanssa myös miesopiskelijat joutuvat neuvottelemaan. Naiset kohtaavat näillä aloilla odotuksia myös siitä, kuinka olla naisopiskelija maskuliinisessa kulttuurissa ja yleisemmin, kuinka tuottaa hyväksytyä naiseutta miesvaltaisella alalla (Danielsson 2012; Du 2006). Myös teknologian käytön tapojen on todettu olevan yhteydessä sukupuoleen (Martey 2010). Yhteyttä on pyritty selittämään muun muassa teknologiaidentiteetin käsitteellä ja tekemällä näkyväksi sitä, miten koulutusinstituutioiden käytännöt tuottavat digitaalista jakoa sosiokulttuurisissa käytännöissään (Goode 2010).

Tekniikan aloille hakeutumisessa keskeinen kriteeri on usein matemaattiset taidot. On todettu, että tytöt luottavat omaan matemaattiseen osaamiseensa vähemmän kuin pojat (Sáinz & Upadyaya 2016), mikä voi olla seurausta tyttöjen verbaalista ja poikien matemaattista kyvykkyyttä toistavasta stereotyyppisestä käsityksestä. Lisäksi on todettu, että

naisopiskelijoille saatetaan tekniikan alan opinnoissa tarjota enemmän tukea kuin miesopiskelijoille, ja tämä tuettu positio tuen tarvitsijana voi myöhemmin realisoitua vaikeuksina edetä uralla yhdenvertaisesti miesten kanssa (Powell ym. 2011). Oletukset miesten ja naisten luontaisista eroista sekä tekniikan aloilla vallitsevat sukupuolinormit ja sukupuolittuneet käytännöt olisi syytä ottaa huomioon keskusteltaessa naisten aliedustuksesta näillä aloilla sen sijaan, että päädytään vastuuttamaan yksilöitä valitsemaan ”paremmin”.

Suomessa nuorten valintojen yhteyttä koulutusjärjestelmään ovat tutkineet muun muassa Mari Käyhkö (2006; 2016) ja Kristiina Brunila kumppaneineen (2011). Käyhkö kirjoittaa koulutusinstituutioissa tapahtuvasta luokan ja sukupuolen läpäisemästä kasvatustuoksesta, jossa yksilöitä kasvatetaan vallitsevaan sosiaaliseen järjestykseen heille varatuille paikoille. Nuorten koulutusvalinnat saattavat näyttäytyä heille itselleen kyseenalaistamattomina, vaikka usein heidän valintansa ovat jo rajautuneet tiedostamattomien taustaoletusten mukaan (Käyhkö 2006; 2016; Brunila ym. 2011). Laajassa antologiassaan Brunila ym. (2013) valottavat ammatillisen koulutuksen segregoitumista ja osoittavat, kuinka koulutusvalintoja tehdään koulu- ja kasvuympäristön sekä yhteiskunnallisten erontekojen rajaamina.

2.5 Nuorten ammattikäsitteet ja koulutusvalinnat

Nuorten koulutusvalintojen muotoutumiseen vaikuttaa laaja joukko sosiaalisia, rakenteellisia ja kulttuuriin kytköksissä olevia tekijöitä, jotka muovaavat niitä kuvia, joita nuorilla on erilaisista (itselleen sopivista) ammanteista. Kirjallisuudessa tukea ovat saaneet erityisesti sosiologiset selitysmallit sukupuolittuneiden koulutusvalintojen selittäjinä. Esimerkiksi Fabian Ochsenfeldin (2016) analyysissä sosiokulttuurisen järjestelmän kautta sisäistetyt työhön liittyvät tavoitteet ja toiveet selittivät sukupuolittuneita valintoja paremmin kuin käsitteet rakenteellisista rajoittavista tekijöistä (esim. syrjintä). Myös Christine Bier Buschor ym. (2014) toteavat, että naisvaltaisessa opettajakoulutuksessa opiskelevilla miehillä ja toisaalta miesvaltaisilla tekniikan ja luonnontieteiden aloilla opiskelevilla naisilla uravalinnat olivat usein pitkän sosialisointin tulos (ks. myös Tolonen 2005).

Stereotyyppioista tulee herkästi itseään toteuttavia: naisten olettaessa, että heihin kohdistuu odotuksia hoivavastuusta, he päätyvät valitsemaan koulutus- ja ammattialoja, joilla työn ja perheen yhteensovittaminen on joustavaa. Norjalaisten ja tšekkiläisten nuorten käsityksiä urasta ja perheestä vertailevassa tutkimuksessa tutkijat löysivät huomiota herättäviä samanlaisuuksia hoivavastuusta koskevista käsityksistä maiden hyvin erilaisista poliittisista ja rakenteellisista lähtökohdista huolimatta. Tilanne, jossa nainen asettaisi uransa perhevelvoitteidensa edelle, ei näyttäytynyt kummassakaan maassa tyttöjen eikä poikien kertomuksissa kuviteltavissa olevana. Nuorten kertomuksissa myös naisten suorittaman hoivatyön ympärillä vallitsi hätkähdyttävä hiljaisuus, mikä heijastelee nuorten

käsityksiä hoivatyön määrittymisestä edelleen naisille luontaisena toimintana. (Hauganes & Heggli 2016; ks. myös Gordon & Lahelma 2002.)

Els Rommes kollegoineen (2007) on havainnut, että nuoret luovat käsityksiä itselleen sopivista ammateista esikuva-ammattilaisten kautta. Sen sijaan, että nuoret muodostaisivat mielikuvan tietyistä ammatista, he muodostavat mielikuvan ammattilaisesta ja vertaavat tätä ammattilaisen mielikuvaa siihen kuvaan, joka heillä on itsestään koetellakseen, sopisivatko he ammattiin. Rommesin ym. analyysi tarjoaa osittaisen selityksen sille, miksi jonkin ammatin kannalta epärelevantit ominaisuudet, kuten sukupuoli, tulevat relevanteiksi valintatilanteessa ja miksi esikuvien merkitys nuorten käsityksille itselleen sopivista ammateista on niin suuri (ks. myös Stearns ym. 2016). On myös havaittu, että tytöt ja pojat suhtautuvat eri tavoin ulkonäkökeskeisiin (esimerkiksi malli ja näyttelijä) ja ei-ulkonäkökeskeisiin (esimerkiksi toimitusjohtaja ja sotilaslentäjä) ammatteihin: tytöt arvioivat ulkonäkökeskeisissä ammateissa toimivat naiset ammattitaitoisemmiksi ja samaistuttavimmiksi useammin kuin pojat (Daniels & Sherman 2016). Niin ikään on viitteitä siitä, että stereotyyppisten käsitysten rajat saattavat olla häilyvät ja vaihdella sukupuolten välillä, sillä Kimberley A. Clow ym. (2015) havaitsivat, että naiset suhtautuvat myönteisemmin ja hyväksyvämmiin miessairaanhoidajiin kuin miehet.

Kirjallisuuden perusteella näyttää siltä, että nuorten käsitykset miehistä, naisista ja eri sukupuolille sopivista ammateista ovat usein perinteisiä. Myös vuoden 2016 Nuorisobarometrin mukaan nuorten toiveet omista tulevaisuuden ammateistaan noudattelevat perinteisiä sukupuolirajoja (Teräsaho & Keski-Petäjä 2017). On syytä ottaa huomioon, että sukupuolistereotyyppiset mielikuvat vaikuttavat nuorten koulutusvalintoihin erityisesti silloin, kun oikeaa tietoa eri aloista on saatavilla vain vähän. Myös peruskoulun käytännöt saattavat ohjata tyttöjä ja poikia tutustumaan eri aloihin. (Tanhua 2019b.)

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Mitä segregaatiosta ja sukupuolittuneista ammattikäsityksistä tiedetään? Millaisia ovat nuorten käsitykset ammateista? Onko ammattikäsityksissä havaittavissa muutoksia viimeisen 20 vuoden ajalta?

Segregaation selittämiseksi on syntynyt useita teorioita ja lähestymistapoja, jotka eroavat toisistaan sen mukaan, millaisiin tieteenfilosofisiin lähtöolettamuksiin ne perustuvat ja pyrkivätkö ne selittämään segregaatiota yksilön, yhteiskunnan vai organisaatioiden näkökulmasta. Valittu lähestymistapa vaikuttaa siihen, miten segregaatiota tulkitaan, ja näkemyksiin siitä, mitä – jos ylipäänsä mitään – segregaatiolle voisi tai pitäisi tehdä.

Sukupuolittuneet koulutus- ja työmarkkinat sekä sukupuolten väliset palkkaerot ovat muotoutuneet osana maatalousvaltaista yhteiskuntarakennetta ja myöhemmin hyvinvointivaltion kehitystä. Segregaatiota ei voida ratkaista ymmärtämättä sen kytköksiä historiaan ja valtarakenteisiin.

Vaikka työmarkkinoiden globaalit ja paikalliset muutokset ovat ravistelleet ammatti-identiteettejä ja ammattikäsitteitä, eivät muutokset ole automaattisesti johtaneet sukupuoliin kohdistuvien stereotyyppien tai odotusten murtumiseen. Stereotyyppiset oletukset naiseudesta ja mieheydestä tuottavat ja ylläpitävät segregaaation ilmiöitä niin yksilötasolla kuin yhteiskunnallisella ja organisatorisella tasolla. Erityisesti lastenhoitoa ja hoivaa koskevat oletukset sukupuolirooleista näyttävät säilyneen ja ohjaavan miehiä ja naisia eri aloille.

Nuorten ammattikäsitteistä on jokseenkin vähän tutkimuskirjallisuutta. Tutkimuksissa on kuitenkin tarkasteltu sitä, miten stereotyyppiset käsitykset maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta kytkeytyvät nuorten itselleen sopiviksi mieltämiin ammatteihin. Toisaalta on nostettu esille esikuva-ammattilaisten ja heitä koskevien mielikuvien merkitys.

Millaisten käsitysten ja prosessien tuloksena nuoret päätyvät valitsemaan tiettyjä ammattialoja, ja mitä sukupuolittuneita merkityksiä valintoihin liittyy? Miten esimerkiksi nuorten käsitykset omista kyvyistään ja omasta osaamisestaan suhteessa ammatteihin vaikuttavat aloille hakeutumiseen?

Nuorten koulutusvalintoja käsittelevä kirjallisuus esittää, että sukupuolistereotyyppiset mielikuvat vaikuttavat koulutusvalintoihin erityisesti silloin, kun oikeaa tietoa eri aloista on saatavilla vain vähän. Toisaalta peruskoulun käytännöt voivat ohjata tyttöjä ja poikia tutustumaan eri aloihin. Nuoret eivät usein myöskään tunnista ammattikäsitteiden taustalla vaikuttavia stereotyyppisiä oletuksia naiseudesta ja mieheydestä. Tällöin koulutusvalinnatkin näyttävät nuorille itsestään selviltä ratkaisuilta, vaikka todellisuudessa nuoret ovat rajanneet valintahorisonttiaan tiedostamattomien taustaoletusten mukaan.

3 Sukupuolen mukaiseen segregaatioon vaikuttamisen keinot

Jenni Lahtinen & Atte Vieno

Tässä luvussa esitämme kartoituksen segregaatioon vaikuttamisen keinoista ensin kaikissa Euroopan unionin jäsenmaissa ja sen jälkeen Suomessa. Yleiskuva muodostuu laajasta kirjosta toimenpiteitä, joita politiikkaohjelmat sekä kehittämishankkeet ovat siivittäneet. Suomessa tasa-arvon edistäminen koulutuksessa ja työelämässä on ollut kirjattuna politiikkaohjelmiin 1970-luvulta lähtien ja erilaisia segregaatioon purkuun tähtäviä hankkeita on toteutettu 1980-luvulta lähtien. Sekä politiikkaohjelmista että kehittämis- ja tutkimushankkeista on tehty kokoavia selvityksiä, joskaan systemaattista, pitkän aikavälin arviointia hankkeiden panoksista suhteessa niiden lopputuloksiin ei ole juurikaan tehty. Tieto vaikuttavuudesta perustuu yleensä joko toimenpiteen toteuttajien itsearviointiin tai toimenpiteisiin osallistuneille kohdennettuun kyselyyn.

3.1 Segregaation lieventämiseen tähtäävät toimenpiteet Euroopan unionin jäsenmaissa

Euroopan komission (Bettio & Verashchagina 2009) toteuttamassa vertailevassa selvityksessä tunnistettiin kolme EU:n sisäistä maantieteellistä aluetta, joiden välillä sukupuolen mukaiseen segregaatioon vaikuttaminen on vaihdellut. Pohjoisella alueella naisten osallistuminen työmarkkinoille on ollut korkealla tasolla mutta ongelmaksi on muodostunut koulutuspolkujen ja työmarkkinoiden sukupuolittainen eriytyminen. Pohjoisella alueella on EU:n mittakaavassa suhteellisen pitkä perinne sukupuolittumisen ehkäisemisessä. Segregaation lieventymiseen on pyritty vaikuttamaan kannustamalla ensin tyttöjä mutta myöhemmin myös poikia tekemään sukupuolelleen epätyypillisiä koulutusvalintoja. Sukupuolittumisen ehkäisemisen taustatekijänä ovat tällä alueella usein olleet alakohtaiset työvoimapulat.

Eteläisen alueen perusongelmana on puolestaan ollut naisten alhainen osallistuminen työmarkkinoille, ja tällä alueella poliittiset toimenpiteet ovatkin keskittyneet enemmän työn ja perheen yhteensovittamisen helpottamiseen kuin sukupuolittuneen työnjaon purkamiseen. Itäisellä alueella työnjaon sukupuolittuminen vaihtelee maittain mutta segregaatioon puuttuminen on yleisesti ottaen ollut jäsentymätöntä. Kooste segregaatioon puuttumisen tähtäävien koulutus- ja työpoliittisten toimenpiteiden, vaikuttamishankkeiden sekä työnantajien toimenpiteiden kirjosta EU:n alueella on taulukossa 1.

<p>KOULUTUSPOLIITTISET TOIMENPITEET</p> <p>Joustavuuden kehittäminen koulutusjärjestelmän siirtymässä ja aikuiskoulutukseen hakeutumisessa</p> <p>Opetussuunnitelmat ja -materiaalit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ammatillisten sukupuolistereotyypioiden poistaminen ja sukupuolten tasa-arvon korostaminen opetussuunnitelmissa • sukupuolten tasa-arvon painottaminen opettajankoulutuksen sisällöissä <p>Työntekijöiden täydennyskoulutus uusille aloille tai korkeampiin asemiin</p> <p>Tasa-arvosuunnitelmat oppilaitoksissa</p>	<p>TYÖPOLIITTISET TOIMENPITEET</p> <p>Työn vaativuuden arviointi yhtenäisten ja syrjimättömien vertailuperusteiden avulla ja osaamisen sertifiointi naisvaltaisilla aloilla</p> <p>Sukupuolikiintiöt</p> <p>Työnantajakohtaiset tasa-arvosuunnitelmat</p> <p>Naisvaltaisten alojen palkkauksen parantaminen</p> <p>Ammatillisen segregaaation, palkkauksen, eläkkeiden ja työolojen seuranta EU-tasolla</p> <p>Naisten osallisuuden varmistaminen työmarkkinaosapuolten toiminnassa</p>
<p>VAIKUTTAMISHANKKEET JA -KAMPANJAT</p> <p>Nuoriin vaikuttaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • poikien ja tyttöjen motivointi epätyypillisiin koulutuksiin ja ammatteihin • tiedotusportaalin kehittäminen epätyypillisiin koulutus- ja ammatinvalintoihin kannustamiseksi <p>Yritysyhteistyö</p> <ul style="list-style-type: none"> • yritysten tietoisuuden kasvattaminen tasa-arvoisten käytäntöjen hyvistä seurauksista tuottavuudelle ja henkilöstön sitouttamiselle • hyviä käytäntöjä omaksuneiden yritysten tunnistaminen ja tunnustaminen sekä näiden yritysten verkostojen tukeminen käytäntöjensä jakamiseksi • Ilmaisten työkalujen ja palvelujen kehittäminen yrityksille oman tasa-arvotilanteensa arvioimiseksi ja kehittämiseksi <p>Kulttuurinen muutos</p> <ul style="list-style-type: none"> • isien ja äitien jaetun perhevastuun kulttuurinen edistäminen • seksistisen kielenkäytön ja naisten esitystapojen vastustaminen mediassa (ml. sosiaalinen media), esimerkiksi sukupuoliteettisten ohjeistusten kautta 	<p>TYÖNANTAJIEN TOIMENPITEET</p> <p>Tasa-arvosuunnitelmat, syrjinnästä vapaaseen toimintaan sitoutuminen</p> <p>Rekrytointi ja urakehitys</p> <ul style="list-style-type: none"> • läpinäkyvien käytäntöjen kehittäminen ja vähemmistösukupuolen tukeminen <p>Samapalkkaisuuden edistäminen</p> <p>Isien perhevapaiden taloudellinen tuki ja kulttuurinen normalisointi</p> <p>Naisten urapolkujen tukeminen asiantuntija- ja johtotehtäviin</p> <p>Työn ja perheen yhteensovittaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Joustavien työjärjestelyjen kehittäminen työn ja perhevelvoitteiden yhteensovittamiseksi • Yritysten omat lastenhoitojärjestelyt, erityisesti maissa ja alueilla, joissa julkinen lastenhoidon palvelutarjonta puuttuu (esimerkiksi eristyneet teollisuusalueet) • Perheellisten työntekijöiden taloudellinen tukeminen

Taulukko 1. Koulutus- ja työurien sukupuolen mukaiseen eriytymiseen vaikuttamisen keinoja Euroopan unionin jäsenmaissa. (Lähde: Bettio & Verashchagina 2009.)

Monien sukupuolen mukaiseen segregatioon liittyvien ongelmien kohdalla voidaan tunnistaa eri maissa toteutettuja toimenpiteitä, jotka ovat mukailleet yleistä historiallista kehitystä, jossa naisten tulo miesvaltaisille aloille sekä työn ja perheen yhdistäminen on ollut yleisempää kuin miesten hakeutuminen naisvaltaisille aloille tai osallistuminen perhevelvoitteisiin (vrt. England 2010). Näiden toimenpiteiden lähtökohtana on ollut naisten tukeminen eri tavoin tekemään vähemmän sukupuolittuneita koulutusvalintoja, etenemään uralla korkeampiin asemiin ja yhdistämään joustavasti työn ja perheen vaatimuksia. Toi-

saalta voidaan tunnistaa samoihin ongelmiin pureutuvia uudempia ja radikaalimpia toimenpiteitä, jotka keskittyvät miesten valintoihin vaikuttamiseen, epätasaisen hoivavastuun purkamiseen ja naisvaltaisten alojen työoloihin (taulukko 2).

ONGELMA	MYÖTÄILEVÄ TOIMENPIDE	HAASTAVA TOIMENPIDE
Sukupuolittuneet koulutus- ja urapolut	Naisten kannustaminen teknisille aloille	Miesten kannustaminen sosiaali-, terveys- ja kasvatustalouksaloille; naisvaltaisten alojen työehtojen parantaminen
Naisten aliedustus korkeasti arvostetuissa työelämän rooleissa	Naisasiantuntijoiden ja johtajien urakehityksen tukeminen	Sukupuolikiintiöt
Työ- ja perhevelvollisuuksien väliset ristipaineet	Työn ja perheen yhteensovittamisen helpottaminen puuttumatta naisille kasautuneeseen hoivavastuuseen	Isien hoivavastuun korostaminen esimerkiksi perhevapaita kiintiömällä

Taulukko 2. Vallitsevaa sukupuolijärjestelmää myötäilevät ja haastavat toimenpiteet sukupuolisegregaatioon vaikuttamisessa. (Lähde: Bettio & Verashchagina 2009.)

3.2 Tasa-arvohankkeet ja hyvät käytännöt Suomessa

Kristiina Brunila kumppaneineen (2005) kokosi yhteen Suomessa 1970-luvulta vuoteen 2003 toteutettuja koulutuksen ja työelämän tasa-arvohankkeita. Tarkasteluajanjakson aikana käynnissä on ollut noin 300 tasa-arvon kehittämishanketta, joista noin sadassa on pyritty koulutuksen ja työelämän segregaatioon lieventämiseen. 1980-luvulta asti on pyritty vaikuttamaan erityisesti tyttöjen ja naisten koulutus- ja uravalintoihin tavoitteena lisätä työvoimaa teknologia-aloilla. Samassa linjassa monien muiden EU-maiden segregaatiosuorituksen purkuun tähtäävien hankkeiden kanssa on se, että myös miesten sukupuolittuneet valinnat on tunnistettu ongelmaksi mutta ne eivät ole olleet varsinaisesti kehittämistoimenpiteiden kohteina. Toisaalta hankkeissa on pyritty kehittämään oppilaanohjausta sekä työelämän käytäntöjä ja rakenteita segregaatiosuorituksen lieventämiseksi.

Brunilan ym. (2005) tutkimuksen keskeinen kiinnostuksen kohde oli se, miksi tasa-arvohankkeiden tulokset ja hyvät käytännöt eivät leviä ja juurru. Kirjoittajat ovat tunnistaneet tasa-arvon etenemisen esteitä ja määritelleet toimenpiteitä niiden murtamiseksi. Esteet ja toimenpiteet kytkeytyivät pääasiassa yhteiskuntaan ja organisaatioihin. Kirjoittajat nostivat esiin muun muassa yhteiskunnalliseen työnjakoon liittyvän keskustelun, poliittisen tahdon, palkkaerot, työmarkkinoiden sukupuolistavat rakenteet ja hierarkkiset johtamiskäytännöt. He peräänkuuluttivat hyvissä käytännöissään erityisesti asenteiden muok-

Muutamaa vuotta myöhemmin Hanna Kuusi ym. (2009) selvittivät 1990-luvun ja 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen hallitusohjelmissa ja hallitusten tasa-arvo-ohjelmissa esitettyjä koulutuspoliittisia tavoitteita. Kuusen ym. selvityksestä käy ilmi, että tasa-arvopolitiikka on toistuvasti kohdistunut sukupuolen mukaisen segregaaation purkuun. Erityisesti politiikkaohjelmissa on keskitytty sukupuolitietoisien opetuksen ja ohjauksen kehittämisen tarpeisiin, erilaisiin kokeilu-, kehittämis- ja tutkimustoimintoihin sekä oppimateriaalien tuottamiin sukupuolistereotyyppisiin kuviin. Kuusi ym. toteavat, että politiikkaohjelmien tasa-arvotavoitteet eivät välity johdonmukaisesti koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmiin eikä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen periaate toimi koulutuspoliittisessa lainsäädännössä parhaalla mahdollisella tavalla. Lakisääteiset oppilaitosten ja työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmat olivat kymmenen vuotta sitten alkutekijöissään, ja yhä edelleen niissä on toivomisen varaa (Attila ym. 2018).

Sukupuolten tasa-arvoon on kiinnitetty huomiota 1990–2010-luvuilla myös korkeakoulu- ja tiedepolitiikassa. Segregaaation purkamisen ohella on pyritty vahvistamaan sukupuolitietoisuutta opettajankoulutuksessa ja vakiinnuttamaan nykyisen sukupuolentutkimuksen asemaa tiedemaailmassa. Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan dokumenteissa tasa-arvo-ohjelmien tavoitteet on kuitenkin otettu hyvin heikosti huomioon. Toisaalta korkeakoulutuksessa ja tieteessä tasa-arvokysymykset ovat olleet pinnalla jo pitkään, ja sukupuolentutkimus on osaltaan nostanut niitä esille ja vakiinnuttanut sukupuolinäkökulman huomioimista myös muilla tieteenaloilla. (Brunila 2009.)

Pelkästään 2000-luvulla on ollut käynnissä lukuisia yksittäisiä ja verkostomaisia segregaaation ja sukupuolten tasa-arvoon liittyviä kehittämis-, kokeilu- ja tutkimushankkeita. Näistä keskeisimpinä voidaan nimetä 11 hanketta. Tarkastelujakson ensimmäisellä kolmanneksella toteutettuja hankkeita yhdistää niiden tavoitteiden kohdentuminen tyttöjen ja naisten teknisten alavalintojen tukemiseen (WomanIT 2001–2006; Mirror 2001–2005; TINA-hankkeet 2001–2007). Nämä hankkeet olivat vähintään viiden vuoden mittaisia verkostomaisia hankkeita, jotka koostuivat alueellisista osahankkeista. Hankkeiden toteuttajat tekivät yhteistyötä koulutusinstituutioiden, yritysten ja työmarkkinajärjestöjen kanssa. Hankkeiden tuotoksina on syntynyt kursseja, malleja, opetussisältöjä, menetelmiä ja hyviä käytäntöjä. Loppuraporteissa hanketoimijat ovat arvioineet hankkeiden tavoitteiden toteutumista, mutta arvioita pitkän aikavälin vaikuttavuudesta ei ole saatavilla. Itsearvioinneissa hanketoimijat kuitenkin toteavat, että tyttöjen ja naisten rohkeus ja itseluottamus tekniikan aloille hakeutumisessa on lisääntynyt. (Leinonen ym. 2004; Kuusi ym. 2009; TINA-hankkeen verkkosivut 2003.)

Toisena temaattisena kokonaisuutena 2000-luvulla käynnissä olleista hankkeista voidaan tunnistaa ohjauksen sukupuolitietoisuutta kehittävät hankkeet. SUUNTO (2002–2006) pyrki tavoitteisiin peruskoulun ja lukion opettajille ja opinto-ohjaajille järjestettyjen koulutusten kautta. TASUKOn (2008–2011) keskeinen tavoitte oli lisätä opettajakoulutuksen teoreettista ja käytännöllistä tietoa sukupuolinäkökulman huomioimiseksi kehittämällä muun muassa opettajakoulutuksen opetussuunnitelmia. Siinä missä edellisessä kappaleessa mainitsemamme hankeryppään tavoitteet kohdistuivat tyttöihin ja naisiin,

nämä hankkeet kohdentuivat nuorten kanssa toimivien ammattilaisten kouluttamiseen. Lopputuotoksina näissä hankkeissa on syntynyt hyviä käytäntöjä ja malleja ohjauksen tueksi. (Hynninen & Juutilainen 2006; Hynninen ym. 2011.) Lisäksi tämän raportin kirjoittamisen aikaan käynnissä olevissa SetSTOP (2018–) ja RUUTI (2018–2020) -hankkeissa kehitetään sukupuolitietoista ja muut erot huomioivaa ohjausta ja ohjauksen koulutusta oppilaitoksissa ja työpaikoilla (SetSTOP ja RUUTI -hankkeiden verkkosivut).

Viimeisimmissä tasa-arvon kehittämishankkeissa VALTAVAssa (2007–2013) ja SEGLIssä (2016–2019) julkilausuttu tavoite on sukupuolen mukaisen segregaaation purkamisen. VALTAVA on koostunut alueellisista osaprojekteista, ja siinä on luotu myös viestintäkampanja ennakkoluulottoman uravalinnan tukemiseksi (*Valitse ala päällä, älä alapäällä*). SEGLI-hankkeessa kehittämistoimintaa on kohdennettu oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmien laatimiseen, opetushenkilöstön ja johdon koulutukseen sekä kodin ja koulun yhteistyön parantamiseen. (Lönn 2015; SEGLI-hankkeen verkkosivut 2019.) Lisäksi uusimpana tyttöjä ja naisia tukevana kehittämishankkeena voidaan mainita Oulun ammattikorkeakoulun Sinä osaat! -hanke (2017–), jossa lisätään tyttöjen tietoa teknologian aloista teknologisten sovellusten avulla sekä vaikutetaan rakenteisiin tuottamalla yrityksille ja kouluille valmiita palvelu- ja materiaalipaketteja työelämään tutustumisjakson (TET) hyödyntämiseen (Sinä osaat! -hankkeen verkkosivut 2019).

Jo vuonna 2005 julkaistussa WomanIT-hankkeen yhteydessä syntyneessä artikkelikoelmassa (Teräs 2005) kyseenalaistettiin näkemys koulutus- ja työmarkkinoiden sukupuolittumisen ratkaisemisesta vastuuttamalla tyttöjä ja naisia valitsemaan ”paremmin”. Kirjoittajat korostavat, että segregaaation purkamiseksi ja pysyvän muutoksen aikaansaamiseksi on keskityttävä kasvatusinstituutioiden, vapaa-ajan ympäristöjen ja työelämän asenteiden ja arvojen muuttamiseen. Kuitenkin viimeaikaisten tasa-arvohankkeiden premisseistä voidaan edelleen lukea tendenssi pyrkiä muuttamaan tyttöjen ja naisten valintoja. Tämän raportin kirjoittamisen aikaan kevättalvella 2019 Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen Tasa-arvotiedon keskuksen verkkosivuilla oli listattuna 32 käynnissä olevaa tasa-arvon kehittämiseen tähtäävää hanketta. Näistä viiden tavoitteet kohdistuivat tyttöjen ja naisten tukemiseen miesvaltaisten alojen, johtajuuden tai yrittäjyyden konteksteissa. Kolmessa hankkeessa puolestaan tuettiin perheystävällisten käytäntöjen kehittämistä työpaikoilla ja kahdessa tuettiin eksplisiittisesti miesten osallistumista perheveloitteisiin. Kahdessa hankkeessa, jo aiemmin mainitsua SEGLIssä ja *Suo, susiraja ja segregatio* -projektissa, purettiin koulutuksen ja työelämän segregatiota kokonaisuudessaan. Huomionarvoista on, että yhdenkään hankkeen ensisijainen tavoite ei ollut poikien tai miesten tukeminen ja ohjaaminen naisvaltaisille koulutus- ja urapoluille. Sen sijaan poikien ja miesten syrjäytymisestä oltiin huolissaan kuudessa hankkeessa. (THL 2019.)

Lukuisten kehittämishankkeiden myötä on syntynyt mittavat määrät hyviä käytäntöjä, malleja ja oppaita segregaaation lieventämiseksi. Alla olevaan taulukkoon (taulukko 3) olemme listanneet näistä muutamia, jotka kuvaavat poikkileikkaavasti hyvien käytäntöjen kirjoa. Viisi ensimmäistä hyvää käytäntöä ovat VALTAVA-kehittämishankkeen selvityk-

sestä (Tanhua 2012). Lisäksi olemme lisänneet listaan VALTAVA-hankkeen mediakampanjan ja SetSTOP-hankkeen ohjaustyön arvioimisen yhdenvertaisuustutkan (Ahonen & Souto 2019).

HYVÄ KÄYTÄNTÖ	MITÄ TEHTIIN	ARVIOINTI	HAASTEITA
Tytöt tutustuvat tekniikan alan töihin TET-viikolla	BRYT/AVAA -hankkeessa ohjattiin yhdeksäsluokkalaista tyttöjä TET:iin tekniikan alan oppilaitoksiin sekä työpaikoille.	Tuloksia mitattiin tekemällä oppilaille ammatinvalintatestit ennen ja jälkeen TETin. Tuloksia ei ehditty julkaista. Projektin vetäjän mukaan kokeilun jälkeen tyttöjen toiveammattien joukossa oli enemmän teknisten alojen ammatteja.	Tekniikan alan työpaikoilla tytöille saatettiin osoittaa toimistotehtäviä vastoin ennalta suunniteltujen teknisten tehtävien osoittamista.
Teknisellä alalla toimivien naisten ryhmämentorointi	TiNA-hankkeen ja WomEqual-hankkeen puitteissa ryhmämentorointia naisinsinööreille sekä naisteekkareille.	Naisteekkareilta kerätty palaute. Usko omaan tulevaisuuteen teknillisellä alalla kasvoi.	Yhteisen ajan löytäminen ja sitoutuminen mentorointiin haasteena.
Hoiva-alalla opiskelevien miesten ryhmämentorointi	Voimaa hoivaan-hankkeessa toteutettiin ryhmämentorointia lähihoitajakoulutuksessa oleville miehille.	Hankkeen loppuraportti. Pienryhmä, joka kokoontui 2-3 kertaa viikossa lounaalle koki tiiviin työskentelyn positiiviseksi mentorimallin sekä hoiva-alan mieskysymysten jäsentämisen kannalta.	Sitoutumista oli vaikea saada aikaan ja toiminnan raportointi jäi puutteelliseksi.
Segregaation purku työpaikalla tasa-arvosuunnitelman avulla	MONIKKO-hankkeen osahankkeessa käytettiin tasa-arvosuunnittelua työpaikan segregaation purkamisessa.	Hankkeen opas. Ei varsinaista arviointia, mutta kerrotaan toimintamallin hyödyntämisestä. Toimintamallin vahvuudeksi nimettiin suunnitelmallisuus ja yhteistyö organisaation toimintatapojen sekä kulttuurin muuttamisessa.	Eri alojen ominaispiirteet vaativat paljon soveltamista mallin hyödyntämisessä.
Työpaikkojen sitouttaminen segregaation lieventämiseen	Virina-hankkeessa järjestettiin työttömille naisille mahdollisuus tutusta ja koulututtua teknologian alalle. Samaan aikaan vaikutettiin työpaikkojen työolosuhteisiin ja asenteisiin.	Hankkeen loppuraportti. Hankkeen tarjoaman koulutuksen suoritti 175 oppilasta, joista 147 lähti heti jatkmaan teknologiateollisuusalan ammatilliseen koulutukseen.	Hankkeen raportista ei käy ilmi, minkä tyyppistä tasa-arvosuunnittelua yrityksissä tehtiin tai miten yrityksiä sitoutettiin segregaation lieventämiseen.
Media kampanjat	VALTAVA-hankkeen kampanja <i>Valitse ala päällä, älä alapäällä</i> . Tv-mainoksia, sosiaalisen median sisältöjä, animaatioita.	Mainonnan työmaa -mainostoimiston itsearvio. Mainosvideoita katsottu yli 100 000 kertaa. Kampanja viritti vilkasta keskustelua sekä perinteisessä mediassa että somessa.	Osatavoitteina olleita uravalintojen ja asenteiden muutosta ei voinut seurata kampanjan lyhyestä aikajännteestä johtuen.
Yhdenvertaisuustutka ohjauksen arvioimiseksi	Tutkan avulla arvioidaan ohjauksen sisältöä ja käytäntöjä yhdenvertaisuuden, tasa-arvon sekä segregaation purun näkökulmasta.	Ei vielä arvioitu.	

Taulukko 3. Suomessa tasa-arvohankkeissa kehitettyjä hyviä käytäntöjä segregaation lieventämiseksi.

Suomessa on tehty tasa-arvon kehittämiseksi paljon töitä eri hankkeissa, ja hankkeiden suunnittelua varten on tuotettu myös opas (Haataja ym. 2011), johon tasa-arvokysymysten kanssa työskentelevien viranomaisten ja hanketoimijoiden olisi hyvä tutustua.

Työn ja koulutuksen tasa-arvoa lisäävistä suosituksista ei ole pulaa, joten on hyvä pohdita, mikä estää hyvien käytäntöjen juurtumisen ja tasa-arvon edistymisen esimerkiksi juuri sukupuolen mukaisen segregaatian kohdalla. Hanna Ylöstalo (2019) tuo esiin mielenkiintoisen ristiriidan: vaikka sukupuolten tasa-arvoa periaatteessa kannatetaan laajasti, niin käytännössä tasa-arvon kehittämistoimia usein vastustetaan (aktiivisesti ja passiivisesti). Tasa-arvoon liittyy monia paradokseja, joita Ylöstalo (mt.) käsittelee kiinnostavasti vuoden 2017 tasa-arvobarometrin aineistoon pohjautuvassa artikkelissaan. Hyvien käytäntöjen juurtumisen vastustaminen kytkeytyy Ylöstalon mukaan toisaalta ihmisten eriäviin näkemyksiin siitä, mitä tasa-arvo on ja miten sitä tulisi edistää, sekä toisaalta valta-asetelmiin. Epätasa-arvoisia tilanteita voi olla vaikea tunnistaa, varsinkin jos ei itse joudu kärsimään epätasa-arvosta. Tasa-arvon periaatteen on myös havaittu edistyneen selkeästi enemmän julkisen elämänpiirin alueella kuin yksityisellä perhe-elämän alueella, vaikka voisi ajatella, että juuri omaan elämäänsä ihmisillä olisi eniten vaikutusvaltaa. Tämä näkyy siten, että naisten osallistuminen työelämään on Suomessa samalla tasolla kuin miesten mutta naisilla on silti yhä merkittävästi enemmän vastuuta kodista ja perheestä kuin miehillä.

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Millaisia hyviä käytäntöjä segregaatian lieventämiseen on olemassa?

Suomessa ja muissa Pohjois-Euroopan maissa on ollut 1970-luvulta lähtien käynnissä useita segregaatian purkuun ja tasa-arvon lisäämiseen tähtääviä tutkimus-, arviointi- ja kehittämishankkeita, joissa on tuotettu lukuisat määrät oppaita, materiaaleja, kurseja, suosituksia ja hyviä käytäntöjä (ks. yhteenveto toimenpiteistä taulukot 1, 2 ja 3). Näistä hankkeista huolimatta segregatio näyttäytyy edelleen sitkeänä ilmiönä. Paikallisesti hankkeilla on ollut tietoisuutta lisääviä vaikutuksia, mistä lukuisat hankkeet ja yhteiskunnallinen keskustelu itsessään kertovat. Ongelmaksi näyttää kuitenkin muodostuvan hyvien käytäntöjen levittäminen ja juurruttaminen sekä toisaalta hankkeiden toimenpide-ehdotusten toimeenpano, seuranta ja vaikutusten arvioiminen. Ihmisten eriävät näkemykset tasa-arvosta ja sen edistämisen keinoista on tunnistettu yhdeksi esteeksi hyvien käytäntöjen juurtumiselle.

Tyttöjä ja naisia on kannustettu tekniikan aloille 1980-luvulta lähtien, ja sama pyrkimys on jatkunut kehittämishankkeissa tähän päivään asti. Silti tyttöjen ja naisten osuus niin teknologian alan koulutuksissa kuin työpaikoissakin on pysynyt alhaisella tasolla eikä nuorten tulevaisuuden toiveammateissakaan näy sukupuolirajoja rikkovia trendejä. Tämän vuoksi on tärkeää, että tulevaisuudessa jatketaan ammatinvalintaan liittyvän viestinnän kehittämistä ja nuorten kanssa toimivien aikuisten sukupuolitietoisuuden lisäämistä sekä oppilaitosten ja työpaikkojen tasa-arvoisten käytäntöjen juurruttamista.

Maskuliinisuutta koskevat stereotyyppit ja poikien valinnat ovat olleet vähäisesti esillä kehittämishankkeissa. Hoiva- ja palvelutyön yleistymisen ja maskuliinisuuden hitaan mur-

roksen välinen suhde vaikuttaa kysymykseltä, jonka käsittely niin tutkimuksessa kuin kehittämishankkeissa on käymässä yhä ajankohtaisemmaksi. Kyseessä on monitahoinen ilmiö, johon vaikuttaminen voi edellyttää toimenpiteitä useilla eri tasoilla yksittäisten opiskelijoiden valinnoista aina sosiaali- ja terveysalan palkkaukseen, työoloihin ja yhteiskunnalliseen arvostukseen.

Millainen merkitys koulutus- ja ammatinvalinnan tueksi toteutetuilla palveluilla ja viestinnällä on käsityksille ammateista sekä koulutus- ja ammattitoiveille?

Yksilöiden eläessä moninaisissa todellisuuksissa yksittäisten palveluiden tai viestintäkampanjoiden merkitystä heidän käsityksilleen eri ammateista tai koulutus- ja ammattitoiveille on haastavaa arvioida. Kuitenkin esimerkiksi VALTAVA-hankkeen mediakampanja viritti vilkasta keskustelua alojen sukupuolittumisesta sekä perinteisessä mediassa että sosiaalisessa mediassa. Tietoisuutta lisäävillä kampanjoilla on kumuloidessaan mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan suuntaan ja kehitykseen.

4 Koulutusvalintojen tilastollista tarkastelua

Juhani Saari & Jenni Lahtinen

Purkutalkoot-hankkeen kvantitatiivisessa tutkimusosiossa selvitettiin rekisteri- ja kyselyaineistojen avulla, mihin koulutusuran vaiheisiin sukupuolisegregaatio paikantuu ja mitkä tekijät selittävät epätyypillisiä valintoja. Tämä luku pohjautuu hankkeen ensimmäiseen Policy Brief -julkaisuun (Murto ym. 2018), jossa tulokset on julkaistu ensimmäisen kerän.

Tilastotutkimuksen toteutus jakaantui kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa paikansimme segregaatian ilmenemistä koulutussiirtymissä analysoimalla nuorten koulutusalojen sukupuolivinoumaa. Analyysi osoitti, että alavalintojen sukupuolittumista ilmenee kaikissa koulutussiirtymissä mutta sukupuolittuneet valinnat olivat yleisimpiä siirryttäessä yhdeksänneltä luokalta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen⁷. Tämän havainnon pohjalta tarkensimme koko hankkeen suuntautumista toisen asteen ammatilliseen koulutukseen.

Tilastotutkimuksen toisessa vaiheessa selvitimme ammatillisen toisen asteen koulutuksen sukupuolen mukaista rakennetta. Samalla tutkimme koulutusvalintojen sukupuolittumisen seutukuntakohtaisia eroja. Tämän analyysin pohjalta identifioimme paikkakuntia, joissa epätyypilliset koulutusvalinnat olivat kaikkein yleisimpiä. Hankkeemme laadullisessa tutkimusosiossa suuntasimme tekemään haastatteluja toisen asteen ammatillisiin oppilaitoksiin sellaisille paikkakunnille, joissa oli tehty suhteellisesti paljon epätyypillisiä valintoja (ks. luku 8 tässä raportissa). Tilastotutkimuksen kolmannessa vaiheessa selvitimme, mitkä yksilölliset, perhetaustaan tai asuinalueeseen kytkeytyvät tekijät olivat yhteydessä epätyypillisten valintojen tekemiseen.

4.1 Aineistot ja menetelmät

Tilastot ja niiden analyysit perustuvat kolmeen eri aineistoon. Ensimmäinen aineistoista koostuu opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Opetushallituksen ylläpitämästä Vipunen-tietokannasta kerätyistä, vuosina 2013–2014 eri koulutusasteilta valmistuneiden koulutusaloilta tiedoista. Aineiston avulla tarkastelimme sukupuolen yhteyttä toisen ja kolmannen asteen koulutusvalintoihin. Tutkimusmenetelmänä käytimme riippuvuussuhteiden laskemista kontingenssikertoimella.

⁷ Ks. Liite 1, kuvio 8.

Toinen aineisto koostuu yhdistetystä rekisteriaineistosta, jonka avulla selvitimme epätyypillisiin valintoihin yhteydessä olevia tekijöitä. Keräsimme Vipunen-tietokannasta tiedot toisen asteen ammatillisista koulutusvalinnoista vuosilta 2009–2011. Aineistosta käy ilmi muun muassa opiskelijoiden ikä, asuinpaikka ja äidinkieli. Yhdistimme aineistoon Tilastokeskukselta saatuja tietoja opiskelijoiden vanhempien koulutuksesta, työmarkkina-asteesta, tulotasosta ja asuinalueesta. Tarkastelua varten yhdistimme kolmen vuoden aineistot, jolloin aineisto kokonaisuudessaan käsittää tiedot 214 396 tehdystä koulutusvalinnasta. Aineistossa esiintyy 359 erilaista ammattitutkintonimikettä (esim. *kalanjalostajan ammattitutkinto* ja *kokin ammattitutkinto*). Nämä nimikkeet jakautuvat 42 opintoalaan (esim. *kalatalous* sekä *majoitus- ja ravitsemusala*), jotka puolestaan kuuluvat kahdeksan laajan koulutusalan alle (esim. *luonnonvara- ja ympäristöala* sekä *matkailu-, ravitsemus- ja talousala*).

Rekisteriaineiston lisäksi selitimme epätyypillisiä koulutusvalintoja Otus sr:n yhdessä Sakki ry:n kanssa keräämän Amisbarometri 2015 -aineiston avulla. Amisbarometri on Suomessa ammattiin opiskeleville nuorille suunnattu kyselytutkimus. Vuoden 2015 kyselyyn vastasi kaikkiaan 20 840 opiskelijaa, ja kysely kattoi yli 80 prosenttia Suomen ammatillisista oppilaitoksista. Painotimme Amisbarometri-aineistoa edustamaan kattavasti opiskelijoita, jotka suorittavat ammatillista perustutkintoa Manner-Suomessa.

Epätyypillisiin valintoihin yhteydessä olevia tekijöitä selvittäessä käytimme tutkimusmenetelminä kuvailevaa tarkastelua ja monimuuttujamalleja⁸. Rekisteriaineiston avulla ennustimme miesten opiskelua naisvaltaisilla ja naisten opiskelua miesvaltaisilla opintoaloilla, ja selittävinä tekijöinä⁹ käytimme äidinkieltä, vanhempien koulutusta ja ammatti-asemaa, koulutuksessa aloittamisen ikää sekä alueellisia tekijöitä. Amisbarometrin kohdalla selitimme epätyypillistä valintaa vapaa-ajan harrastuneisuuteen liittyvillä tekijöillä.

4.2 Ammatillisen toisen asteen koulutuksen sukupuolittuneet koulutusalat

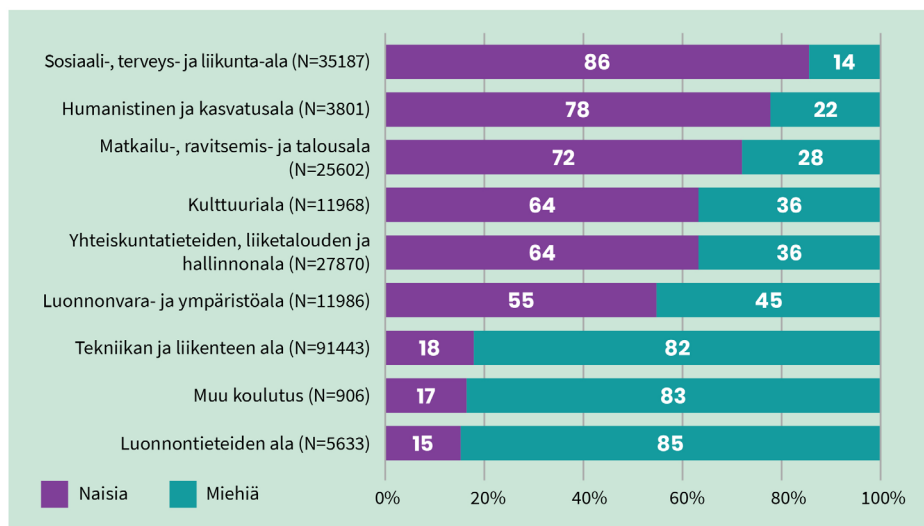
Tilastotutkimuksen ensimmäisen vaiheen koulutussiirtymien analyysi osoitti, että nuoret tekevät eniten sukupuolelleen tyypillisiä valintoja siirtyessään yhdeksänneltä luokalta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Seuraavaksi tarkastelemme, miten nuoret naiset ja miehet jakautuvat toisen asteen ammatillisen koulutuksen aloille.

Koulutusala-luokituksen (8 luokkaa + muut koulutusalat) mukaan tarkasteltuna ammatillisen toisen asteen *sosiaali- terveys- ja liikunta-ala* vaikuttaa hyvin naisvaltaiselta (yli 80

⁸ Rekisteritutkimuksen monimuuttujamallissa alle 32 opiskelijan opintoalojen tarkastelu on karkeistettu laajempaan koulutusala-luokkaan. 32 opiskelijan kriittinen arvo perustuu Fisherin eksaktin testin kannalta riittävään otoskokoon parametreilla $\alpha = 0,05$ (Tyypin I virhepäätelmä); $\beta = 0,95$ (Tyypin II virhepäätelmä).

⁹ Ks. rekisteriaineiston muuttujien kuvailu liite 3.

% naisia) alalta. Vastaavasti *tekniikan ja liikenteen ala, luonnontieteiden ala* sekä pelastus- ja turvallisuusopintoaloista koostuva luokka *muut koulutusalat* näyttävät miesvaltaisilta aloilta. *Luonnonvara- ja ympäristöala* vaikuttaa sen sijaan sukupuolen suhteen hyvin tasaisesti jakautuneelta, integroituneelta alalta. (Kuvio 2.)

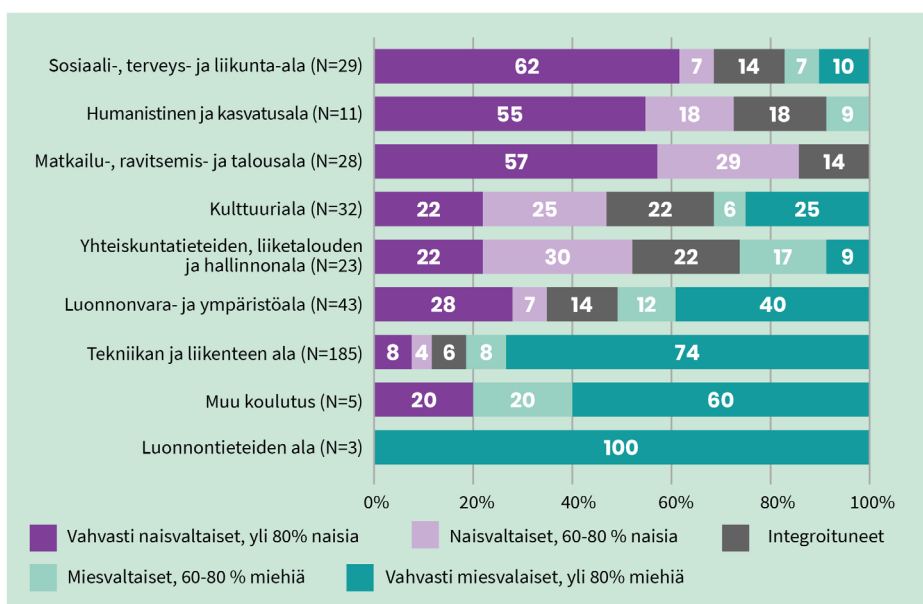

Kuvio 2. Alle 30-vuotiaiden koulutusvalintojen jakautuminen toisen asteen ammatilliseen koulutukseen hakeutuessa sukupuolen mukaan 8-luokkaisella (+ muu koulutus) koulutusosaluokituksella (tarkastelussa yhteensä 241 396 koulutusvalintaa vuosilta 2009–2011).

Koulutusosaluokituksen mukaan tarkasteltuna ammatillinen koulutus ilmenee sukupuolituneena mutta myös osittain integroituneena. Tarkasteltaessa koulutusalojen sisällä olevia pienempiä opintoaloja ja tutkintonimikkeitä kuitenkin selviää, että kunkin koulutusalan sisälle paikantuu merkittävästi vastakkaiseen suuntaan sukupuolituneita opintoaloja ja tutkintonimikkeitä.

Kuvio 3 kuvaa kunkin koulutusalan sisäistä, tutkintonimikkeiden mukaista jakautumista. Kuvion prosentiosuudet kuvaavat alan sisällä sitä osuutta opiskelijoista, jotka tosiasiallisesti opiskelevat naisvaltaisissa (80–100 tai 60–80 prosenttia naisia), integroituneissa (sukupuolisuhde 40–60 prosentin välillä) tai miesvaltaisissa (60–80 tai 80–100 prosenttia miehiä) tutkintoon johtavissa ohjelmissa. Kuviossa havainnollistuu se, että kaikista tarkastelun kohteena olleista 359 tutkintonimikkeestä ainoastaan hieman useampi kuin joka kymmenes voidaan katsoa sukupuolisuhdetta mukaan tasaisesti jakautuneeksi alaksi¹⁰.

¹⁰ Liitteessä 2 on aineiston tarkat sukupuolijakaumat koulutusnimikkeittäin.

Kuvio 3. Koulutusalojen sisäinen sukupuolen mukainen eriytyminen tutkintonimikkeiden mukaan (yhteensä 359 tutkintonimikettä).

Sukupuolijakauman suhteen erittäin tasajakautuneelta ensisilmäyksellä vaikuttava *luonnonvara- ja ympäristöala* paljastuu yksittäisten tutkintonimikkeiden suhteen tarkasteltuna varsin eriytyneeksi koulutusalaksi. Tämä koulutusala pitää sisällään kuusi opintoalaa, jotka jakaantuvat 43 tutkintonimikkeeseen. Esimerkiksi *kalatalouden opintoala* on 94-prosenttisesti miesvaltainen, kun taas *puutarhatalous* on 86-prosenttisesti naisvaltainen ala. Tasa-aloilta vaikuttavien opintoalojen sisään mahtuu myös runsaasti vaihtelua koulutusnimikkeissä, sillä esimerkiksi *maatilatalouden opintoalan* (65,3 % naisia) sisällä koko *hevostalouden perustutkinto* (N = 1 286) on käytännössä naisvaltainen (96,7 % naisia), kun taas *maatalouskoneasentajan* (N = 40) sekä *viljelijän* (N = 143) *ammattitutkinnot* ovat yli 85-prosenttisesti miesvaltaisia.

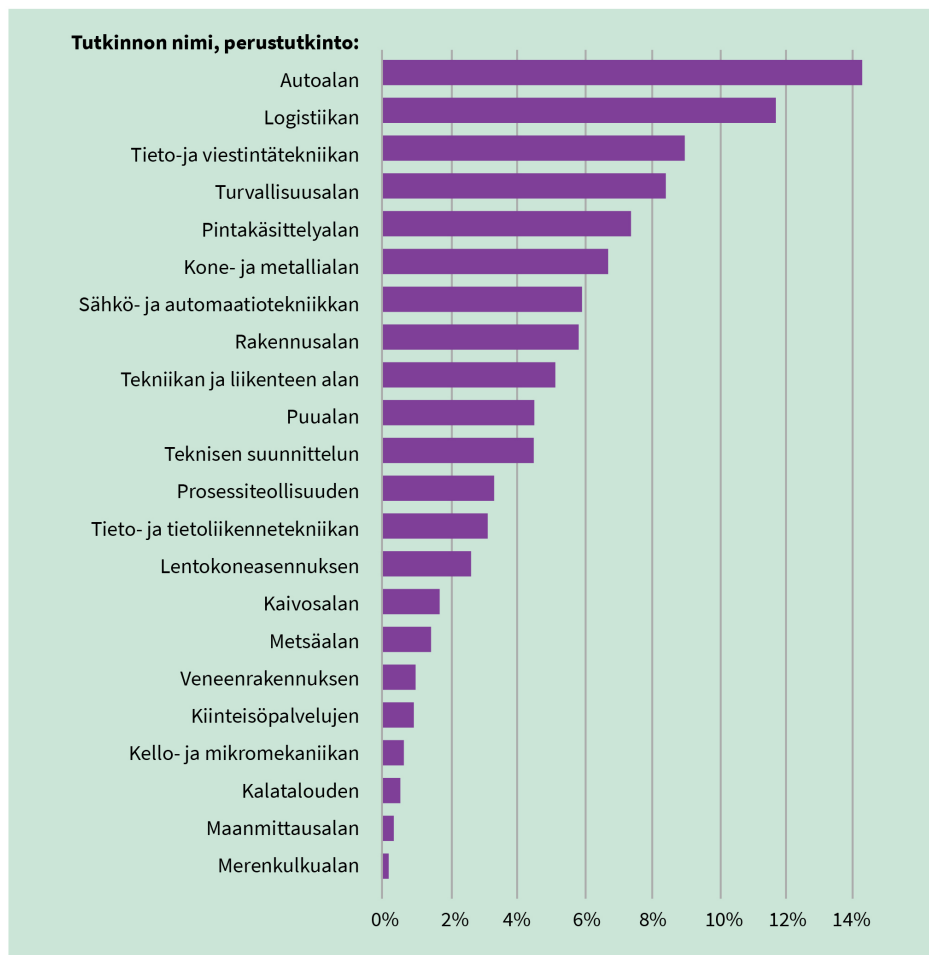
Vastaavasti varsin miesvaltaiselta näyttävän *tekniikan ja liikenteen alan* sisältä löytyy verrattain naisvaltaisia ja opiskelijamääriltään merkittäviä koulutusnimikkeitä. Esimerkiksi *elintarvikealan perustutkinto* (N = 2 690) on 80,6-prosenttisesti naisvaltainen. Samoin *tekstiili- ja vaatetusalan perustutkinto* (N = 1 936) on 94,3-prosenttisesti naisvaltainen. Toisaalta *tekniikan ja liikenteen alan* sisään mahtuu myös huomattavan suuria tasavaltaisia tutkintonimikkeitä, kuten *laboratorioalan perustutkinto* (N = 1 016; naisia 63 %) ja *pintakäsittelyalan perustutkinto* (N = 2 767; naisia 64 %). Pohdittavaksi jää, sijoittuvatko näistä tasaisesti jakautuneista tutkintonimikkeistä valmistuneet miehet ja naiset samoihin vai eri tehtäviin työelämässä.

Perinteisen naisvaltaisen *sosiaali-, terveys-, ja liikunta-ala* kätkee sekin sisäänsä toiseen suuntaan painottuneita tutkintonimikkeitä, joiden opiskelijamäärät tosin ovat varsin pieniä. Aineiston perusteella näyttää siltä, että miesten ja naisten valinnat ovat tällä koulu-

tusalalla jakautuneet tasaisemmin, jolloin *sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala* sisältää verrattain paljon tasa-aloiksi luokitettavia tutkintonimikkeitä. Esimerkiksi *hierojan ammattitutkinto* -nimikkeeseen (N = 1 345) opiskelijoista 43,1 prosenttia on miehiä. Samoin *liikunnanohjaajan perustutkintoon* (N = 1 131) hakeutuneista 51,2 prosenttia on miehiä.

Koulutusaloista ainoastaan *luonnontieteiden ala* on aidosti miesvaltainen. Tällä alalla on kolme tieto- ja viestintätekniikkaan liittyvää tutkintonimikettä, joissa kaikissa naisten osuus jää alle 16 prosenttiin.

Lisäksi Amisbarometri 2015 -aineiston valossa näyttää siltä, että tyttöjen miesvaltaisille aloille suuntautuneet alavalinnat jakautuvat useammalle alalle, kun taas poikien naisvaltaisille aloille suuntautuneet valinnat näyttävät keskittyvän lähinnä sosiaali- ja terveysalalle (kuviot 4 ja 5).

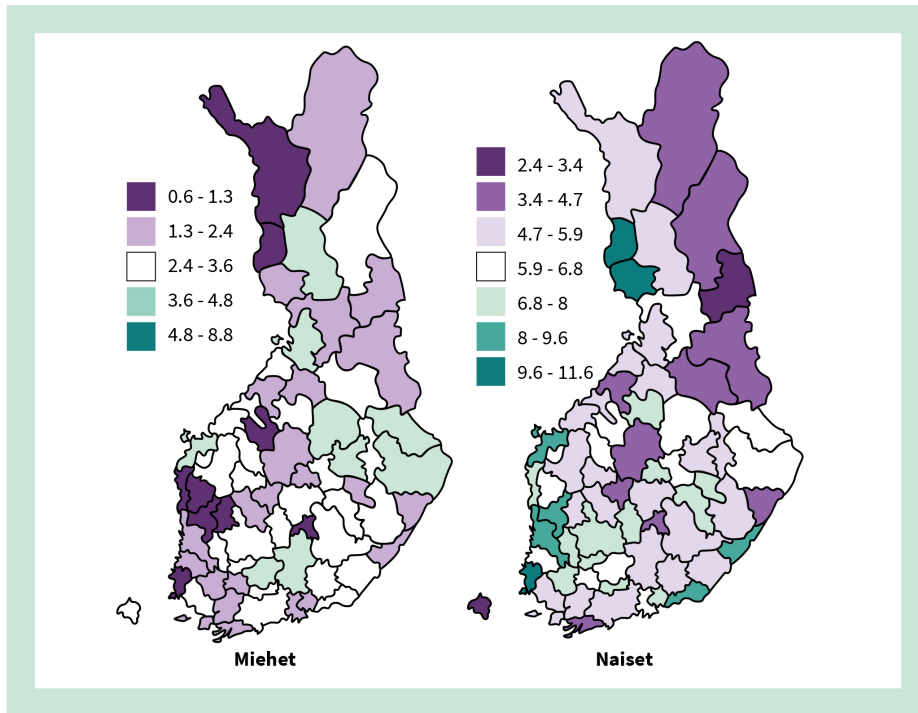
Kuvio 4. Naisten (N = 722) epättyypillisten alavalintojen osuus Amisbarometri 2015 -aineistossa.

Kuvio 5. Miesten (N = 1 058) epätyypillisten alavalintojen osuus Amisbarometri 2015 -aineistossa.

4.2.1 Epätyypilliset valinnat seutukunnittain

Jatkoimme tarkastelua tutkimalla epätyypillisten valintojen osuuksia seutukunnittain. Sukupuolittuneiden valintojen suhteen Suomi näyttäytyy maantieteellisesti heterogeenisenä. Kuviossa 6 esitämme seutukunnittain sukupuolelleen epätyypilliselle koulutus-alalle hakeutuneiden miesten ja naisten osuudet.

Kuvio 6. Epätavallisten valintojen osuus (%) naisten ja miesten koulutusvalinnoissa seutukunnittain vuosina 2009–2011. Tumman violetilla seutukunnat, joissa on tehty vähiten, ja turkoosilla seutukunnat, joissa on tehty eniten epätavallisia valintoja.

Kuviosta nähdään, että miehet ovat tehneet eniten epätavallisia valintoja Pohjois-Karjalan suunnalla sekä Rovaniemen, Oulun, Vaasan, Lahden ja Hämeenlinnan seutukunnissa. Naisten epätavalliset valinnat ovat puolestaan olleet yleisimpiä Tornionlaakson seudulla sekä länsirannikolla Turusta Vaasaan. Naiset ovat tehneet epätavallisia valintoja runsaasti myös itäisessä Suomessa Imatran ja Kotka-Haminan seutukunnissa. Tyypillisiä valintoja on miesten keskuudessa eniten Tornionlaakson suunnalla ja etelämpänä Länsi-Suomessa. Naisten tyypilliset valinnat ovat yleisimpiä Koivunmaan seutukunnassa.

4.3 Epätavallisia valintoja ennustavat yksilöön sekä perheeseen ja alueeseen liittyvät tekijät

Sukupuolittuneisiin koulutus- ja uravalintoihin yhteydessä olevia tekijöitä on kirjallisuudessa identifioitu runsaasti. Ikä valinnan tekohetkellä, vanhemmilta saatu tuki ja vanhempien korkea koulutustaso, muuta sukupuolta olevat ystävät kuin mitä itse on, tasarvoiset asenteet sekä valitun alan työllisyysnäkömät ovat epätavallisia valintoja lisääviä tekijöitä (Leaper ym. 2012; Hardie 2015; Mastekaasa & Smeby 2008). Hyvät matemaattiset taidot mielletään usein tyypilliseksi pojille ja verbaaliset, kielten opiskeluun liittyvät

taidot tytöille¹¹, ja onkin havaittu, että hyvät matemaattiset taidot ovat yhteydessä naisten hakeutumiseen miesvaltaisille aloille (Baird 2012).

Seuraavaksi tarkastelemme niitä tekijöitä, jotka ovat yhteydessä nuorten tekemiin epätyypillisiin koulutusvalintoihin. Tässä tarkastelussa hyödynnämme kahta aineistoa: kolmen vuoden (2009–2011) hakutilastot kattavaa rekisteriaineistoa ja Amisbarometri-kyselyaineistoa vuodelta 2015. Etsimme epätyypilliseen valintaan yhteydessä olevia tekijöitä logistisen regressiomallin avulla erikseen sukupuolittain. Ennustimme rekisteriaineiston osalta epätyypillisen koulutusvalinnan todennäköisyyttä nuoren valinnantekohetken iän ja äidinkielen mukaan. Lisäksi tarkastelimme mallissa perhetaustaan ja asuinalueeseen kytkeytyvien tekijöiden vaikutusta¹². Nuorten vapaa-ajanviettotapojen ja koulutusvalintojen yhteyttä tarkastelimme Amisbarometri 2015 -kyselyaineiston avulla¹³.

4.3.1 Nuorimmat valitsevat tyypillisimmin

Rekisteriaineiston analyysin perusteella voidaan todeta, että miehillä epätyypillistä valintaa ennustaa selvästi voimakkaimmin ikä opintojen alkaessa. Ikä-muuttujan ristitulosuhteita verrattaessa nähdään, että 15- ja 16-vuotiaana tehdyt koulutusvalinnat ovat vähiten epätyypillisiä. Tästä eteenpäin epätyypilliset koulutusvalinnat yleistyvät siten, että yli 21-vuotiaana miehet tekevät eniten epätyypillisiä valintoja. Myös naisilla ikä opintojen alkaessa näyttäytyy voimakkaana tekijänä, joskaan ei samalla lailla hallitsevana kuin miehillä. Naisilla 17- tai 18-vuotiaana tehdyt valinnat ovat selvästi yleisemmin epätyypillisiä kuin 15–16-vuotiaana tehdyt valinnat. Toisaalta 19–20-vuotiaana naiset tekevät harvemmin epätyypillisiä valintoja kuin 15–16-vuotiaana. Havainto siitä, että epätyypilliset valinnat ovat yleisempiä vasta myöhemmällä iällä, on yhteneväinen kirjallisuuden kanssa (mm. Mastekaasa & Smeby 2008).

Miesten epätyypillisten valintojen yleistyminen iän myötä saattaa kertoa sukupuolistereotyyppisen ajattelun erityisestä voimakkuudesta 15–16-vuoden ikävaiheessa ja peruskoulun poikaporukoissa (vrt. luku 8 raportissa). Tällöin myöhemmin tehdyt koulutusvalinnat olisivat stereotyyppioista vapaampia, kun sukupuolen ja identiteetin yhteys ja ryhmäpaine heikkenevät. Miesten myöhemmällä iällä tekemien epätyypillisten valintojen taustalla saattaakin olla vapautuminen ryhmäpaineesta ja siihen liittyvistä stereotyyppisistä käsityksistä.

Toisaalta mikäli naisvaltaiset ammatit ovat miesvaltaisia huonompia palkkaukseltaan ja työoloiltaan, miehet voivat vältellä niihin hakeutumista myös materialistisista syistä (vrt. England 2010). Vanhempien miesten epätyypillisten valintojen taustalla voi vaikuttaa myös koettu koulutusmahdollisuuksien rajautuminen ja kouluttautumiseen voimakkaasti

¹¹ Suomessa tyttöjen ja poikien valinnaiset kurssivalinnat poikkeavat näistä oletetuista ominaisuuksista vain harvoin (Kuusi ym. 2009).

¹² Rekisteriaineiston regressiomalli on liitteessä 4.

¹³ Amisbarometri-aineiston regressiomalli on liitteessä 5.

kannustava hyvinvointivaltiojärjestelmä. Tällöin naisvaltaiset sosiaali- ja terveysalojen koulutukset voivat edustaa osalle niihin myöhemmällä iällä hakeutuneista miehistä pakon edessä tehtyä koulutusvalintaa toimeentulon turvaamiseksi. Nämä ovat meidän hypoteeseja, ja naisvaltaisille aloille hakeutuneiden nuorten miesten omia kokemuksia koulutusvalinnoistaan voi lukea tarkemmin tämän raportin luvusta kahdeksan.

Naisten epätyypillisten valintojen ajoittumista voidaan selittää niin sosialisoinnin, koulutusjärjestelmän rakenteen kuin kustannusten ja hyötyjen laskelmoinnin näkökulmasta. Kiinnostus miesvaltaiselle alalle hakeutumiseen ja uskomukset omasta pärjäämisestä miesvaltaisessa ympäristössä voivat muodostua jo lapsuuden ja nuoruuden sosialisointikokemuksissa. Tätä näkemystä tukee laaja sosiologinen tutkimuskirjallisuus, joka käsittelee naisten haasteita miesvaltaisissa koulutus- ja työympäristöissä ja johtotehtävissä (esim. Denissen 2010; Mavin & Grandy 2016a). Toisaalta kyse voi olla koulutusjärjestelmän sertifioidusta osaamisesta teknisten alojen edellyttämässä matemaattis-luonnontieteellisissä oppiaineissa: mikäli nuori ei ole saavuttanut tätä osaamista peruskoulussa tai lukiossa, kynnys sen hankkimiseen myöhemmin on suurempi. Tosin tätä selitystä ei tue se seikka, että naiset menestyvät peruskoulun mittareilla matemaattis-luonnontieteellisissä aineissa yhtä hyvin tai jopa paremmin kuin pojat. Naisten kokemat paineet perheen ja työn yhteensovittamisesta voivat puolestaan ohjata myöhäisempiä koulutusvalintoja naisvaltaisille aloille.

Koulutuspolitiikan taustaoletus rationaalisesta ideaalivalitsijasta olettaa, että nuoret tekevät yksilöllisiä koulutusvalintoja tavoiteorientoituneista, pitkän tähtäimen tulevaisuuden suunnitelmista käsin, vapaina kulttuurisista tai rakenteellisista rajoittavista tekijöistä. Uusliberalistisen valintadiskurssin mukaisesti nuoret saattavat omaksua retoriikan, joka korostaa valintojen yksilöllisyyttä ja omaehtoisuutta ohittaen sosiaalisten ja rakenteellisten tekijöiden merkityksen (Käyhkö 2016, 79). Analyysimme perusteella näyttää kuitenkin siltä, että nuoret ovat mitä todennäköisimmin hyvin herkkiä ympäristön signaaleille 15–16-vuoden iässä, jolloin toisen asteen yhteishaun valinnat tyypillisesti tehdään.

Ammatillisen koulutuksen uudistuksissa (amisreformi) koulutuksen aloittamista on helpotettu jatkuvalla haulla. Jatkuvan haun instrumentit voisivat tarjota joustavuutta myös sukupuolituneiden valintojen suhteen, sillä itselle epäsovivaksi huomatus koulutuspolun vaihtaminen sopivampaan voisi olla helpompaa jo kesken lukuvuoden ilman opintojen keskeyttämistä.

4.3.2 Monikulttuurinen tausta ohjaa naisvaltaisille aloille

Rekisteriaineiston analyysi osoitti, että äidinkieli ennustaa voimakkaasti miesten epätyypillistä valintaa niin, että muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvan nuoren miehen todennäköisyys tehdä epätyypillinen koulutusvalinta on suurempi kuin suomea tai ruotsia puhuvan miehen. Sitä vastoin naisilla sekä ruotsinkielisyys että muunkielisyys vähentävät epätyypillisen valinnan todennäköisyyttä. Toisin sanoen ruotsinkieliset ja

muuta kuin suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuvat tekevät useammin sukupuolelleen tyypillisiä valintoja.

Analyysimme perusteella vaikuttaa siltä, että monikulttuurisista taustoista tulevat nuoret miehet ja naiset ohjautuvat naisvaltaisille aloille. Maahanmuuttotaustaisten nuorten toisen asteen koulutusvalinnat ovat olleet koulutuspoliittisten kysymysten keskiössä erityisesti siksi, että heillä on todettu olevan suurempi riski jäädä koulutuksen ulkopuolelle kuin kantasuomalaisilla nuorilla (Kalalahti ym. 2017). Lisäksi tutkimusmaailmassa keskustellaan koulutusvalintojen etnistymisestä horisontaalisella akselilla (esim. Souto 2016). Anne-Mari Souto (2016) kirjoittaa, että koulutuspolkujen etnistymistä tuotetaan moniulotteisesti myös rakenteiden tasolla eikä koulutusvaihtoehtojen valintahorisontti avaudu etnisesti erilaisiksi kategorisoiduille nuorille yhdenvertaisena kantasuomalaisiksi tunnustettuihin nuoriin nähden.

Voidaankin kysyä, onko niin, että maahanmuuttotaustaisista nuorista miehet ovat vapaampia tekemään valintoja omista lähtökohdistaan käsin ja valitsemaan ei niin perinteisiä aloja, kun taas naisia kontrolloidaan ja jopa työnnetään perinteisten valintojen suuntaan. Vai onko kenties niin, että maahanmuuttotaustaisia yksilöitä sukupuolesta, iästä ja aiemmasta koulutustaustasta riippumatta ohjataan sosiaali- ja terveysalalle harjoittaen samalla jopa (piilo)rasistisena näyttäytyvää integraatiopoliitikkaa (vrt. Jokinen & Jakonen 2011, 124; Souto 2016)? Näiden havaintojen perusteella olisi selkeästi tärkeää tarkastella jatkossa sitä, miten suomalainen peruskoulu kohtelee muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvia oppilaita. (Ks. myös Kurki 2019.) Nuoria saatetaan kannustaa hoiva-aloille niiden kohtuullisen varmojen työllisyysnäkömien vuoksi, mutta otetaanko heidän yksilölliset kykynsä riittävästi huomioon? Samoin huomiota tulisi kiinnittää myös sosiaali- ja terveysalan työoloihin ja arvostukseen yhteiskunnallisessa työnjaossa.

4.3.3 Vanhempien valinnat ohjaavat lasten valintoja

Vanhempien koulutustaustaan liittyvillä tekijöillä on vaihtelevia vaikutuksia lasten koulutusvalintoihin. Vanhempien koulutusasteella ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta miesten koulutusvalintoihin, mutta naisten kohdalla vanhempien perusasteen tasoinen koulutus lisää valintojen suuntautumista miesvaltaisille aloille. Toisaalta vähintään toisen vanhemman korkeakoulutusta vähentää tyttären epätyypillisen valinnan todennäköisyyttä. Havainto perheen matalan koulutustason yhteydestä tyttären epätyypilliseen valintaan on vastakkainen sen sosiologisen kirjallisuuden kanssa, jonka mukaan luokka-asemiltaan työväentaustaisista perheistä tulevat tytöt valitsevat tyypillisesti naisvaltaisia aloja perheen kasvatuskäytäntöjen ja arvostusten mukaisesti (ks. Käyhkö 2006, 31).

Sen sijaan vanhempien koulutuslavalainnoilla on suuri merkitys lasten valinnoille. Lapsen kanssa samaa sukupuolta olevan vanhemman epätyypillinen koulutusvalinta on sekä poikien että tyttärien kohdalla vahva epätyypillistä koulutusvalintaa ennustava tekijä. Miehillä vaikutus on vielä voimakkaampi, jos isä on menestynyt taloudellisesti. Naisilla selvästi voimakkaimmin epätyypillistä valintaa selittävä tekijä on äidin epätyypillinen

koulutusvalinta. Isän korkeat tulot lisäävät tyttären tyypillisen valinnan todennäköisyyttä. Lisäksi mallista voidaan havaita, että äidin epätyypillinen valinta lisää jonkin verran poikien sukupuolelleen tyypillisen valinnan todennäköisyyttä ja toisaalta isän epätyypillinen valinta lisää tyttärien sukupuolelleen tyypillisen valinnan todennäköisyyttä.

Tuloksemme osoittavat aikaisemman kirjallisuuden (mm. Keski-Petäjä & Witting 2016; Myrskylä 2009) kanssa yhtenevästi, että lapset seuraavat vanhempiensa koulutusjalanjälkiä. Havainto lapsen kanssa samaa sukupuolta olevan vanhemman epätyypillisen valinnan vaikutuksesta lapsen epätyypilliseen valintaan tukee sosiologis-feministisessä sukupuolentutkimuksessa esitettyjä ajatuksia sukupuolittuneiden toimintamallien välittymisestä nuorille sukupuolittuneen kasvatuksen ja yhteiskunnallisten vaikutteiden kautta (Moen ym. 1997). Toisaalta on hyvä huomioida, että lapsen kanssa eri sukupuolta olevan vanhemman epätyypillinen valinta lisäsi hieman lapsen todennäköisyyttä tyypilliseen valintaan. Havainnossa voi olla kyse koulutuksen periytyvyydestä, joka peittää sukupuolen mukaiset valinnat alleen (vrt. tytär seuraa isää kasvatustieteen koulutukseen, joka on isälle epätyypillinen mutta tyttärelle tyypillinen valinta). Toisaalta havainnon voi tulkita olevan jokseenkin ristiriitainen sen kirjallisuuden kanssa, jossa minäkuvan vertaamisen esikuva-ammattilaiseen on todettu vaikuttavan ammatinvalintaan (Rommes ym. 2007; Stearns ym. 2016).

Tulkinnassa tulee säilyttää kriittisyys, sillä voi olla, että tilastot eivät tavoita eletyn elämän moninaisuutta. Saattaa esimerkiksi olla niin, että tyttären molemmat vanhemmat ovat kasvatustieteen alalla, jolloin on mahdotonta sanoa tilastojen perusteella, onko toisen vanhemman vaikutus tyttären tekemään valintaan ollut suurempi kuin toisen. Vanhempien valintojen kytkeytyminen lapsen valintoihin vaatii hienosyistä elämänhistoriallista analyysia, joka on parhaiten toteutettavissa laadullisin keinoin (ks. luvut 6 ja 8 tässä raportissa).

4.3.4 Nuorten valinnat mukautuvat asuinalueiden koulutus- ja työmarkkinatarjontaan

Miesten koulutusvalintojen kannalta merkittävä aluetekijä on työmarkkinoiden koko: mitä suuremmat paikkakunnan työmarkkinat ovat, sitä suurempi todennäköisyys miehillä on tehdä epätyypillisiä koulutusvalintoja. Suuremmilla työmarkkinoilla on oletettavasti myös enemmän vaihtoehtoja, jolloin itselle mahdollisina nähtyjen ammattien kirjo voi olla laajempi kuin paikkakunnilla, joilla on pienemmät työmarkkinat. Toisaalta työmarkkinoiden koko on hyvin todennäköisesti yhteydessä paikkakunnan kokoon, ja saattaa olla, että suuremmalla paikkakunnalla miehet kokevat ilmapiirin vapaammaksi epätyypillisten valintojen sosiaalisesta kontrollista. Naisten koulutusvalintojen kannalta työmarkkinoiden koko ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Teollisuusvaltaisilla paikkakunnilla miesten valinnat ovat epätyypillisiä harvemmin kuin muilla alueilla, tosin tämän muuttujan tilastollinen merkitsevyys on heikohko. Sen sijaan

naisilla asuinalueen teollisuusvaltaisuus ennustaa voimakkaasti epätyypillistä valintaa. Havainto tukee ajatuksia siitä, että naisilla ammatillisten sukupuolirajojen ylittäminen kytkeytyy yhtäältä pitkään historialliseen perinteeseen ja toisaalta hyväpalkkaisten miesvaltaisten alojen tarjoamiin mahdollisuuksiin (England 2010). Sellaisten paikkakuntien paikalliskulttuurissa, joilla teollisuutta on ollut pitkään, naisten työskentely teollisuuden työpaikoissa yhdessä miesten kanssa saattaa olla tavallisempaa kuin maatalousvaltaisilla paikkakunnilla, joilla miesten ja naisten työt ovat historiallisesti olleet hyvin erillään.

Myös alueen koulutustarjonta näyttää heijastavan valintojen suuntautumista. Sosiaali- ja terveysalan koulutuspaikkojen suhteellisen suuri osuus alueen koulutustarjonnasta kasvattaa miesten todennäköisyyttä valita epätyypillisesti, kun taas naisilla sosiaali- ja terveysalan koulutuspaikkojen suuri osuus pienentää epätyypillisen valinnan todennäköisyyttä. Sen sijaan teknisten alojen koulutuspaikkojen suuri osuus lisää hieman naisten todennäköisyyttä valita epätyypillisesti.

Havaintomme valintojen kytkeytymisestä asuinalueen koulutus- ja työmarkkinatarjontaan indikoi nuorten sopeutumista asuinalueidensa asettamiin reunaehtoihin, jolloin ”vapaalta” vaikuttava valintahorisontti on jo lähtökohtaisesti rajautunut tarjolla olevien vaihtoehtojen mukaan (vrt. Käyhkö 2016, 79).

Koulutuspoliittisessa suunnittelussa yksi tärkeimmistä lähtökohdista on ollut tavoite koulutuksen tasa-arvosta. Keskiössä on ollut tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien luominen kaikille nuorille perhetaustasta, sukupuolesta, asuinpaikasta ja muista eroista riippumatta. Viime vuosikymmeninä maantieteellistä oppilaitosverkkoa on kuitenkin harvennettu, erityisen voimakkaasti toisen asteen ammatillisten oppilaitosten osalta. Tämä on tarkoittanut pienten paikkakuntien ja kaupunkien reuna-alueiden nuorten valinnan mahdollisuuksien kapenemista. Arjen pragmaattisuus, esimerkiksi koulumatkojen pituus, nousevat tällöin koulutusvalintoja määrittäviksi tekijöiksi. (Käyhkö 2016, 75–75; Moisio ym. 2016, 24–26.)

Oppilaitosverkosto ja koulutuksen saavutettavuus ovat yhdenvertaisuuskysymyksiä erityisesti alueellisen eriytymisen näkökulmasta. Aineistomme ei taivu sen päättelyyn, onko harva oppilaitosverkosto tuottanut sukupuolen mukaista segregatiota alavalinnoissa, mutta kuten myöhemmin tässä raportissa (luvut 6 ja 9) käsiteltävät haastatteluaineistot osoittavat, välimatka kodin ja oppilaitoksen välillä on yksi keskeinen nuorten koulutusvalintoihin vaikuttava tekijä.

4.3.5 Vapaa-ajan harrastuksilla yhteys epätyypillisiin valintoihin

Amisbarometri-aineiston analyysi osoittaa, että myös nuorten vapaa-ajanvieton tavat kytkeytyvät koulutusvalintoihin. Tätä yhteyttä on tarkasteltu aiemmissa tutkimuksissa vain harvoin. Miesten keskuudessa kuvataideharrastus, kirjojen lukeminen vapaa-ajalla sekä ompeleminen, neulominen ja virkkaaminen ennustivat hakeutumista naisvaltaiselle alalle. Naisilla taas rakenteleminen, nikkaroiminen, huoltaminen, tuunaaminen sekä tietokone- ja konsolipelien pelaaminen olivat positiivisesti yhteydessä epätyypilliseen alavalintaan. Naisilla tekstiilikäsitöiden, liikuntaharrastusten, lautapelien ja seurakuntatoiminnan havaittiin olevan yhteydessä naisvaltaisen alan valintaan. Miehillä taas rakenteleminen, nikkaroiminen, huoltaminen, tuunaaminen ja videopelien pelaaminen olivat positiivisessa yhteydessä miesvaltaisen alan valintaan.

Stereotyyppisesti maskuliinisiksi mielletyt harrastukset siis lisäsivät naisten todennäköisyyttä opiskella miesvaltaisella koulutuslalla, ja toisaalta taas stereotyyppisesti feminiinisiksi mielletyt harrastukset lisäsivät miesten todennäköisyyttä opiskella naisvaltaisella koulutuslalla. Harrastusten yhteyttä valintoihin voidaan selittää sosiologisista näkökulmista käsin (Xu & Hampden-Thompson 2011; Kallunki & Purhonen 2017): lapsuudessa ja varhaisnuoruudessa tutuksi tulleiden ja omaksuttujen toimintojen ja tapojen kautta voi muodostua identiteetti, jonka läpi tarkasteltuna epätyypilliset alavalinnat ilmenevät itselle hyvinkin mahdollisina. Teoriat kasvatuksen ja kulttuurin kautta omaksutuista arvoista ja asenteista sekä sosiaalistumisesta ovat saaneet tutkimuskirjallisuudessa vahvistusta epätyypillisten valintojen selittäjinä (Ochsenfeld 2016; Bieri Buschor ym. 2014). Sukupuolelleen epätyypillisten harrastusten kautta nais- ja miestapaiset maailmat voivat siis tulla tutuiksi myös muuta sukupuolta oleville. Taustalla voivat olla myös harrastusten kautta syntyneet käsitykset omasta osaamisesta, sillä alavalintoja saatetaan tehdä juuri osaamiskäsitysten perusteella. Toisaalta harrastuksiin saatetaan hakeutua alun perinkin juuri tietyn oman vahvuuden tai taipumuksen perusteella.

Nuorten vapaa-ajanvieton mahdollisuuksien monipuolistamisella voisi olla koulutusvalintojen sukupuolittumista purkavia vaikutuksia. Nuorisotutkimuksen tutkimusalaan kiinnittyvässä kirjallisuudessa korostetaan sosiaalisten kategorisointien rajaavan nuorten vapaa-ajanvieton mahdollisuuksia ulossulkemisten ja mukaanottamisten kautta (esim. Kivijärvi 2015). Toisaalta myös nuorten resurssit, taidot ja tiedot harrastusmahdollisuuksista vaihtelevat. Tarja Tolonen ym. (2018) kirjoittavat nuorten suhteesta kaupunkitilaan ja kuvaavat *kaupunkipääoma*-käsitteen avulla nuorten yksilöllisiä ja erilaisia tietoja ja taitoja kaupunkitilan ja kaupungin tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämisessä oman toiminnan kenttänä. Tolosen ym. kaupunkipääoman käsitettä metaforisesti soveltaen on hyvä huomioda, että nuorten vapaa-ajanviettoa ja harrastusmahdollisuuksia säätelevät perhe- ja taustan, sukupuolen ja etnisyyden sekä asuinalueen kaltaiset tekijät. Harrastusmahdollisuuksien monipuolistamisessa tulee ottaa huomioon edellä mainitut tekijät ja panostaa mahdollisuuksien yhdenvertaisuuteen.

EPÄTYYPILLISELLE ALALLE HAKEUTUMISTA LISÄÄVÄT JA VÄHENTÄVÄT TEKIJÄT:	
Naiset	Miehet
<p>Vanhempien koulutus ja ammattiasema</p> <ul style="list-style-type: none"> · Äidin epätyypillinen koulutus · Vanhemmilla vain perusasteen koulutus · Isän epätyypillinen koulutus <p>Iän ja elämänvaiheen tekijät</p> <ul style="list-style-type: none"> · 17 tai 18 vuoden ikä koulutusta aloittaessa <p>Äidinkieli</p> <ul style="list-style-type: none"> · Äidinkieli muu kuin suomi <p>Harrastukset</p> <ul style="list-style-type: none"> · Rakentelu · Pelaaminen (konsoleilla, tietokoneella, puhelimella) · Musiikki (esim. instrumentin soitto) · Elokuvat, teatteri, konsertit ja taidenäyttelyt · Kirjallisuus (lukeminen vapaa-ajalla) <p>Alueelliset tekijät</p> <ul style="list-style-type: none"> · Teollisuuden ja rakentamisen toimialojen suurempi osuus kotipaikkakunnan elinkeinorakenteessa 	<p>Vanhempien koulutus ja ammattiasema</p> <ul style="list-style-type: none"> · Isän epätyypillinen koulutus · Äidin epätyypillinen koulutus <p>Iän ja elämänvaiheen tekijät</p> <ul style="list-style-type: none"> · 16 vuotta korkeampi ikä koulutusta aloittaessa <p>Äidinkieli</p> <ul style="list-style-type: none"> · Äidinkieli muu kuin suomi tai ruotsi <p>Harrastukset</p> <ul style="list-style-type: none"> · Kuvataide · Ompelu, neulominen, virkkaus · Kirjallisuus (lukeminen vapaa-ajalla) · Elokuvat, teatteri, konsertit ja taidenäyttelyt · Pelaaminen (konsoleilla, tietokoneella, puhelimella) <p>Alueelliset tekijät</p> <ul style="list-style-type: none"> · Kotipaikkakunnan työmarkkinoiden suurempi koko · Muuttaminen koulutuspaikkakunnalle

Kuvio 7. Epätyypilliselle alalle hakeutumista lisäävät ja vähentävät tekijät naisilla ja miehillä.

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Minne sukupuolen mukainen segregaatio sijoittuu koulutuspoluilla? Mitkä yksilöön ja tämän perheeseen sekä yhteiskuntaan kytkeytyvät tekijät selittävät sukupuolittuneita koulutusvalintoja?

Nuoret tekevät eniten sukupuolelleen tyypillisiä valintoja siirtyessään perusasteelta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Ammatillisen koulutuksen alat ovatkin hyvin sukupuolittuneita, ja tasa-aloilta vaikuttavien koulutusalojen sisällä on sukupuolittuneita ”taskuja”, jotka korostavat koulutuksen sukupuolen mukaista segregaatiota entisestään.

Poikien epätyypilliset valinnat keskittyvät kapeasti sosiaali- ja terveysaloille, kun taas tyttöjen epätyypilliset valinnat jakautuvat useammalle alalle.

Epätyypilliset valinnat ovat yleisempiä vanhemmissa ikäryhmissä. Sukupuolesta riippumatta maahanmuuttotausta lisää nuoren todennäköisyyttä valita naisvaltainen hoiva-ala, mikä herättää kysymyksen, otetaanko heidän yksilöllisiä kykyjään riittävästi huomioon. Vanhempien tarjoamat roolimallit selittävät sekä tyttöjen että poikien valintoja voimakkaasti. Nuoret tekevät valintoja suhteessa asuinalueidensa koulutus- ja työmarkkinatarjontaan. Epätyypilliseksi katsotut vapaa-ajanvieton tavat lisäävät epätyypillisten koulutusvalintojen todennäköisyyttä.

5 Nuorten yhteiskunnallista ja koulutuksessa vallitsevaa sukupuolten tasa-arvoa koskevat näkemykset

Sinikka Aapola-Kari

Tässä luvussa ovat keskiössä nuorten kokemukset ja näkemykset sukupuolten tasa-arvosta yhteiskunnassa yleisesti ja erityisesti oppilaitoksissa. Suomalaisnuorten tasa-arvonaikamääriä ja -asenteita ei ole tutkittu kovin järjestelmällisesti, ja varsinkin pitkiä aikasarjoja asenteissa tapahtuneista muutoksista on vaikea löytää. Pääosa tutkimuksista on tehty kouluympäristöissä toteutettuina kyselyinä, joissa on omat hyvät ja huonot puolensa. Muutamia puhelinkyselyjä on myös toteutettu. Useita tutkimuksia vertailemalla saadaan vakuuttavampaa tietoa nuorten tasa-arvoon liittyvistä näkemyksistä.

Hyödynnän tarkastelussani tuoreita kyselytutkimuksia, kuten STM:n Tasa-arvobarometri 2017 -aineistoa, THL:n kouluterveyskysely-aineistoa, nuorisobarometriä (Myllyniemi & Kiilakoski 2018; Pekkarinen & Myllyniemi 2018) ja muutakin relevanttia tutkimusta. Usean kyselyn vertailu tarjoaa merkittävästi yksittäisen tutkimuksen tuloksia perustellumman kuvan nuorten näkemyksistä. Poimin tutkimuksista erityisesti nuorten yleisempää sukupuolten tasa-arvotilannetta koskevien käsitysten lisäksi mm. oppilaiden kokemuksia tasa-arvo-ongelmista omissa oppilaitoksissaan ja vertailen tyttöjen ja poikien näkemyksiä keskenään. Käsittelen myös nuorten näkemyksiä opintoalojen ja ammattien sukupuolen mukaisesta segregaatiosta. Tämän osion pohjana on aiemmin tasa-arvobarometritutkimukseen perustuvassa erillisjulkaisussa ilmestynyt artikkelini (Aapola-Kari 2019).

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrikyselyssä on esitetty opiskelijoille useita kysymyksiä oppilaitosten tasa-arvoisuudesta. Kysymyksiä on merkittävästi ajantasaistettu aiemmasta tasa-arvobarometrasta (vrt. Kiianmaa 2012). Tasa-arvobarometrissä on ollut kuitenkin varsin vähän nuoria vastaajia, joten tuloksiin pitää suhtautua tietyllä varauksella. Koululaisia ja opiskelijoita on otoksessa ollut 162 henkilöä, joista osa on ollut yli 25-vuotiaita. Miehiä ja naisia on ollut suurin piirtein saman verran. Opiskelijavastaajista noin kolmasosa opiskeli peruskoulussa tai lukiossa, noin neljännes ammatillisissa opinnoissa ja lähes 40 prosenttia korkeakouluissa. Tasa-arvobarometrin vastaajat olivat vähintään 15-vuotiaita, joten peruskoululaisia on ollut otoksessa melko vähän. Olen erotellut opiskelijavastaajat analyysissäni pääsääntöisesti kahdeksi ryhmäksi: yhtäältä peruskoululaiset ja toisen asteen opiskelijat, toisaalta korkeakouluopiskelijat. Tämä on perusteltua, sillä eri opiskelun vaiheissa olevat opiskelijat ovat eri-ikäisiä ja lisäksi pedagogiset käytännöt vaihtelevat toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitoksissa.

5.1 Oppilaitosten tasa-arvotilanne Suomessa

Peruskoulun perustamisesta lähtien keskeinen arvo suomalaisessa koulutusjärjestelmässä on ollut tasa-arvoisten oppimismahdollisuuksien turvaaminen kaikille oppilaille. Tasa-arvo sisältää muitakin ulottuvuuksia kuin sukupuolten tasa-arvon; myös sosiaaliryhmien välisiä eroja on haluttu tasoittaa, ja lisäksi on haluttu taata kaikille lapsille ja nuorille asuinpaikasta riippumatta mahdollisuus edetä koulutuksen avulla. (Seppänen ym. 2015; ks. myös OPH 2014.) Tässä tekstissä keskityn kuitenkin sukupuolten tasa-arvoon.

Oppilaitosten tasa-arvoisuutta voidaan arvioida monella eri mittarilla: esimerkiksi vertailemalla eri ryhmien oppimistuloksia (ks. Rautopuro & Juuti 2018), kartoittamalla eri taustoista tulevien opiskelijoiden kokemuksia opiskelustaan tai arvioimalla pedagogisia käytäntöjä ja käytettyjä oppimateriaaleja (ks. esim. Jääskeläinen ym. 2015). Viime vuosina oppilaitokset on myös edellytetty tasa-arvolain mukaan laatimaan omat tasa-arvosuunnitelmansa, joissa voidaan ottaa monipuolisesti huomioon keskeisiä tasa-arvoon liittyviä toimenpiteitä ja seurata niiden toteuttamista (tasa-arvolaki 1986/609). Oppilaitosten odotetaan siis aktiivisesti ja omaehtoisesti edistävän tasa-arvoa toiminnassaan, ei vain reagoivan esiin nousseisiin akuutteihin ongelmiin. Tasa-arvon edistämiseksi oppilaitoksissa on kehitetty vuosien varrella paljon erilaisia materiaaleja ja käytäntöjä (esim. Koulu vailla vertaa 2016), ja myös opettajankoulutuksessa tasa-arvokysymyksiä on käsitelty, joskin vaihtelevasti (ks. esim. TASUKO-hankkeen verkkosivut¹⁴; THL:n Sukupuolten tasa-arvosivusto¹⁵; luku 3 tässä raportissa.)

Hyvistä pyrkimyksistä huolimatta peruskoulun tasa-arvotavoitteet eivät kuitenkaan ole toteutuneet kovin hyvin. On havaittu, että suomalainen peruskoulu sekä ylläpitää että tuottaa sosiaalisia eroja lasten ja nuorten välille. (Esim. Seppänen ym. 2015; Ristikari ym. 2018.) Korkeasti koulutettujen vanhempien lapset päätyvät selkeästi muita yleisemmin jatkamaan opintojaan, eikä maahanmuuttajataustaisten lasten koulumenestys ole yhtä hyvä kuin kantasuomalaisilla lapsilla. Sukupuolierot suorituksissa ovat muun muassa PISA-tutkimusten mukaan lievästi voimistuneet, vaikka eivät välttämättä niin voimakkaasti kuin mitä yleisessä keskustelussa on esitetty (ks. Rautopuro & Juuti 2018; Välijärvi 2017). Myös koulutuspolut peruskoulun jälkeen ovat pysyneet Suomessa vahvasti sukupuolittuneina.

Peruskoulu ei siis juuri pysty tasoittamaan niitä eroja, joita perheiden välillä on jo lähtökohtaisesti, eikä se ole myöskään onnistunut kyseenalaistamaan sukupuolistereotyyppioita tai lieventämään koulutusalojen sukupuolittuneisuutta. (Seppänen ym. 2015; Järvinen & Jahnukainen 2008; Ristikari ym. 2018.) Muutkaan koulutusinstituutit Suomessa eivät kaikilta osin tue sukupuolten tasa-arvoisuutta. Toisen asteen ammatillisessa koulutuk-

¹⁴ <https://wiki.helsinki.fi/display/tasuko>

¹⁵ www.thl.fi/tasa-arvo

sessä on havaittu paljon sukupuolittuneita ja syrjiviä käytäntöjä sekä stereotyyppisiä käsitteitä sukupuolista. (Lappalainen ym. 2010; Käyhkö 2006.) Myös korkeakoulutuksessa on todettu vallitsevan eriarvoistavia asenteita ja käytäntöjä, ja esimerkiksi naisten osuus professorikunnasta on merkittävästi pienempi kuin heidän osuutensa opiskelijoista (esim. Husu 2010). On siis syytä syventyä kysymykseen tarkemmin.

5.2 Opiskelijoiden kokemukset sukupuolten tasa-arvosta opiskelussa

Opiskelijoiden kokemukset sukupuolten tasa-arvosta – tai sen puutteesta – oppimisympäristöissä voivat kytkeytyä monenlaisiin asioihin: syrjimättömyyteen, tasapuoliseen ja oikeudenmukaiseen kohteluun, puhuttelutapoihin, erilaisuuden hyväksymiseen, oppimateriaaleissa esiintyviin sukupuolistereotyyppioihin ja -oletuksiin, pedagogisten käytäntöjen sukupuolisensitiivisyyteen sekä esimerkiksi soveltuvien opiskelutilojen tarjoamiseen kaikille opiskelijoille. (Ks. esim. Jääskeläinen ym. 2015.) Oppilaitoksilla olisi yleisesti paljonkin parannettavaa tasa-arvon eri osa-alueilla. Tasa-arvoon liittyvät kysymykset myös vaihtelevat erilaisissa oppilaitoksissa esimerkiksi sen perusteella, onko koulutusallalla mies- vai naisenemmistö.

Valtaosa (n. 90 prosenttia) vuoden 2017 tasa-arvobarometrikyselyn opiskelijavastaajista kertoi olevansa tyytyväisiä oman oppilaitoksensa tasa-arvotilanteeseen. Selkeän enemmistön mielestä heidän sukupuolensa ei ollut aiheuttanut heille haittaa opinnoissa. Silti sukupuolten tasa-arvo ei aina toteudu oppilaitoksissa: viidesosa miespuolisista vastaajista ja noin 13 prosenttia naisista arvioi, että heidän sukupuolensa oli vaikuttanut tapaan, jolla opettajat ovat heitä kohdelleet. Noin kymmenesosa opiskelijavastaajista arveli oman sukupuolensa vaikuttaneen opintosuoritustensa arviointiin. (Attila ym. 2018, 49–60.)

Vastaajien joukossa ei ollut kuitenkaan yksimielisyyttä siitä, kumpaa sukupuolta mahdollisesti suositaan: miehistä seitsemän prosenttia ja naisista kaksi prosenttia uskoi, että naisia suositaan, kun taas viitisen prosenttia naisista ja prosentti miehistä arveli, että miehiä suositaan. Noin yhdeksän prosenttia niin mies- kuin naisvastaajista oli sitä mieltä, että naisten annettiin olla enemmän äänessä, ja neljä prosenttia naisista arveli, että miehet saivat olla enemmän äänessä heidän oppilaitoksessaan. Lisäksi noin kolmasosa opiskelijavastaajista oli sitä mieltä, että heidän oppilaitoksensa oppimateriaaleissa esiintyy stereotyyppisiä oletuksia sukupuolista. (Attila ym. 2018, 49–60.)

Vuoden 2012 tasa-arvobarometrin mukaan yli puolet opiskelijoista oli kokenut paljon tai jonkin verran haittaa sukupuolestaan vähintään yhdessä asiassa (Kiiänmaa 2012). Tuolloin opiskelijoilta kysyttiin oppilaitoksen tasa-arvosta eri tavalla kuin vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa. Vuonna 2012 opiskelijoilta kysyttiin, olivatko he kokeneet sukupuolestaan haittaa opiskelussa, kun taas tuoreimmassa, vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa

kokemuksista kysyttiin pyytämällä opiskelijoita vastaamaan erilaisiin väitteisiin (asteikolla ”täysin samaa mieltä – jokseenkin samaa mieltä – jokseenkin eri mieltä – täysin eri mieltä – ei osaa sanoa” esitetyn väitteen kanssa). Näistä osioista saatujen vastauksien vertailu toisiinsa ei siis ole täysin ongelmatonta. Viidessä vuodessa sukupuolten tasa-arvotilanne oppilaitoksissa näyttäisi varovasti arvioiden kuitenkin parantuneen ainakin opiskelijavastaajien vastausten perusteella.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajat olivat jakautuneet epätasaisesti oppilaitoksen sukupuolijakauman mukaan (taulukko 4).

	SELVÄ ENEMMISTÖ NAISIA	SELVÄ ENEMMISTÖ MIEHIÄ	KUMPIKAAN SUKU-PUOLI EI SELVÄNÄ ENEMMISTÖNÄ
Perus- tai toinen aste	36	14	50
Korkea-aste	48	24	29

Taulukko 4. Oppilaitoksen sukupuolijakauma (%). (Lähde: Tasa-arvobarometri 2017-aineisto.)

Vastauksia tulkitessa on hyvä huomioida, että tasa-arvobarometrin mies- ja naisvastaajat olivat jakautuneet melko eri tavoin sukupuolijakaumaltaan erilaisiin oppilaitoksiin. Miehistä yhtä isot osuudet (noin 30 %) opiskelivat mies- ja naisenemmistöisissä oppilaitoksissa, mutta jonkin verran suurempi osuus heistä (37 %) opiskeli sukupuolijakaumaltaan tasaisissa oppilaitoksissa. Naisista puolestaan puolet (54 %) opiskeli naisenemmistöisessä oppilaitoksessa ja hieman alle puolet oppilaitoksessa (41 %), jossa kumpikaan sukupuoli ei ollut enemmistönä, ja vain muutama nainen opiskeli miesenemmistöisessä oppilaitoksessa (n. 5 %). (Ks. Attila ym. 2018.) Kuten taulukosta 4 voi havaita, perus- ja toisella asteella opiskelevien vastaajien joukossa oli selkeästi enemmän sukupuolijakaumaltaan tasaisissa oppilaitoksissa opiskelevia (50 %) kuin korkea-asteella opiskelevien joukossa. Korkea-asteella opiskelevista vastaajista vain kolmasosa (29 %) opiskeli tällaisissa oppilaitoksissa. Molempien opintoasteiden vastaajista selkeästi isompi osa opiskeli naisenemmistöisessä oppilaitoksessa kuin miesenemmistöisessä oppilaitoksessa, mutta korkea-asteella opiskelevista vastaajista naisenemmistöisessä oppilaitoksessa opiskeli lähes puolet (48 %).

SELVÄ ENEMMISTÖ OPIKELIJOISTA	ERITTÄIN HYVIN	MELKO HYVIN	KESKIN-KERTAISESTI	MELKO HUONOSTI	ERITTÄIN HUONOSTI
naisia	53	38	4	3	1
miehiä	50	32	14	4	0
ei kumpaakaan sukupuolta	69	25	4	0	2

Taulukko 5. Miten sukupuolten tasa-arvo toteutuu oppilaitoksessani? (%) (Lähde: Tasa-arvobarometri 2017 -aineisto.)

Taulukossa 5 on eritelty vastaajien tyytyväisyyttä sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen omassa oppilaitoksessa oppilaitoksen arvioidun sukupuolijakauman mukaan. Tasa-arvoon ollaan tyytyväisimpiä oppilaitoksissa, joissa kumpikaan sukupuoli ei ole selkeästi enemmistönä. Tyytymättömmimpiä ollaan miesenemmistöisissä oppilaitoksissa, joissa opiskelevista 18 prosenttia vastasi, että tasa-arvo toteutuu heidän oppilaitoksessaan keskinkertaisesti tai (erittäin tai melko) huonosti. Naisenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevista näin vastasi vain noin kahdeksan prosenttia. Oppilaitoksissa, joissa kumpikaan sukupuoli ei ole enemmistönä, näin on vastannut vain kuusi prosenttia vastaajista. Erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Merkitseviä eroja sukupuolijakaumaltaan erityyppisissä oppilaitoksissa opiskelevien miesten ja naisten välillä ei otoksen pienuuden vuoksi juuri esiinny, mutta joissain kysymyksissä näin kuitenkin on. Kysymyksessä, jossa kartoitettiin sitä, saako oppilaitoksessa jokainen toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla, havaitaan tilastollisesti merkitsevä ero erityyppisissä oppilaitoksissa (nais- tai miesenemmistöiset) opiskelevien naisvastaajien välillä (taulukko 6). Miesvastaajien välillä erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Lähes kaikki naiset olivat yleisesti joko täysin tai jonkin verran samaa mieltä siitä, että heidän oppilaitoksessaan jokainen voi toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla. Kuitenkin miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevista naisista hieman yli puolet oli täysin tai jonkin verran eri mieltä tästä väittämästä. Miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevia naisvastaajia oli kuitenkin vain muutamia koko otoksessa, kuten taulukosta 6 ilmenee, joten vastausten tulkinnessa on oltava varovainen.

SELVÄ ENEMMISTÖ OPISKELIJOISTA	TÄYSIN SAMAA MIELTÄ	JOKSENKIN SAMAA MIELTÄ	JOKSENKIN ERI MIELTÄ	TÄYSIN ERI MIELTÄ
naisia (N=44)	73	24	0	0
miehiä (N=4)	22	25	26	26
ei kumpaakaan sukupuolta (N=40)	66	32	0	3

Taulukko 6. Oppilaitoksessani jokainen saa ilmentää sukupuoltaan haluamallaan tavalla (% naisvastaajista). (Lähde: Tasa-arvobarometri 2017 -aineisto; naiset N = 88.)

Syyt naisten kokemuksiin siitä, ettei miesenemmistöisissä oppilaitoksissa voi toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla, eivät ilmene kyselystä, mutta eri tutkimuksissa on havaittu, että naisiin kohdistuu usein erityisiä odotuksia miesenemmistöisillä aloilla ja he joutuvat tavallaan lunastamaan paikkansa miesten joukossa käytöksellään (esim. Hyytiä 2015; ks. myös luvut 2 ja 8 tässä raportissa). Tällaisilla kokemuksilla voi olla vaikutusta opiskelumotivaatioon. Onkin havaittu, että naiset lopettavat todennäköisemmin opiskelunsa juuri miesenemmistöisillä aloilla. Naisten keskeyttämisprosentti esimerkiksi miesenemmistöisillä tekniikan aloilla on suurempi kuin miehillä (naiset 17 %, miehet 11 %). Toisaalta vastaavasti naisenemmistöisillä terveyden- ja hyvinvoinnin aloilla miesten keskeyttämisprosentti on jonkin verran suurempi kuin naisten (naiset 11 %, miehet 14 %). (Halme 2018, 17.) Opiskelun keskeyttämisen syyt ovat varmasti moninaiset, mutta ikävät kokemukset tai torjuva ilmapiiri oppilaitoksessa voivat vaikuttaa keskeyttämisspäätökseen.

Suomalaisopiskelijoiden enemmistö on ainakin yleisellä tasolla tyytyväinen opettajilta saamaansa kohteluun oppilaitoksissa ja pitää opettajiaan oikeudenmukaisina. Silti viidesosa kaikista tasa-arvobarometrin miespuolisista opiskelijavastaajista epäili, että heidän sukupuolensa oli vaikuttanut heidän saamaansa kohteluun oppilaitoksessa. Tyytymättömyyttä on havaittu myös muissa kyselyissä, erityisesti peruskoululaisten ja varsinkin poikien joukossa, kuten kouluterveyskyselyn ja PISA-tutkimuksen tuloksista ilmenee (Kouluterveyskysely 2017, Rautopuro & Juuti 2018). Joka tapauksessa muissakin oppilaitoksissa kuin peruskouluissa on syytä kiinnittää erityistä huomiota opiskelijoiden kohtelun tasapuolisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen.

5.3 Kokemukset häirinnästä ja kiusaamisesta

Seuraavaksi tarkastelen seksuaaliseen häirintään ja sukupuolen perusteella tapahtuvaan kiusaamiseen liittyviä ilmiöitä oppilaitosympäristöissä. Sukupuolen perusteella tapahtuva kiusaaminen voi sisältää sanallista tai fyysistä puuttumista esimerkiksi toisen käytökseen tai ulkonäköön. Kiusaaminen perustuu siihen, että määritellään tietynlaisia ”oikeita” ja ”väärä” tapoja toteuttaa tiettyä sukupuolta, ja kiusaaminen kohdistuu sellaiseen toimintaan, joka mielletään ”vääränlaiseksi”. Seksuaalisessa häirinnässä vuorostaan on kyse siitä, että joku kohdistaa toiseen ei-toivottua seksuaalisovaa sanallista tai fyysistä huomiota (ks. esim. Aaltonen 2006).

Tasa-arvobarometrissa on kysytty koululaisten ja opiskelijoiden havaintoja häirinnästä ja kiusaamisesta. Noin 14 prosenttia opiskelijavastaajista oli havainnut seksuaalista häirintää tai nimittelyä oppilaitoksessaan, ja noin kymmenesosa opiskelijoista oli havainnut sukupuoleen perinteisesti liitettyjen odotusten rikkomiseen liittyvää kiusaamista. Sukupuolten väliset erot vastauksissa olivat melko pieniä (Attila ym. 2018, 57–60.) Tasa-arvobarometrissa tytöt ja pojat vastasivat suurin piirtein samalla tavalla, mutta pojat olivat havainneet hivenen useammin sukupuoliodotusten rikkomiseen liittyvää kiusaamista. Tämä vastaa aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että poikien keskuudessa vallitsevat usein tiukemmat rajat sukupuolenmukaisesta käytöksestä ja esimerkiksi feminiiniseksi tulkittavasta käytöksestä saatetaan pilkata ja nimitellä homoksi (Lehtonen 1999).

Myös kouluterveyskyselyssä on esitetty useita – tosin hieman erilaisia – kysymyksiä kiusaamisesta ja häirinnästä. Kouluterveyskyselyssä on kysytty, onko vastaajaa itseään kiusattu koulussa sukupuolen vuoksi. Noin joka kymmenes peruskoulun 8. ja 9. luokan pojista kokee joutuneensa tällaisen kiusaamisen kohteeksi; tytöistä noin viisi prosenttia koki kohdanneensa tällaista kiusaamista. Kaikissa oppilaitoksissa pojat raportoivat hieman tyttöjä useammin sukupuolen vuoksi kiusatuksi joutumisesta, tosin erot sukupuolten välillä ovat melko pieniä. (Kouluterveyskysely 2017.) Ei ole tietoa, millaisiin tilanteisiin sukupuolen perusteella kiusaaminen liittyy. On mahdollista, että tässä on kyse samasta ilmiöstä kuin tasa-arvobarometrissä mainitusta, perinteisten sukupuoliodotusten rikkomiseen liittyvästä kiusaamisesta.

Kysyttäessä kouluterveyskyselyssä yleisesti syrjivästä kiusaamisesta vastauksissa näkyvät merkittävästi korkeammat prosenttiluvut kuin sukupuoleen liittyvästä kiusaamisesta tiedusteltaessa. Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaista yli 25 prosenttia kokee kohdanneensa syrjivää kiusaamista, ja tyttöjen vastaava osuus on hiukan poikien osuutta suurempi. Lukiolaisista noin 12 prosenttia on kohdannut syrjivää kiusaamista, ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista noin 13 prosenttia. Kaikissa oppilaitoksissa syrjivää kiusaamista kohdanneiden tyttöjen osuus on hieman poikien osuutta suurempi. Kouluterveyskyselyssä on kartoitettu erikseen syrjivää kiusaamista mm. uskonnon, ulkonäön tai etnisyyden perusteella.

Myös nuorisobarometrissa on vuonna 2017 tiedusteltu vastaajien kokemuksia peruskouluajalla tapahtuneesta kiusaamisesta. Noin 28 prosenttia kaikista vastaajista oli samaa mieltä väittämästä, jonka mukaan heitä oli kiusattu peruskouluajalla. Se on melko suuri osuus. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 21–23.) On selvää, että tavalla, jolla kiusaamisesta kysytään, on vaikutusta siihen, miten kysymykseen vastataan. Joissain kyselyissä on määritelty tietty ajanjakso, jonka aikana tapahtunutta kiusaamista kartoitetaan, ja lisäksi joskus on pyydetty arvioimaan, miten usein kiusaamista on tapahtunut: päivittäin, viikoittain vai harvemmin.

Seksuaalisesta häirinnästä on yleisesti puhuttu viime aikoina paljon, mutta oppilaitoksissa esiintyvä häirintä ei ole ollut kovin vahvasti esillä. Sanna Aaltonen (2006) on tutkinut seksuaalista häirintää nuorten keskuudessa. Hän on korostanut, että häirintään liittyy erilaisia kulttuurisia käsityksiä, joiden vuoksi siitä on usein hankalaa puhua. Syynä voi olla se, että häirinnän kohteet eivät halua näyttäytyä uhreina tai huumorintajuttomina. Aaltosen mukaan monesti tapauksien yhteydessä miespuolista häiritsijää puolustellaan. Toiset nuoret saattavat arvostella häirinnän kohteeksi joutunutta tyttöä, ja vastuun häirinnästä ajatellaan olevan myös häirinnän kohteella. Tytöt joutuivat kohtaamaan häirintää useammin ja intensiivisempänä kuin pojat. Poikien on puolestaan ehkä erityisen hankala puhua kohtaamastaan häirinnästä. (Aaltonen 2006.)

Kouluterveyskyselyssä on esitetty useita kysymyksiä häirinnästä ja kiusaamisesta; niistä sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta keskeisin on kysymys koulussa tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä. Sillä tarkoitetaan kehoa tai seksuaalisuutta loukkaavaa kiusaamista, nimittelyä tai arvostelua, seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua. Koulussa seksuaalisen häirinnän kohteeksi vastasi joutuneensa hyvin harva vastaaja. Eniten seksuaalista häirintää – neljä prosenttia vastaajista – raportoivat kohdanneensa peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaat. Seksuaalista häirintää kertoi kohdanneensa noin prosentti lukiolaisvastaajista ja 2,5 prosenttia vastaajista, jotka opiskelivat ammatillisissa oppilaitoksissa. Kaikissa oppilaitoksissa pojat vastasivat useammin kuin tytöt kohdanneensa seksuaalista häirintää, tosin erot olivat pieniä. Tämä on joka tapauksessa kiinnostava ilmiö, jota olisi syytä tutkia enemmän. (Kouluterveyskysely 2017.) Sen sijaan muissa ympäristöissä kuin koulussa seksuaalista häirintää oli kohdannut merkittävästi useampi, ja varsinkin tytöt olivat altistuneet häirinnälle selvästi useammin kuin pojat (Kouluterveyskysely 2017; ks. myös Tolonen ym. 2018).

Peruskoululaisvastaajista noin 12 prosenttia tytöistä oli kohdannut seksuaalista häirintää julkisissa tiloissa; pojista tällaisia kokemuksia raportoi noin neljä prosenttia. Lukiolaistyttöistä seksuaalista häirintää julkisissa tiloissa oli kohdannut jopa noin 16 prosenttia; lukiolaispojista tällaisia kokemuksia oli vain parilla prosentilla. Ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden keskuudessa suhdeluvut olivat samantapaiset: tytöistä noin 15 prosenttia oli altistunut seksuaaliselle häirinnälle julkisissa tiloissa liikkueensa, pojista noin kolme prosenttia. Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan kouluympäristö näyttäisi altistavan poikia suhteellisesti hieman enemmän seksuaaliselle häirinnälle kuin muut ympäristöt, joissa häirintä taas kohdistuu selkeästi enemmän tyttöihin. Ei kuitenkaan tiedetä, onko

kyse toisten oppilaiden tekemästä häirinnästä vai koulun aikuisten oppilaisiin kohdistamasta häirinnästä vai molemmista. (Halme ym. 2018; ks. myös Aaltonen 2006.)

Kouluterveyskyselyssä (2017) oli tiedusteltu seksuaalisen häirinnän ja väkivallan kokemuksista koulussa kertoneilta, olivatko he saaneet apua koulun aikuisilta. Noin neljäsosa seksuaalista häirintää kokeneista koki jääneensä vaille tarvitsemaansa apua. Erot oppilaitosten välillä olivat melko pieniä, samoin tyttöjen ja poikien välillä. Tämä viittaa siihen, että koulujen henkilökunnalla ei aina ole riittävästi valmiuksia tarjota tukea seksuaalista häirintää kokeneille. Ei tosin ole selvää, oliko näistä tapauksista aina edes kerrottu koulun aikuisille. Seksuaalisen häirinnän uhrit eivät aina halua tuoda tapauksia muiden tietoon, koska häpeävät kokemustaan tai epäilevät, ettei kertominen auttaisi mitään. (Esim. Aaltonen 2006.)

Kouluterveyskyselyssä kysyttiin oppilailta myös vakavan kaltoinkohtelun eli seksuaalisen väkivallan kokemuksista viimeksi kuluneen vuoden aikana. Lähes seitsemän prosenttia vastaajista raportoi seksuaalisen väkivallan kokemuksista. Eniten kokemuksia seksuaalisesta väkivallasta esiintyi ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevien tyttöjen keskuudessa: heistä yli kymmenen prosenttia oli joutunut seksuaalisen väkivallan kohteeksi vuoden sisällä. Peruskoulussa ja lukiossa opiskelevista tytöistä seksuaalista väkivaltaa oli kohdannut vuoden sisällä hieman yli kahdeksan prosenttia. Pojat raportoivat selvästi harvemmin seksuaalisen väkivallan kokemuksista: peruskoululaispojista noin viisi prosenttia kertoi kohdanneensa seksuaalista väkivaltaa, lukiolaispojista näin vastasi hieman yli kaksi prosenttia. Ammatillisten oppilaitosten miespuolisista opiskelijoista seksuaalista väkivaltaa oli kohdannut noin neljä prosenttia. (Kouluterveyskysely 2017.) Kysymyksessä ei ole kysytty, missä yhteyksissä seksuaalista väkivaltaa on koettu. Erot eri oppilaitoksissa opiskelevien nuorten välillä herättävät kuitenkin kysymään, miksi juuri ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevat tytöt vaikuttavat olevan erityisen alttiita seksuaaliselle väkivallalle. Kyse on vakavasta ilmiöstä, jota tulisi selvittää tarkemmin ja jota tulisi pyrkiä ehkäisemään ponnekaasti.

5.4 Opiskelijoiden näkemykset opintoalojen segregoitumisesta

Oppilaitoksilla on erityisen keskeinen rooli opintoalojen segregaatian purkamisessa, mutta selvästikään niiden toimet eivät ole olleet riittäviä, sillä Suomessa useimmat alat ovat jakautuneet edelleen jyrkästi sukupuolen mukaan. Vuoden 2017 aikana toteutetussa nuorisobarometri-tutkimuksessa (Pekkarinen & Myllyniemi 2018) kartoitettiin sukupuolten välisiä mahdollisia eroja kouluun ja oppimiseen liittyvissä näkemyksissä, kokemuksissa ja odotuksissa. Kovin merkittäviä eroja ei tyttöjen ja poikien välillä havaittu, vaan eroja piirtyi selkeämmin maantieteellisten alueiden tai ikäryhmien välillä.

Jonkin verran eroa oli kuitenkin havaittavissa liittyen siihen, arvostettiin koulutusta enemmän yleissivistyksellisistä (tytöt) vai käytännöllisistä lähtökohdista (pojat). Hieman useampi tyttö kuin poika odotti suorittavansa korkea-asteen tutkinnon, mutta koulutusmotivaatiossa ei havaittu sukupuolieroja. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 40–87.) Tuolloisessa kyselyssä esitettiin ensimmäisen kerran kysymys ammattialojen segregoitumisesta, sillä edellisen vuoden nuorisobarometrin avovastauksissa havaittiin nuorten toiveammattien olevan vahvasti sukupuolittuneita (ks. Teräsaho & Keski-Petäjä 2017). Vuoden 2017 nuorisobarometrissa kysyttiin, pitivätkö vastaajat ammattien jakautumista sukupuolen mukaan ongelmana. Tytöistä yli puolet (56 %) oli tätä mieltä, kun taas pojista vain kolmannes edusti tätä näkemystä. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 59.)

Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajien joukossa eniten tukea sukupuolelleen epätyypillisen koulutusalan tai ammatin valintaan oli saatu omilta kavereilta; vähiten heitä olivat tällaisiin valintoihin kannustaneet koulun henkilökunnan edustajat, kuten opettajat ja opinto-ohjaajat (Attila ym. 2018, 55–57). Toisen asteen opiskelijat kertoivat useammin kuin korkeakouluopiskelijat saaneensa valintoihinsa kannustusta koulun henkilökunnalta. Nuoret naiset puolestaan kertoivat miehiä useammin saaneensa kannustusta epätyypillisiin valintoihin vanhemmiltaan (mt.).

Nuorisobarometrissa tiedusteltiin nuorten tietolähteitä koulutusalan valinnassa (Myllyniemi & Kiilakoski 2018). Tytöt kertoivat poikia useammin saaneensa tietoa peruskoulun jälkeisistä koulutusvaihtoehdoista tiedotusvälineistä ja netistä; pojat taas kertoivat tyttöjä useammin saaneensa tietoa niistä vanhemmiltaan ja opinto-ohjaajilta. Muutoin erot sukupuolten välillä olivat pieniä. Pojista 46 prosenttia ja tytöistä 41 prosenttia oli saanut paljon tietoa opinto-ohjaajilta. Vanhemmilta paljon tietoa oli saanut pojista 28 prosenttia ja tytöistä 22 prosenttia. Vaikka pojistakin lähes puolet sanoi saaneensa paljon tietoa koulutusalan valintaan tiedotusvälineistä, tyttöjen keskuudessa tiedotusvälineiden merkitys oli merkittävästi suurempi. Tytöistä jopa kaksi kolmasosaa (66 %) sanoi saaneensa paljon tietoa (18 %) tai jonkin verran tietoa (48 %) tiedotusvälineistä, kun pojilla vastavat prosentit olivat paljon tietoa (10 %) ja jonkin verran tietoa (41 %) tiedotusvälineistä. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018.)

Koulutusalan valinta on nuoren elämässä moniulotteinen prosessi, johon vaikuttavat monenlaiset seikat, ei ainoastaan ympäristön kannustus tai eri tahoilta saatava tieto (ks. myös luvut 1, 6 ja 8 tässä raportissa). On kuitenkin tärkeää, että nuoret saavat koulusta sukupuolistereotyyppioista vapaata tietoa koulutusaloista ja että heitä kannustetaan erilaisiin koulutusvalintoihin yksilöllisten taipumustensa eikä heidän sukupuoleensa liittyvien perinteiden perusteella.

5.5 Nuorten näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta yhteiskunnassa

Lopuksi tarkastelen vielä nuorten yleisempiä näkemyksiä yhteiskunnallisesta tasa-arvosta. Viime vuosina on tehty joitain tutkimuksia, joihin tukeudun tässä osiossa: tasa-arvobarometri (Attila ym. 2018), nuorisobarometri (Pekkarinen & Myllyniemi 2018) sekä ICCS 2016 -tutkimus (Mehtäläinen ym. 2017). Niiden tuloksissa on myös kiinnostavia eroavaisuuksia.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrin vastaajien piti ottaa kantaa kysymykseen, jossa esitettiin viisi eri vastausvaihtoehtoa miesten ja naisten asemasta Suomessa. Opiskelijavastaajien – ja kaikkien vastaajien – joukossa sukupuolten väliset näkemyserot olivat suuret. Opiskelijamiehistä yli 60 prosenttia oli sitä mieltä, että miehet ja naiset ovat yhteiskunnassa tasa-arvoisia, mutta naisista tätä mieltä oli vähän yli 40 prosenttia. Tasa-arvobarometrin keskimääräisten vastausten mukaan miehistä noin 45 prosenttia ja naisista noin 20 prosenttia pitää miehiä ja naisia tasa-arvoisina yhteiskunnassa (Attila ym. 2018, 20).

Opiskelijanaisista hieman yli puolet oli sitä mieltä, että miehillä on yhteiskunnassa hieman parempi asema kuin naisilla. Opiskelijamiehistäkin yli kolmasosa oli tällä kannalla. Tässäkin yhteydessä voi havaita, että nuorten vastaukset poikkeavat yleisestä linjasta, sillä kaikista naisvastaajista yli 60 prosenttia oli tätä mieltä ja kaikista miesvastaajistakin 46 prosenttia (Attila ym. 2018, 20). Opiskelijoiden keskuudessa miesten parempaan asemaan yhteiskunnassa suhtauduttiin siis hieman skeptisemmin kuin yleisesti tasa-arvobarometrin vastaajien joukossa. Sama ilmiö näkyy myös vastauksissa kysymykseen, jossa kysyttiin kantaa miesten selvästi parempaan asemaan yhteiskunnassa. Noin kuusi prosenttia opiskelijanaisista oli sitä mieltä, että miesten asema yhteiskunnassa on selvästi parempi kuin naisten, mutta opiskelijamiehistä vain noin prosentti vastasi näin. Kaikkien vastaajien joukossa tätä mieltä oli naisista jopa 15 prosenttia ja miehistäkin viisi prosenttia (Attila ym. 2018, 20). Vain harva ajatteli, että naisilla on yhteiskunnassa hiukan parempi asema kuin miehillä. Tätä mieltä oli miehistä pari prosenttia, naisista ei kukaan. Opiskelijoiden joukossa vaikuttaa siis kaiken kaikkiaan vallitsevan yleistä kuvaa optimistisempi käsitys sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisesta, mutta toisaalta opiskelijanaisien joukossa esiintyi myös kriittisempiä näkemyksiä eli merkittävä osa heistä arvioi, että miehillä on parempi yhteiskunnallinen asema kuin naisilla.

Tasa-arvobarometriin kuului myös kysymys, arvelevatko vastaajat tasa-arvon lisääntyvän vai heikentyvän tulevaisuudessa. Opiskelijavastaajien keskuudessa sukupuolten väliset erot olivat suuret: lähes 70 prosenttia naisvastaajista odotti tasa-arvon lisääntyvän tulevaisuudessa, miesvastaajista vain kolmasosa. Hieman yli puolet miesvastaajista odotti tilanteen pysyvän nykyisellään, naisvastaajista neljäsosa oli tällä kannalla. Eriarvoisuuden lisääntymiseen uskoi opiskelijavastaajista vain noin viisi prosenttia, miesopis-

kellijoista ja naisopiskelijoista yhtä suuri osuus. Opiskelijoiden vastaukset erosivat tässäkin kysymyksessä yleisestä linjasta: kaikista naisvastaajista tasa-arvon paranemiseen uskoi vähän yli puolet ja miesvastaajista tasan puolet (Attila ym. 2018, 20). Tilanteen pysymiseen ennallaan uskoi kaikista naisvastaajista lähes 40 prosenttia ja miesvastaajista hieman yli 40 prosenttia. Eriarvoisuuden arvioi lisääntyvän kuudesta seitsemään prosenttia kaikista vastaajista. Tältä osin voi siis havaita, että varsinkin naisopiskelijoilla oli muita vastaajia enemmän uskoa tasa-arvon paranemiseen, kun taas miesopiskelijat suhtautuivat tasa-arvon lisääntymiseen muita miehiä epäilevämmiin.

Nais- ja miesopiskelijoiden keskimääräiset näkemykset yhteiskunnallisesta tasa-arvotilanteesta erosivat toisistaan merkittävästi. Naiset olivat tyytymättömämpiä tasa-arvotilanteeseen kuin miehet; miesten enemmistö taas näytti olevan tyytyväinen tasa-arvotilanteeseen. Opiskelijavastaajien tasa-arvonäkemykset erosivat kaikkien vastaajien näkemyksistä selkeästi.

Tasa-arvobarometrin tuloksia voi verrata vuoden 2016 nuorisobarometrin tuloksiin. Tuolloin nuorisobarometrin vastaajille esitettiin kiinnostava kysymyssarja siitä, millaisia tulevaisuudennäkymiä he pitivät toisaalta toivottavina, toisaalta todennäköisinä (Myllyniemi & Kiilakoski 2018). Kysymysten joukossa oli väittämä ”sukupuolten välinen tasa-arvo paranee”. Tätä tulevaisuudennäkymää piti toivottavana tai erittäin toivottavana lähes 90 prosenttia vastaajista (88 %), mutta vain 71 prosenttia vastaajista piti tätä kehitystä todennäköisenä. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 20–21).

Suomalaisten nuorten valtaenemmistön mielestä tasa-arvo on siis tärkeä ja myönteinen asia, jonka toivotaan vahvistuvan. Toisaalta lähes kolmannes nuorista ei usko sukupuolten tasa-arvon paranemiseen tulevaisuudessa. Nuorisobarometrin vastaajien joukossa voi havaita vahvemmin toiveen yhteiskunnallisen tasa-arvon paranemisesta kuin tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajien joukossa (ks. edellä). Hanna Ylöstalo (2019) on kiinnittänyt huomiota siihen, että tasa-arvoon liittyvistä kysymyksistä ei aina olla yksimielisiä ja että vaikka kyselyissä vastaajat ilmaisivat kannattavansa tasa-arvoa, sen edistämiseen tähtäävät toimet eivät välttämättä saa yhtä vankkaa kannatusta.

Myös ICCS 2016 -tutkimuksessa (Mehtäläinen ym. 2017) esitettiin peruskoulun kahdeksaluokkalaisille vastaajille useita väittämiä sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Neljä viidesosaa tutkimukseen vastanneista vastasi ”täysin samaa mieltä” väittämiin ”Miehillä ja naisilla tulisi olla tasavertaiset mahdollisuudet osallistua hallintoon” ja ”Miehillä ja naisilla tulisi olla kaikin puolin samat oikeudet”. Kolme neljäsosaa vastasi ”täysin samaa mieltä” väittämään ”Miesten ja naisten tulisi saada samasta työstä sama palkka”. Lähes kaikki vastasivat näihin väittämiin joko ”täysin samaa mieltä” tai ”samaa mieltä”. Edelliseen, vuoden 2009 tutkimukseen verrattuna ”täysin samaa mieltä” vastanneiden osuus oli kasvanut keskimäärin kymmenen prosenttiyksikköä. Kaksi kolmasosaa vastaajista vastasi ”täysin eri mieltä” väittämiin ”Naisten pitäisi pysytellä poissa politiikasta” ja ”Mikäli työpaikkoja on tarjolla niukasti, miehillä tulisi olla niihin suurempi oikeus kuin naisilla”

(vuonna 2009 luku oli 61 prosenttia). Sukupuolten yhteiskunnallinen tasa-arvo vaikutti siis kahdeksaluokkalaisten keskuudessa saavan korkean kannatuksen.

Oppilaiden tasa-arvoasenteissa voi kuitenkin havaita myös vanhoillisempia painotuksia: neljäsosa (24 %) kahdeksaluokkalaaisista piti naisten tärkeimpänä tehtävänä lasten kasvattamista (vuoden 2009 tutkimuksessa näin ajattelevien osuus oli 31 prosenttia). Verrattuna vuoden 2009 tutkimukseen oli siis tasa-arvon kannatus lisääntynyt mutta samalla erimielisyys vastauksissa hieman kasvanut. (Mehtäläinen ym. 2017.)

Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajat olivat varsin samanmielisiä (yli 90 %) siitä, että sukupuolella ei ole vaikutusta esimerkiksi talouspolitiikan asiantuntemukseen, kun heille esitettiin eri aloja ja kysyttiin sukupuolen vaikutusta eri alojen asiantuntemukseen. Kuitenkin puolustuspolitiikan asiantuntemuksen kohdalla merkittävä osa vastaajista – erityisesti miesvastaajista – piti miehen asiantuntemusta parempana. Miehistä näin ajatteli noin 40 prosenttia mutta naisista vain neljäsosa. Tältä osin opiskelijoiden vastaukset poikkeavat hieman yleisestä näkemyksestä, sillä vuoden 2018 tasa-arvobarometrin kaikista miesvastaajista puolet ja naisvastaajista noin 40 prosenttia piti miestä sopivampana puolustuspolitiikan asiantuntijaksi. Opiskelijoiden keskuudessa sukupuolta pidetään siis tältä osin vähemmän merkityksellisenä kuin muiden vastaajien joukossa. Suurempi osuus opiskelijoista kuin muista vastaajista vaikuttaa siis ajattelevan, ettei asiantuntemus tietyllä alalla ole sukupuolesta kiinni. Ristiriitaista kyllä, ammattialojen eriytyminen sukupuolen mukaan, eli segregatio, ei silti näytä olevan hellittämässä.

5.6 Yhteenveto

Olen tarkastellut tässä osiossa suomalaisnuorten näkemyksiä tasa-arvosta oppilaitoksissa ja laajemminkin yhteiskunnassa. Pääosin nuoret ovat tyytyväisiä ja sukupuolten välisen tasa-arvon nähdään toteutuvan oppilaitoksissa hyvin. Tilanne näyttää myös parantuneen jonkin verran viime vuosina. Myös parannettavaa on yhä: kolmasosa tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajista raportoi oppimateriaaleissa esiintyneen stereotyyppisiä kuvauksia sukupuolesta. Joka viides miespuolisista ja useampi kuin joka kymmenes naispuolisista opiskelijavastaajista epäili sukupuolen vaikuttaneen tapaan, jolla opettajat heitä kohtelivat. Noin kymmenesosa opiskelijavastaajista arveli sukupuolensa vaikuttaneen opintosuoritustensa arviointiin.

Opiskelijoilla oli havaintoja myös oppilaitoksissa esiintyneestä seksuaalisesta häirinnästä ja sukupuoleen perustuvasta kiusaamisesta. Lisäksi miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevat naisvastaajat katsoivat, ettei heidän oppilaitoksessaan voinut toteuttaa sukupuolta haluamallaan tavalla. Opiskelijavastaajat vaikuttivat tasa-arvobarometrin muita vastaajia tyytyväisemmiltä sukupuolten tasa-arvoon yhteiskunnassa. Kuitenkin myös opiskelijavastaajien keskuudessa naisten ja miesten näkemykset erosivat toisistaan ja naiset olivat useammin tyytymättömiä tasa-arvotilanteeseen kuin miehet.

Osa tasa-arvobarometrin tuloksista saa vahvistusta myös muista tarkastelemistani tutkimuksista, kuten kouluterveyskyselystä ja PISA-tutkimuksesta, mutta koska kysymykset on muotoiltu jokaisessa kyselyssä hieman eri tavoin ja otoksetkin eroavat merkittävästi toisistaan, tulokset eivät ole suoraan verrannollisia.

Vaikka joitain kyselytuloksia oli löydettävissä, systemaattista ja syventävää tietoa nuorten tasa-arvonäkemyksistä puuttuu. Mikäli halutaan parannuksia sukupuolten tasa-arvon kannalta ongelmallisiin seikkoihin esimerkiksi oppilaitoksissa, olisi tärkeää pystyä paikallistamaan, missä ongelmia erityisesti on ja mihin ne liittyvät. Olisi myös tärkeää kuulla, miten nuoret hahmottaisivat ongelmien ratkaisuja. Tarvittaisiin monenlaisia tutkimuksia erilaisilla menetelmillä.

Oppilaitoksissa olisi myös tehtävää: niissä tulisi paneutua syvällisemmin tasa-arvosuunnitelmien tekemiseen. Kussakin oppilaitoksessa olisi syytä tarkastella omia käytäntöjä ja oppimateriaaleja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Lisäksi oppilaitosten olisi syytä kerätä kyselytietoa siitä, miten oppilaat kokevat tasa-arvotilanteen, ja kehittää toimintaansa sen mukaan. Oppilaitoksille on tarjolla monenlaisia materiaaleja ja koulutuksia kehitystyön tueksi. Sukupuolten tasa-arvoisessa kohtelussa koulutuksen alueella on monia eri osa-alueita, jotka on otettava huomioon.

Tasa-arvobarometrin tulosten perusteella opiskelijat eivät juuri tiedä oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmista (Attila ym. 2018). Oppilaiden panosta toiminnallisten tasa-arvosuunnitelmien valmistelussa ja toteutuksessa kannattaisi oppilaitoksissa vahvistaa, mikäli halutaan todella lisätä sukupuolten välistä tasa-arvoa. Australialaiset tutkijat Jane Kenway ym. (1998) kävivät tutkimuksessaan aikoinaan läpi suuren määrän erilaisia tasa-arvon lisäämiseen kouluissa tähtääviä ohjelmia ja totesivat, että vaikuttavimpia olivat selkeästi sellaiset ohjelmat, jotka oli suunniteltu lapsia ja nuoria osallistaen. Mikäli ohjelmat suunniteltiin ylhäältä käsin opiskelijoita kuulematta, niiden onnistumismahdollisuudet olivat melko heikot. He pitivät myös ongelmallisena sitä tapaa, jolla monet tasa-arvo-ohjelmat koulutuksessa olivat säilyttäneet vastuuta muutoksesta lähinnä tytöille ja naisille ja kiinnittäneet vähemmän huomiota poikien ja miesten osallistamiseen. (Kenway ym. 1998; ks. myös Aapola-Kari 2008.)

Poikien suhtautuminen tasa-arvokysymyksiin ja heidän kokemuksensa epätasa-arvoisuudesta on kiinnostava alateema, joka vaatisi edelleen lisähuomiota ja tarkempaa tutkimusta Suomessakin. (Ks. myös Huuki ym. 2018.) Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että tasa-arvobarometrin ja muiden tarkastelemieni tutkimusten perusteella tyttöjen ja poikien kokemukset ja näkemykset sukupuolten tasa-arvosta oppilaitoksissa ja laajemminkin yhteiskunnassa eroavat monilta osin toisistaan ja olisi tärkeää käsitellä näitä eroavuuksia syvällisemmin. Intersektionaalinen tarkastelu, jossa sukupuolen tarkasteluun liitetään muita sosiaalisia taustatekijöitä, kuten sosiaaliluokka ja etnisyys, voisi tuoda myös merkittävää lisätietoa tasa-arvo-ongelmien syistä – ja samalla niiden ratkaisemisesta.

Nuorten yleiset sukupuolten tasa-arvoa koskevat näkemykset vaikuttavat tarkastelemieni tutkimusten perusteella olevan myönteisiä. Tasa-arvoa ja sen lisääntymistä pidetään toivottavana ilmiönä. Nuorten näkemyksissä on kuitenkin myös ristiriitaisuuksia, sillä merkittävä osa – joskin selkeästi vähemmistö – nuorista näkee naisten ensisijaisen roolin liittyvän perhevastuisiin, ja lisäksi myös arvellaan, ettei naisilla ole kaikilla aloilla vastaavaa asiantuntemusta kuin miehillä. Kuitenkin selkeä enemmistö kannattaa sukupuolten tasa-arvoa. Ammattialojen jakautuminen sukupuolen mukaan nähtiin ongelmaksi enemmän naisten kuin miesten keskuudessa, mikä liittyy osin siihen, että naisvaltaisten alojen palkkaus on keskimäärin heikompi kuin miesvaltaisten alojen palkkaus. Osin voi kuitenkin olla kyse myös asenteista yleisemmin sukupuoliroolien lieventämistä kohtaan. Miesten voi olla vaikeampi siirtyä perinteisesti naisvaltaisille aloille, kun taas naisten liikkumavapaus perinteisesti miesvaltaisille aloille on yleensä suurempi.

Joka tapauksessa nuorten keskuudessa on selvästi avoimuutta käsitellä monia sukupuolten tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä, ja sen vuoksi voisi olettaa, että myös koulutus- ja ammattialojen jakautuneisuutta voitaisiin heidän kanssaan lähteä ratkomaan. Nuorten yleiset tasa-arvoasenteet näyttävät olevan pääosin myönteisiä, mutta syvempiä keskusteluja erityisistä kysymyksistä olisi varmasti syytä lisätä. Sukupuolen mukainen segregatio ei siis näyttäisi välttämättä liittyvän tasa-arvo-asenteisiin vaan muihin kysymyksiin, joiden pohjalta nuoret koulutusvalintojaan tekevät. Näitä kysymyksiä tarkastellaan tarkemmin muissa tämän raportin osioissa.

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Millaisia näkemyksiä nuorilla on sukupuolten tasa-arvosta?

Tarkastelemieni tutkimusten perusteella voi todeta, että suomalaiset nuoret pitävät sukupuolten tasa-arvoa yhteiskunnassa tärkeänä ja myönteisenä asiana ja sitä kannattaa selkeästi valtaenemmistö suomalaisista nuorista. Tasa-arvon myös toivotaan vahvistuvan tulevaisuudessa.

Myös ammattialojen sukupuolisegregaatiota pidetään nuorten keskuudessa jossain määrin ongelmana, mutta nuorten naisten ja nuorten miesten näkemykset eroavat tässä toisistaan. Yli puolet nuorista naisista mutta vain kolmannes nuorista miehistä kannattaa sukupuolen mukaisen segregatian lieventämistä.

Vaikka valtaenemmistö nuorista kannattaa sukupuolten tasa-arvoa laajasti, merkittävä osa nuorista ajattelee edelleen naisten roolin liittyvän ensisijaisesti lasten hoitamiseen, ja lisäksi osa nuorista arvelee sukupuolella olevan vaikutusta eri alojen asiantuntemukseen.

Oppilaitoksissa on kyselyjen perusteella melko hyvä tasa-arvotilanne, mutta oppilaitoksissa esiintyy edelleen tasa-arvon kannalta haitallisia ongelmia, joihin olisi syytä puuttua.

Eryisesti seksuaalinen väkivalta ja häirintä sekä sukupuolen perusteella tapahtuva kiusaaminen ovat vakavia ongelmia, joiden ehkäisemiseksi on syytä tehdä enemmän, eivätkä niiden kohteeksi joutuneet selvästikään saa tarpeeksi tukea.

6 Nuoret toisen asteen koulutusvalintoja tekemässä

Sinikka Aapola-Kari & Tarja Tolonen

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä peruskoulun yhdeksäs luokka on erityisen tärkeä nivelvaihe nuorten tulevien koulutuspolkujen kannalta. Tuolloin noin 95 prosenttia vuosiluokasta hakeutuu kansallisen yhteishaun kautta toisen asteen koulutukseen. On havaittu, että juuri tässä vaiheessa nuorten tekemät koulutusvalinnat ovat voimakkaimmin sukupuolen mukaan jakautuneita, kun taas myöhemmin tehtyihin valintoihin sisältyy hieman enemmän vaihtelua (luku 4 tässä raportissa). On tärkeää ymmärtää, millaisilla perusteilla nuoret tekevät koulutusvalintojaan, mikäli niihin halutaan laajemmin pyrkiä vaikuttamaan erilaisilla politiikkatoimilla.

6.1 Nuoret ajassa -tutkimusaineisto

Tässä ja seuraavassa alaluvussa olemme hyödyntäneet Nuoret ajassa¹⁶ -tutkimushankkeessa tuotettua tutkimusaineistoa. Nuoret ajassa on Nuorisotutkimusverkoston koordinoima laadullinen seurantatutkimushanke, jossa seurataan noin sadan vuonna 2000 syntyneen nuoren elämänpolkuja peruskoulun yhdeksännestä luokasta eteenpäin. Tavoitteena on seurata heidän elämänsä nuoreen aikuisuuteen, noin 25-vuotiaiksi. Mukaan on valittu nuoria alun perin viideltä eri paikkakunnalta eri puolilta Suomea, pääsääntöisesti kokonaisia peruskoululuokkia. Osallistajat ovat taustaltaan vaihtelevaa joukkoa ja edustavat erilaisia sosiaalisia taustoja, etnisiä ja uskonnollisia ryhmiä. Useimmat heistä puhuvat äidinkielenään suomea, mutta mukana on merkittävät osuudet myös ruotsinkielisiä nuoria ja maahanmuuttajataustaisia nuoria. Nuorisotutkimusverkosto toteuttaa hanketta yhteistyössä Helsingin yliopiston, Itä-Suomen yliopiston ja Oulun yliopiston tutkijoiden kanssa. Vuonna 2015 käynnistyneessä tutkimushankkeessa on tehty satoja haastatteluja ja hyödynnetty myös visuaalisia menetelmiä.

Tässä osiossa olemme hyödyntäneet kolmella paikkakunnalla – pääkaupunkiseudulla, Keski-Suomessa pienellä maaseutuvaltaisella paikkakunnalla ja Oulun alueella – tehtyjä suomenkielisten ja osin maahanmuuttajataustaisten nuorten haastatteluja. Kyseisissä haastatteluissa on käsitelty nuorten toisen asteen koulutusvalintoja ja niihin liittyviä perusteluja. Haastatteluihin on osallistunut kaikkiaan 81 nuorta, joista 39 on pääkaupunkiseudulta (mukana 15 maahanmuuttajataustaista nuorta), 18 Keski-Suomesta ja 24 Oulun alueelta. Kaikki tämän osa-aineiston nuoret ovat opiskelleet suomenkielisissä kouluissa. Aineisto on siis laadullinen, joskin sellaiseksi mittava aineistopankki. Tyttöjä ja

¹⁶ <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/hankkeet/nuoret-ajassa>

poikia on osallistunut haastatteluihin suurin piirtein saman verran. Alun perin olemme esitelleet tämän aineiston ja teeman alustavaa analyysia kahdessa esitelmässä (Tolonen & Aapola-Kari 2017; 2018).

Nuoret ajassa -tutkimuksen tutkimuspaikkakunnat on valittu mukaan ns. teoreettisen otannan perusteella, jossa pyritään maksimoimaan otoksen sisäisiä eroja (ks. esim. Charmaz 2015). Tämän tarkoituksena on varmistaa, että tutkimukseen osallistuvien nuorten kirjo olisi lähtökohtaisesti mahdollisimman suuri, jotta saadaan mahdollisimman monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Silti ei voida puhua edustavasta otoksesta. Voidaan kuitenkin todeta, että tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat keskenään hyvin erilaisia, ja siksi tietoa saadaan monenlaisissa elämäntilanteissa elävistä nuorista ja heidän valinnoistaan.

Haastatteluista osa on ollut ryhmä- tai parihaastatteluja, osa yksilöhaastatteluja. Nuoret ovat itse saaneet vaikuttaa paljon siihen, miten he ovat halunneet osallistua ja mitä teemoja he ovat käsitelleet haastatteluissa. Olemme rakentaneet tutkimussuhdetta haastatteluun pitkäjänteisesti, vähitellen toisiimme tutustuen. Tutkijoilla on ollut aina mukana yhteinen haastattelurunko, jossa ovat vaihdelleet tietyt teemat, mutta haastattelutilanteissa nuorten oma suuntautuminen erilaisiin puheenaiheisiin on määritellyt paljon haastattelujen kulkua ja painottumista. Havaintojemme mukaan nuoret ovat olleet yleisesti ottaen ilahtuneita tutkijoiden kiinnostuksesta, mutta joidenkin nuorten kohdalla on vaadittu useita tapaamiskertoja, ennen kuin he ovat alkaneet kertoa avoimemmin omista ajatuksistaan. Käyttämiämme haastatteluja ovat tehneet itsemme lisäksi myös Sanna Aaltonen ja Antti Kivijärvi Helsingissä, Kaisa Vehkalahti Keski-Suomessa ja Oulun alueella sekä Tomi Kiilakoski Oulun alueella.

Analyysimme on intersektionaalista, eli olemme ottaneet huomioon maantieteelliset erot, sukupuolen, sosiaalisen taustan, etnisyyden ja muut eronteot. Tämän tyyppisen kvalitatiivisen aineiston perusteella ei voida välttämättä esittää kattavia yleistyksiä nuorten koulutusvalinnoista eikä ole tarkoituksenmukaista esimerkiksi laskea prosentteja erilaisten luokittelujen välillä. Laadullisen aineiston arvo on siinä, että sen avulla voidaan saada tietoa nuorten omista kulttuurisista muotoiluista ja tavoista, joilla he yhdistelevät asioita keskenään. Laadullisen seuranta-aineiston avulla voidaan myös pyrkiä tavoittamaan nuorten elämässä vaikuttavia prosesseja ja tapahtumakulkuja.

Otoksessamme lukio ja ammatillinen koulutus olivat lähes yhtä suosittuja nuorten keskuudessa heidän suuntautuessaan toiselle asteelle peruskoulun yhdeksännellä luokalla, lähes ajankohdan kansallisten keskiarvojen mukaan. Paikalliset erot olivat kuitenkin suuria: lukioon menijöiden osuuden vaihteluväli eri paikkakunnilla oli 25–87 prosenttia. Myös poikien ja tyttöjen välillä oli suuria eroja: kokonaisotoksessa kaksi kolmasosaa tytöistä valitsi lukion, kun taas pojista kolme viidesosaa valitsi ammatillisen koulutuksen.

Nuorten valinnat ammatilliseen koulutukseen puolestaan edustivat enimmäkseen perinteisiä tietyn sukupuolen mukaan jakautuneita opintolinjoja. Muutama tyttö kertoi

kuitenkin harkitsevansa poliisin ammattia, ja joillain pojilla oli tavoitteena sosiaali- ja terveysalan koulutus, joskin alan sisällä miesenemmistöinen opintosuunta eli ”tasku”, johon heillä oli harrastustoiminnan vuoksi herännyt kiinnostus (ks. luku 4 tässä raportissa). Myös tasa-aloja esiintyi nuorten valintojen joukossa, esimerkiksi sekä tyttöjä että poikia oli hakeutumassa kaupallisten alojen koulutukseen. Tässä osiossa emme kuitenkaan tarkastele niinkään yksittäisiä nuorten koulutusvalintojen kohteita vaan ennemminkin niitä valinnan kehyksiä ja perusteluja, joilla nuoret valintoihinsa päätyvät. Nuorten oman merkityksenannon tarkastelua ei tavoiteta tilastollisilla aineistoilla vaan laadullisen aineiston avulla.

6.2 Teoreettista taustaa

Teoreettisena lähtökohtana nuorten koulutusvalintoja käsittelevälle analyysillemme on ollut ajatus siitä, että nuorten kertoessa koulutusvalinnoistaan he tuottavat samalla tarinoita itsestään (Holland & Thomson 2009); koulutusvalintojen kuvaukset eivät ole irrallisia nuorten muusta elämäkokonaisuudesta ja heidän yleisemmästä tavastaan jäsentää omaa identiteettiään. Koulutusvalintojen kuvaukset asettuvat yhteyteen nuorten muiden elämänvalintojen kanssa ja ovat vuorovaikutuksessa monien muiden heidän elämäänsä liittyvien kysymysten ja valintojen kanssa. Samalla haluamme korostaa, että vaikka nuoret tuottavat puheessaan koulutusvalintansa erityisen yksilöllisiksi valinnoiksi ja tarinoiksi itsestä, ne kuitenkin kytkeytyvät aina vallitsevaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin ja historialliseen ajanjaksoon. Paikalliset olosuhteet ja suvun perinteet antavat konkreettiset mutta eri puolilla Suomea ja erityyppisillä paikkakunnilla merkittävästi vaihtelevat puitteet nuorten valinnoille.

Viime vuosina Suomessa on alettu entistä enemmän kiinnittää huomiota siihen, että nuoret saataisiin mahdollisimman nopeasti työmarkkinoiden käyttöön. Tämä edellyttää sitä, että nuoret aloittavat opinnot heti suoritettuaan perustutkinnon, keskittyvät opintoihinsa päätoimisesti, etenevät tehokkaasti koulutustasolta toiselle eivätkä vaihda opintosuuntaa kesken kaiken. Opintotukijärjestelmät ja oppilaitosten valintakriteerit on uudistettu erityisesti tämän tarkoituksensa saavuttamiseksi (esim. Opetusministeriö 2009, Kela.fi, Yliopistolaki §36 b), ja esimerkiksi opintoalan vaihtaminen kesken tutkinnon on vaikeaa, sillä vaikka itse vaihtaminen onnistuisikin, opintotukikuukaudet eivät tällöin välttämättä riitä tutkinnon loppuunsaattamiseen.

Voikin väittää, että nykyisessä koulutuspolitiikassa on taustalla ns. ideaalivalitsijan ihannekuva: opiskelijoiden oletetaan tekevän koulutusvalintansa huolelliseen punnintaan ja rationaaliseen suunnitteluun perustuen (ks. laajempi keskustelu tämän raportin johdannossa). Nuorten ajatellaan suuntautuvan tiettyyn, kaukana siintävään ammatilliseen päämäärään valitsemalla tarkoin siihen parhaiten johtavat askelmerkit koulutuspolullaan. Aineistomme perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että vaikka tällaisiakin nuoria on, monien

nuorten valinnat yhteishaussa perustuvat kuitenkin merkittävästi lyhytjänteisempien perspektiivien tarkastelulle eivätkä useinkaan ole kovin tarkoin harkittuja. Tämä on tärkeä huomioida myös toimissa, joilla koulutusvalintoja halutaan ohjailta haluttuun suuntaan.

Nyky-yhteiskuntaa on nimitetty jopa pakkovalintojen yhteiskunnaksi (Hoikkala & Paju 2002), jossa nuorten on jatkuvasti tehtävä erilaisia valintoja esimerkiksi kuluttamisen suhteen, mutta myös muilla elämänalueilla valintoja on usein edessä. Valinnan tosiasialliset vaihtoehdot saattavat joskus olla vähissä, kuten esimerkiksi syrjäseudun nuorten kohdalla, kun lähialueelta ei löydy monia toisen asteen oppilaitoksia, koska lukioita on lakkautettu ja ammatilliset oppilaitoksetkin on yhä useammin keskitetty aluekeskuksiin (ks. esim. Armila 2016). Nuoret kuitenkin puhuvat tällaisissakin tilanteissa itsestään toimijoina ja valintojen aktiivisina tekijöinä eivätkä nosta liiemmin esiin vaihtoehtojen vähäisyyden aiheuttamaa vähemmän ihanteellista valintatilannetta (ks. myös Holland & Thomson 2009; Käyhkö 2016).

Nuoret neuvottelevat tulevaisuuttaan suhteessa koulutus- ja työmarkkinoihin ja ovat usein varsin tietoisia omasta sijoittumisestaan ja mahdollisuuksistaan. Heillä on peruskoulun loppuvaiheessa jo melko pitkä kokemus koulutusjärjestelmästä, joka jatkuvasti arvioi ja arvottaa heidän taitojaan ja ominaisuuksiaan, ja he ovat muodostaneet käsityksen omasta ”arvostaan” sen perusteella (Skeggs 2004). Heidän arvionsa ja tarinansa itsestään ovat monin tavoin sidoksissa koulutusjärjestelmän määrittelyihin. Ja vaikka nuorten koulutusvalinnat voidaan nähdä osana nyky-yhteiskunnan vaatimaa monenlaisien yksilöllisten valintojen prosessia, ne näyttäytyvät nuorten puheessa kuitenkin usein perin juurin sosiaalisina ja erilaisiin suhteisiin kytkeytyvinä.

6.3 Analyysin kuvaus

Analyysimme on pohjautunut tekstiksi litteroidun aineiston temaattiseen lukemiseen; lisäksi olemme hyödyntäneet Atlas-ti-ohjelmaa, jonka avulla olemme keränneet erityisesti tiettyihin teemoihin liittyviä aineisto-osuuksia. Analyysi on edennyt vuorottaisella tarkastelulla, jossa tutkijat ovat olleet keskenään vuorovaikutuksessa ja työstäneet analyysia toisiaan vahvistaen ja täydentäen. Aivan aluksi olemme lähteneet hahmottamaan, millaisten valintatilanteiden edessä nuoret ovat kokeneet olevansa yhdeksännen luokan keväällä ja millaisia koulutuspolkuja he ovat hahmottaneet edessään.

Tällä tavoin hahmotimme aineistostamme viisi erilaista koulutuspolkua ja valintatilannetta: ensinnäkin lukioon varmasti suuntaavat nuoret, jotka miettivät lukiovalintaan vaikeita seikkoja, toiseksi lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä pähkäilevät nuoret, joiden valinta vaikutti erityisen hankalalta, kolmanneksi selkeästi ammatilliseen koulutukseen suuntaavat nuoret, jotka olivat myös suhteellisen varmoja opintoalastaan, neljänneksi eri ammatillisia koulutusvaihtoehtoja miettivät nuoret, ja viidenneksi melko heikosti

koulutusjärjestelmään kiinnittyneet nuoret, joiden tulevaisuuden suunnitelmat perustuivat pikemminkin mieluisaan harrastukseen kuin opintoihin.

Seuraavassa vaiheessa tarkastelimme yleisellä tasolla, millaisia perusteluja nuoret esittivät koulutusvalinnoilleen. Löysimme analysoimistamme nuorten haastatteluista neljänlaisia perusteluja: ensinnäkin ammatillisiin syihin liittyviä perusteluja, toiseksi koulutukseen liittyviä perusteluja, kolmanneksi sosiaalisiin suhteisiin liittyviä perusteluja ja neljänneksi saavutettavuuteen liittyviä perusteluja.

Seuraavassa osiossa käymme läpi näitä erilaisia koulutusvalintatilanteita ja nuorten perusteluja valinnoilleen.

6.4 Tulokset: nuorten valintahorisontit

Yhteishaku näyttäytyi haastatteluissa monille peruskoulun yhdeksäsluokkalaisille nuorille yllättävän vähän etukäteen pohdittavana asiana, vaikka tutkijoina olisimme odottaneet heidän jo hyvissä ajoin miettivän, mitä tapahtuu peruskoulun jälkeen. Vielä yhdeksännen luokan syksyllä tekemissämme haastatteluissa moni nuori totesi, ettei ollut vielä miettinyt juurikaan tulevia valintojaan, koska heidän mielestään yhteishakuun oli vielä runsaasti aikaa. Helmi-maaliskuussa toteutettavaa yhteishakua alettiin siis monien nuorten mukaan miettiä melko myöhäisessä vaiheessa, vasta viimeisinä valintaa edeltävinä viikkoina. Yhteishaku aiheutti kuitenkin monille heistä viime hetken stressiä, ja valintojen tekeminen tuntui vaikealta. Yhteishakulomake täytettiin sähköisesti koulussa, ja siihen oli kullekin oppilaalle varattu tietty päivä ja aika yleensä opinto-ohjaajan ohjauksessa.

Eräskin haastateltavamme kuvasi, miten oli viimeisenä iltana ennen lomakkeen täyttööä etsinyt eri ammattialojen ja opintovaihtoehtojen kuvauksia ja pyrkinyt hahmottamaan, mille alalle hän voisi suuntautua.

*Nii sit mä rupesin miettimään niitä ammatteja. Mä selasin tosi monta ammattia läpi ja mä koko illan näpräsin ja etin ammatteja, et mikä mua kiinnostais ja sit mä päädyin siihen [kaupallisen alan ammatti] vaihtoehtoon. Ja kyl mä luulen, että se [ammatti] työ olis se, mitä mä haluan tehdä.
(Tyttö, Oulun seutu)*

Nuorten mielikuvat ammateista ja opintoaloista saattoivat siis perustua varsin pintapuoliseen tuntemukseen ja pikaisesti luotuihin käsityksiin. Oli yllättävää kuulla, että nuoren valinta saattoi jäädä näin viimeiseen vaiheeseen ennen varsinaista yhteishakua. Opinto-ohjaukselle on kuitenkin peruskoulussa varattu omia oppitunteja jo kahdeksannelta luokalta alkaen, ja voisi kuvitella, että nuoret alkaisivat miettiä valintojaan jo hyvissä ajoin etukäteen. Näin ei siis kuitenkaan kaikkien nuorten kohdalla tapahdu, vaan voi käydä

niin, että valinta jää aivan viime tippaan, ja sen tekeminen ei perustu pitkän ajan kuluessa kumuloituneeseen tietoon erilaisista vaihtoehdoista vaan pikakelauksella luotuihin vaikutelmiin. Jokin pieni yksityiskohta saattaa ratkaista, minkä koulutuksen nuori laittaa ykkössijalle yhteishaun lomakkeessa.

Jäsentäessämme tarkemmin nuorten kuvauksia valintaprosesseistaan hahmotimme viisi erilaista valintatilannetta, jotka kehystivät nuorten valintoja yhteishaun yhteydessä. Esittelemme niitä nyt tietyssä järjestyksessä, emme kuitenkaan tällaisten tilanteiden otoksessamme havaitun yleisyyden mukaan. Kuten jo totesimme, laadullisessa analyysissä ei ole mielekäästä vertailla eri tyyppisten kuvausten yleisyyttä, vaan niiden kirjo ylipäättään on kiinnostava.

6.4.1 Varma suuntautuminen lukio-opintoihin

Ensimmäiseksi kuvaamme valintatilannetta, jossa nuori haluaa selkeästi lukio-opintoihin. Nuoret perustelivat lukioon menemistä pääosin kahdentyyppisillä syillä: joko heillä oli kiihkarissa korkeakouluopintoja vaativa ammatillinen päämäärä tai sitten he halusivat lukioon miettimään, mille alalle joskus myöhemmin haluaisivat suuntautua.

No mä oon ite tota... Mä en oo ikinä ajatellu ees amiksen puolta, et mä oon aina ollu sillee, että lukio ja näin ja sitte, ku mä oon aina halunnu [korkean statuksen akateeminen ammatti], niin sitte lukion kautta jatkamaan.
(Tyttö, Oulun seutu)

Lukio miellettiin vaihtoehdoksi, joka tarjosi lisää aikaa omille pohdintoille, kun taas ammatillisten opintojen nähtiin vaativan selkeästi enemmän tietoisuutta omista ammatillisista kiinnostuksenkohteista. Kukaan ei perustellut ammatillisia opintoja niin, että ne olisivat tarjonneet lisää aikaa päättää myöhemmistä suuntautumisista. Lähilukio saattoi myös pienellä paikkakunnalla olla lähes ainoa vaihtoehto, joka mahdollisti kotona asumisen, jolloin lukio-opintoja harkitsi moni sellainenkin nuori, joka ehkä muutoin olisi halunnut suuntautua ammatillisiin opintoihin.

Ehkä sen takii ku mä en niinku oo koskaan niinku tienny mitä mä haluun tehdä aikuisen[a], tai mul ei oo ikin ollu mitään semmosta toiveammattii tai semmosta, ku jotkut tietää tosi pienest asti, mä en oo koskaan tienny ja sit mun vanhemmat on aina ollu sillai et mun pitäs mennä lukioon.
(Tyttö, pääkaupunkiseutu)

Usein kuvauksissa varmasta lukiovalinnasta esiintyi nuoren vahva toimijuuden kuvaus: tällöin haluttiin korostaa, että valinta oli tehty itse, vaikka se sitten poikkeaisi suvun aiemmista perinteistä. Eräänlaista itsestäänselvyyttä lukiovalinnassa ilmeni kuitenkin myös sellaisten nuorten keskuudessa, joiden vanhemmat olivat itse korkeasti koulutettuja tai toivoivat lapsensa suuntautuvan korkeakouluopintoihin. Tällöin vanhemmat saattoivat kannustaa nuorta aktiivisesti lukio-opintoihin, mikä vaikutti tämän valintaan.

Vaikka itse lukio-opinnot olisivat olleet nuorelle itsestään selvä valinta, hän joutui kuitenkin miettimään, millaiseen lukioon hän halusi, mikäli paikkakunnalla oli useita vaihtoehtoja, tai ainakin hän joutui pohtimaan painotusvaihtoehtoja, sillä lähes kaikissa lukioissa oli tarjolla myös painotettuja opintolinjoja. Myös kauempana tarjolla olevat erikoislukioiden houkuttelivat osaa nuorista, lähinnä sellaisia, joiden harrastuneisuus kohdistui johonkin tiettyyn suuntaan. Urheilupainotteiset opintolinjat näyttäytyivät erityisen houkuttelevina paljon liikuntaa harrastavien nuorten keskuudessa, mutta samalla nuoret olivat myös tietoisia siitä, miten vaikea niille oli päästä.

6.4.2 Varma suuntautuminen ammatilliseen koulutukseen

Seuraava valinnan kehys aineistossamme oli nuorilla, jotka olivat varmoja ammatilliseen koulutukseen suuntaamisestaan. Heidän joukossaan oli nuoria, joille ammatillinen koulutus oli ainoa vaihtoehto siksi, että he mielsivät, ettei lukio-opiskelu soveltunut heille.

H¹⁷: Nii. No mitä oottekste miettiny sitä mitä tapahtuu nyt tän ysin jälkeen?

P1: Ysin jälkeen toi amis kutsuu

P2: Kyl se varmaan amis ittelki

P3: Kyl se amis kutsuu

P1: Ei toi lukio niinku nappaa yhtään et se on vähän semmost

P3: Se on vähän liian...

P2: näpertämistä

P1: Se on... siel on liikaa tommost lukemista ja se on niinku mä oon enemmän tämmönen niinku työhminen et mä en mielummin niinku toi lukeminen ei oikeen yhtään kiinnosta.

(Kolme poikaa, pääkaupunkiseutu)

Yleistä oli kuitenkin myös se, että nuorella oli jo melko vakiintunut ja varma ammatillinen kiinnostus, jonka mukaiselle opintolinjalle hän halusi päästä. Joskus kiinnostus perustui suvun ja perheen perinteille, joskus se oli rakentunut esimerkiksi omien harjoittelukokemusten tuloksena. (Katso myös luku 8 tässä raportissa.)

P: Mul on itellä niinku ainakin, jos mä pääsen [peruskoulusta] läpi, niin mul on [tavoitteena hotelli- ja ravintola-alan ammatti]

H: Joo

P: Mun koko ukin, niinkun, mutsin öö tota, suvun puoli, niin melkeen kaikki on ollu, tai [hotelli- ja ravintola-alan ammattiteissa] tämmösii...

(Poika, pääkaupunkiseutu)

Toisinaan omalla kotipaikkakunnalla oli tietty elinkeino, jonka varaan nuori rakensi omaa tulevaisuudenkuvaansa ja jonka alalle halusi kouluttautua. Myös ystävien suositukset tai

¹⁷ Tunnus H tarkoittaa haastattelijaa. Nuorten puhe on merkitty tunnuksilla P (poika) tai T (tyttö) ja numeroitu, jos haastattelussa on useampia nuoria.

halu mennä samaan paikkaan kuin ystävät olivat joillekin nuorille oleellinen valinnan peruste.

Samaan aikaan kun nuoren ammatillinen suuntautuminen saattoi olla selvä, nuori joutui kuitenkin puntaroimaan mahdollisuuksiaan paikallisilla koulutusmarkkinoilla. Moni pohti, olivatko heidän arvosanansa peruskoulun päättötodistuksessa riittävän korkeat haluttuun opintopaikkaan pääsemiseksi.

H: Mitä tapahtuu syksyyn mennessä? Onks...? Mitä te ootte aatellu niiku, että täs nyt sitte, ku täältä pitää johonki lähtee?

P1: No ajatushan oli, että ois mennä johonki urheilu... Johonki tällasee, mikä se nyt onkaa...?

P2: Opisto.

P1: Nii urheiluopistoo opiskelemaa, mutta seki on vielä vähän mietinnän alla, että...

P2: Pitäis nostaa numeroita.

P1: Vielä vähän pitäis numeroita nostaa, ni se vois olla mahdollista. Se ois niinku sellanen, mihin haluais mennä ainaki mieluiten opiskelemaan.

P2: Sellanen, mistä oikeesti ite tykkää.

(Kaksi poikaa, Oulun seutu)

6.4.3 Epävarma lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä

Kolmas tunnistamamme valinnan kehys haastattelemlamme nuorilla liittyi tilanteeseen, jossa nuori puntaroi lukio-opintojen ja ammatillisten opintojen välillä. Tämä vaikutti olevan erityisen paljon nuorta stressaava valintatilanne, johon liittyi paljon epävarmuuksia omista toiveista, kyvyistä ja mahdollisuuksista. Tällaiseen valintatilanteeseen joutuneilla nuorilla oli usein epäilyksiä omasta pärjäämisestään lukio-opinnoissa, mutta he eivät myöskään pystyneet yksilöimään mitään tiettyä ammatillista opintolinjaa, jolle olisivat halunneet suuntautua.

T: Sit tässä tänä vuonna tuli semmonen, että mitäs jos ei ookaan lukio, et jos joku muu ammatti, niinku et jos suoraan ammattikouluun. Sit mä olin jo yhdessä vaiheessa silleen, et en mee ain[a]kaan lukioon, et mulla on ollu silleen, että meinas tulla jo vähän paniikki, että kohta on yhteishaku ja mä en tiä, mihin mä haluan, mut en ainakaan lukioon. Mut sitten mä mietin, et ehkä mä sittenki meen lukioon ja se oli semmosta... Mulla tuli hirvee stressi siitä, että mihinkä mä meen, mut sit mä olin sillee, et kyllä mä kuitenkin meen siihen lukioon. Että ei se loppupeleissä ollu mikään itsestäänselvyys, vaikka mä niinku aattelinkin.

H: Minkä takia sä aattelit, että ei lukioon?

T: No silleen koeviikot ja ylioppilaskirjotukset.

H: Nii, et sua jännittää?

T: Nii, et mä en silleen hirveesti kokeista tykkää. Ja sit ku mä tykkään kokeisiin silleen kuitenkin valmistautua hyvin, mut sit ku ei aina jaksais käyttää vapaa-aikaa

*siihen, että lukee vaan, niin siinä on se ristiriita, että pitäis lukee, mutta ei halua lukee. Niinku sillä tavalla.
(Tyttö, Keski-Suomi)*

Monilla epävarmoilla nuorilla ei omasta mielestään ollut erityisiä kiinnostuksenkohteita tai sellaisia harrastuksia tai muita seikkoja, joiden perusteella he olisivat voineet tehdä koulutusvalintansa. He kokivat tarvitsevansa enemmän aikaa miettiä omia valintojaan, ja peruskoulun yhdeksännellä luokalla tehtävä yhteishaku tuntui tulevan heidän kohdallaan liian aikaisin.

H: Jatketaaks me siit tulevaisuudesta, nii sä sanoit, et sä mietit myös mahdollisesti ammattiopintoja, niin onks sulla joku tietty ala, mitä mikä sua kiinnostaa?

T: Mä aattelin mennä lähihoitajaks ensin. – – Ja sit mä haluan samalla nostaa mun numeroita, niin mä mietin meenks mä lukioon siitä ja sit mietin mitä mä haluan olla. Mua ainakin, must tuntuu, et mä haluan olla [terveydenhoidon erityis-ala]. – – Ja se on tosi kiinnostavaa. Niin sen takia. Mut sit mä haluan viel antaa ittelleni aikaa ja miettii.

(Tyttö, pääkaupunkiseutu)

Mmm. Seki oli vähän sillee, että mä ensin olin menossa lukioon, koska mä en tienny mitä mä haluan tehdä. Mä mietin sitä tosi pitkää, et mitä mä haluan tehdä. Etten mä lähe opiskelemaan sellasta, mikä mua ei oikeesti kiinnosta. Mut sit me puhuttii siitä mun vanhempien kanssa ja me tultii siihen tulokseen, että mä en ehkä siellä lukiossa selviä.

(Tyttö, Oulun seutu)

P: Mä tavallaa tiiän, et mun kannattais mennä lukioo, mut nii... Mä en oo varma, jaksanks mä sitä opiskeluu. Ku meille tuli vierailijoi ja se vaikutti just, et ne päivät on hirveen pitkii. Ne alkaa aikasin ja päättyy myöhää ja mä en tiiä jaksaisinks mä keskittyä niinku kaheksast kolmeen viis päivää viikos.

H: Nii. Et sä oot vähän kahden vaiheilla?

P: Joo.

H: Nii. No onks sit joku vaihtoehto mielessä?

P: No johonki amiksee. Mä tykkään niinku myös asioiden tekemisestä ja niinku tekninen oli kivaa ja ne sähkötyöt. Ja mä oon aika hyvä semmosessa.

(Poika, pääkaupunkiseutu)

Aineistossamme tällaisessa stressaavassa valintatilanteessa oli varsinkin tyttöjä. Syytä tähän voidaan arvailla. Yhtenä syynä voisi olla se, että tytöille menestys opinnoissa vaikutti olevan tärkeää. Mikäli he eivät olleet varmoja pärjäämisestään lukiossa, he saattoivat ajatella, etteivät lähde edes kokeilemaan lukio-opintoja. Pojilla sitä vastoin saattoi olla melko heikko koulumenestys peruskoulussa, mutta he olivat kuitenkin päättäneet jatkaa opintojaan lukiossa, koska heidän perheensä kannusti siihen tai he olivat asetta-

neet päämääräkseen ammatin, joka vaatii korkeakouluopintoja. Pojatkin pohtivat kuitenkin lukio-opintojen vaativuutta siitä näkökulmasta, jaksaisivatko panostaa niihin riittävästi.

Harva haastattelemistamme nuorista vaikutti olevan tietoinen kaksoistutkinnon mahdollisuudesta. Toki sellaisenkin miettiminen edellyttää sitä, että tietää, minkä ammatillisen tutkinnon haluaisi lukion ohessa suorittaa. Pari nuorta kuitenkin kertoi aikovansa suorittaa kaksoistutkinnon.

6.4.4 Epävarma ammatillisista opintovaihtoehdoista

Neljännän valinnan kehyksen muodosti joidenkin haastattelemiemme nuorten kohdalla tilanne, jossa he pohtivat valintaansa eri ammatillisten opintolinjojen välillä. Heille oli selvää, että lukio-opinnot eivät ole heitä varten, mutta ammatilliset kiinnostuksenkohteet olivat heillä vaihtelevia. Heidän yhteishakulomakkeissaan saattoi esiintyä keskenään hyvinkin erilaisia opintolinjoja, joten lopullinen koulutuspaikka saattoi aueta monista eri vaihtoehdoista. Toisaalta moni heistä oli huolissaan arvosanojensa riittävydestä toivoituille opintoaloille ja oli ehkä valinnut sellaisia vaihtoehtoja, joille he varmemmin pääsisivät.

P: No mä hain pelkästään vaan amikseen, et mulla oli sähköalaa ja logistiikkaa ja on mul sosiaali- ja terveysala ja sitte autoala.

H: Joo. Onks sosiaali- ja terveysala sama ku lähihoitajakoulutus?

P: Vähän niinku joo.

H: Joo. Sul on aika monenlaisii.

P: Juu.

(Poika, pääkaupunkiseutu)

Tällaisessa tilanteessa vaikutti olevan haastattelemistamme lähinnä nuoria miehiä, mutta myös muutama nuori nainen kertoi tämäntyyppisistä pohdinnoistaan.

6.4.5 Suuret unelmat, epävarmat koulutusreitit

Viimeisessä tunnistamassamme nuorten koulutusvalinnan kehyksessä lähtötilanne on se, että nuori ei ylipäättään ole erityisen halukas jatkamaan opiskelua. Hän ei ehkä ole viihtynyt koulussa, ja opintomenestys on jäänyt vaatimattomaksi, tai sitten hänellä on muita kiinnostuksenkohteita, joiden varaan hän aikoo rakentaa tulevaisuutensa. Näiden nuorten kuvauksissa heidän toimijuutensa näyttäytyy ristiriitaisena: toisaalta heillä on vahva usko omaan menestykseensä esimerkiksi urheilun ammattiuralla perustuen heidän pitkäaikaiseen liikuntaharrastukseensa, mutta toisaalta heillä on ollut koulussa vaikeuksia.

P: Siis, sanotaan tälleen, kyl [urheilulaji] kyl koulukin on tärkeet, tai sillai

H: Luuletsä et sulle lukio on helppo?

P: Ah emmä tiiä, mikään ei oo, mun mielestä mikään ei oo helppoo, se on vaan siit et viittiiks lukee

H: Niin, niinku itest kiinni et jaksako

P: Ymm

H: No voitsä ajatella et sä pyrkisit sit viel johonkin opiskelee lukion jälkeen?

Onks sul olleenkaan sellast ajatusta vai ajatteletsä vaan et tää [urheilulaji] vie?

P: No silleen et, no sen näkee, kaheksantoist, yheksäntoistvuotiaana, mä oon kaheksantoist, yheksäntoist, kaksykyvuotiaana ja mä haluisin jo ulkomaille pelata, olla siellä jossain ulkomaan jengissä.

(Poika, pääkaupunkiseutu)

Unelmat liittyivät näillä nuorilla koulumaailman ulkopuoliseen menestykseen urheilussa, musiikkialalla tai esimerkiksi e-peleissä. Heidän kohdallaan vaikuttaa siltä, että heidän tulevaisuutensa on yhden kortin varassa, ja on vaikea arvioida, miten realistisia heidän unelmansa lopulta ovat. Aineistossamme tällaisessa tilanteessa olevista nuorista suurin osa oli poikia.

6.4.6 Yhteenveto

Nuoret hahmottavat siis lähtökohtaisesti valintatilanteitaan kovin eri tavoin riippuen aiemmasta opintomenestyksestään ja nykyhetken kiinnostuksenkohteistaan. He punta-roivat koulutusvalintojaan toisen asteen koulutukseen ensisijaisesti omien motivaatioidensa ja epävarmuksiensa pohjalta. Koulutusvalintojen kehukset liittyvät ensisijaisesti siihen, onko nuori suuntautumassa toiselle asteelle lukioon vai ammatilliseen koulutukseen ja millä perusteilla hän tätä pähkäilee.

Osalle nuorista yhdeksännen luokan yhteishaku on erityisen stressaava valintatilanne, sillä he toivoisivat lisää aikaa omien kiinnostuksenkohteiden muodostamiselle mutta lukio-opinnot, jotka tarjoaisivat siihen mahdollisuuden, vaikuttavat liian vaativilta. Kaiken kaikkiaan nuorten valinnoista ilmeni, että pitkäjänteisiä ja selkeitä tulevaisuuden ammatillisia suunnitelmia oli vain pienellä osalla nuorista ja muiden koulutusvalinnat liittyivät hyvin vaihteleviin perusteluihin. Voi myös ajatella, että jälkimodernissa yhteiskunnassa työelämän ennustettavuus on ylipäättään muuttunut vaikeasti ennustettavaksi eikä nuorten siksi välttämättä kannatakaan sitoutua varhain tiettyyn ammatilliseen tulevaisuuskuvaan (ks. esim. Laaksonen 2001). Tarkastelemme seuraavaksi näitä perusteluja tarkemmin.

6.5 Tulokset: nuorten perustelut koulutusvalinnoille

Analyysissämme hahmottui laaja kirjo erilaisia perusteluja, joilla nuoret oikeuttivat koulutusvalintojaan haastatteluissa. Kirjoa lähemmin tarkastellessamme nuorten perustelut olivat luokiteltavissa neljään luokkaan, joihin pääasialliset perustelut liittyivät. Keskeisimmät tekijät toisen asteen koulutusvalintoja perusteltaessa olivat toisaalta tulevaisuuden ammattiin liittyvät seikat, toisaalta valinnan kohteena olevaan koulutukseen itseensä liittyvät seikat, mutta myös aivan muilla tekijöillä oli nuorten valintojen kannalta merkitystä. Näistä tekijöistä merkittävimpiä olivat nuorten sosiaalisiin suhteisiin liittyvät seikat, ja lisäksi nuoret miettivät mahdollisten koulutusvalintojen saavutettavuuteen liittyviä kysymyksiä. Heidän perustelujensa hahmottaminen on tärkeää, mikäli halutaan pyrkiä vaikuttamaan nuorten koulutusvalintoihin. Avaamme seuraavaksi tarkemmin näitä perusteluja ja esitämme esimerkkejä nuorten haastatteluista.

6.5.1 Ammatilliset perustelut

Nuorten puhuessa koulutusvalinnoistaan ja niiden perusteluista oli melko yleistä, että he vetosivat ajatuksiinsa toivotusta tai toisaalta ei-toivotusta ammatillisesta tulevaisuudesta; perusteluissa esiintyi niin tiettyyn suuntaan vetäviä tekijöitä kuin toisesta suunnasta työntäviä tekijöitä (ks. myös luku 8 tässä raportissa). Tässä yhteydessä mielikuvat ja kosketuspinnat eri ammatteihin olivat keskeisiä niin myönteisten kuin kielteistenkin ammatillisten mielikuvien syntymisessä. Nuorilla saattoi olla kokemuksia esimerkiksi harjoittelujen yhteydessä saaduista kosketuksista tiettyyn ammattialueeseen, ja usein sillä oli ollut iso merkitys, olivatko he viihtyneet kyseisessä harjoittelupaikassa. Yksi tietolähde olivat myös perheenjäsenet ja sukulaiset, joiden esimerkki tietyltä ammattialalta saattoi innostaa nuorta suuntautumaan samaan ammattiin. (Ks. myös luku 8 tässä raportissa.)

Mikäli oli kyse tietystä toivotusta ammatista, jota nuoret tavoittelivat, he pohtivat koulutusvalintoja siten, että ne olisivat mahdollisimman suotuisia tuohon ammattiin pääsemisen kannalta. Esimerkiksi tietyt korkean statuksen ammatit, kuten lääkäri tai asianajaja, edellyttävät korkeakoulutusta, ja sen vuoksi niihin tähänneet nuoret näkivät lukion väistämättömänä koulutusreitinä. Muita vaihtoehtoja tällaisessa tilanteessa olleet nuoret eivät juuri edes miettineet.

Toisaalta myös ammatilliseen koulutukseen suuntaavilla nuorilla saattoi olla varsin kirkas ja ehkä jo pitkän ajan kuluessa muodostunut käsitys siitä, mikä heidän toiveammatinsa oli ja missä tuolle alalle saattoi parhaiten opiskella. Nuorella saattoi olla esimerkiksi innostava liikuntaharrastus ja sen kautta syntynyt ajatus omasta ammatillisesta tulevaisuudesta liikunta-alalla, ja mikäli tämä käsitys yhdistyi tietoon tietyllä paikkakunnalla sijaitsevasta urheiluopistosta, nuori pystyi perustelemaan valintaa tällä. (Ks. esimerkki edellisessä osiossa.)

Aineistosta ilmeni kuitenkin myös päinvastaisia tilanteita, joissa nuorella saattoi olla selkeä mielikuva ammatista, joka ei sopinut hänelle, ja tuon mielikuvan vuoksi nuori halusi varmistaa, ettei päädy sellaiseen koulutukseen, joka johtaisi tällaiseen ei-toivottuun ammattiin. Esimerkiksi eräs nuori kertoi, että hän ei kestä nähdä verta, eikä hän sen vuoksi voinut ajatella toimivansa terveydenhoidon tehtävissä.

No ei se ollu, et kyllä mä iteki mietin pitkään ammattikoulua, mut sit mä mietin, et mikä ammatti ois mulle, niin mä en niinku yhtään tiä, et mikä ammatti ois mulle. Pitkään mietin sitä [tietty terveystalon ammatti], mut sit mä mietin, et emmä pysty tekee sitä työkseen, ku siinä sattuu ja tapahtuu, et jos mä nään niinku kauheen haavan, ni emmä pysty kattoo sitä. Ni kuitenkin sellasta voi tulla eteen, ni emmä pystyis tekee sitä työkseen. Ja sitten mä mietin ja mietin, ni lopulta päädyin sitten lukioon.

(Tyttö, Keski-Suomi)

Esittelemänsä käsityksen perusteella haastattelemamme tyttö totesi sulkevansa koulutusvalintojensa joukosta niin sairaanhoitajan kuin lähihoitajan opintolinjat. Hän opiskeli pienellä paikkakunnalla, jossa oli tarjolla melko vähän vaihtoehtoja toisen asteen opinnoiksi, ja poissulkemisen jälkeen hänelle jäi valittavaksi vain vähän opintolinjoja. On kiinnostavaa havaita, että nuori oli muodostanut tietyn, ”verisen” mielikuvan terveydenhoidon alan ammateista, mutta ei ole tietoa siitä, millä perusteella tämä kuva oli muodostunut. Liittyikö se esimerkiksi televisiossa esitettäviin fiktiivisiin sairaalasarjoihin vai kenties omiin kokemuksiin vaikkapa verinäytettä annettaessa? Oliko mielikuvaa testautettu vertaamalla sitä terveydenhoitoalan ammattilaisten kokemuksiin omasta työstään? Terveydenhoidon alalla on kuitenkin varsin erilaisia suuntautumisvaihtoehtoja ja työtehtäviä, joissa ei välttämättä joudu jatkuvasti tekemisiin ihmisruumiin eritteiden kanssa. Ja miten kyseinen nuori oli luonut itsestään käsityksen ”ihmisenä, joka ei kestä nähdä verta”? Käsitukseen ei sisälly myöskään ajatusta siitä, että kenties terveydenhoitoalan koulutuksen aikana opiskelija vähitellen tottuu erilaisiin hoitotilanteisiin ja pystyy ehkä kohdistamaan huomionsa toisenlaisiin asioihin kuin vain verenvuotoon. Joka tapauksessa nuoren omassa tarinassa nämä asiat liittyvät olennaisesti ja peruuttamattomasti toisiinsa: terveydenhoitoalalla joutuu näkemään verta, ja jos ei sitä kestä, ei voi valita terveydenhoitoalalle johtavia opintolinjoja.

Esimerkin avulla voidaan havaita, että nuorten ammatilliset perustelut liittyvät heidän käsityksiinsä omasta itsestään, omista kyvyistään ja omista taipumuksistaan sekä heidän tarinaansa itsestään ja ammatillisesta tulevaisuudestaan.

6.5.2 Koulutukseen liittyvät perustelut

Yleisiä nuorten puheessa olivat myös itse valittavaan koulutukseen tai tiettyyn oppilaitokseen liittyvät perustelut. Erittäin yleistä oli kuvata itseä suhteessa omaan opintomenestykseen tai koettuihin taipumuksiin. Kuvaukset valinnoista kytkeytyivät nuorten tarinoihin

omasta opiskelijaidentiteetistä ja tavoista, joilla he mielellään opiskelivat – tai eivät opiskelleet. Osa nuorista oli peruskoulun aikana muodostanut itsestään käsityksen, jonka mukaan he eivät olleet akateemisesti orientoituneita vaan selkeämmin ”käsillä tekijöitä” (ks. myös Aapola 2005 ja luku 8 tässä raportissa). Nuoren oppijaminäkuvalla on siis paljonkin merkitystä hänen koulutusvalintojensa kannalta.

Nuoret pohtivat haastatteluissa, että lukiosta oli pelottavia mielikuvia, joiden mukaan siellä opiskelu on jatkuvaa pänttäämistä ja kokeesta toiseen selviytymistä. He miettivät, merkitsisikö lukioon meno sitä, että saisi unohtaa kaikki tavoitteelliset harrastukset ja jopa ystävyysuhteet. He saattoivat pelätä epäonnistumista eli sitä, etteivät selviytyisi vaativiksi kokemistaan lukio-opinnoista. Heidän pelkonsa eivät ole tuulesta temmattuja, sillä lukio-opiskelijoilla on havaittu olevan jaksamisongelmia (esim. Kouluterveyskysely 2017). Sen vuoksi käytännöllisemmiksi koetut ammatilliset opinnot vaikuttivat paremmalta ja helpommalta vaihtoehdolta varsinkin sellaiselle oppilaalle, joka koki, ettei erityisemmin pitänyt lukemisesta.

Nuoret eivät juuri vertailleet ammatillisia oppilaitoksia; moni tuntui pitävän itsestään selvänä, että hakeutuisi lähimpään oppilaitokseen, jossa oli itselle mieluisa opintolinja. Pohdinnat tuntuivat lähtevän liikkeelle lähimmän oppilaitoksen opintovalikoimasta, joka näyttäytyi helppona ja saavutettavana, ja moni nuori mietti valintaansa juuri suhteessa opintovalikoiman tarjoamiin vaihtoehtoihin.

Osa nuorista puolestaan oli jo valinnut lukio-opinnot, ja heidän haastatteluissaan esiintyi pohdintoja siitä, mikä lukio – jos paikkakunnalla oli useita vaihtoehtoja – tai mikä painotettu opintolinja lukion sisällä soveltuisi heille parhaiten. Tietyt nuoret halusivat erityisesti mahdollisimman hyvään lukioon ja esimerkiksi englanninkieliselle IB-linjalle, mutta toiset taas miettivät, minne heidän keskiarvonsa riittäisi ja minne heidän kaverinsa olivat menossa.

T: No mä hain viiteen eri lukioon ja mä laitoin ykköseks ton [tietty kaupunginosa] lukion koska se on lähimpänä ja mä luulen et mun keskiarvo riittää sinne ja pari kaverii haki sinne kans

H: Okei no niin siin on monta hyvää syytä sitten.

(Tyttö, pääkaupunkiseutu)

Lukio-opinnot olivat itsestään selvä valinta niille nuorille, joilla oli kiikarissa jokin korkeakouluopintoja vaativa ammatti, mutta moni perusteli lukioon lähtemistä myös sillä, että siellä saa useita vuosia lisää aikaa miettiä alan valintaa.

Samoin kuin ammatillisten perustelujen kohdalla, myös koulutukseen liittyvien perustelujen kohdalla nuorten puheessa oli havaittavissa veto–työntö-tekijöitä. He puhuivat opintolinjoihin tai tiettyihin oppilaitoksiin liittyvistä tekijöistä, jotka joko houkuttelivat puoleensa tai vaikuttivat luotaantyöntävästi. (Ks. myös luku 8 tässä raportissa.)

6.5.3 Sosiaalisiin suhteisiin liittyvät perustelut

Monet haastattelemamme nuoret korostivat sitä, että he ovat tehneet valintansa itse eivätkä vanhemmat tai kaverit ole vaikuttaneet heidän valintoihinsa. Kuulimme kuitenkin usein myös mainintoja siitä, miten nuorten perhe- ja ystävyysuhteet olivat eri tavoin merkityksellisiä heidän pohtiessaan toisen asteen opiskelupaikkoja. Moni perusti valintansa esimerkiksi isompien sisarustensa tai vanhempien kavereidensa kokemuksiin tietystä opiskelualoista tai oppilaitoksista, ja monia sukulaiset kannustivat pyrkimään tiettyihin opiskelupaikkoihin, kuten alla olevassa esimerkissä.

*Mul on kesällä ainakin silleen että, mun vanhemmat on ainakin, sitten jos mä pääsen sinne [tietty arvostettu lukio] niin mul tulee ihan kunnon lahjonta niiden puolesta sitten niinku, mun täti sano.
(Poika, pääkaupunkiseutu)*

Kuten esimerkistä ilmenee, nuoren vanhemmille ja muillekin sukulaisille oli tärkeää, että nuori pääsisi arvostettuun lukioon, ja nuorta itseäänkin tuntui innostavan ajatus siitä, että hän saa palkinnon, mikäli pääsee juuri tuohon lukioon. Tarkemmin hän ei kertonut, mitä ”lahjonta” tarkoittaisi, mutta ilmeisesti merkittäviä materiaalisia lahjoja oli luvassa.

Erityisen painava punninta liittyi pienellä paikkakunnalla asuvien nuorten kohdalla siihen, olivatko he halukkaita muuttamaan pois kotoa. Omalta paikkakunnalta käsin oli mahdollista käydä vain lähilukiota tai viereisen paikkakunnan ammatillista oppilaitosta, joka tarjosi muutamia opintolinjoja; muita vaihtoehtoja saavuttaakseen piti muuttaa pois kotoa. Paikkakunnalle olikin vuosien aikana muodostunut vahva lähtemisen perinne, johon nuoret varautuivat jo varhain, ja he arvioivat yhdeksännellä luokalla omaa valmiuttaan kotoa muuttamiseen. Vanhemmillakin oli sanansa sanottavana siihen, halusivatko he päästää nuorensa muuttamaan pois kotoa noin 16-vuotiaana. Vanhemmat pyrkivät usein vaikuttamaan niin, että nuori jäisi vielä muutamaksi vuodeksi opiskelemaan kotoa käsin. Palkkioksi saatettiin tarjota esimerkiksi lemmikin hankkimista tai muita nuorelle mieluisia asioita.

Nuoren intoon muuttaa kotipaikkakunnaltaan saattoivat vaikuttaa myös hänen sosiaaliset suhteensa, kuten halu muuttaa yhteen seurustelukumppanin tai läheisen ystävän kanssa tai toive päästä samalle opiskelupaikkakunnalle muualla asuvien sisarusten tai vanhempien kavereiden kanssa. Sisaruksen esimerkki oli monelle tärkeä syy kiinnostua tietystä oppilaitoksesta tai opintoalasta. Osa nuorista oli valmiita lähtemään opiskelemaan kauaskin kotiseudultaan, mikäli heillä oli opintopaikkakunnalla sukulaisia tai perheenjäseniä. Nämä tarjosivat eräänlaisen ankkurin, jonka varaan voi lähteä rakentamaan uutta elämää uudella paikkakunnalla.

Nuorten kuvauksissa sosiaalisten suhteiden vaikutuksesta koulutusvalintoihin voi havaita, miten tärkeitä perhe- ja ystävyysuhteet ovat nuorille ja että he halusivat myös ottaa perheenjäsenet huomioon päätöksissään. He olivat myös tietoisia heidän toimiinsa

kohdistuvista muiden toiveista. Joidenkin nuorten tarinoissa vanhemmille oli varattu merkittävä toimijan rooli koulutusvalinnoissa, ”äiti pakotti minut”, mutta useimmissa kuvauksissa nuoret varasivat toimijuuden valintojen tekijänä vain itselleen. Erityisesti monet tytöt mainitsivat vanhempien näkemykset tärkeänä osana heidän koulutusvalintoihin liittyviä pohdintojaan.

T: Mä hain [tiettyyn lukioon], mutta nyt vähän kaduttaa, ku siellä ei oo yhtään kavereita, niinku entuudestaan tuttuja, ja muutenki sil on semmonen maine, et se on vähän niinku tiukempi paikka. – – Äitihän se sai mut aivopestyä just sillee, että mene [tiettyyn lukioon]. Sit se tuntu hetken hyvältä vaihtoeholta, mut nyt on vähän, että ei.

H: Nii, et jos vois nyt vaihtaa, ni sä vaihtaisit sen takasin sitte?

T: Nii.

(Tyttö, Oulun seutu)

6.5.4 Koulutuksen saavutettavuuteen liittyvät perustelut

Neljäntenä ryhmänä analyysissamme nuorten perusteluista koulutusvalinnoille hahmotuivat erilaiset koulutuksen saavutettavuuteen nuoren kannalta liittyvät tekijät, kuten opiskelun hinta, kulkuyhteydet oppilaitokseen, oppilaitoksen tilat ja varustelutaso sekä muut tarvittavat materiaaliset edellytykset opiskelulle.

Vaikka suomalainen koulutusjärjestelmä on muutoin maksuton, lukio-opintoihin sisältyy paljonkin kustannuksia hankittavista oppimateriaaleista ja matkat kaukana sijaitsevaan oppilaitokseen saattavat nekin nousta merkittäviksi. Myös ammatillisiin opintoihin saattaa liittyä kalliiden työvaatteiden tai -tarvikkeiden hankintoja. Mikäli nuori joutuu muuttamaan toiselle paikkakunnalle opintojensa vuoksi, hänen tai hänen vanhempiansa maksettavaksi tulee myös asumiseen ja muuhun opiskelupaikkakunnalla elämiseen liittyviä kustannuksia. Nämä voivat aiheuttaa osalle perheistä todellisen kynnyksen opinnoille. Haastattelemamme nuoret eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vaikuttaneet olevan täysin tietoisia kaikista tukimuodoista, joita kotoaan muuttavan nuoren on mahdollista saada, mutta joka tapauksessa alaikäisen nuoren kohdalla vanhempien tuloillaakin on merkitystä.

Seuraavassa esimerkissä nuori kuvailee prosessia, jonka aikana hän vanhempiansa kanssa pohti mahdollisuutta lähteä toiselle paikkakunnalle erikoislukioon.

P: No siin oli se, et me mietittiin tätä monta kuukautta vanhempien kanssa, ni sit meidän äiti oli sillee, et se on ihan fine, jos mä lähen sinne [toisen paikkakunnan lukioon], jos mä saan oman asunnon ja isä oli sillee... Ni jäin sitte tänne. – – Että äiti ja isä oli sitä mieltä, että saan lähteä opiskelemaan sinne, jos saan vaan asunnon, missä asua, mut sit ei ollu mitään tarjolla. Suunnilleen kaikki, kaikki halvat vaihtoehdot oli jo viety monta vuotta sitte ja sit oli vaan näitä hirveen kal-

liita, et kuukaus makso jotain tuhat euroo, että ei todellakaa oo rahaa semmosee. Ja sitte ei oo sukulaisia siinä oikee [kaupungin] lähellä, minne mennä.

H: Nii ja siel ei oo tällasia asuntolakuvioita...?

P: Ei oo.

(Poika, Keski-Suomi)

Selvittelyn lopputulos oli se, että vaikka vanhemmat olisivatkin olleet valmiita päästämään nuoren toiselle paikkakunnalle opiskelemaan, asunnon vuokraaminen olisi tullut niin kalliiksi, ettei perheellä ollut sellaiseen varaa. Näin kyseinen nuori päätyi jäämään lukio-opintoihin omalle paikkakunnalleen, vaikka kyseisessä lukiossa ei ollutkaan tarjolla juuri hänen toiveidensa mukaista opintopainotusta. Tämäntapaisia pohdintoja käytiin monessa perheessä.

6.5.5 Yhteenveto

Nuoret esittivät haastatteluissa toisen asteen koulutusvalinnoilleen hyvin monenlaisia perusteluja, joista vain osa liittyi tavoiteltuun ammattiin tai koulutuksen sisältöä tai opiskelutapaa koskeviin seikkoihin. Monet nuoret perustelivat koulutusvalintojaan myös sosiaalisiin suhteisiin liittyvillä tekijöillä tai koulutuksen saavutettavuudella. Valintoihin saattoi kytkeytyä toiveita perheenjäsenten antamista kannustimista tai huolta omista arvosanoista tai vanhemmille aiheutuvista kuluista.

Samalla kun nuoret kertoivat koulutusvalinnoistaan, he kertoivat myös tarinoita itsestään ja suhteestaan koulutukseen ja toisaalta suhteestaan omaan lähiyhteisöönsä. Heidän mielikuvissaan kokonaiset ammattiryhmät saattoivat näyttää täysin mahdottomilta jonkin heidän kokemansa oman taipumuksen tai melko pinnallisen epäilynsä vuoksi, ja he saattoivat tehdä valintoja joskus hyvinkin pikaisten vaikutelmien perusteella. Ystävän tai sisaruksen suositukset tietyistä oppilaitoksesta saattoivat silloittaa nuorten tietä muille paikkakunnille. Toisaalta hankalat kulkuyhteydet tai suuret asumiskustannukset voivat täysin estää nuoren opiskelusuunnitelmat, vaikka kiinnostus tiettyä alaa kohtaan olisi muutoin tehnyt tietyn oppilaitoksen houkuttelevaksi. Nuorten erilaiset resurssit ja suuret paikalliset erot koulutustarjonnassa tulivat haastatteluissamme näkyviksi. Nuoret eivät maininneet haastatteluissa koulutus- ja ammattialojen sukupuolittuneisuutta työntö- tai vetotekijänä perusteluna valinnoilleen; nykyisenlainen sukupuolisegregaatio vaikuttaa olevan nuorille tietynlainen itsestäänselvyys, johon ei oteta voimakkaasti kantaa, ainakaan, jollei oma koulutustoive selkeästi poikkeaa vallavirrasta (ks. luku 8 tässä raportissa).

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Mitkä tekijät nuorten elämänpiirissä vaikuttavat nuorten ammattikuvien ja käsitysten syntymiseen, ja millä tekijöillä on ja on ollut merkittävin vaikutus?

Aineistomme perusteella nuorten käsitykset ammateista saattavat joskus perustua melko pinnallisiin ja pikaisesti muodostettuihin vaikutelmiin. Vanhemmat ja muut sukulaiset sekä ystävät ovat tärkeässä asemassa nuorten miettiessä, mille alalle tai mihin koulutukseen he voisivat suuntautua, varsinkin jos joku läheisistä on tietyn ammatin edustajana esikuva. Harrastusten kautta tapahtunut tutustuminen tiettyyn ammattialaan oli usein merkittävä tekijä nuoren miettiessä tulevaa ammattiaan. Ajoittain nuorten ammattikäsitteissä saattoi korostua jokin yksittäinen seikka, jonka perusteella ammatti näyttäytyi heille mahdollisena tai mahdottomana. Nuoret eivät ilmeisesti useinkaan ole tarkistaneet käsityksiään esimerkiksi keskustelussa jonkun alan ammattilaisen kanssa. Nuori saattaa siis sulkea mahdollisista vaihtoehtoistaan jonkin ammattialan jopa yksittäisen oletuksen perusteella.

Millaisten käsitysten ja prosessien tuloksena nuoret päätyvät valitsemaan tiettyjä ammattialoja, ja mitä sukupuolittuneita merkityksiä valintoihin liittyy? Miten esimerkiksi nuorten käsitykset omista kyvyistään ja omasta osaamisestaan suhteessa ammatteihin vaikuttavat aloille hakeutumiseen?

Nuorten koulutusvalinnat ovat prosesseja, joihin vaikuttavat niin oma koulumenestys ja kuva omista taipumuksista, alueen koulutustarjonta, sosiaaliset suhteet, perheen resurssit, omat harrastukset kuin julkiset liikenneyhteydet ja asuntojen vuokrataso. Vaikka osa nuorista tekee pitkäjänteisiä koulutusvalintoja tähdäten juuri tiettyyn ammattiin, moni kuitenkin miettii seuraavaa opiskelupaikkaansa käyttäen aivan muita perusteluja.

Moni nuori, jolle tulevaisuuden suunta on epäselvä, hakeutuu aikalaisän toivossa lukioon, mikäli se on hänelle suinkin mahdollista. Moni nuori kuitenkin epäilee jaksamistaan lukio-opinnoissa, mutta ammatillisen alan valitseminenkin voi olla hyvin vaikeaa. Kukaan nuori ei maininnut ammatillisia opintoja paikkana, jossa voisi kypsyttellä myöhempiä valintojaan, vaikka suomalaisessa koulutusjärjestelmässä myös ammatillisista oppilaitoksista voi periaatteessa edetä korkeakouluopintoihin.

Nuorten käsitykset omista kyvyistään ovat muotoutuneet koulutuspolun varrella koulutusjärjestelmän jatkuvan arvioinnin perusteella, ja moni heistä tekeekin selkeän eron ”lukijoiden” ja ”tekijöiden” välillä. ”Lukijoille” oikea paikka on lukio ja ”tekijät” tähtäävät ammatilliseen koulutukseen, eikä muita vaihtoehtoja juuri mietitä. Kuitenkin myös ammatillinen tutkinto edellyttää lukemista ja lukio-opintoihinkin voi yleensä halutessaan sisällyttää työelämäopintoja, luovia aineita tai kädentaitoja, joten jako oppilaitosten välillä ei ole niin selkeä kuin nuoret tuntuvat ajattelevan. Kaksoistutkinnoista ei myöskään välttämättä tiedetä. Olisikin tärkeää pohtia, miten nuoret voisivat säilyttää avoimuutensa erilaisille opiskelutavoille.

Lukiolla on – ilmeisesti osin aivan syystä – maine raskaana opiskelupaikkana, jossa nuorella on vaarana uupua opintosuorituksiin, ja siksi osa nuorista jättää menemättä lukioon, vaikka heidän koulumenestyksensä olisi peruskoulussa ollut melko hyvä. Lukio-

opiskelijoiden hyvinvointiin ja opinto-ohjaukseen tulisi varmasti kiinnittää enemmän huomiota, jotta lukio näyttäytyisi houkuttelevana opiskelupaikkana myös niille nuorille, joilla ei ole peruskoulun päättyessä varmaa näkymää itsestään korkeakouluopiskelijana.

Sukupuoli on nuorille yleensä niin itsestään selvä tekijä heidän tehdessään koulutusvalintaansa, että he eivät edes sanallista sitä. Monet tytöt pohtivat erityisesti hoitoaloja ja monet pojat erityisesti teknisiä aloja, eikä heidän tarvitse perustella tätä mitenkään. Vallinnat heijastelevat siis nykyistä sukupuolen mukaista segregatiota, mikä ei sinänsä ole yllättävää. Vaatisi ennemminkin melko kehittynyttä näkemystä tasa-arvokysymyksistä, jotta nuori pystyisi kyseenalaistamaan vallitsevaa asiantilaa. Koulun opinto-ohjaus ei näytä nykyisellään tarjoavan tähän juurikaan tukea, pikemminkin päinvastoin.

7 Nuorten sukupuoliittuneet ensimmäiset työelämäkokemukset

Sinikka Aapola-Kari, Tarja Tolonen, Matilda Wrede-Jäntti & Jenni Lahtinen

Tämä osio pohjautuu Tukholman yliopistossa pitämäämme konferenssiesitelmään (Aapola-Kari ym. 2017).

Moni nuori saa ensimmäiset työelämäkokemuksensa ns. TET-harjoittelusta eli työelämään tutustumisjaksosta, joka liittyy suomalaisen peruskoulun yläluokkien opintosuunnitelmaan. Kouluilla on melko suuri vapaus päättää jaksojen määrästä, pituudesta ja toteutuksesta koulukohtaisesti, mutta valtaosa nuorista kokee useamman TET-harjoittelujakson yläkoulun aikana. Osassa kouluista toteutetaan TET-harjoittelua jo seitsemänneltä luokalta alkaen, mutta viimeistään kahdeksaluokkalaiset yleensä suorittavat viikon TET-harjoittelun koulun ulkopuolella. Yhdeksännellä luokalla TET-jaksoja on yleensä kaksi. (Ks. esim. Tuukkanen 2019.)

Yleensä opinto-ohjaajat tukevat oppilaiden TET-harjoittelupaikkojen hankintaa, mutta monet oppilaat hankkivat paikkansa itse – usein vanhempiensa tai muiden läheistensä avustuksella. TET-harjoittelusta ei saa palkkaa, mutta sen on tarkoitus lisätä oppilaiden työelämäntuntemusta ja kerryttää tärkeitä työelämätaitoja. Lisäksi tarkoitus on vahvistaa koulun ja paikallisten yritysten suhdetta. On kuitenkin tuotu esiin, että erikokoisilla paikkakunnilla ja erilaisista taustoista tulevilla nuorilla on käytännössä hyvin erilaiset edellytykset järjestää mielekkäitä TET-paikkoja, ja kaikille niitä ei aina varsinkaan pienillä paikkakunnilla riitä. Lisäksi on tullut esiin, että etnisiin vähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on joskus vaikeuksia saada harjoittelupaikkoja. (Armila & Joro 2019; Tuukkanen 2019.)

Vaikka TET-harjoittelujaksoja on suomalaisessa koulutusjärjestelmässä sovellettu jo 1970-luvulta alkaen ja lähes kaikki peruskoululaiset suorittavat yhden tai useita TET-jaksoja, niistä on tehty hämmästyttävän vähän tutkimusta. (Ks. kuitenkin Niemi 2016.) Vain kukaan siltä, että kouluilta ei edellytetä kovin systemaattista tiedonkeruuta TET-jaksoista ja oppilaiden kokemuksista, eikä niitä arvioida erityisesti valtakunnan tasolla. Käytännöt niin TET-jaksoihin valmistautumisessa, TET-paikkojen hankkimisessa kuin oppilaiden ohjauksessa TET-jakson aikana ja heidän kokemustensa tarkastelussa harjoittelun jälkeen vaihtelevat ilmeisesti paljon koulujen välillä.

TET-jaksojen organisointi kouluissa liittyy oppilaanohjaukseen ja sen käytäntöihin, ja sen resursointi vaihtelee koulukohtaisesti.

On havaittu, että nuoret ovat ylipäänsä osin tyytymättömiä koulussa saamaansa oppilaanohjaukseen, joskin päättöluokan oppilaiden tyytyväisyys oppilaanohjauksen tavoitteiden toteutumiseen on hiukan kasvanut viime vuosina (Niemi 2016, 17). Erään kyselyn

mukaan kuitenkin puolet nuorista koki tarvitsevansa enemmän ja parempaa tietoa työelämästä ja uravalinnoista. TET-jaksot ovat nuorten mielestä tärkeä keino saada tietoa työelämästä. (TAT 2017.) Petri Niemen (2016, 116) toteuttaman kyselyn mukaan lähes 40 prosenttia päättöluokkien oppilaista haluaisi lisätä TET-jaksoja ja kymmenen prosenttia saman kyselyn vastaajista piti TET-jaksoja oppilaanohjauksen tärkeimpänä muotona peruskoulun yläkoulussa. Ei siis ole yhdentekevää, miten TET-jaksot järjestetään.

Omassa tarkastelussamme hyödynnämme jo edellisessä luvussa (luku 6) esiteltyä Nuoret ajassa -tutkimuksen haastatteluaineistoa, joka on koostettu usealla paikkakunnalla eri puolilla Suomea. Tämän luvun aineistossa on ollut mukana myös ruotsinkielisten nuorten haastatteluja pääkaupunkiseudulta ja Etelä-Suomen rannikkoalueella sijaitsevista kaupungista. Olemme kyselleet yhdeksäsluokkalaisilta heidän työelämäkokemuksistaan ja erityisesti TET-harjoittelujaksoista. Olemme analyysissämme etsineet vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin: Ensinnäkin miten nuoret hankkivat harjoittelupaikkansa? Toiseksi millaisia tehtäviä he suorittavat, ja millaisia merkityksiä nuoret antavat ensimmäisille työelämäkokemuksilleen? Lisäksi olemme tarkastelleet nuorten kokemuksia sukupuolinäkökulmasta.

7.1 Nuorten ensikokemukset työpaikoista

Moni haastattelemistamme nuorista teki harjoittelunsa erilaisissa julkisen sektorin työpaikoissa, kuten kunnallisissa päiväkodeissa, kouluissa, vanhainkodeissa tai laitoskeittioissa. Osa oli hankkinut työpaikan erilaisista yksityisistä yrityksistä, kuten ruokakaupoista, tavarataloista, erikoisliikkeistä, ravintoloista/kahviloista, hotelleista, varastoista, IT-alan yrityksistä tai lähettiyrityksistä. Osa nuorista työskenteli urheilukeskuksissa, puutarhoilla tai eläintiloilla. Muutamia nuoria oli työllistynyt järjestöihin tai urheilujoukkueiden järjestämiin kesätöihin. Lisäksi osa oli saanut töitä sukulaisten tai naapurien maatilalta tai esimerkiksi remonttityömaalta.

Nuoret hankkivat harjoittelupaikkoja hyvin vaihtelevilla keinoilla. Usein paikka aukesi vanhemman tai sukulaisen työpaikalta tai tuttavien avustuksella. Joidenkin nuorten onnistui saada harjoittelupaikka oman liikuntaharrastuksensa tai muun vapaa-ajan toiminnan kautta, esimerkiksi seurakunnasta tai urheiluseurasta. Muutama nuori oli saanut kuulla tutulta nuorisotyöntekijältä paikasta, josta voisi kysellä. Jotkut nuoret kiertelivät itse kyselemässä paikkoja paikallisista yrityksistä. Lopulta koulun opinto-ohjaaja järjesti paikan koulusta tai päiväkodista sellaisille, jotka eivät olleet itse onnistuneet paikkaa saamaan.

Nuorten oma panostaminen TET-jaksoihin ja paikan etsimiseen vaihteli suuresti. Moni nuori ei kummemmin pohtinut harjoittelupaikkaansa vaan kysyi lähimmästä ja tutuimmasta yrityksestä itselleen töitä. Lähikaupat olivat tällaisia suosittuja paikkoja. Joidenkin nuorten harjoittelupaikka oli muuten ennestään tuttu paikka, josta heidän oli luontevaa

kysyä töitä, esimerkiksi harrastusympäristö tai seurakunta. Jotkut nuoret kuitenkin kertoivat, että heillä oli mielessään selkeästi juuri tietynlainen työpaikka, jonne he olisivat ehdottomasti halunneet, ja että he näkivät paljonkin vaivaa sellaiseen päästäkseen. Kyse saattoi olla paikasta, jossa pystyi tutustumaan tietynlaisiin eläimiin, joista nuori oli kiinnostunut, tai yleisesti sen tyyppisestä työstä, jota hän toivoi pääsevänsä kokeilemaan, vaikka paikka tai siellä työskentelevät henkilöt eivät olleet ennestään tuttuja. Osa nuorista haki TET-paikkaa toiveenaan kesätyöpaikka samalta työnantajalta parantaakseen näin mahdollisuuksiaan saada itselleen kesäksi töitä.

Esimerkkejä:

*Niin mä menin – se on ihan meidän talon vieressä ja ne etsivät kesätyöntekijöitä niin mä hain sinne ja sitten ne otti muhun yhteyttä.
(Poika, pääkaupunkiseutu)*

H: No miten sä hait sitä paikkaa?

P: En mä hakenut. Mut vaan laitettiin sinne.

H: Ai opinto-ohjaaja vai?

P: joo.

(Poika, pääkaupunkiseutu)

P: Ja sit mä kävin myös tää [kaverin nimi] kaa nii me kierrettii varmaa viis eri eläinkauppaa käyti kysyy niist, mut mihinkää ei päässy, ni...

H: Ni ne ei ottanu TET:tii?

P: Nii ja sit mä soitin Luonnontieteelliseen museoon. Ei päässy ja mä soitin viel kahtee eläinkauppaa eikä päässy ja sit mä menin vaa sinne kukkakauppaa ja sillee vaa heti ku mä kysyin, et niinku, et oisko TET:tii, ni se sano, että joo tuu tonne taakse, ni tehää ne paperit.

(Poika, pääkaupunkiseutu)

Kuten edeltäkin ilmenee, nuorilla on varsin erilaiset resurssit ja motivaatio TET-harjoittelupaikkojen hankkimiseksi. Vanhempien ja muiden sukulaisten mahdollisuudet järjestää nuorille harjoittelupaikkoja voivat olla ratkaisevassa roolissa, ja monilla paikkakunnilla voi olla vähän tarjontaa. Myös nuorten omat valmiudet ja innostus harjoittelupaikan järjestämiseen vaihtelevat suuresti. Lisäksi erilaisiin etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten voi olla vaikea saada paikkoja (Tuukkanen 2019). Tämä merkitsee sitä, että nuoret voivat olla varsin eriarvoisessa asemassa keskenään kerryttäessään ensimmäisiä kokemuksia työelämässä.

7.2 Millaisia asioita nuoret arvostavat töissä?

Nuoret kertoivat haastatteluissa, mitkä asiat olivat tuntuneet mukavilta työharjoittelujen yhteydessä. Myönteisiä asioita olivat heidän mielestään ”rento ilmapiiri”, mahdollisuus työskennellä yhdessä ystävien kanssa ja mahdollisuus pitää työssä välillä taukoja. Myös tuttuus ja joustavuus olivat hyviä asioita työpaikassa. Ystävällinen vastaanotto oli nuorille tärkeä. Myös erilaisia työhön liittyviä etuuksia, kuten mahdollisuutta syödä työpaikalla tai viedä jotain mukanaan kotiin, arvostettiin. (Ks. myös Smile 2019.)

Esimerkkejä myönteisistä kokemuksista:

H: Ni oliks sulla kesätöitä nytte?

T: Joo. Kaks viikkoo heinäkuulla vanhainkodilla. Eka ja toka kokonaiset viikot.

H: Nii oliks se nii, et sä olit siellä ennenki ollu?

T: Joo. Viime kesänä.

H: Nii. Eli ihan mielellään meet?

T: Joo ja sitte, ku on tuttu paikka ja näin. No eihän sitä tiiä, voihan sitä joutua eri osastolle ja näin, mutta kuitenkin sillee, että tuttu käytäntö siinä nii, ni ei jännitä niin paljoo siinä varmaa loppujen lopuksi mennä.

(Tyttö, Oulun seutu)

P: Kuntosali niin me oltiin siellä tuota kaverin kanssa, niin...

H: Okei.

P: [kaverin nimi] kanssa oltiin siellä niin. Oli oikeesti aika mukavaa, ku meiän ei siellä oikeestaa paljon mitään tarvinnu tehdä. Että me imuroitiin, lähinnä niinku kunnossapitoa ja sitte pidettii hauskaa.

(Poika, Oulun seutu)

H: Okei. Ja sit sä olit [eräilytarvikkeita valmistavassa] firmassa?

P: Nii.

H: Joo no se ainaki sun harrastusten kanssa sopii hyvin.

P: On ja seki oli justiisa semmonen, että niinku todella että, siis tämmönenki ammatti mulle ois todella mahtava, niinku että kyllä haluais niinku jottain semmosta ommaa kalastusfirmaa pyörittää tai muuta vastaavaa.

(Poika, Oulun seutu)

Jotkut nuoret korostivat sitä, että heistä oli tärkeä oppia jotain kiinnostavaa harjoittelupaikassaan tai päästä hyödyntämään oman harrastuksensa parissa kehittyneitä taitojaan. Toisaalta osa nuorista painotti sitä, että heidän mielestään heillä ei saanut olla liian paljon vastuuta harjoittelupaikassa ja että työtehtävien piti olla helppoja. Joidenkin nuorten mielestä oli silti tärkeää, että sai tehdä ”kunnon töitä” tai ”oikeita töitä”. Tätä ei välttämättä haastatteluissa tarkennettu, mutta se saattaa tarkoittaa sitä, että nuori saa tehdä

jotain itsenäisesti eikä vain avustaa muita tai että nuoren tekemä työ oli oikeasti hyödyllistä myös työpaikan näkökulmasta. Kesätyöpaikoista puhuttaessa nuoret arvostivat myös hyvää palkkaa, mutta harjoittelusta ei palkkaa maksettu.

Toisaalta nuoret kertoivat myös kielteisistä työelämäkokemuksista, joita leimasivat mm. tylsyys – työtehtävät olivat liian yksipuolisia tai niitä ei ollut tarpeeksi – tai raskaus ja vaatavuus – esimerkiksi liika seisominen tai fyysisesti vaativat työtehtävät olivat tunteet heistä ikäviltä. Työt olivat saattaneet tuntua raskailta myös henkisesti, jos tehtävät olivat olleet liian vaikeita tai heillä ei ollut ollut riittävästi ohjausta työn tekemiseen. Lasten kaitseminen saattoi tuntua vaikealta, jos kaitsettavat eivät totelleet.

Esimerkkejä kielteisistä työkokemuksista:

H: Pääsittekte sellaseen paikkaan, mihin halusitte ja?

T: Mä olin [vaatekaupassa]. Siel oli ihan kivaa, mut mun piti seisoo liikaa. Nii se ei ollu kauheen mukavaa.

H: Jalat väsy.

T: Kyllä.

(Tyttö, pääkaupunkiseutu)

H: Okei nii et sä teet myös töitä?

P: Juu

H: Kuin usein sitä sitte on?

P: Tiistain lajittelu, keskiviikon jako ja perjantain lajittelu ja lauantain jako

H: Joo niinii onks sulla iso alue sitte minkä sä teet

P: Liian iso jos mult kysytään

H: Okei no saiko siitä niinku rahaa?

P: Saa siit ihan tarpeeks

H: Nii et sä oot siihe ihan tyytyväinen?

P: Juu

(Poika, pääkaupunkiseutu)

P: Ja mä olin [kaupunginosa] [kauppaketju] marketissa tossa [sijainti]. Nii se oli ihan hyvä paikka, mutta nii...

H: Nii. No haluaisitsä mennä sinne kesätöihin?

P: Emmä oikeesti, ku se oli nii oikeesti ykstoikkosta se työ. Siellä vaa kokoajan hyllyyn tavaraa, eikä mitää muuta päässy tekemää.

(Poika, Oulun seutu)

Nuorten vastausten perusteella voikin havaita, että sillä on paljonkin merkitystä, millaisia tehtäviä he pääsevät tekemään työharjoittelun aikana ja millaiset työolot ovat olleet eli millainen yleinen kokemus työelämästä heille harjoittelussa syntyy. Näillä kokemuksilla

on vaikutusta siihen, näkevätkö he kyseisen työpaikan tai ammatin kiinnostavana tulevaisuudessakin. Työnantajien olisi varmasti syytä kiinnittää erityistä huomiota nuoriin harjoittelijoihin tästäkin syystä.

7.3 Sukupuolittuneet työtehtävät

On kiinnostava tarkastella nuorten ensimmäisiä työelämäkokemuksia myös sukupuolinäkökulmasta. Vaikuttaa siltä, että niin TET-harjoittelupaikat kuin kesätyöpaikat avautuvat nuorille usein sukupuoliperinteiden mukaan, mikäli asiaan ei erikseen kiinnitetä huomiota (ks. Sinä Osaat! -hanke¹⁸.)

Haastattelimamme pojat kertoivat saaneensa ensimmäiset työkokemuksensa vaihtelevissa tehtävissä. Monet heistä olivat tehneet fyysistä työtä, johon ei vaadita erityistä ammattitaitoa, kuten siivousta, hyllyttämistä, pakkaamista sekä jakelu- ja lähettitehtäviä. Näistä tehtävistä pääosa ei vaadi asiakaspalvelua tai paljoa vuorovaikutusta muiden työntekijöiden kanssa. Osa oli päätenyt kuitenkin toisentyypisiin tehtäviin nuorempien lasten parissa: lastenhoito-, opetus- tai valmennustehtäviin. Pojille tyypillisiä työtehtäviä olivat moottoroitujen liikennevälineiden korjailu sekä toisaalta urheiluun ja liikuntaan liittyvät tehtävät. Lisäksi poikia oli ollut puutarha- ja maataloustöissä sekä korjaus- ja rakennusalan tehtävissä.

Haastattelimamme tytöt puolestaan kertoivat työskennelleensä pääasiassa asiakaspalvelutehtävissä, monet myyjinä. Osa oli työskennellyt ruokaan liittyvissä töissä, kuten keittiötehtävissä, tarjoilemassa tai elintarvikkeita myymässä. Monet tytöt olivat hoitaneet lapsia tai vanhuksia. Työille tyypillisiä työtehtäviä olivat myyntityö vaatelikkeessä, eläin-tenhoitotehtävät ja kirjastotyö.

Sekä tyttöjen että poikien haastatteluissa ilmeni, että moni heistä oli päätenyt harjoitteluun samaan työpaikkaan ja/tai samaan työtehtävään, jossa heidän samaa sukupuolta oleva vanhempansa työskenteli. Tämä vaikutti olevan heille itsestään selvää, eivätkä he erityisesti kommentoineet asiaa.

Osa pojista oli kuitenkin päätenyt ei-tyypilliseen työhön. Heistä osa oli työskennellyt lasten kanssa päiväkodissa, alakoulussa tai kesäleireillä. Heidän kokemuksensa olivat kuitenkin ristiriitaisia: lapset olivat olleet välillä meluisia ja tottelemattomia. Ehkä pojilla oli ollut vähän kokemusta pienempien lasten kanssa toimimisesta eikä heitä ollut opastettu riittävästi. Eräs pojista kuitenkin kertoi pitäneensä paljon nuorempien lasten opettamisesta toimiessaan entisen opettajansa apuopettajana alakoulussa. Hän ei kuitenkaan pitänyt sitä ”oikeana työpaikkana”, koska se oli hänen oma entinen koulunsa.

¹⁸ <https://www.sinaosaat.fi/>

Moni haastattelemistamme tytöistä oli päätyntä asiakaspalvelutehtäviin, kun taas pojille oli annettu enemmän "taka-alalla" suoritettavia ei-vuorovaikuttisia työtehtäviä, kuten hyllyttämistä ja siivousta.

7.4 Yhteenvetoa ja suosituksia

Työelämään tutustumisjaksoit ovat Suomessa kattava ja peruskoulujärjestelmään integroitu kokonaisuus, jonka hyödyllisyyttä voisi näkemyksemme mukaan selvästi parantaa valmistelemalla syvällisemmin niin oppilaita kuin tulevia TET-paikkoja jaksoiden toteuttamiseen. Näin voitaisiin myös laadullisesti kehittää nuorten tutustumista työelämään ja mahdollisesti myös herättää kiinnostusta ei-tyypillisiin ammattialoihin. Tämä vaatisi kuitenkin uudenlaista ohjeistusta sekä parempaa resursointia kouluille TET-jaksoiden valmisteluun ja toteuttamiseen.

Havaintomme ovat laadullisia, eikä niitä voi suoraan yleistää koskemaan kaikkia TET-jaksoihin osallistuvia nuoria, mutta otoksemme perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että niin perheenjäsenet kuin työnantajatkin ohjaavat tyttöjä harjoittelujaksoiden aikana perinteisiin naisten tehtäviin ja poikia perinteisiin miesten tehtäviin. Todennäköisesti nuoret myös itse hakevat tällaisia tehtäviä, mikäli heitä ei selkeästi kannusteta toisenlaisiin koikeiluihin. (Ks. myös Tuukkanen 2019, 11.)

Mikäli muutosta halutaan, olisi tärkeää, että ammattialoiden sukupuolittuneisuutta ja stereotyyppisiä sukupuolikäsityksiä ryhdyttäisiin aktiivisesti tuulettamaan niin oppilaitoksissa kuin työelämässäkin. Työpaikat saattavat tarvita ohjeistusta tasa-arvon edistämiseen ja sukupuolistereotyypioiden murentamiseen; toki jo tasa-arvolakikin edellyttää ohjeistusta. Lisäksi olisi tärkeää, että nuorten työharjoittelua ei-tyypillisillä aloilla tuettaisiin erityisesti. Tällöin olisi tärkeää valmistella ja motivoida nuoria sekä ohjeistaa harjoittelupaikkoja, jotta nuorten kokemukset harjoittelusta eivät olisi kielteisiä. Jos harjoittelukokemukset ovat myönteisiä, niillä voi olla kauaskantoisia seurauksia, kun nuoret tekevät seuraavaan koulutusasteeseen liittyviä valintoja, ja myöhemminkin elämässä. Näistäkin syistä TET-jaksoiden valmisteluun, toteutukseen ja jälkiarviointiin olisi syytä kiinnittää huomiota. TET-jaksoihin osallistuneiden nuorten kokemuksia olisi syytä myös tutkia järjestelmällisemmin.

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Millä tavalla työstä ja työelämästä saadut kokemukset (ml. harjoittelu) vaikuttavat koulutustoiiveisiin ja käsityksiin ammateista?

Nuoren ensimmäisillä työelämäkokemuksilla, kuten TET-harjoittelujaksoilla ja kesätöillä, voi olla merkitystä nuoren koulutukselliselle ja ammatilliselle suuntautumiselle. Myönte-

nen palaute ja tunne omasta pärjäämisestä erilaisissa tehtävissä voivat vahvistaa nuoren kiinnostusta tietylle alalle, mutta toisaalta kielteiset kokemukset voivat johtaa päinvastaisiin päätelmiin tietyn alan kiinnostavuudesta.

Havaintojemme perusteella vaikuttaa siltä, että nuorille annetaan TET-harjoittelujaksojen yhteydessä herkästi perinteisiä sukupuolistereotyyppien mukaisia tehtäviä. On kuitenkin toteutettu myös kokeiluja, joissa on järjestelmällisesti pyritty kääntämään tätä suuntausta ja ohjaamaan nuoria ei-tyypillisiin työtehtäviin. Pakottaminen ei kuitenkaan ole hyvä lähtökohta motivaation lisäämiselle, vaan innostaminen, kannustaminen ja mahdollisuuksien tarjoaminen on parempi tapa avata nuorten silmiä myös ei-tyypillisille ammattialoille ja työtehtäville.

8 Mikä työntää pois, mikä vetää puoleensa? Epätyypillisiä valintoja tehneet nuoret ammatillisessa koulutuksessa

Tommi Hoikkala

Katamme pöydän Matildan, Paulin, Nikon ja Maijan haastattelukatkelmilla, joissa kukin heistä avaa omaa tilannettaan ja kertoo koulutusvalintansa avainkuvioista.

*Siis mä menin peruskoulusta maalarikouluun. Se oli just semmonen et mä olin kuvitellu et se ois semmost tietynlaista ja kivaa. Ja sit se ei ollu todellakaan sitä mitä mä olin odottanu niin se vähän lyssähtäs heti ekan vuoden aikana. Sit mä oon kokeillu kaiken maailman työpajoja, mediaa ja metallii. Ja tommosii... niis oli just sama ku tos maalaamisessa. Et kuvitteli et se ois ollu kivempaa ku mä oon aina ollu semmonen et mä tykkään tehdä käsil paljon kaikkee. Sit se oliki aivan perseestä. Jätetään käsityöt sinne vapaa-ajalle hauskoiks harrastuksiks.¹⁹
(Matilda, logistiikan perustutkinnon opiskelija, pääkaupunkiseutu)*

*No mie sillon ysiluokalla ku oli just nää yhteishaut, ni miehän en tienny yhtään et mitä mie halluun tehdä, mut sitte ku niissä valinnoissa pittää olla ussempi, ni lukio oli ykkösenä ja sitte tuli lähihoitaja ja sitte tuli jottain muita, hotelli- ja ravintola-aloja ja muuta, et kyllä se sillon siellä jo oli, mutta en mie sitä ajatellu silleen tosissaan.
(Pauli, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)*

*Mie tiesin jo, tai no oon aika pitkään tienny silleen mutta sitten se ysiluokan aikana vahvistu se tunne että mie haluan tänne ja kun, tää on just ihmisläheistä työtä ja saa koko ajan olla ihmisten kanssa tekemisissä, niin se vähän vetää silleen puoleensa.
(Niko, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)*

Varmaan ku, mitenkä siis omat sisarukset on oikeestaan kaikki käyny, tuon catering-alan. Sitte, kaks vanhinta veljeä on käyny kone- ja metallialaa. Sitte yks on käyny raksa-alaa ja, tuota, miust pikkuse vanhempi on nyttien lukiossa. Ja sitte mä oon kumminki, sillei, mietin että kumminki ku tykkään aika paljon käsillä tehdä kaikkea ja rakennella, että tuo metalliala vois olla semmonen aika kiinnostava.

¹⁹ Kaikki haastattelukatkelmat on editoitu litteroidusta puheesta luettavampaan muotoon.

Vaikka siinä vaiheessa mä en oikeestaan miettiny että, onko meillä työmarkkinoilla sitä paljoo, töitä. Mutta seki on sillee että, metalliala on vähän aika hyvin, pääsee töihin nykyään.

(Majja, kone- ja tuotantotekniikan perustutkinnon opiskelija, pohjoinen Keski-Suomi)

8.1 Johdanto: mistä on kysymys?

Kuten tässä raportissa on todettu edellä (luku 2), koulutustutkimukseen on ilmaantunut raflaava keskustelu sukupuolten koulutuksellisen tasa-arvon paradoksista (The Educational Gender Equality Paradox) (Stoet & Geary 2018; Mac Giolla & Kajonious 2018). Toisaalla puhutaan nimenomaisesta pohjoismaisesta sukupuolten tasa-arvon paradoksista (The Nordic Gender Equality Paradox) (Sanandaji 2016). Koulutuksen ja sukupuolten tasa-arvon paradoksi²⁰ on kuvattavissa seuraavalla tavalla. Vaikka tytöt menestyvät perusopetuksessa poikia paremmin matemaattis-luonnontieteellisissä aineissa (ns. STEM-alat²¹) ja saavat poikia parempia arvosanoja, pojat kuitenkin lopulta suorittavat selvästi tyttöjä enemmän tutkintoja matemaattis-luonnontieteellisten alojen koulutuksissa ja niitä vastaaviin ammatteihin ja työtehtäviin työllistyy enemmän poikia kuin tyttöjä. Tämä puolestaan heijastuu myöhemmin naisten miehiin verrattuna huonompaan työmarkkina-asemaan ja tulokehitykseen sekä niin sanottuun lasikattoilmiöön. Suuri osa nuorista naisista ei siis hakeudu matemaattis-luonnontieteellisille aloille, vaikka heidän osaamisensa ja edellytyksensä noille aloille olisivat poikiin verrattuna yhtä hyvät, elleivät paremmat (peruskoulutuksen mittarein tarkasteltuna).²² Ja toisin päin: suuri osa pojista ei hakeudu kasvatus- ja hoiva-aloille, vaikka heidän edellytyksensä toimia näillä aloilla eivät eroa tyttöjen edellytyksistä.²³

Inkeri Tanhua (2019a) on kritisoinut koulutuksen ja sukupuolten tasa-arvon paradoksia koskevaa keskustelua. Hänen mukaansa mainitun tutkimussuuntauksen tasa-arvomitta-

²⁰ Stoet & Geary (2018) muotoilevat paradoksin näin: ”Havaintojemme mukaan sukupuolten korkean tasa-arvon maissa keski- ja korkea-asteen koulutuksen välillä ovat STEM-aloilla jyrkimmät. Kutsumme tätä koulutuksen ja sukupuolten tasa-arvon paradoksiksi.”

²¹ STEM on lyhenne englannin kielen sanoista: Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education.

²² Stoet & Geary (2018) luonnehtivat Suomen asettumista globaaleissa koulutuksen tasa-arvovertailuissa seuraavasti: ”Esimerkiksi Suomi menestyy sukupuolten tasa-arvovertailuissa (World Economic Forum 2015), suomalaistyöt päihittävät suomalaispojat luonnontieteellisissä aineissa, ja Suomi sijoittuu toiseksi Euroopan koulutustasovertailussa (OECD 2016). Moisealla koulutuksen korkealla suoritustasolla ja yleisellä sukupuolten välisellä tasa-arvoisuudella Suomen olettaisi kaventavan STEM-alojen sukupuolieroja. Silti paradoksaalisesti Suomi tuottaa maailman suurimpia sukupuolieroja mitä tulee STEM-aineiden korkeakoulututkintojen suorittamiseen.”

²³ Tämä muotoilu – joka on peräsin Purkupalokoot-hankkeen Policy Brief kakkosesta (Hoikkala ym. 2019) – sisältää oletuksen, että hoivatyön mies- ja naistapaisuus eivät ole muodoiltaan ja toimiltaan niin toisistaan poikkeavia käytänteitä, että virkkeen väitelause pitää kutinsa.

rit ovat mekaanisia. Suuntauksessa ei kyetä tarkastelemaan valintoihin liittyviä rakenteellisia tekijöitä, mielikuvia ja stereotyyppioita eikä mekanismeja, jotka ohjaavat nuorten valintoja.

Paradoksia koskeva keskustelu on kiinnostava, koska sen avulla nuorten valinnat voi nostaa polttopisteeseen. Paradoksia koskeva tutkimus ja siihen liittyvä tutkimuskeskustelu eivät ole käsitelleet nimenomaisesti toisen asteen ammatilliseen koulutukseen valikoitumista. Tietysti asetelmassa on paljon yleistä ja yhteistä kaikille jatkokoulutuksen vaihtoehtoja pätkäileville nuorille.

Tässä alaluvussa kysyn, miten nuoret suuntautuvat jatkokoulutukseen ja miten he valitsevat jatkokoulutuspaikkansa. Mitä erityistä tapahtuu, kun nuori valitsee sukupuolelleen epätyypillisen opintosuunnan? Entä mitä erityistä liittyy siihen, että peruskoulun jälkeen suuntaudutaan ammatilliseen väylään?

Yleensä ajatellaan nuorten suuntautuvan toisen asteen jatkokoulutukseen aiemman koulumenestyksen pohjalta; oletetaan, että on rationaalista valita aineita, joissa on ollut hyvä. Tämä on edellä mainitun paradokseskustelun asettamus. Stoet ja Geary (2018) kirjoittavat:

Esitämme, että sukupuolten koulutuksen tasa-arvoparadoksia ohjaa kaksi eri prosessia, joista toinen perustuu välillisiin (kaukaisempiin) sosiaalisiin tekijöihin ja toinen lähitekijöihin. Jälkimmäinen viittaa opiskelijan omaan rationaaliin päätöksentekoon ja valintaan, joka perustuu omiin oppimismenestyksiin, käsityksiin omista vahvuuksista ja heikkouksista sekä asenteisiin, joihin välilliset tekijät voivat vaikuttaa.

Käsittääksemme tässä on keskeistä oletus valinnasta ja nimenomaan oletus valinnan luonteesta yksilön rationaalina päätöksentekona. Kuten on todettu (ks. luku 1 tässä raportissa), koulutuspolitiikan taustalla elää ja vaikuttaa niin sanottu ideaalivalitsijan konstruktio. *Ideaalivalitsija* on rationaalinen yksilötoimija, joka ennakoi järkevästi tulevaisuutensa, on tavoitesuuntautunut sekä etenee tavoitteisiinsa nopeasti ja määrätietoisesti. Toimivatko nuoret valitessaan näin? Ovatko nuorten valinnat rationaalisen valinnan teorian mukaisia? Millaisista tekijöistä valinnat koostuvat?

Johdattelun loppuksi haluan muotoilla eräänlaiseksi käsillä olevan pääluvun orientaatioperustaksi käsitteen *konteksti*. Nuoret tekevät valintojaan erilaisissa konteksteissa, oman elämänsä toimintayhteyksissä. Lisäksi on niin, että Suomi ei tarkoita samanlaista yhteiskuntaa esimerkiksi kaikille peruskoulun yhdeksännen luokan yhteisvalinnassa valintojaan tekeville nuorille kansalaisille. Voi jopa muotoilla, että Suomessa on monta yhteiskuntaa rinnakkain, päällekkäin, sivuittain ja ristikkäin. Usein puhutaan toisesta Suomesta. Tarkastelutavasta riippuen kaksi Suomea ei välttämättä riitä.

Hankkeen aineistoja kootessamme sovelsimme ajatusta, että *alueelliset seikat* merkitsevät lasten ja nuorten kasvun kannalta erityistä toiminnallis-rakenteellista kudelmaa, jota tutkimuskäsite *sosialisaatiomaisema* yrittää vangita piiriinsä. Rakennemuutoksen runteloma ja taantuva pieni teollisuuspaikkakunta luo tulevaisuutta varten kouluttautuville nuorille erilaisen mahdollisuuksien yhdistelmän kuin mitä rakentamisen ja uudelleen muotoutuvan jälkiteollisen Suomen teknologiaan ja palveluihin satsaava kilpailuyhteiskunta luo. Tällainen nyky-Suomi keskittyy alueellisesti vain muutamaasi kasvupaikkakuntaan ja kasvukeskuksiin (Aro & Haanpää 2018; Nieminen 2018).

8.2 Laadullinen oppilashaastatteluaineisto

Purkutalkoot-hankkeessa koottiin erikseen 20 sukupuolelleen epätyypillisillä koulutusaloilla opiskelevien ryhmä- ja yksilöhaastattelua, joihin osallistui yhteensä 33 opiskelijaa²⁴. Oppilashaastatteluiden keräämisessä hyödynsimme kvantitatiivisen analyysin tuloksia (Murto ym. 2018), jotka koskivat epätyypilliselle alalle hakeutumista lisääviä ja vähentäviä tekijöitä erityisesti alueellisten seikkojen mukaan²⁵. Mainittujen tulosten perusteella valittiin haastatteluiden tutkimuspaikkakunnat, ja tulokset suuntasivat myös haastattelukeskusteluiden teemoja. Näiden kvantitatiivisten aineistojen analyysien tuottamien tulosten mukaan erityisesti Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveysalan koulutuskuntayhtymissä nuoret miehet orientoituivat verraten erottuvasti lähihoitajakoulutukseen (ks. luku 4 tässä raportissa). Vastaavasti nuorten naisten kiinnostus miesvaltaisten alojen koulutukseen oli verraten silmiinpistävä Lounais-Suomen ja etenkin Lounaisen Lapin koulutuskuntayhtymissä. Keski-Suomi oli tässä katsannossa kiintoisa verrokkienoo. Pääkaupunkiseudun neljän nuoren ryhmähaastattelu täytti samaa alueellisen vertailun tehtävää.

Haastattelut tehtiin eri koulutuskuntayhtymien oppilaitoksissa ja ne organisoitiin yhteistyössä kyseisten oppilaitosten oppilaanohjauksen henkilökunnan kanssa. Tommi Hoikkala (TH), Atte Vieno (AV), Ville Pöysä (VP) ja Jenni Lahtinen (JH) sekä Olli Haanpää (OH) toimivat haastattelijoina.²⁶ Haastattelut tehtiin viidellä paikkakunnalla: 11 haastattelutavaa tavattiin Pohjois-Karjalassa, kahdeksan keskisessä Keski-Suomessa, kuusi pohjoisessa Keski-Suomessa, neljä Lounais-Suomessa ja neljä pääkaupunkiseudulla. Tämä tapahtui vuoden 2017 marraskuun ja vuoden 2018 huhtikuun välisenä aikana. Lounaisen

²⁴ Lukumäärän avataksemme tämä tarkoittaa: Yksi seitsemän hengen fokusryhmä, yksi neljän hengen fokusryhmä, yksi kolmen hengen fokusryhmä, kolme parihaastattelua, loput (15) yksilöhaastatteluita, yhteensä 20 sessiota. Niihin osallistui siis yhteensä 33 henkilöä, joista 22 oli naisia ja 11 miehiä.

²⁵ Katso Kuvio 7. Epätyypilliselle alalle hakeutumista lisäävät tekijät sarake naiset/miehet (myös Murto ym. 2018). Naisten kohdalla todetaan alueellisina tekijöinä teollisuuden ja rakentamisen toimialojen suurempi osuus kotipaikkakunnan elinkeinorakenteessa. Vastaavasti miesten kohdalla alueellisina tekijöinä nostetaan esiin kotipaikkakunnan työmarkkinoiden suurempi koko ja muuttaminen koulutuspaikkakunnille.

²⁶ Tämän virkkeen sisältämät nimikirjainlyhenteet toistuvat haastattelukatkelmien haastattelukysymysten esittäjien identifioijina.

Lapin yksi koulutuskuntayhtymä kieltäytyi yhteistyöstä. Koulutuskuntayhtymän johto perusteli kieltäytymistä ammatillisen toisen asteen reformin toimeenpanon aiheuttamilla kii-reillä.

Metodijargonin mukaisesti kuvailen aineiston kokoamisessa toteutettiin siis triangulaa-tion²⁷ periaatteita. Tämä pätee myös laajemmassa mielessä, koska kyse on aineisto- ja menetelmätriangulaatiosta (O'Donoghue & Punch 2003). Sen elementit tarkoittavat tul-kitsemanani – laadullisen aineistokoosteen muodostamisen perusteiden lisäksi – kvanti-tatiivisten tulosten illustrointia, koettelua, puhuttelua laadullisen aineiston analyysin tu-lostien avulla ja kahden analyysitavan tulosten välisen resonanssin etsimistä.

Kvantitatiivisten tulosten illustrointi: Käyköön seuraava esimerkistä. Kuten tämän rapor-tin luvussa 4 todetaan, miesten kohdalla alueellisina tekijöinä nousee esiin kotipaikka-kunnan työmarkkinoiden suurempi koko verrattuna vertailualueisiin ja muuttaminen kou-lutuspaikkakunnille. Pohjoissuomalainen Pekka suoritti lukion kotikaupungissaan ja sen jälkeen varusmiespalvelun. Hän aloitti opinnot naapurikaupungin teknisen alan ammatti-kerkeakoulussa mutta keskeytti ne kahden vuoden opintojen jälkeen jonkinlaisen moti-vaatio- ja elämänkriisin takia. Pekka muutti myöhemmin Savoan tyttöystävänsä perässä ja pyrki kahdesti sosiaalialan oppilaitokseen. Hän aloitti lähihoitajan opinnot keskisuoma-laisessa toisen asteen ammatillisessa oppilaitoksessa. Haastattelukoosteen kahdesta-toista nuoresta miehestä viisi hahmotti opiskeluvalintaansa alueellis-maantieteellisenä siirtymäkertomuksena, jota ryyditti pyrkimys irrota nuoruuden kotipaikkakunnan asetel-mista, opiskelu jossain muussa opintosuuntauksessa ja seurustelu.

Kvantitatiivisten tulosten koettelu: Onko järkevää etsiä väestötason tuloksista laadullisia vastineita? Eikö se, että aineistokoosteen 12:sta mieshaastattelusta enemmistö muodos-taa normitarinaa, ole yhtä relevanttia kuin edellisessä kappaleessa mainittu illustrointi-tehtävä? Kipinä epätyypilliselle alalle on syntynyt peruskoulussa, ja sinne mennään va-kain aikein, koska se on oma juttu. Tällainen on esimerkiksi case Oliver, joka löysi par-turi-kampaamoalan jo kahdeksannen luokan TET-harjoittelussa. Hänen kertomuksensa sisälsi vastarintaulottuvuuden. Muuan Oliverin tyyppilause oli: *Älä välitä mitä muut ajat-telee, varsinkin joukkosieluiset pojat.*

Tässä on toinen esimerkki, joka koskee kvantitatiivisten tulosten koettelua. Lounais-Suo-messa haettiin nuoria naishaastateltavia seutukunnasta, jonka keskeistä kaupunkia voi luonnehtia luvun neljä muotoiluun ”teollisuuden ja rakentamisen toimialojen suurempi osuus kotipaikkakunnan elinkeinorakenteessa”. Kaupungissa toimii autotehdas, johon on haettu työntekijöitä valtakunnallisesti näkyvin kampanjoin. Haastatteluihin onnistuttiin yhyttämään neljä nuorta naista, jotka eivät haastatteluissaan kuitenkaan millään tavoin esitelleet seutukuntaansa työllistävinä ansaintaloogisina mahdollisuuksien markkinoina.

²⁷ Cohen & Manion (2000, 254) ovat määritelleet triangulaation seuraavasti: ”Yritetään kartoittaa tai selittää ihmisen käyttäytymisen rikkautta ja monimutkaisuutta tarkasti ja monipuolisesti tutkimalla sitä useammasta kuin yhdestä näkökulmasta.”

Kaikki heistä tunsivat tehtaan, mutta he eivät esittäneet sitä perusteena tai kontekstiteki-jänä suuntautua logistiikan tai ajoneuvoasentajan perustutkintoon ja valita opinnot sitä varten. Seuraavassa kuvaava katkelma:

AV: Tääl on erityist se et tääl on toi autotehdas. Täss iha lähellä. Nii onks sill ollu mitää merkitystä sun koulutusvalintaan sun mielest?

Emma: Ei.

AV: Sä et oo sitä esimerkiks ajatellu, työpaikkana?

Emma: E.

(Emma, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Lounais-Suomi)

Haastateltava kuittaa suorastaan huvittavan lakonisesti haastattelijatutkijan ennakoiman tai oletaman seikan autotehtaan muodostamasta vetovoimatekijästä, joka määrittäisi alueen ja seutukunnan nuoret naiset suuntautumaan sukupuolelleen epätyypillisiin opin-toaloihin. Tiiveimmillään haastateltava vastaa kysymykseen yhden kirjaimen mittaisella virkkeellä.

Myöhemmin käy ilmi, että nuoren naisen valitessa logistiikan tai auton asentajan perus-tutkinnon opinnot, valintaa siivittää kiintoisa valitsijoiden perhetaustaan liittyvä asia. Sa-mankaltainen rakenne tuntuu pelaavan peliään, olkoonpa logistiikan tutkintoa suorittava haastateltava sitten Lounais-Suomessa, Keski-Suomessa, Pohjois-Karjalassa tai pää-kaupunkiseudulla suorittamassa opintojaan. Mainittu perhetaustaan liittyvä asia on puo-lestaan mainio esimerkki siitä, kuinka triangulaatio on hedelmällinen väline nimenomaan tarjotessaan mahdollisuuden yhdistää kahdenlaista tutkimuksen logiikkaa. Laadullinen aineisto, jonka logiikka on tapaustutkimuksen logiikan mukainen, tarjoaa *signaaleja* asi-antilojen järjestyksistä syvyysuunnissa. Tätä tarkoittaa *kvantitatiivisten tulosten puhut-telu* laadullisen aineiston tulkintojen perusteella.

Kvantitatiivisten ja laadullisten analyysien tulosten välinen *resonanssi* puolestaan viittaa niihin johtopäätöksiin, joita voidaan tehdä yhdistämällä kvantitatiivisten ja laadullisten analyysien tulokset. Jos triangulaation ketju on käynnistetty kvantitatiivisen analyysin tu-losten nojalla tekemällä esimerkiksi laadullisia haastatteluja, näiden haastatteluiden tu-losten perusteella voidaan koostaa uusi lomakekyselyn kierros. Tämän kaltainen kvali-kvanti (tai kvanti-kvali) -vuoroveto toteutui esimerkillisellä tavalla Matti Kortteisen ja Hannu Tuomikosken (1998) työttömiä koskeneessa tutkimuksessa. Työttömien kirjoitta-mat omaelämäkerrat toivat esille työttömien sosiaaliseen liittymiseen, yhteisöihin, luotta-mukseen ja yksinäisyyteen kytkeytyviä seikkoja, joiden yleisyyttä ja sosiaalista geogra-fiaa Kortteinen ja Tuomikoski keksivät lähteä selvittämään alun perin yhdysvaltalaisen 1950-luvun psykologiassa käytetyn *kyynisen hostiliteetin mittarin* – termit Kortteisen ja Tuomikosken muotoilemalla tavalla – kaltaisen mallin keinoin²⁸. Purkutalkoot-hankkeen

²⁸ Kyse on kahdeksanosioisesta Cynical Distrust Scale -mittarista (Greenglass & Julkunen 1989), joka rakennettiin niin sanotusta Cook-Medley Hostility Scale -mittarista (Cook & Medley 1954).

tuloksia voi(si) periaatteessa soveltaa vastaavalla tavalla virittämällä triangulaation seuraava kierros. Sellaisella kierroksella laadittaisiin laadullisten oppilashaastattelujen tulosten pohjalta esimerkiksi kyselylomake opiskeluvaihtojen tekijöistä sekä toteutettaisiin laaja kvantitatiivinen kysely ja rekisteriaineistojen analyysi.

Oppilashaastattelujen laadullinen analyysi käsittää myös *teoria-triangulaation* ulottuvuuden. Hankkeen aineiston analyysien avulla koetellaan, kehitetään ja ylitetään Stephanie Steinmetzin (2012) nuorten ammattikäsitusten syntymekanismeja koskeva teoria. Se on esitelty edellä, tämän raportin alussa. Silti siihen on syytä palata lyhyesti.

Steinmetzin (2012) muotoilemana nuorten ammattikäsitusten syntyyn ”vaikuttavat sukupuoli-identiteetin, sukupuolirooleja koskevien käsitysten ja historiallisen kontekstin lisäksi minäkäsitykseen, sosiaalisiin suhteisiin, harrastuksiin, koulumenestykseen ja -instituutioon, sosioekonomiseen asemaan ja mediaan liittyvät tekijät. Yhteiskunnan rakenteet ja alueelliset tekijät puolestaan tarjoavat ja rajoittavat nuorten mahdollisuuksia tehdä koulutukseen ja sen myötä ammattiin liittyviä valintoja.” (Murto ym. 2018.)

Steinmetz siis puhuu nuorten ammattikäsitusten muotoutumisesta. Tässä hankkeessa tutkimusryhmämme tarkastelee kuitenkin nuorten koulutusvalintojen mekanismeja konkreettisina sosiaalisina prosesseina niin kuin ne tutkimussubjektien kertoman mukaan tapahtuvat (tai ovat tapahtuneet) suomalaisissa koulutusinstituutioiden ja heidän arkensa todellisuuksissa. Tavoite ei ole luoda abstraktia koulutusvalintojen teoriaa vaan herätellä aineistoa Steinmetzin virittämänä ja kuvata nuorten sosiaalisia maailmoja. Nimeämme analyysimme opiskeluvaihtojen *sozialisaatiomaiseman kontekstimalliksi*. Keskeytyminen koulutusvalintoihin ilmentää tutkimusperustaista näkemystä²⁹ siitä, että nuorten ammattikäsitukset syntyvät prosessina, jonka avaintekijät liittyvät koulutusvalintoihin ja niiden käynnistämiin kehityskulkuihin, muun muassa ammattikäytäntöihin tutustumalla ja harjoittelemalla osana opintoja.

Sosialisaatio tarkoittaa yksilön kasvamista kulttuurin, yhteisöjensä ja yhteiskunnan jäseneksi ja täysivaltaiseksi toimijaksi. Se on luonteeltaan kehityskulku ja prosessi, jossa yksilö sosiaalistuu ja omaksuu vallitsevat normit ja arvot sekä tavat ja tottumukset tai tulee tietoiseksi niistä. Sosiaalistunut yksilö on saavuttanut aikuisen statuksen, vaikka usein sanotaan, että kasvu on elämänsä mittainen tinki (Hurrelman & Bauer 2018). Yhteisönsä sosiaalistunut on kulttuurinsa jäsen. Käsite on kenties liian pelkistävä moninaiseen ja pirstoutuvaan nopeasti muuttuvaan yhteiskuntaan, koska sosialisaationäkökulma korostaa helposti sopeutumisen ulottuvuutta. Esimerkiksi työn murroksen (Jakonen 2017; TEM 2018; Hoikkala & Kiilakoski 2018) oloissa sopeutuminen vallitseviin osaamisrakenteisiin voi olla yhteiskunnallisessa katsannossa takaperoinen prosessi. Yläkoulu ja

²⁹ Katso esimerkiksi: Kieshok ym. (2009); Lappalainen ym. (2010); Meijers ym. (2013); Meriläinen ym. (2015); Teräsaho & Keski-Petäjä (2017); Wyn (2009).

erityisesti yhdeksännen luokan yhteisvalinta on kiinnostava ja tärkeä siirtymäpiste nuorten ikäluokkien yksilöiden väylillä kohti työn maailmoja.

Sosialisaatio ja sosialisaatiomaisema ovat edellä mainitusta kritiikistäni huolimatta käytökelpoisia – kenties metaforisia metakäsitteitä – tämän hankkeen teemojen yhteydessä. Käsitteeseen on liitetty sana *maisema*, koska se antaa kielikuvana konkreettisuutta ja tiettyä avoimuutta prosessiin. Monet nuorten liittymistä opiskelun ja työn prosesseihin ovat heidän omista sosiaalisissa maailmoissaan, siksi käytämme käsitettä kontekstimalli³⁰.

Käsillä oleva pääluke perustuu Purkutalkoot-hankkeen laadullisen aineiston analyysiin. Larissa Södermalm laati haastatteluista ensin tiivistelmäliteraatiot. Tutkimustie Oy teki aineistosta myöhemmin kattavan täyslitteroinnin. Tommi Hoikkala siirsi aineiston Atlas.ti-analyysiohjelmaan ja koodasi aineiston 155 kohdan vähitellen kertyneen koodauslistan mukaan. Menettelyä voi kutsua laadulliseksi sisällönanalyysiksi.

Laadullisen aineiston status on näyte eikä siis otos. Tulokset eivät ole yleistettävissä väestötasolla ko. ikäluokkiin. Tutkimuksen logiikka on näiltä osin tapaustutkimuksen logiikka. Tapausanalyysit pureutuvat todellisuuden eri tasoon kuin mihin kausaalianalyysit tähtäävät (kattavat kausaaliset säännönmukaisuudet ja lait, jotka argumentoidaan todennäköisyyksiä koskevien kielipelien avulla)³¹.

Oppilashaastatteluista koostuva aineisto on laaja, ja se on koottu harkitusti ja analysoitu systemaattisesti. On perusteltua sanoa myös tässä yhteydessä, että tapaus ja tapaukset eivät kerro vain yksittäisistä tapauksista. Tulokset muodostavat sosiaalisten taipumusten signaaleja, joiden merkitystä voi testilla monin tavoin. Yksi tällainen testailun tapa olisi tietysti organisoida triangulaation seuraava kierros, kuten edellä hahmottelin. Nimettäkään toinen tapa *refleksiiviseksi yleistettävyydeksi*. Semmoisen ymmärtämiseksi lähdetään siitä, että tieto on paikallista ja kontekstuaalista. Ajatelkaamme vaikka opinto-ohjauksen käytänteitä ja käytäntöarkkitehtuureja (Heikkinen ym. 2018). Opinto-ohjauksen ammattilaisilla on työnsä siivittämänä aiheeseen liittyvää ammatillista asiantuntijätietoa (Linde 1987; Liao 2005). Työtä koskeva tutkimustieto aukeaa tällaisen toimijan käyttöhorisontissa. Tutkimuksemme tieto voi herätellä koulutusalojen ammattilaisia ja löytää heissä vastakaikua, se voi avata silmiä, mutta tietysti se voi myös sulkea korvia käytännölle vieraana teoretisointina.

³⁰ Sekin on yksinkertaistavaa, koska kontekstit eli liittymät ovat monet.

³¹ Malcom Williams ja Wendy Dyer (2009, 84) muotoilevat tapaustutkimuksen tietoteoreettista eestosta esimerkiksi seuraavalla tavalla: ”Pureudumme tapauksen syvä- tai taustarakenteisiin pikemmin kuin että johtaisimme ne kausaalisista tekijöistä.” Williamsin ja Dyerin ohjelma on kiinnostava. He etsivät tapaa tai päättelyn tyyppiä, jonka avulla yksittäisestä tapauksesta pystytään etenemään ja argumentoimaan tapausta laajemmista asiayhteyksistä. Sitä kutsutaan *propensity interpretationiksi*, jonka voi kääntää esimerkiksi seuraavasti: ilmiöihin liittyvien taipumusten tulkinnat. Williams ja Dyer yrittävät sanoa, että kestävin kriteerein valitut ja hyvin analysoidut tapaukset eivät kerro vain näistä yksittäisistä tapauksista. (Williams & Dyer 2009, 85.)

Tutkimuksemme tulokset ovat ehdotelmia, joiden arvioimiseksi opinto-ohjauksen ammattilainen tai jokin muu koulutuspoliittinen toimija voi halutessaan kollegoineen mobilisoida aihetta koskevan kollektiivisen asiantuntijavarantonsa. Tulokset siis kutsuvat reflektiiviseen prosessiin.

Otan esimerkin. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelemamme logistiikan ja rakennusalan perustutkinnon nuoret naisopiskelijat tunnistivat eräänlaisen maskuliinisuushaasteen. Nuori nainen ei niin vain heittäydy rekkakuskiksi tai rakentajaksi. Opiskelualan työt ovat fyysisesti vaativia, ja työkulttuuria luonnehtii karskius ja kuittailu. Pieni raportti parihaastattelusta:

TH: Liittykö se kuittailu sukupuoleen, onko heidän vaikea hyväksyä että heidän alalla on opiskelemassa myös nuoria naisia?

Jonna: Vähän tuntuu, hyvin usein kuuluu se, et "jaksatko varmasti" tai et "menisit keittiöön, ei sun kuulu olla täällä".

Sanna: Sit jos jokin menee pieleen nii siitä iha varmasti muistutetaan, "mitä teit".

Jonna: "Eiks olla sanottu montaa kertaa et naiset ei kuulu tänne." Tällaset tilanteet häiritsee aika paljon, varsinkin jos elämässä on jo erilaisia tilanteita ja ei jaksais mitään ylimääräistä, mutta sitte yrittää vain olla välittämättä.

Sanna: Se on vähän sitä lapsellisuutta, mutta ei se aina ole siitä sukupuolesta kiinni.

(Jonna ja Sanna, rakennusalan perustutkinnon opiskelijoita, pohjoinen Keski-Suomi, parihaastattelu)

TH: Suosittelisittekste tätä alaa muille tytöille? Voisittekste ilmottautua teidän peruskouluun, yläasteen opoille että hei, mä nyt voisin tulla vähän kertoo logistiikan perustutkinnosta?

Katariina: Kyllä mutta silleen en kannusta semmosia ketkä vähänkään on semmosia että epäilee että ei kestäis. Tai jos, ei tänne kannata tulla vaan ärsyttämään ihteään. Että täällä oikeesti joutuu tosi paljon kasvattamaan sitä hermoa ja pinnaa. Niin jos on tosi lyhytpinnanen, ja hermostuu äkkiä pienistäkin asioista niin ei tänne kannata tulla ollenkaan. Varsinkin meitä tyttöjä kohtaan, niin sitte ku jotkut huomaa että rupeaa, toista rupeaa nytte ärsyttämään niin ne aika usein heittää sit lisää puita sinne pesään.

(Katariina, logistiikan perustutkinnon opiskelija, pohjoinen Keski-Suomi, kolmen hengen ryhmähaastattelu)

Jos ja kun tuloksena on toteamus, että esimerkiksi epätyypillisen valinnan tehnyt nuori naisopiskelija kiertyy opiskelunsa prosessissa vaikkapa logistiikan perustutkintoa suorittaessaan erityiseen maskuliinisuushaasteeseen, tämä tulos on asetettavissa koetteluun. Silloin kysytään, onko kyseessä yksittäinen sirpaletieto vai ilmentääkö tapaustieto jotain laajempaa sosiaalista tai kulttuurista taipumusta (vrt. edellä mainittu *propensity interpretation*). (Toisaalta, myös kyselytutkimuksissa on havaittu tasa-arvo-ongelmia oppilaitoksissa, kuten voi havaita tämän raportin luvusta 5.)

Koettelu tapahtuu esimerkiksi kysymällä, kohtaavatko naisopiskelijat omassa oppilaitoksessani mainitun haasteen. Jos kohtaavat, voidaan pitää kollegoiden yhteiset kinkkerit: mitä tästä tuumataan, onko mitään tehtävissä, vai jätetäänkö asia silleen ajattelemalla, että käytäntö koulii nuoret naiset työelämän kovaan todellisuuteen? Sellaisessa tapauksessa taidetaan ajatella, että maskulinisuushaasteeseen vastataan niin, että uskotaan nuorten naisten sopeutuvan ja siis sosiaalistuvan miestapaiseen työkuulttuuriin. Naisen on oltava sellaisissa oloissa *hyvä jätkä* ja osattava eräällä tavalla suorittaa maskuliinisuutta joidenkin informanttien mielestä miehiäkin paremmin. Täysperävaunun kuljettamiseksi ja tarvittaessa korjaamiseksi autiolla ja pimeällä metsätaipaleella nuoren naisen on vain oltava hyvä jätkä. (Tämäntyyppistä ajattelua näyttää esiintyvän hankkeessa haastateltujen ammatillisissa oppilaitoksissa työskentelevien opinto-ohjaajien ajattelussa, kuten on havaittavissa tämän raportin luvusta 9.)

Nämä olivat esimerkkejä, joiden avulla hahmotin, miten tapaustutkimuksen todistusvoima voi ylittää yli yksittäisten tapausten avaruuksien. Ne siis ilmentävät sosiaalisia ja kulttuurisia taipumuksia, kuten Williams ja Dyer (2009, 91) ovat esittäneet.

8.3 Mun juttu opiskeluvalinnan horisonteissa

Palattakoon vielä käsillä olevan raportin yhteen keskeiseen käsittepariin, koulutuspolitiikan ideaalivalitsijaan. Lisään siihen pari kierrosta tai kerrosta lisää (vrt. luku 1 tässä raportissa). Peruskoulun tehtävä on luoda opiskelijoille ainekset tulla joksikin (Jackson 1968; Paju 2011; Hoikkala & Paju 2013), ja yhdeksännen luokan yhteishaku on mitä tärkein lenkki tässä ketjussa. Koulutuspolitiikan ideaalivalitsija on abstrakti kulttuurinen malli (Holland & Quinn 1987; Bennardo 2018), joka voidaan dokumentoida ja tiivistää esiin koulutuspoliittisista asiakirjoista ja muista hallinnollisista dokumenteista. Se on läsnä myös kouluttajien ja muiden pedagogisen kentän toimijoiden arjessa toimintaa ja käytäntöä ohjaavana kuvana ja tavoitteellis-ihanteellisena julkiteorianana. Eri toimijat soveltavat ja toteuttavat mallia vaihtelevalla tavalla, ja varmasti on käytäntöjä, joissa se uiuu piilossa. Tämä on empiirinen kysymys, joka olisi selvitettävissä tutkimalla systemaattisesti laajojen ja monipuolisten aineistojen avulla opojen käytäntöarkkitehtuureja (vrt. Heikkinen ym. 2018). Kuten luvun 9 analyysit osoittavat, malli (versioineen) on läsnä myös tässä hankkeessa tehdyissä opinto-ohjaajien haastatteluissa.

Malli sisältää näkemyksen siitä, miten ja millaisin eväin oppilas toimii valitessaan opiskelupaikkansa ja opintoalansa. Oletuksena ja ihanteena on rationaalinen yksilötoimija. Kuinka moni valintatilanteessa oleva nuori täyttää tällaiset kriteerit? On näyttöä siitä, että rationaalisen valitsijan oletus on epärealistinen ja pulmallinen. Epärealistisuusargumentti: Kaikki valitsijat – nuoret, jotka etsivät *omaa juttuaan* – eivät ole 16-vuotiaina sillä tavoin kypsiä, että voisivat kirrkaasti ennakoida tulevaisuutensa työelämässä opiskeluprosessin realisoimassa työpaikassa ja sen määrittämässä rooleissa. Valintaperusteet

eivät nekään ole automaattisesti erityisen punnittuja, koska tiedot konkreettisten ammattien mukaisista työtehtävistä ovat usein utuisia (Tolonen & Aapola-Kari 2018; Tanhua 2019b).

Suomalainen työn instituutio ja suomalaisen koulujärjestelmän instituutio eivät kohtaa kovin jouheasti. Nuorten asema työmarkkinoilla on ylipäätään sekundaarinen (Aaltonen & Berg 2018). Yläkoulujen TET-jaksojen pedagoginen hyödyntäminen on vahvassa mielessä kirjoittamaton luku (Hoikkala & Paju 2013 ja luku 7 tässä raportissa). Ysiluokkalaisten työtä ja ammatteja koskevat mielikuvat, näkemykset, kokemukset ja fiilikset risteilevät opinto-ohjauksen tarjoamien faktapakettien ja vanhempien antamien mallien kanssa. Ja mitä sukupuolituksiin tulee, voidaan kysyä, millä tavoin opinto-ohjaus on vapaa stereotyyppioista, esimerkiksi siitä, millaisissa ammateissa tytöt ja pojat ovat omimmillaan.

Opiskelijoiden valintastooreissa toistuu lähes hokemaksi muodostunut *mun juttu*. *Mun juttu* on haastateltavan identiteettipuhetta, jonka avulla hän sovittautuu oman kokemuksensa perusteella eri opiskelualoihin ja niiden lupaamiin ammatteihin ja töihin eli siis aikuistumisen asetelmiin. *Mun juttu* on myös työkalu, jonka avulla tulevaisuuden moninaisista mahdollisuuksista opiskelijat koettavat ottaa itse kiinni.

Seuraavassa on muutamia esimerkkejä:

*Sara: Ei, et mie vaan tuln tänne kouluun ja olin sillee no katottaan mistä mie tykkään, että ku niitä harjoitteluja just oli, ni sitte kevväällä ku piti valita sitte nää osaamisalat minne lähettään nyt syksyllä, ni sit mie rupesin miettimää et ei vitsi, että jatkoa ajatellen ni tää vois olla tää kehitysvammaapuoli se miun juttu.
(Sara, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)*

Mikä tämä *mun juttu* oikein on? Saran murrepuheessa se on *miun juttu*. Hän kertoo tykkäämisistään, sivuaa harjoittelua, keskittyy osaamisalojen valintatilanteeseen ja kertoo päätyneensä harkintansa (miettiminen) perusteella vammaistyön suuntautumisvaihtoehtoon. *Miun juttu* on eräänlainen puheenparsi, jolla tämä valinta otetaan omaksi asiaksi, kääritään kokoon ja suljetaan. Sävy on henkilökohtainen, eikä siihen ole kenelläkään nokan koputtamista. Sävy voi olla myös affektiivinen, niin että siitä voi aistia tunnelmaisuja. Sanna ja Jonna vetävät seuraavassa otteessa rajaa itsensä ja kavereidensa välille. Huomaa tunnesävy:

TH: Onko kavereilla ollut mitään merkitystä mihin te suuntauduite?

Sanna: Ei todellakaan.

Jonna: Ei.

Sanna: Se ei ole mun kavereitten asia, mitä mä haluan tai en halua tehdä.

Kaikki meidän kaveriporukassa meni omiin suuntiin.

Jonna: Mäkin päätin ihan omasta halusta, jos haluan tehdä jotain niin mun pitää panostaa siihen täysillä ja saada tehdä sitä omaa juttua ja kehittää itteeni siinä omassa asiassa.

(Jonna ja Sanna, rakennusalan perustutkinnon opiskelijoita, Pohjoinen Keski-Suomi)

Jonna ja Sanna karkottavat kavereiden merkityksen omien opiskelijavalintojensa sosiaalisissa asetelmissä todellakin pois, pitkälle ja kauas. Fokus tässäkin (vrt. Pauli edellä) on sitoutuminen omaan asiaan. *Oma juttu* käy oikein hyvin korostamaan sellaista omistajuutta. *Oma juttu* on muunnelma *mun juttu* -puheenparresta. Tällaisissa yhteyksissä on usein kysymys pois rajaamisesta, ehkä erottautumisestakin. Seuraavassa haastatteluotteessa toisen asteen ammatillisen opintoväylän opiskelija Jenna ottaa etäisyyttä *teoriakoulusta*. Muusta yhteydestä on käynyt ilmi, että peruskoulu on mennyt hänellä hyvin, ysiluokan päättötodistuksen keskiarvo oli yli kahdeksan. Sellaisella olisi voinut mennä ns. *minne vaan*, niin ammatilliselle väylälle kuin lukioonkin. Hän vetää rajan itselleen sopivaan vaihtoehtoon kaikille tutun puheenparren avulla:

TH: Et sä olit pärjänny hyvin siel koulus mut sä ajattelit että se ei, sellanen teoriakoulu ni on tarpeeks?

Jenna: Se ei oo oikeen mun juttu et.

(Jenna, logistiikan perustutkinnon opiskelija, Lounais-Suomi)

Kielitieteessä puhutaan puheenparsien yhteydessä usein idiomeista (Häkkinen 2002; Nenonen 2002). Kaisa Häkkinen (2002) antaa esimerkkejä idiomeista: *kääntää toinenkin poski, pestä kätensä jostakin asiasta, tulla yhdeksi lihaksi ja vyöttää kupeensa* – Kaisa Nenosen (2002) viitaten. Kielitoimiston sanakirja tiedottaa käyttäjälleen, että *idiomi* on ”kahden t. useamman sanan muodostama kiinteä ilmaus, jonka merkitystä ei voi päätellä yksittäisten sanojen merkityksen perusteella, fraasi (esim. *puhua puuta heinä, menettää kasvonsa, vihreä aalto*)”³².

Tutkimuksemme nuoret haastateltavat käyttävät *mun juttu* -puheenpartta tai idiomia, koska sen avulla voi viestittää tehokkaasti omaa valintaansa. Se on mahdollista, koska puheenparren/idiomin käyttö on sekä yksilölle että yhteisölle ominainen puhetapa. *Mun juttu* on tuttu ja yleisesti käytetty identiteettipuheen ilmaus kuvattaessa subjektin henkilökohtaista suhdetta johonkin asiaan tai kuvattaessa subjektin asettumista joihinkin elämissä maailman (arjen) institutionaalisten järjestelyiden liittymiin ja niiden viritämiin prosesseihin. Kyllä opiskeluala, ammattiin opiskeleminen, on niin väkevästi subjektin ja egon mukaansa tempaava asia, että *mun juttu* on oikein kuvaava sananparsi sille. *Mun juttu / oma juttu* on yksilöllisyyden (Hoikkala & Paju 2002) ajan sanastoa. Rinnakkaiskoulutuksen Suomessa – ennen kuin siirryttiin peruskoulujärjestelmään – ammatillisen väylän opiskelijat tuskin käyttivät tällaisia sanastoja. Moni siirtyi esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisen maatalousvaltaisen Suomen työelämän tarjoamiin hanttihommiin kansalaiskoulun jälkeen eikä niinkään ammatilliseen koulutukseen (Hoikkala 2008). Silloisen

³² <https://mot.kielikone.fi/mot/nuorisotutkimusseura/netmot.exe?motportal=80> (Viitattu 20.3.2019.)

suomalaisen koulutusjärjestelmän erikoisuus oli se, että ammatillista koulutusta ruvettiin kehittämään verraten myöhään (Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011).

Kokonaan oma kuvionsa on se, miten nuoret löytävät itselleen ominaisen *mun jutun* / oman juttunsa.

Kristiina: Mä tein kaks työharjottelua, toinen oli päiväkodissa ja toinen vanhusten, tuolla palvelu- tehostetun palveluasumisen yksikössä.

TH: Joo. No miltäs se tuntu?

Kristiina: Ne lapset oli ihan jees mutta sitten [nauraa] riitti. Ei oo musta sille alalle kyllä.

(Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Edellä väitin, että "(o)n paljon näyttöä siitä, että rationaalisen valitsijan oletus on monella tapaa epärealistinen ja pulmallinen". Kristiinan omassa kokemusmaailmassa on kuitenkin täysin rationaalista tai ainakin perusteltua ja luontevaa luopua lähihoitajan opinnoista työharjoittelujen kokemusten perusteella: "Ei oo musta sille alalle kyllä."

Koulutuspolitiikan ideaalivalitsijan teoreettisessa mallimaailmassa Kristiinan tekemän kaltainen ratkaisu ei liene rationaalista, koska Kristiinan väylässä on kyse keskeyttämisestä. Sitä määrittää ideaalivalitsijan talous- ja tehokkuusdiskurssi. Se mikä on yksilön valintana rationaalista ja luontevaa, voi siis olla koulutuspolitiikan systeemimaailmassa jotain muuta. Mutta miten voisi olla järkevää (nyky)maailmassa olettaa, että nuoret löytävät jotenkin automaattisesti, suoraan ja helposti oman paikkansa ja oman juttunsa? Ja miten voisi olla järkevää, että jollekin alalle päätyneet nuoret jäisivät sinne sinnittelemään siitä huolimatta, etteivät koe alkuperäistä valintaa enää omakseen? Kristiinan tarina on paljon puhuva kehityskertomus, jossa opintoväylän taivaltaja kulkee lukion kautta lähihoitajan etapinomaisiin kurssisuorituksiin ja niistä ajoneuvoasentajan perustutkinnon opintoihin hakemaan ammattia, johon hän oli vahvasti suuntautunut jo yläkoulussa.

8.4 Harkinta ja tietoinen valinta

Epätyypillisiä koulutusvalintoja tehneiden opiskelijoiden haastatteluiden yleisluonnehdinta on ehkä yllättävästi se, että merkittävä osa näistä nuorista kertoo tehneensä valintansa tietoisesti ja tilannettaan harkiten. Jos tietoisuus ja harkinta kuuluvat koulutuspolitiikan ideaalivalitsijan keskeisiin toimintapiirteisiin, ne näyttävät olevan läsnä tähän kategoriaan luokiteltavien nuorten kertomuksissa. Tämä on luontevaa, koska monet epätyypillisen valinnan tehneistä ovat joutuneet kamppailemaan kaveripainetta ja jotkut myös opinto-ohjaajiensa neuvoja vastaan. Myös vanhemmat ovat voineet olla äimistyneitä lapsensa sukupuolelleen epätyypillisestä valinnasta. Seuraavassa otteessa Petteri tarjoaa näkymän kavereidensa reaktioihin:

Oli tosi iso juttu ku sanoit kavereille, se oli aina naurunkohde, että hakee naisvaltaseen alaan. Seiskalla jo tiesin että on se on mun juttu, auttaa ihmisiä. Hain sen takia että sieltä saa parhaat pisteet palomiehen ja poliisin koulutuksiin jos haluais jatkossa hakea.

(Petteri, sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinto, Keski-Suomi)

Naisvaltainen ala oli Petterin kavereille naurun kohde. Petteri siirtyi yhteisvalinnan kautta peruskoulun jälkeen suoraan lähihoitajakoulutukseen. Kannattaa panna merkille myös se, että lähihoitajakoulutus on Petterille etappi, josta edetä toisille koulutusaloille – tässä tapauksessa varsin miehisten ammattien kentille (poliisi, pelastustoimi). Naisvaltainen ala oli ollut naurun kohde myös Paulin kaveripiirissä. Pauli on kotoisin pohjoiskarjalaisesta rakennemuutoksen muotoilemasta teollisuuskaupungista. Hän suoritti ensin tieto- ja tietoliikennetekniikan perustutkinnon. Hän ei saanut koulutustaan vastaavaa työtä kotipaikkakunnallaan, mutta onnistunut työkokeilu kehitysvammaisavustajana avasi hänelle kokonaan uuden väylän. Sama asia Paulin omin sanoin:

[S]e on semmonen työkokeilu, siihen pääsin, se oli kolme plus kolme kuukautta ja sitte välillä kävin [töissä] Alkossa, olin myyjänä ja mitähän kaikkee mie siinä kerkesin tehdä. Ja sit rupesin henkilökohtaseks avustajaks ja tykästyin sitte siihen ja lähin sitte lähihoitajaks opiskellee.

(Pauli, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)

Mutta se naureskelu. Kysyttäessä ysiluokalla tehdyistä valinnoista Pauli maalaa kertomuksellaan kiinnostavan ja omalta kannaltaan paradoksaalisen kuvion.

Mie muistan meidän siitä ysin ryhmästä, muutama poika lähti lähihoitajaks opiskelleen. Ni siihen vähän muut pojat naureskeli. Kahto vähän silleen, että kun tyttöjen ala enemmän ja naisten ala, ni miks lähet lähihoitajaks. Että lähtekää esimerkiksi metallialan opiskelijoiks tai ICT-alan opiskelijoiks. Tai tämmösii miehissii ammatteihii. Sillon se hyvin voimakkaasti näkyi. Ite en sillon kyllä ois yhtää voinu aavistaa, että lähtisin joskus vielä itekki lähihoitajaks opiskellee. Et sillon se oli vähän sillee, että jos poika lähti lähihoitajaks, ni sitä katottiin vähän kummallisesti. Mut en tiiä nykyään, onko se muuttunu sitte yhtää enemppää vai.

(Pauli, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)

Haastatteluotteesta voi lukea opiskeluvalinnan sosiaalista dynamiikkaa. Kukin valitsija tietysti täyttää yhteishakulomakkeen yksilökohtaisesti. Teknisesti se voidaan tietysti täyttää yhdessä vaikka huoltajien, sisarusten tai opinto-ohjaajan kanssa. Pointtini on sanoa Paulin haastattelukatkelman avulla, että valintaa tehdessään ysiluokkalainen elää sen hetkistä sosiaalista kontekstiaan. Voiko olla sanomatta, että kyse on ryhmäsäätelystä – ja tässä tapauksessa ryhmäsäätelyn teemana ovat eri ammattien sukupuolittumiset? Siinä maisemassa on vain kaksi vaihtoehtoa: naisten alat (lähihoitaja) ja miehiset ammatit (metalli ja ICT).

Sosiaalinen konteksti on aikaan ja asetelmaan sidottu. 16-vuotias Pauli ei olisi voinut aavistaa hakeutuvansa myöhemmässä elämänvaiheessaan lähihoitajan koulutukseen. Näin näin hän kuitenkin teki kaksikymppisenä. Samanikäisryhmän paine on kaksikymppiselle erilainen kuin peruskoulun ysiluokkalaiselle, ellei sitten tuo kaksikymppinen suorita varusmiespalveluaan (Hoikkala ym. 2009, 124–188). Ryhmäilmiöt eivät kuulu koulutuspoliittisen ideaalivalitsijan mallimaailmaan, sillä siellä seikkailee ja toimii rationaalinen opintoväylien yksilövalitsija, *omaa juttuaan* etsiskellen. Paulin tarina tyyppitarinana pitää sisällään myös sellaisen seikan, että hänen siirtymiinsä kuuluu muutto pois lapsuuden ja nuoruuden paikkakunnalta. Lähdettyään väljemmille vesille nuori mies voi orientoitua myös muihin kuin *miehisiin* ammatteihin.

Palaamme taas Kristiinaan:

Sillon ysillä mä oisin lähtenyt suoraan autopuolelle, mutta mun opo ei päästänyt mua sinne. Perusteli sillä, et mulla oli melkeen ysi puolen keskiarvo. Se sano että lukioon. Sit mä olin silleen että no ei kai siinä, mennään sitten. Kävin lukion. [Hyvin arvosanoin, toim. huom.]. Pidin siinä vielä kaks välivuotta ja tein kaks osatutkintoa, lähihoitajaopinnoista. Mutta aattelin että kyllä mä nyt vielä kuitenkin lähen tänne.

(Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Opo siis ohjasi Kristiinan lukioon. Opo perusteli sen ”sillä et mulla oli melkeen ysi puolen keskiarvo”. Kristiinan kertomuksessa hätkähdyttää se, että hän palaa melkoisen kierroksen tehtyään 22-vuotiaana yläkoulun aikaiseen mieleisimpään vaihtoehtoonsa, ajoneuvoasentajan perustutkintoon, ja hakeutuu tutkintoon johtavaan opetukseen. Tyyppitarinana Kristiinan stoori on luokiteltavissa eräänlaiseksi mutkittelustooriksi.

TH: No oliko yhteisvalinnassa helppo sillon sitten tehdä se valinta? Et okei, sä tiesit että sä oisit halunnut sillon jo autoalalle, mutta opo sanoi että ei missään nimessä. Sä otit kiltisti vastaan? Vai mitä mietteitä sulla oli siinä? Koitko painostusta, että nyt sua ei kuunnella tai?

Kristiina: No en mä tiää. Mä vaan aattelin että mennään sitten [naurahtaa]. Mennään kun ei mulla ollu mitään lukioo vastaan. Muuta kuin että vanhojentanssit ei innostanut yhtään. Se oli ainut, miks mä en ois mennyt lukioon. Mä tiesin että mä siellä varmaan pärjään, että ei se hukkaan mee. Sit mä aattelin että voin mä sen jälkeen sitten mennä [ajoneuvoasentajan koulutukseen, TH]. Mutta kun mä olin käynyt lukion, aattelin että en mä viiti hakee tänne. Että menee vähän lukio hukkaan, kun vois jatkaa johonkin korkeakouluunkin. Mutta kun en mä keksinyt mitään alaa, mihinkä mä oisin lähtenyt tonne muualle, niin mä päädyin tänne. Ihan hyvä että päädyin.

(Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Haastattelun myöhemmässä vaiheessa kävi ilmi, että Kristiina oli hakenut lukion jälkeen opiskelupaikkaa myös eläintenhoitajan ammattitutkintoa varten. ”Mä aattelin et mä lähen

eläinlääkäriks tai eläintenhoitajaks.” Hän sai opiskelupaikan jälkimmäisestä (toisen asteen ammatillinen väylä) mutta ei ottanut sitä vastaan. Tämä siksi, että hänellä oli haku käynnissä myös toimintaterapeutin koulutukseen ammattikorkeakoulussa. Opiskelupaikka toimintaterapeutin koulutukseen ei kahdesta hakukerrasta huolimatta avautunut Kristiinalle. Korkeakouluoptio tuli kuitenkin katsotuksi. Seurasi työttömyysjaksoja: ”Sit siinä tuli ne välivuodet.” Elämää siirtymissä³³, kuten nuorten elämänvaihetta niin usein luonnehditaan (Määttä 2017; Harjunpää ym. 2017).

Kristiina: Tein työkokeiluita. Olin Kierrätyspalvelussa [nimi muutettu, TH] puoli vuotta ja yhdellä lemmikkiklinikalla [tunnistin muutettu] kuukauden verran. Siellä olin kissan kastroinnissa mukana. Pidin kissan jalkoja ja eläinlääkäri leikkas. Mua rupes pyörryttään, pää rupes tippumaan pöytää kohti. Lääkäri kahto et pyörryttäkö sua. Sanoi että käy lattialle, mulla ei oo aikaa jäähä sua hoitamaan [nauraa]. Aattelin että ehkä se oli ihan hyvä, että mä en mihinkään eläinlääkäriks hakenu [naurahtaa]. Sitten olin ruokakaupassa pari kuukautta ja päiväkodissa kävin vähän aikaa olemassa ja sitten sen jälkeen alotin ne osatutkinnot. Mutta se jäi sitten siihen, en jatkanut niitä enempää.

(Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Kuvaamansa kiertelyn tuloksena Kristiina päätti hakea opiskelupaikkaa ajoneuvoasentajan perustutkinnon koulutuksessa ja aloitti opinnot syksyllä 2017; haastattelu tehtiin huhtikuussa 2018. Kristiina siis päätyi sukupuolelleen epätyypilliseen koulutukseen. Ratkaisu herätti hänen lähipiirissään kommentteja.

TH: Joo. Ja sitten palas tää, auto. No miltäs on tuntunut?

Kristiina: Kyl mä oon tykännyt. Mulle kaikki sanoo että koita nyt hyvänen aika ettiä joku toinen ala. Mun isä on ollut ajoneuvoasentajana, vissiin kai suoraan peruskoulusta lähtenyt töihin. Kun se sai kuulla, että mä aion tänne hakea, niin se oli että ”elä viiti että kyllä ei kannata, koita nyt ettii jotakin muuta” [naurahtaa]. Äiti lähinnä naureskeli – ”voi hyvänen aika, pistät elämäs ihan”. Mummu oli mun puolella, mutta ei oikeestaan muut. Ja sitten se työkkärin ihminen oli kans kun mä sille kerroin.

TH: Mitä se työkkärin ihminen tuumas? Kannusti?

Kristiina: Se sano – hyvä että lähet. Aina työkkäristäkin vaan tarjotaan lukion käyneille, että pitäis kouluttautua korkeelle ja opiskella, ja päästä kauhean korkeelle. Mutta ei tarjota mitään ammatillista. Minä lähin koittamaan [nauraa].

(Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

³³ ”Nuorten aikuisten arkea on kuvattu pirstoutuneeksi yhdistelmäksi erilaisia työssäolo-, koulutus- ja työttömyysjaksoja. Tämä tuottaa nuorten elämään erilaisia statussiirtymiä ja usein myös katkoja toimeentuloon. Julkisissa keskusteluissa nuorten siirtymäkitkat sekä työelämän ja koulutuksen ulkopuolisuus ovat jatkuvan huolipuheen ja tarkastelun alla, ja yhdeksi keskeiseksi ratkaisuksi on nähty nuorten ohjauksen vahvistaminen.” (Määttä & Souto 2018.)

Kristiina tulee kuvanneeksi edellisessä haastatteluotteessa kahdenlaisia kiteytyneitä käytäntöjä. Hänen kertomuksessaan on kahden väylän koettelu: Nainen ajoneuvoasentajan koulutuksessa ja entinen lukiolainen ammatillisen väylän perustutkinnon opiskelijana. Kiteytyneet käytännöt ovat myös koulutusväylien rakenteita. Mummo ja ”työkkärin ihminen” kannustivat. Katkelmasta avautuu myös näköala koulutuspääomiin. On korkea ja matalaa päämäärää. Ja kaikki tahtovat sysiä ”kauheen korkeelle”. Kiinnostavasti Kristiinan stoorissa hänen sukupuolelleen epätyypillinen valinta saa pohjavireensä kuitenkin lapsuuden ja nuoruuden harrastuksesta, joka liittyy isään.

TH: No mistä sä ysillä tai aikasemmin jo, mistä se [ajoneuvoasentajan koulutus, TH] pätkähti sun päähän?

Kristiina: En minä tiiä. Varmaan siis kun iskä kuitenkin on korjannut ja huoltanut meidän autoja, niin oon ollut siinä mukana kahtomassa ja tutkimassa ja ihmettelemässä. Varmaan mä oon ollut vähän semmonen isin tyttö. Mä oon muutenkin käynyt kalalla ja tehnyt mehtähommia ja muuta, miesten juttuja.

(Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Mitä näemme Kristiinan sosialisatiomaisemassa? Ensinnäkin Marjatta Vanhalakka-Ruohon ym. (2018) käsittein suhdeverkon³⁴. Voisi olettaa, että suhdeverkko tarjoaa myös samaistumisia. Kristiinan tarinan avainvirke lienee tässä suhteessa seuraava: ”Varmaan mä oon ollut vähän semmonen isin tyttö.” Sosialisatiomaisemassa on myös perheperintö – sekin Vanhalakka-Ruohon ja kumppaneiden (2018, 24) käsite³⁵, joka heidän määritelmäänsä mukaillen tarkoittaa tässä yhteydessä tiettyä tuttuutta isän ammattiin ja sen muodostamiin kenttään, tehtäviin, tekemisen tapoihin ja vaikka esineisiin. Auto on tällainen merkittävä, suorastaan ikoninen esine, jonka huoltaminen on ollut isän toiminto, johon Kristiina on osallistunut. Kristiinan äiti on lähihoitaja, mutta Kristiina ei suuntaudu hoitotyön asioihin. Näin voi päätellä, koska äidin työkuvioita Kristiina ei edes mainitse. Sen sijaan niin sanotut miesten jutut hän mainitsee (kalastaminen ja metsähommat). Tämän kautta avautuu luonnonläheinen ja maaseutumainen harrastamisen konteksti.

Palaamme vielä myöhemmin siihen, millä tavoin Kristiinan kokeman kaltainen samaistuminen isään toimii nuorilla naisilla sukupuolelleen epätyypillisen opintosuuntavalinnan moottorina.

³⁴ Vanhalakka-Ruoho ym. (2018, 21) kuvaavat ja määrittelevät mainiota suhdeverkon käsitettään seuraavasti: ”Nuoren suhdeverkko koostuu suhteista kavereihin ja ystäviin, vanhempiin, sisaruksiin, sukulaisiin ja muihin merkittäviin ’toisiin’, ja hän tunnistaa näiden merkityksen suunnitelmilleen. – – Suhdeverkko toimii luoden nuoren elämänkenttään kulttuurisia malleja ja välittää elämäntapaisuutta, arvostuksia ja asenteita sekä materiaalisia ja tiedollisia resursseja. – – Suhdeverkosto [näin alkupeirätektissä todellakin on, eikä suhdeverkko – TH] toimii näin ollen voimavarana, mutta sisältää myös suuntautumisen esteitä, paineita ja jännitteitä.”

³⁵ Antti Häkkinen kumppaneineen on lanseerannut ylisukupolvisuutta kuvaavaksi tutkimusmetaforakseen sukujen (ruoka)pöydät (Häkkinen ym. 2013, 7–20.)

8.5 Kavereista työntö- ja vetotekijöihin

Kaverit ovat nuorten suhdeverkostojen merkittäviä tekijöitä. Edellä pohdin samanikäisten ryhmiä ja ryhmäsääntelyä yhteisvalinnan tilanteissa (case Pauli). Purkutalkoot-hanketta käynnistettäessä arvioimme kaverivaikutuksen oleva nuorten koulutusvalintoja ohjaava kontekstitekijä, jota ei ole juurikaan huomioitu aiheen aiemmassa tutkimuksessa. Tuo oletus perustui etnografisiin havaintoihin Härkälän ysiluokalta. Osa luokan näkyvän ja kuuluvan poikaryhmän oppilaista valmistautui yhteishakuun todellakin yhdessä ja peesaili toistensa valintoja silmämääränä paikka, jonne joka tapauksessa ainakin pääsee opiskelemaan. (Hoikkala & Paju 2013.) Edellinen virke tarkoitti sanoa, että peruskoulun päästötodistuksen keskiarvo ei saanut olla kovinkaan korkea. Asia saa tukea myös vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa (Attila ym. 2018)³⁶. Myös keväällä 2019 julkistettu TAT-raportti nostaa kuvattuja seikkoja kiinnostavasti esiin: nuorten valintojen voimakentässä liikkuvat vanhemmat, oppilaitokset ja muut nuoret mutta ennen muuta esikuvat, media-maailma ja some³⁷.

Siksi oli yllättävää, että Purkutalkoot-hankkeen oppilashaastatteluiden nuorten kertomuksissa kaverivaikutus tulee esille ennemminkin pulmana kuin voimavarana ja vertaisuutena. Tämä vertautuu Vanhalakka-Ruohon kumppaneineen (2018, 21) tekemään määrittelyyn suhdeverkoston kääntöpuolesta. Suhdeverkostossa on mekanismeja, jotka tuottavat ja luovat nuorten elämänkenttään ja opintosuuntautumiseen esteitä, paineita ja jännitteitä. Listaani voisi lisätä normatiivisen säätelyn.

Tämän hankkeen oppilashaastatteluaineistossa asia koski etenkin poikia. On tunnistettavissa tyyppikategoria poikia ja nuoria miehiä, jotka hakeutuvat hoitoalalle suorittettuaan ensin jonkin sukupuolelleen tyypillisen tutkinnon (vaikka automaatiotekniikka tai ICT-asettaja) tai keskeytettyään sellaiseen tähtäävät opiskelut. Näiden poikien ja nuorten miesten kertomuksissa on oleellista myös muuttaminen pois lapsuuden ja nuoruuden paikkakunnilta ja ympäristöistä. Osalla on taustalla myös jokin sosiaalinen asetelma, jonka ratkaisu on vaikuttanut paikkakunnalta lähtemiseen. Myös parisuhteiden käänteet

³⁶ Siinä todetaan (Attila ym. 2018, 55) seuraavasti: ”Suurin osa opiskelijoista koki saaneensa enemmän tukea kavereiltaan kuin vanhemmiltaan tai oppilaitoksen henkilökunnalta valita ala, jossa on vähemmän omaa sukupuolta olevia. Heikoiden kannustusta koettiin saatavan koulun henkilökunnalta, kuten opettajilta, opinto-ohjaajilta ja muulta henkilöstöltä. Koulun henkilökunnalta ja vanhemmilta eniten kannustusta tutustua erilaisiin aloihin kokivat saaneensa peruskoululaiset ja lukiolaiset. Naiset kertoivat huomattavasti miehiä useammin saaneensa kannustusta vanhemmiltaan.”

³⁷ Talous ja nuoret TAT on EK:n organisaatioperheeseen kuuluva vaikuttaja, jonka tavoite on auttaa nuoria kehittämään talous- ja työelämätaitoja sekä innostumaan yrittäjyydestä. TAT:n 23.5.2019 julkistettu laajaan nettikyselyyn perustuva – mutta metodiikaltaan niukkasanainen – *Kun koulu loppuu, TAT:n tulevaisuusraportti* kertoo, että ”[n]uorten tulevaisuusvalinnat pohjautuvat sekä omaan kokemukseen että vanhempien, median ja koulun heijastamiin odotuksiin ja toiveisiin. Kuitenkin oman elämänpäiriin ulkopuolella olevat julkisuuden henkilöt toimivat nuorten esikuvina. Realististen uratarinoiden näkyvyys eri medioissa on tärkeää.” Raportti korostaa myös sosiaalisen median merkitystä (TAT 2019).

(alkamiset, päättämiset, suuntaamiset) voivat olla muuttokertomusten perusjuonteita. Tämän kertomustyypin puhujat ovat myös vanhempia kuin juuri peruskoulusta tulleet.

1990-luvun lopulla syntynyt Samu opiskeli peruskoulun jälkeen ensin vuoden kansalaisopistossa ja muutti kotiseudultaan noin 400 kilometrin päähän opiskelupaikkakunnalle Keski-Suomeen.

TH: Miten synty ajatus lähihoitajakoulutuksesta?

Samu: No se oli vähän heittämillä eka, ysiluokan aikaan. Siinä oli kaks ratkaisua. Mä mietin että meenkö raksalle vai tänne. Tänne ne plussat oli että pääsee auttamaan ihmisiä. Ja saa tehdä töitä sisällä. Raksalle oli että saa tehdä käsillä töitä. Ja että pystyy joustavammin tekeen pitempää päivää. Miinuksena että joutuu tekeen talvella kylmässä ja siellä on pölystä ja muuta. Niin se valinta tuli tähän.

TH: Millä viisiin sun perheenjäsenet, vanhemmat, kaverit vaikutti? Vai syntykö ihan sun oman kokemuksen pohjalta?

Samu: No kavereilla ei ollu mitään merkitystä tähän.

TH: Ei mitään merkitystä?

Samu: Ei. Ne jotka oli mun kans samalla luokalla yläasteella, niin kaikki jäi sinne. Mä toisaalta halusin myös kauas niistä sitten. Kun moni toi mieleen huonoja muistoja. Kyllä niistä hyviäkin muistoja on jäänyt sieltä yläaste- ja ala-asteajoilta, mutta...

(Samu, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Samu halusi vaihtaa ympäristöä. Hän halusi jättää huonot kaverikokemukset taakseen. Huono kaverikokemus tarkoitti hänen tapauksessaan kiusatun paikkaa ja kokemusta ryhmässä. Tapahtumien kulku oli rankka, ja sen selvittämiseen tarvittiin poliisin interventiota. Muutto lapsuuden ja nuoruuden paikkakunnalta tarkoittaa myös irtoamista niiden miljöiden sosiaalisista asetelmista ja sosiaalisesta säätelystä, ehkä myös maskuliinisuutta koskevista odotusrakenteista. Tai oikeastaan case Samu avaa mahdollisuuden hahmottaa, millaisten kokemusten ja voimien liikuttamana nuori mies voi suuntautua totutusta poikkeaviin maskuliinisuuksiin. Lähtökohtahan on kiintoisa: raksa vai hoiva-ala?

Pätkä Samun kertomusta kuvittaa hienosti opiskelijavalinnan muuatta keskeistä mekanisme, joka on kutsuttavissa *työntö- ja vetovaikutukseksi* (vrt. Tolonen & Aapola-Kari 2018; Hoikkala ym. 2019). Nuoren pätkäillessä opiskelusuuntautumisiaan, hän käy läpi vaihtoehtoja ankkuroimalla vaihtoehdot kokemuksiinsa (ei vain oppijana koulussa), oman elämänkenttensä ja sosiaalisten maailmojensa viitepisteisiin. Jotkin alat, ammatit, työt ja opiskelupaikat eivät houkuta, joten ne työntävät valitsijaa pois päin. Ne eivät ime puoleensa. Tämä on työntövaikutus. Vetovaikutus puolestaan menee toisin päin. Jotkin alat, ammatit, työt ja opiskelupaikat imevät puoleensa ja tuntuvat valitsijan kannalta houkuttavilta.

Samu sanoittaa tätä mekanismia havainnollisesti. Toiston uhallakin edeltä tuttu ote haastattelusta:

Mä mietin että meenkö raksalle vai tänne. Tänne ne plussat oli että pääsee auttamaan ihmisiä. Ja saa tehdä töitä sisällä. Raksalle oli että saa tehdä käsillä töitä. Ja että pystyy joustavammin tekeen pitempää päivää. Miinuksena että joutuu tekeen talvella kylmässä ja siellä on pölystä ja muuta. Niin se valinta tuli tähän.

(Samu, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Työntö- ja vetovaikutus on empiirinen yleistys opiskelijavalinnan kuvioista. Asia ei ole tutkimuskeskustelussa ollenkaan uusi. Tampereen yliopiston pitkäaikainen jatkokoulutuslaitoksen johtaja Matti Parjanen (1979) tiivisti työntö- ja vetovaikutuksen selitysvoimaltaan vahvimaksi tekijäksi jo siis vuosikymmeniä sitten väitöskirjassaan, joka käsiteli korkeakouluopiskelijoiden opintojen keskeyttämistä. Se napsahtaa oikein hyvin myös Purkutalkoot-hankkeen tutkimuskäsitteeksi.

8.6 Markkinamaskuliinisuus ja mieshoiva?

Samun haastatteluote toimii kimmokkeena pohdiskella maskuliinisuuksia. Hän on nuori mies, joka perusteli haastattelussaan hoitoalan valintaa ihmisten auttamisella, niin kuin tuolla naisvoittoisella alalla on tapana. Edellä viittasi nuorten naisten kokemaan maskuliinisuushaasteeseen esimerkiksi logistiikan alalla. Totesin myös, että nuoret naiset kuitaavat maskuliinisuushaasteen luomalla niin sanotun *hyvän jätkän* identiteetti- ja ammatikäytännön³⁸.

³⁸ Liisa Uusitalo (2001) on kirjoittanut hyvä jätkä -stereotyypistä mediatyypittelynä. [”Nainen työelämässä on hoivaaja, louhi tai hyvä jätkä. Käsitukset naisesta työelämässä palautuvat vakiotyyppihin, joita löytyy paljon julkisuuden naisissa, huomaa Liisa Uusitalo.”]. Hän kirjoitti: ”Hyvä jätkä on ehkä ajan tunnetuin naistyyppi. Hyvä jätkä on riisuttu mahdollisimman puhtaaksi feminiinisyydestä. Hän on älyllinen ja asiakeskeinen. Julkisissa tilanteissa hän vaikuttaa asialliselta, joskus jopa kylmältä. Hän puhuu mahdollisimman vähän, jolloin sanoilla on suuri painoarvo. Hyvän jätkän ympärille syntyy sukupuolineutraali ilmapiiri, joka helpottaa asiaan keskittymistä. Suurin osa johtajiksi edenneistä naisista talouselämässä on hyviä jätkeä. Myös osa naispoliitikoista on luettavissa tähän kastiin. Tyypillisiä hyviä jätkeä ovat Sirkka Hämäläinen, Suvi-Anne Siimes, Anneli Jäätteenmäki, Heidi Hautala, Liisa Jaakonsaari ja Leena Palotie. Edellä olevan perusteella väitän, että naisten ei tarvitse noudattaa vain jotain tiettyä mallia menestyäkseen työelämässä. He voivat toimia monilla erilaisilla, itselleen luonteenomaisilla tavoilla. Julkisuuden stereotyyppien tarkastelu viestii, että naisilla on tässä suhteessa vapaammat kädet kuin aikaisemmin.”

On vaikea sanoa, kokevatko nuoret miehet naisvoittoisella hoitoalalla jonkinlaisen feminiinisyysshaasteen. Maskuliinisuutta koskevista tavanomaisista odotusrakenteista – käytettäköön tässä kohdassa termiä *markkinamaskuliinisuus*³⁹ – hoitoalan nuoret miesopiskelijat näyttävät olevan valmiita irtoamaan. Hoitoala tarjoaa nuorelle miehelle jotain vaihtoehtoja, joka tehdään itselle sopivaksi ja mielekkääksi:

tärkein mulle on että työ on mielekästä (Samu); mä oon niitä ihmisiä jotka enemmän arvostaa työn tekemistä kuin palkkaa (Pekka); joka hakee rahaa tältä alalt, sille tää on ihan väärä paikka ja semmonen kaveri joka ei käsitä et on ihmisten kanssa, ei koneitten (Tomi); sellanen joka tulee hyvin toimeen ihmisten kanssa (Mika).

Tässä teemassa kannattaa viipyä hetki. Mika kokosi haastattelussaan mainitut hoitoalan teemat (työn mielekkyys, orientoituminen ihmistyöhön, palkkamotiivin toissijaisuus) napakasti:

TH: Suositteletisä soteopintoja muille miehille?

Mika: No kyllä jos yhtään on taipumusta hoitamiseen. Et kyl pitää olla luonteenpiirrettä. Muutaman viikon alun jälkeen näki heti kellä ei ollu luonteenpiirrettä, mikä sopii hoitotyöhön. Vähän feminiininen luonteenpiirre täytyy olla. Muistaki pojista täällä huomaa ettei ne oo semmosia miehisä miehiä kuitenkaan. Naisilla hoivavietti on – jos vertaa miehiin yleisesti ottaen paljon korkeemmalla. Kyl ymmärtää et täällä on enemmän naisia ku miehiä.

TH: Miten sä luonnehtisit että millanen on miehinen mies?

Mika: No monesti vähän vois sanoo, et itsekäs. Kasvattaa omaa egoo. On tärkeetä että ite on hyvä ja paras. Tälleen kärjistetyti.

TH: Joo.

Mika: Et jos pitää ennemmin ottaa kaikki huomioon ja huolehtia heikommista, mikä ei ehkä sovi egoistiseen ja maskuliinisiin luonteenpiirteisiin. Vaaditaan aika paljon herkkyyttä.

(Mika, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Mikan sanoituksen mukaan miehinen⁴⁰ mies on kilpailullinen egoisti, jonka hoivavietti on alikehittynyt. Lisäksi hahmolta puuttuu herkkyys, eikä hän huolehdi heikommista. Kuvaus

³⁹ Markkinamaskuliinisuus liittyy eräin tavoin sellaiseen miestutkimuksen perinteeseen, jonka avainkäsite on ollut R. W. Connellin (1987) lanseeraama hegemoninen maskuliinisuus osana niin sanottua sukupuolijärjestyksen teoriaa.

⁴⁰ Olkoon tämä ”miehinen mies” synonyymi markkinamaskuliinisuudelle. Markkinamaskuliinisuus pujahti tämän kirjoittajan päähän Purkutalkoot-hankkeen nuorten miesten haastatteluita tehdessä. En kuitenkaan itsestään selvästi muistanut lähdettä. Hupaisasti se löytyi googlaamalla – kuinkas muuten. Uskontotieteilijä Maarit Hytönen (2016, 35) kiteyttää tämän markkinamaskuliinisuuden seuraavasti: ”Tommi Hoikkala puolestaan referoi yhdysvaltalaisen Robert Brannonin vuonna 1976 erittelemiä markkinamaskuliinisuuden periaatteita, joissa mieheyden vaatimukset tiivistyivät neljään iskulauseeseen: (1) Ei mitään akkamaista. (2) Ole iso tappi. (3) Ole vahva kuin tammi. (4) Näytä niille. Näistä

ei tarkoita sitä, että hoitoalan miesopiskelijat olisivat niin sanotusti nössömiehiä. Nössö-mies olkoon nykyvastine 1990-luvun pohjoismaisessa mieskeskustelussa esiintyneelle *velurpappa*-hahmolle, joka esiintyi Suomessa pehmomies- tai pehmoisähenkilönä (Hoikkala 1996; 1997). Mika suoritti lukion, sen jälkeen varusmiespalveluksen ja siinä reservin aliupseerikurssin. Hän haki sekä Maanpuolustuskorkeakoulun (MPPK) kadettikouluun⁴¹ että sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon opintoihin. Mika valittiin kadettikouluun ja lähihoitajakoulutukseen. Hän valitsi jälkimmäisen, vaikka sekä hänen isänsä että iso-isänsä ovat olleet ammattisotilaita.

Mikan kertomus sekoittaa ja hämmentää mukavasti miehisyysstereotyyppioita. Sitä ryydit-tää myös hänen kertomansa suunnitelma tulevaisuuden varalle.

Tällaiset kertomukset kutsuvat esiin kysymyksen: mitä tarkoittaa *mieshoiva*? Tutkies-saan puolustusvoimissa varusmiesten terveystajua tutkimusryhmäni sai havaita vallan kiinnostavan institutionaalisen ajatusmuodon ja julkiteorian⁴². Kantahenkilökuntaan kuu-lunut avaininformanttimme puhui *uroshoivasta* (Hoikkala ym. 2009, 349–392) vastineena naisten *hoivavietille*. Mies puolustaa pesää ja suojelee. Ei sitten tullut informantti huo-manneeksi, että puolustusvoimissa on ollut jo pitkään naisväylä. Mikalta irtoaa kom-mentti myös tähän. Hän kertoi:

TH: Oletko törmännyt sukupuolta koskeviin ennakkoluuloihin?

Mika: Eipä ihan hirveesti mut huomannu et on tosi erilaisia naisia. Varsinki in-tissä huomaa et siellä olevat naiset ei oo kovin naisellisia naisia. Vaikka onhan niilläki se naisellinen puoli. Mä siellä pystyin tosi hyvin samaistuu naisiin koska, ne oli just silleen vähän miehisiä naisia. Mä taas oon vähän tämmönen naiselli-nen mies. Oltiin tosi lähellä ajatusmaailman kanssa toisiamme. Niitten kaa matchas tosi hyvin.

(Mika, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Onko tähän muuta lisättävää kuin toteamus, että hyvin sekoittaa Mika pakkaa? Inttinai-set eivät ole kovinkaan naisellisia naisia, vaikka heilläkin on naisellinen puoli. He ovat hieman miehisiä naisia, joihin Mika pystyi intissä hyvin samaistumaan, koska hän sanoo olevansa itse vähän naisellinen mies. Ja heidän ajatusmaailmansa kohtasivat hyvin. Suomessa on virinnyt kiintoisa poikatutkimuksen suuntaus. Tuoreessa artikkeliantologi-assa (Huuki ym. 2018) dokumentoidaan poikien sosiaalisten maailmojen moninaisuutta ja ”paikkoja, joissa maskuliinisuudet avautuvat ja kehittyvät tasa-arvoiseen suuntaan” (Lunabba ym. 2018, 333). Markkinamaskuliinisuutta kyseenalaistavat haastatteluiden äänet tässä hankkeessa sopivat hyvin tällaiseen asetelmaan. Harry Lunabba ym. anta-

elementeistä koostuu taisteleva, suorittava ja itseensä luottava mieheys, jonka perinteisesti on länsi-maissa oletettu kerryttävän menestystä, rahaa ja valtaa.” Tähän kuuluvat viitteet ovat Hoikkala (2008) ja Brannon (1976).

⁴¹ Sotatieteiden kandidaatin tutkinto on alempi korkeakoulututkinto.

⁴² Erottelu julkiteorian ja käyttöteorian välillä on peräsin lähteestä Argyris & Schön (1978).

vat antologiansa loppusanoissa ymmärtää, että maskuliinisuuksien moninaisuus ei kuitenkaan ole koko totuus sukupuolten suhteiden järjestelmästä. He kirjoittavat: ”Toisaalta kaikista artikkeleista on tunnistettavissa poikia varjostavat ennakkokäsitykset ja hegemonisen maskuliinisuuden edelleen vahva asema” (Lunabba ym. 2018, 331).

8.7 ”Sua tuijotetaan ja naureskellaan ja kyylätään”

Iso kysymys on sukupuolelleen epätyypillisillä aloilla opiskelevien ja työskentelevien henkilöiden kokema ”käytäntöstressi”. Tämä liittyy stereotyyppioihin. Stereotyyppit materiaalisoituvat käytänteiksi ja sosiaalisiksi prosesseiksi. Logistiikan perustutkinnon toisen vuoden opiskelijat Tuula, Katariina ja Liisa kuvaavat konkreettisen tapauksen siitä, miten sukupuoliperustainen paine muodostuu.

TH: Entäs oottekste kohdannut ennakkoluuloja? Ihan naisiin kohdistuvia ennakkoluuloja?

Katariina: On sitäkin että.

TH: Syrjintää?

Katariina: Kun tytöille annetaan joku homma, me ollaan saman tien et ookoo, me pystytään tähän. Sieltä tulee sitte että poikien on pakko päästä näkemään ja kytäämään se tilanne ja ne hommat, että onnistuuko se. Ja jos ei onnistunu, siitä on pakko päästä kertomaan heti eteenpäin. Mut jos pojille tulee samanlainen virhe, niin ei se oo niin iso asia sitte. Kyllä ennakkoluuloja tulee tosi paljon. Kun jollekin työstä sanotaan että ”läheppä ajamaan nyt tolla meiän kuorma-autolla”, niin pojat on saman tien että ”aha, nyt se lähtee ajamaan, mennääs kattomaan, et onnistuuko”.

Liisa: Niinpä.

Katariina: Pitää myös sietää ja kestää, olla paineen alla. Sua tuijotetaan ja naureskellaan ja kyylätään. Pitkä pinna ja pitkät hermot, niin täällä pärjää ihan pitkälle.

TH: Onks tää tullu yllätyksenä, että pitää kestää painetta ja olla pitkää pinnaa?

Katariina: No ehkä vähäsen, sekin riippuu toki ihmisestä. Eihän kaikki nyt oo semmosia. Mut meiän luokalla on semmosia poikiaki, ketkä haluaa välttämättä päästä sitä päänaukomista tekemään. Ja näitä ennakkoluuloja jakelemaan vähän muillekin.

(Tuula, Katariina ja Liisa, logistiikan perustutkinnon opiskelijoita, pohjoinen Keski-Suomi, kolmen hengen ryhmähaastattelu)

Edellinen ote ryhmähaastattelusta ei ole hankkeen aineistokoosteessa omassa teemasaan sisällöltään poikkeuksellinen. Asiaa ei tietenkään raportoida yhdenmukaisesti samoin sanamuodoin eri haastatteluissa. Edellisessä otteessa puhunut Katariina käyttä

poikkeuksellisen raflavaa sanastoa: "tuijotetaan ja naureskellaan ja kyyllätään".⁴³ Heini kertoi tyttöjen joutuvan oletusarvoisesti auton pesuun. Hänen haastatteluotteestaan voi päätellä myös muita sukupuoleen liittyvän järjestyksen seikkoja.

Heini: Et naisil, meil nyt on enemmän annettu tuol hallis autonpesuu ja näit ku sanotaa et, naisil on tarkempi silmä niin. – –

AV: Onks teijän alall jotai erityistöitä miehille tai naisille? Tai jotai töitä mitkä katoataan naisten työks kuten autonpesu jonka mainitsit. Onks muit esimerkkei täl-lasesta?

Heini: Pakettiauton renkaan vaihto annetaan pojille. Koska me ei välttämätt jakseta nostaa renkait.

AV: Tuleeks vielä?

Heini: Ei oikeestaan. Tosin jotkut pojat saa korjailta oikeestaa vapaasti omii mopoja ja mopoautoja. Niill on vapaampaa se tekeminen. Ku taas meil on aina joku opettaja siin vieres yleensä.

AV: Et teit valvotaa enemmän?

Heini: Nii.

(Heini, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Lounais-Suomi)

Mutta kuten edellä mainitsin, laadullisia aineistoja luetaan signaaleina, ei yleistettävyyksinä, ja tässä tapauksessa signaalit ovat selvät. Tässä käsitellyillä miestyypillisillä aloilla näyttäisi olevan perusteltua puhua Raija Julkusen (2010, 15) käsittein sukupuolijärjestyksistä. Ne eivät kuitenkaan ole kaikissa paikoissa ja ympäristöissä yhdenmukaisia. Jenna opiskelee logistiikan perustutkinnon kolmannella vuosikurssilla samassa oppilaitoksesessa kuin Heini – joka oli haastattelun aikoihin ensimmäisen vuosikurssin opiskelija, tosin eri suuntautumisalalla kuin Jenna. Jenna raportoi haastattelussaan:

AV: Onks tää miesvaltasuus näkyny mitenkään siinä, et mitä eri opiskelijoiden annetaan tehdä, koulutukses tai jotenki et mitä ohjataan tekee?

Jenna: No se on yleensä nii et me tytöt ollaan saatu ne parhaimmat hommat. [naurahtaa]

AV: Ai jaa.

Jenna: Se on menny tällee hyvin päin et. Ei oo mitenkää syrjitty tai mitään.

AV: Millasii ne parhaat hommat on teijän koulutukses?

Jenna: No kukaan ei ikinä tykkää mennä lastamaan kärryi. Yleensä tytöt ei joudu siihen. Ja sit jos joutuu, ni voi sanoo sil opettajal, et hei enks mä vois tehdä jotain muuta.

(Jenna, ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija, Lounais-Suomi)

⁴³ Heini – ajoneuvoasentajan perustutkinnon opiskelija – puhui haastattelussaan samasta asiasta: "Aluks kun koulut alko, nii kolmosluokan pojat hirveesti ain katto et mitä me tytöt tehdään. Et osataaksme muka oikeesti jotai. Ja jos meni joku vähä väärin, nii ne nauro siin."

Naisvaltaisilla aloilla pätee naisten mallivalta ja naistapaisuus, miesvaltaisilla aloilla miesten mallivalta ja miestapaisuus. Tämä on relevantti asia Purkutalkoot-hankkeen perusasettamukseen nähden: miten purkaa rakenteita siten, että yhä useammat nuoret voivat tehdä entistä helpommin sukupuolelleen epätyypillisiä valintoja pätkäillessään opintosuuntia? Tässä tullaan edellä esitettyyn työntö- ja vetovaikutuksiin. Voidaan perustellusti väittää, että nais- tai miesvaltaiset alat – siis muut kuin ns. tasa-alat – hahmottuvat valintojaan tekeville nuorille työntövaikutuksen välittämänä, jos siis ala sattuu olemaan valitsijan sukupuoleen nähden epätyypillinen. Tällaisella hakijalla täytyy olla erityisiä syitä tai taustoja, jotta noiden alojen sukupuolitapaisuudet ja muut olosuhdetekijät voivat olla neutraaleja seikkoja, joihin voi sopeutua tai jotka voivat muodostua jopa vetovoimatekijöiksi haluta alalle.

Seuraavassa kaksi otetta eri haastatteluista:

TH: Minkälainen nainen pärjää sun alalla? Mitä vaatimuksia on?

Maija: No ei siinä oikeestaan mitään vaatimuksia oo. Riippuu vähän henkilöstä. Että onko semmonen avoin uusille asioille ja tykkääkö tehdä käsillä hommia. Ohan toi fyysisestiki aika raskasta välillä, jos painavia juttuja pitää nostella. Oikeestaan jokainen pystyis metallialalle menemään. Se on vaa itestä kiinni, pärjäiskö siellä.

(Maija, kone- ja tuotantotekniikan perustutkinto, pohjoinen Keski-Suomi)

TH: No miks tänne hakeutuu enemmän nuoria miehiä ku nuoria naisia? Miks tää on miesvaltainen ala?

Katariina: Tää on tosi haastava ja henkisesti tosi raskas. Pelkästään koulunkäyntikin on hieman raskaampaa. Ja hommat on paljon raskaampia. TOP-jaksolla [työssäoppimisjaksolla, TH] havainnollistin sen, että on oikeasti todella rankka ala. Kaikista ei oo vaan siihen.

Tuula: Niin.

Katariina: Se vaatii tietynlaista itseluottamusta mutta, siis vaatii tosi paljon tää ala.

TH: Mutta, onks siinä mitään ikään kuin sukupuoleen liittyvää tällasta vaativuutta?

Katariina: Kyllähän sitäkin vaaditaan. Onhan nyt miehet paljon voimakkaampia ja jaksaa paljon enemmän.

Tuula: Ja onhan täällä raskaitakin, tavaroita mitä kantaa paikasta toiseen.

Katariina: Ja onhan nuo rekat nyt kauheen isoja.

TH: Niin, esineitä?

Tuula: Niinnii, ohjata niin se vaatii oikeesti tosi paljon että kykenee.

(Katariina ja Tuula, logistiikan perustutkinnon opiskelijoita, pohjoinen Keski-Suomi, kolmen hengen ryhmähaastattelu)

8.8 Selviytymistekniikat

Kuvatunlaisista asetelmista konstruoiuun niin sanottu *hyvän jätkän* toimintatapa. Hyvän jätkän voi käsittää paitsi kulttuurisena kuvana ja stereotyyppinä (ks. alaviite 34) myös mi-nätekniikkana, joka kumpuaa eräänlaisesta ammatillisen koulutuksen piilo-opetussuunnitel-masta. Sellaisen hallitseminen auttaa ja tuottaa naisen pärjäämisen miesvoittoisella ja usein fyysisesti vaativalla alalla. Naisvoittoisten alojen nuoret miehet kohtaavat vastaa-vanlaisen mutta eräällä tavalla edelliseen verrattuna sukupuolitettuna nurinkäännetyn vaateen ja piilo-opetussuunnitelman⁴⁴. Piilo-opetussuunnitelma ei ole julklausuttu, esi-merkiksi dokumentteihin koottu periaatteiden ja tavoitteiden listaus vaan organisaatioi-den epävirallisiin käytänteisiin verhoutuva tapa ja oppilaitosten tai työyhteisöjen arjen odotusrakenne, jota yhteisön toimijat ylläpitävät yleensä sanattomasti. Samu kertoi haastattelussaan työharjoittelunsa alkuhetkestä. Organisaation tulokkailla, jotka vasta harjoittelevat jäsenyyden ehtoja, on usein herkkyyttä nähdä ja aistia ääneen lausumatto-mia sääntöjä ja vaateita (kunnes oppivat talon tavoille). Samu siis kertoo:

Samu: Mä olin yhdellä vanhainkodilla tossa, Taajamäellä. Se oli ihan mukavaa ja, siellä oli ensimmäinen kerta isommassa vanhainkodissa. Tietynlainen asenne näkyy noilla muilla hoitajilla siitä että kun opiskelija tulee. On tietynlaiset odotuk-set monesti mieshoitajista, että joko ne on huonompia tai, niiltä ootetaan vähem-män. Tai sitten päinvastoin, jos haluaa kolmosen, niin sulta ootetaan paljon enemmän. Tai siltä se ainakin tuntu. Joulun jälkeen oli hoidon harjoittelu. No siellä tuntu justiin että ootettiin paljon enemmän.

(Samu, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Keski-Suomi)

Samu puhui haastattelussaan sukupuolitetuista toiminnan mittapuista ja arviointimal-leista. Jos häneltä on odotettu *enemmän* tai *vähemmän*, niin vertailukohta nousee nais-tapaisuudesta⁴⁵. Näin on siksi, että on kyse naisvaltaisesta toimialasta. (Edellä kerroin, miten vastaava mekanismi toimii miesvoittoisilla aloilla.) Tomi⁴⁶ tiesi, että "[h]arjoittelupai-kassa naiset liittoutu heti". Sama informantti kommentoi myös vuorovaikutuksen ilmasto

⁴⁴ Piilo-opetussuunnitelma on Donald Broodyn (1981) koulutussosiologian keskeisiä käsitteitä. Broady omaksui hidden curriculum -käsiteparin Philip W. Jacksonin *Life in Classrooms* -teoksesta (1968). Näkymättömät ja lausumattomat sääntöjärjestelmät ovat relevantteja myös muissa kuin pe-dagogisissa instituuti-oissa. Sosiaalisten tilanteitten lausumattomat säännöt liittyvät ihmisten univer-saaleihin toiminta-tapoihin yhteisöissä, ryhmissä ja organisaatioissa (Myles ym. 2004).

⁴⁵ Naistapaisuus – tai sukupuolitapaisuus – on tutkimuskäsite, jonka olen omaksunut 1990-luvun alun nais- ja miestutkimuskeskustelusta – silloin ei tosin puhuttu sukupuolen tutkimuksesta (Hoikkala 1996). Käsite lienee suomenkielisenä peräisin Soile Veijolalta ja Eva Jokiselta (2001; Jokinen 2004) mutta on voimissaan myös nykyisessä sukupuolen tutkimuksessa (Kupiainen & Kovalainen 2013). Tomi kertoi: "On tiettyjä vanhempia naisryhmiä, sinne on miehen aika haaste päästä sisään. Voi olla aika raskasta olla ainoana miehenä, opiskella tai olla töissä. Voi ehkä olla hankalaa edetä, jos joutuu opiskeluympäristöön tai työympäristöön lähihoitajaks, missä on vahva naisten tapa. Onhan naisillaki omat piirteensä." (Tomi, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala). Pane merkille: vahva naisten tapa.

⁴⁶ Tomin statusta pitää kommentoida, koska hän on huomattavasti muita haastateltuja vanhempi. Perustelu sille, että hänen tarinansa pidettiin mukana aineistokoosteessa, on se, että hänen tarinansa

"vuorovaikutus voi olla, varsinki jolleki ehkä outo juttu". Miehistä auktoriteetin aura saat-
toi tulla esiin (Pauli)⁴⁷. Edellä totesin, että miesvoittoisten alojen nuoret naiset kommentoivat työkäytäntöjen fyysistä vaativuutta ja sitä, miten heidän selviytymistään vaativista tehtävistä kontrolloitiin. Fyysisyys on teema, joka toistuu myös nuorten miesten kommentteissa. Petteri kommentoi:

TH: Millaisissa paikoissa hoitoalalla on paljo miehiä?

Petteri: No jotkut vammaispaikat on just sellasia. Se on tosi fyysistä työtä.

TH: Niin niin, se fyysisyys.

Petteri: Paikka mihin mäski meen työssäoppimaan, siellä ei oo ku naisia. Aluks oltiin silleen, et on kiva kun mies tulee. Mutta aina on oletus, miesopiskelija, osaakohan se loppujen lopuks tehdä yhtään mitään. Kun on olemassa opiskelijoita jotka ei mee ajallaan paikalle. Tai ei hoida juttuja kunnolla. Se on tosi kova ennakkoluulo että kaikki pojat on sellasia. Mutta varmaan isoin näkyy vanhainkodeissa, ennakkoluuloo ku sä oot mies, niin tähän voit tehdä sitte ton homman itekses. Et justiisa meeppä nostamaan toi ihminen itekses ku tähän oot mies. Vaikka se nyt että mä oon mies, niin se ei merkkää, että mä oon silti yhtään sen voimakkaampi ku joku nainen.

(Petteri, sosiaali- ja terveysalan perustutkinto, Keski-Suomi)

Pauli puhui haastattelussaan samasta asiasta, siis fyysisistä vaatimuksista:

TH: No millanen mies pärjää teidän alalla?

Pauli: Varmaan moni luuloo, että pittää olla hirveen raamikas, ehkä isokokone, just kun monet automaattisesti olettaa et ne lähtee ambulanssiin. Miun mielestä ei ehkä piä paikkaansa, koska minkä takkii ei vois olla ambulanssissa vaikka naispareja. Mie esimerkiks oon ollu vuodeosastolla viime kesän töissä. Yllättävän paljon se vaatii voimaa ku ruvettaan 120-, 130-kilonen vanha mies sängyssä, joka ei yhtään ainakkaa auta ite sitä. Ja se pittää kuitenkin saaha käänneltyä. Aika paljon voimaa, taktiikkaa ja tekniikkaa vaaditaan. Naisethan sitä tekkee valtaosaks sitäki hommaa. No peruskuntohan, pittäähän se olla ihan ok. Eihän sitä pääse mihinkää.

(Pauli, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)

Tomi sanoitti lähihoitajan osaamisodotuksiin liittyvää fyysisyyttä seuraavasti:

TH: Millanen mies pärjää, teidän alalla?

Tomi: Sen pitää olla riuksaotteinen, johdonmukanen ehdottomasti. Että ei saa, ei

tarjoaa eräänlaisen verrokkistoorin. Silti hänen kertomuksensa resonoi lähihoitajaopiskelijoiden sellaisen tyyppitarinan kanssa, missä opiskelu naisvaltaisella alalla liittyy muuttoon, aiemman tutkinnon hankintaan, mahdolliseen työkokemukseen ja ihmissuhdekuvioiden.

⁴⁷ Kehitysvammaapuolella on haastavasti käyttäytyviä. Mie oon aina ajatellu, et miehillä on paljon isompi auktoriteetti saaha rauhottummaan se henkilö. Miusta tuntuu, että miehet on sitte siinä semmosia isoja kihoja. (Pauli, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)

tarvi, eikä pitäis epäröidä. Pitäis olla johdonmukanen ja ottaa reippaasti yhteyttä. Ja hoitaa se homma ilman suuria tunteita. Että voi voi ku haisee tai voi voi ku et pärjäänkö mä nytte. Et pystyy johdonmukaisesti tekee työtä ja on mies ja on luonteeltaan positiivinen.

(Tomi, lähihoitajan perustutkinnon opiskelija, Pohjois-Karjala)

Edellisissä haastatteluotteissa, sekä naisten että miesten, hahmotettiin ns. ainokaisten tilannetta sukupuolelleen epätyypillisessä työmiljöössä. Työelämän sukupuolentutkimus on erotellut vastaavia käytäntöjä jo 1980-luvulla (Kauppinen & Toropainen 1987). Ilmiöllä on siis juurensa, ja epätyypilliset valitsijat kohtaavat yhä edelleen eri ammattikäytäntöjen sukupuolitettut kommunikaatiotavat ja rakenteet opinnoissaan ja työpaikoilla.

Sukupuolten sosiaaliseen dynamiikkaan pitää lisätä vielä huomiota herättävä yksityiskohta. Tilastollisissa tarkasteluissa voidaan havaita, että osa epätyypillisistä opintoaloista, joille keskittyy eniten vähemmistösukupuolen edustajia, sisältää *sosiaalisia taskuja*, joihin alalle hakeutuneet vähemmistösukupuolen edustajat keskittyvät (Murto ym. 2018). Sellainen näyttää erityisesti olevan sosiaali- ja terveysalan ensihoitajan erikoistumisjakso (perustason ensihoidon osaamisala). Se muodostaa vahvasti naisvaltaiselle alalle eriytyneen miehisen areenan – muotoiltakoon sama iskulauseenomaisesti: miesten työt naisalalla. Vastaavanlaista erikoistumisjaksojen selväpiirteistä taskua ei tullut esiin naisten kertoessa opiskelustaan miesvoittoisilla aloilla.

Erityisiin työtehtäviin nuoria naisia on saatettu osoittaa miehiä useammin, kuten edellä kuvattiin (case autonpesu ja vastaavat), mutta ne eivät näy muodostavan kuvatonlaisia sukupuolitettuja taskuja. Ne näyttävät toimivan myös vetovoimatekijöinä nuorille miehille heidän hakeutuessaan naisvoittoiselle hoitoalalle. Voidaan myös kysyä, näyttäytyvätkö tuollaiset sosiaaliset taskut (kuten ensihoito lähihoidon koulutuksissa) nuorten miesten näkökulmasta naisvaltaisella hoitoalalla vähiten feminiinisinä paikkoina, joihin nuoret miehet hakeutuvat suojaan. Tästä eivät informanttimme puhuneet, joten pohdiskelu on tutkijoiden spekulatiota, jonka tarkoitus on virittää jatkotutkimuksen kysymyksiä.

8.9 Isät, ikoniset esineet ja muut sukulaiset

Kiintoisa dynamiikka liittyy nuorten naisten perhetaustoihin ja lähisuhteisiin sekä sukulinjoja pitkin kulkeviin ammatteihin. Jos peruskouluajan kavereilta ei saa tukea epätyypilliseen alan valintaan (Attila ym. 2018), niin perheeltä saa. Etenkin nuorten naisten tarinoissa nousevat perhesuhteet ja sukuhistoriat keskeisesti esiin. Vahvasti erottuva kertomustyyppi muodostuu logistiikan perustutkinnon ja toisaalta ajoneuvoasentajakoulutuksen nuorten naisten haastatteluissa. (Tämä pätee miltei haastattelupaikkakunnasta riippumatta.) Tytöllä on elämänkulkunsa taustassa jokin yhteys ajoneuvoihin tai rakentamiseen. Kyse on yleensä isästä tai miespuolisesta isovanhemmasta.

Ajoneuvo – auto, rekka, traktori, moottoripyörä – piirtyy näissä kertomuksissa suorastaan *ikonisena esineenä*, joka välittää perhesuhteita, tekemistä, yhteistä aikaa ja vuorovaikutusta, mikä kantaa opiskelualan valintaan saakka. Esimerkiksi auto on yhteinen objekti, jonka työstäminen yhdessä isän kanssa avaa tien kohti epätyypillistä valintaa. Yhteys voi olla pitkä ja syvä (vrt. tapaukset, joissa tytär on ollut isän mukana autoja korjaamassa, huoltamassa tai tuunaamassa). Yhteys voi olla myös kevyempi, jolloin isä on samaistumiskohde ja esikuva (vrt. tapaukset, joissa isä/isoisä on rekkakuski mutta tyttärellä ei ole omaa harrastusta autoihin)⁴⁸.

Mä oon ollu autojen kans, pienest asti tekemäs niitä ja korjaamas ja laittamas kun mun isä on laittanu, erilaisii autoja, nii mä oon ollu sit siin mukana, nii se on tullu sit siitä. Isä ollu se joka, mut on tänne, saanut valitsemaan.

(Emma, ajoneuvoasentajakoulutus, Lounais-Suomi)

TH: No oottekste jotain autofriikkejä? [nauraa] Onks teillä joku projekti, rakennatte jotain vintagekärryä jossain?

Katariina: Iskä on opettanu olemaan autojen ja moottoriajoneuvojen parissa. Varmaan sieltä tullu se kiinnostus. Ja sitte ku veli on aina ollu semmonen. Me ollaan oltu toistemme ihan vastakohdat. Mää oon ollu meidän perheessä enemmän innoissaan menossa esim. vaikka jäälle tai pellolle ajamaan, kuin mun iso-veli. Varmaan sieltä tulee enimmäkseen se.

Liisa: Ihan pienenä ku oon pienillä autoilla ajanu, leikkiny. Ihan sieltä tullu. On kyllä aina kiinnostanut auto, itellä ei vielä et rakentas mutta...

TH: Voittekste te, nimetä jonkun teidän lähisukulaisista, joka on antanut jonkun mallin, ammatinvalinnassa?

Tuula: Isä.

TH: Entä Katariina?

Katariina: Varmaan iskä, se on mut ihan pienestä pitäen opettanut silleen vähän poikamaisemmaks, että autojen kanssa aina ollu.

Liisa: Mulla on molemmat vanhemmat antaneet hyvii vinkkejä. Mut ehkä mul on enemmän eno kuka on ite rekkakuski, niin siltä oon saanu kiinnostuksen tähän.

(Tuula, Katariina ja Liisa, logistiikan perustutkinnon opiskelijoita, pohjoinen Keski-Suomi, kolmen hengen ryhmähaastattelu)

Sukulaisten muodostamat esikuvat ovat läsnä yleisemminkin näissä kertomuksissa. Sukulaiset mallittavat nuorten omia ratkaisuja ja valintoja. Eikä tarvitse olla puhe pelkäämään perhepiiriin lähisukulaisista. Eno, täti, serkku, kummi tai tämän lapsi voi virittää nuorten harkintaa ja toimia impulssina heidän koulutusvalintojensa tilanteessa. ”On ollu rekkakuskii, poliisii, talonrakentajaa, mitäköhä muit meil on ollu? Siivoojaa on ollu, kokkia on.” (Miia, logistiikan perustutkinnon opiskelija, pääkaupunkiseutu, neljän nuoren ryhmähaastattelu.) Sukujen rihmastot muodostavat ammattien gallerioita ja toimivat valintojen tilanteissa mahdollisuusrakenteina ja esimerkkeinä ja ja tekevät näin jostain alasta

⁴⁸ Atte Vienolle kiitos ikonisen esineen teoriasta ja sen liittymistä tai ilmentymistä sukustooreissa.

vetovoimaisen. Asian voi ilmaista koulutussosiologian käsittein myös niin, että sukujen muodostamat ammattien galleriat toimivat pääomina ja muodostavat erilaisten pääomien lajeja. Ne näyttävät toimivan myös sosiaalisena kittinä, niin että ammatit voivat kulkea sukulinjoja pitkin.

Kuvio haastaa pohtimaan, ovatko eri pääomien lajit yhteismitallisia, päteekö kunkin kentän valuutta myös muilla kentillä sekä miten ja millaisin kurssein niitä voi vaihtaa eri kentillä. Otan esimerkiksi rekkakuskin, joka on kunniallinen – Matti Kortteisen (1992) työtutkimuksen merkityksessä – duunariammatti. Se on myös mytologisoitu populaarikulttuurisine tuotteineen (rekkabiisit kantrimusiikin genressä) ja se on kaikkienensa kasvava kiinnostuksen kohde nuorten naisten epätyypillisten koulutusvalintojen saralla. Oppilashaastatteluiden ylisukupolviset rekkakuskiin tarinat kertovat tavallista vahvemmassa kyseisen ammatin tarjoamasta sosiaalisesta sidoksesta. On täysin luontevaa sanoa, että ylisukupolviset rekkatarinat tekevät näissä tapauksissa logistiikan opiskelun näille nuorille naisille houkuttavaksi.

Niina Mäntyniemi ym. (2019) käsittelevät *Metsäala tyttöjen ja nuorten naisten koulutus- ja ammatinvalinnoissa* -raportissaan myös näitä kysymyksiä. He ovat tunnistaneet laadullisiin haastatteluihin perustuvassa hankkeessaan samoja kuvioita, joita Purkutalkoot-hankkeessa ja käsillä olevassa raportissa kuvataan, mitä tulee nuorten naisten hakeutumiseen miesvoittoisen alan ammatteihin ja töihin. Yhdenmukaisuudet näiden kahden hankkeen välillä ovat suorastaan hämmästyttäviä.

Yhdenmukaisuudet koskevat nuorten naisten kohtaamia stereotyyppioita, maskuliinisuus-haasteita (ja niiden käsittelytekniikoita sekä sopeutumisstrategioita, kuten huumorintajua ja kovanahkaisuutta), ylisukupolvisia taustoja, sukustooreja ja yhteistä tekemistä (isä-tytärparit) sekä tiettyä duunarimentaliteettia – vrt. metsäalan kulttuuriseen ja sosiaalishistorialliseen perustaan metsurien kovassa työeetoksessa, jätkäperinteessä ja maaseudun miehisessä työkulttuurissa (Pöysä 1997). Myös alojen tyttöjen ”poikamaisuus” on tällainen kahdessa eri hankkeessa esiin tullut yhdenmukaisuus.

Purkutalkoot-hankkeen nuoret naiset saattavat määritellä⁴⁹ itseään positiivisesti haastattelukeskusteluissa. Edellisessä haastatteluotteessa Katariina pohtii isänsä opettaneen häntä *poikamaisemmaksi*. Mäntyniemi ym. (2019, 42) arvioivat, että metsäalan tytöt itse suhteuttavat haastatteluissaan itseään alan miehiin ja maskuliinisuuteen. Tässä luvussa olen käsitellyt tällaista suhteutusta *hyvän jätkän* kategorian avulla. Haastatteluissa tapahtuva sukupuoliin liittyvä identiteettityö on oma puheenlajinsa. Yksi pääkaupunkiseudulla haastatelluista tokaisi, että ”piti hän perheeseen saada yksi rekkalesbokin”. Hänen veljensä kun opiskeli samaa alaa (logistiikan perustutkinto) varttuneempien vuosikursseilla. Hyvä jätkä puhuu ronskisti. Yksi haastatteluiden konsensuksista kehkeytyi siitä,

⁴⁹ Eivät vain saata vaan myös määrittelevät.

että jos tyttö on *hienohelma*, hän ei miehisillä aloilla pärjää (logistiikan aloilla, raksalla sekä Mäntyniemen ja kumppaneiden raportin perusteella metsäalalla).

Tällä asialla on vaikutusta koulutuspääomia koskevaan ja luokkia koskevaan keskusteluun. Purkutalkoot-hankkeen kvantitatiivisten tuloksista on poimittavissa tähän kohtaan kiinnostava seikka. Epätyypillisille aloille hakeutumisen todennäköisyyttä lisäävissä teki-
jöissä naisten kohdalla yksi ratkaisevista taustoista on se, että vanhemmilla on perusasteen koulutus. Tämä avaa kiintoisan näkymän duunariammattien sosialisointiin. Lisäksi samaa sukupuolta olevan vanhemman epätyypillinen koulutus lisäsi sekä miehillä että naisilla epätyypillisen valinnan todennäköisyyttä⁵⁰.

On siis tullut esiin, että vanhempien ammatit ovat merkittäviä seikkoja nuorten suuntautuksessa opintoihin ja ammatteihin. Voi sanoa, että kyse on malleista. Mallit eivät tietenkään toimi mekaanisesti eivätkä deterministisesti. Lisäksi on huomionarvoista, että Purkutalkoot-hankkeen oppilashaastatteluiden nuoret miehet eivät samalla tavoin liittäneet vanhempiaan ja ylisukupolvista ammattiin sosiaalistumistaan toisiinsa kuin haastatteluiden nuoret naiset tekivät omalla kohdallaan. Aineistokoosteen nuorista naisista moni kertoi tuunanneensa autoja isänsä kanssa. Kukaan pojista ei kertonut olleensa lokkina paikalla, kun äiti sitoi haavan, lääkitsi ja hoivasi tai suoritti jotain muuta privaatin lähihoidon tehtävää lapsuuden tai nuoruuden lähipiireissä. Samaa henkeen voi muotoilla: Tyttöjen *hyvä jätkä* -neutralointistrategiaa vastaavaa nuorten lähihoitajaopiskelijamiesten konstruktiota, kutsuttakoon sitä vaikka *hyvän muijan* strategiaksi, ei tullut analyyseissa esiin. Sen sijaan moni sukupuolelleen epätyypillisellä alalla opiskeleva nuori kertoi viihtyneensä lapsuudessaan ja nuoruudessaan toisen sukupuolen edustajien muodostamassa ryhmässä, pojat tyttövoittoisissa ja tytöt poikavoittoisissa ryhmissä, tai sekaryhmissä paremmin kuin oman sukupuolen edustajien samanikäisryhmissä.

Edellä mainittu hyvän muijan strategian puuttuminen on huomionarvoinen seikka. Voidaanko ajatella niin, että tytöt voivat luoda miesvaltaisella alalla sopeuman alan identiteettiin tai samaistua esim. isäänsä, kun taas poikien pitää määritellä itselleen identiteetti uudelleen, eivätkä he voi samaistua äitiinsä? Sukupuolentutkimuksessa on tuotu esiin ajatus miehestä ensisijaisena sukupuolena, sitähan sukupuolijärjestys tarkoittaa. Ensisijainen miessukupuoli ei lainaa toissijaiselta naissukupuolelta aineksia ammatti-identiteettiin. Molemmat sen sijaan sanoittavat ammatti-identiteettiä maskuliinisena pidettyjen ominaisuuksien, kuten fyysisen voiman, kautta. Toisaalta hoitoalojen nuoret miehet kommentoivat myös naisvaltaisen alansa vuorovaikutuskäytäntöjä ja tunteen ilmaisujen tapoja. Eri haastateltavat kuvasivat hoivatyön tällaisia avaruuksia toisiinsa verrattuna eri tavoin. Tomi esimerkiksi korosti miehistä jämmäkyttä ja suoraan sanomisen tapoja, Mika

⁵⁰ Vastaava kuvio toisin päin on kiinnostava sekin. Epätyypillisille aloille hakeutumisen todennäköisyyttä vähensi naisten kohdalla vanhempien yliopistokoulutus ja isän epätyypillinen koulutus. Miesten kohdalla todennäköisyyttä vähensi äidin epätyypillinen koulutus.

puolestaan otti selvästi mallia naistapaisuudesta. Kysymys on tietysti empiirinen, ja sen perusteella on esitettävissä tuttu tutkijoiden fraasi: tarvitaan lisää tutkimusta.

Mallit siis ovat tärkeitä (kuten myös eri ammattien sukupuoli-ilmastot ja niitä koskevat mielikuvat). Uusperheissä kasvaneet voivat kohdata kasvunsa aikana moninkertaiset mallien valikoimat. Edellä kuvaamani mallitus pätee siis kummankin sukupuolen epätyypillisissä valinnoissa. Purkutalkoot-hankkeen laadullinen opiskelijahaastattelujen aineisto kulkee usein omia latujaan ja voi – kuten metodialuvussa todettiin – haastaa kvantitatiivisen osion tuloksia.

Määrällisen aineiston analyysin tulokset on tiivistetty tässä raportissa kuvioon seitsemän (luku 4, katso myös Murto ym. 2018). Kuvion mukaan isän epätyypillinen koulutus lisää nuorten miesten kohdalla epätyypilliselle alalle hakeutumista. Äidin epätyypillinen koulutus puolestaan vähentää nuorten miesten kohdalla epätyypilliselle alalle hakeutumista. Tällaisen vanhempien koulutustaustan voisi päätellä johdattavan Oliverin ensisijaisesti insinöörikoulutukseen, kuten tilastollinen aineisto kertoo nuorten suuntaumisista väestötasolla. Oliverin vanhemmat ovat kumpikin insinöörejä. Isän koulutus on hänen sukupuolelleen tyypillinen ja äidin koulutus on hänen sukupuolelleen epätyypillinen. Oliver siis rikkoo tilastollisen kaavan. Oliver suuntautui parturi-kampaamoalalle.

*Seiskal menin tetissä [TET-jaksolla] mun äitin ja isän insinööritoimistoon töihin, mut ei se tuntunu mulle yhtään mukavalle. Kasilla – mun kummitäti on parturi-kampaaja, mä menin sen liikkeeseen tettiin. Mä mietin vielä sillon, et olisko elintarvikeala vai hiusala mun juttu. Siellä ratkes, et tää on mun juttu. Pääsin rullamaan tukkaa, tekemään jotain todellista ja kunnollista. Se oli oikeesti mukavaa. Ysillä menin vielä uudestaan toiseen parturi-kampaamoon.
(Oliver, hiusalan perustutkinto, Keski-Suomi)*

Oliverin kertomuksessa kummitädin parturi-kampaamo avasi vetovoimaisen väylän itseilmaisulliselle nuorelle miehelle ja kuvataidekoulun pitkän linjan harrastajalle. Haastattelussa keskusteltiin myös mediamaailman tutuksi tekemistä stylisteistä ja parturi-kampaajista. Tämä käy esimerkiksi siitä kontekstien moninaisuudesta, joka toimii nuorten suuntautuessa jatko-opintoihin ja tulevaisuutensa ammatteihin. Myös populaarikulttuuri voi olla relevantti tekijä. Sen ei tarvitse olla popkulttuurin monelle tutuksi tekemä sankari-kultti ja fantasiointia hipovaa esikuvien palvontaa, vaan se voi olla muutaman asteen arkisempi eri asioita (kuten eri ammatteja) tutuksi ja tunnistettavaksi tekevä kuvio (vrt. TAT 2019).

8.10 Johtopäätös

Purkutalkoot-hankkeen laadullisen aineiston analyysistä on esitettävissä sellainen johtopäätös, että aihetta koskevassa koulutuspoliittisessa asiantuntijakeskustelussa muut

kuin rationaalien valitsijan oletukset ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Epätavallisia koulutussuuntavalintoja tehneiden nuorten parissa tietoiset valinnat ovat kyllä yleisiä mutta eivät ainoa tapa valita. On tärkeää nähdä nuorten sosiaaliset maailmat, ne elämäntilanteitten kokonaisuudet, joissa valinnat tehdään ja joista valinnat kumpuavat.

Sellaisia ovat koulutusinstituutioiden ulkopuoliset ns. sosialisatiomaisemien erilaiset kontekstit: nuorten kaverisuhteet, harrastukset, alueelliset tekijät, sukutarinat ja biografiiset seikat, jopa sattumat⁵¹. Keskeisiä valinnan konteksteja ovat myös monet sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt, maskuliinisuutta ja feminiinisuutta koskevat käsitykset, käsikirjoitukset ja stereotyyppit sekä mediavälitteiset mielikuvat ja puhutavat.

Edellä mainituista erilaisista konteksteista syntyy kunkin valitsijan omassa sosiaalisessa maailmassa ja opintovalinnan episodissa realisoitua *työntö- ja vetotekijöiden punninta*, jonka tuloksena valinta tehdään. Yhdelle tytölle rekkakuskin duuni ei näyttäyty houkuttelevana, koska työ voi olla liikaista ja sitä saattaa joutua tekemään viimassa ja kylmässä kelissä. Toinen tyttö voi ajatella, että Swarfega on käypä käsienpesuaine noihin hommiin ja että nykyään on makeita ja lämpimiä vermeitä myös naiskuskelle – tuntuu että logistiikan alan opintoihin ja niiden ennakoimiin töihin on vetoa. Tämä pätee erityisesti silloin, kun jokin sukutarina siivittää ja mallittaa omaa valintaa. Työntö- ja vetotekijöiden oivalttaminen on myös kontribuutio Stephanie Steinmetzin (2012) nuorten ammattikäsitteiden syntymekanismia koskevaan teoriaan tai malliin. Väitteemme on, että työntö- ja vetotekijöiden tarkastelun avulla malliin saadaan dynamiikkaa, sen avulla tutkimus jopa muistuttaa elävän elämän prosesseja. Niin tai näin, työntö- ja vetotekijöiden tarkastelu toimii pätevästi tällaisen pienoistutkimuksen tutkimuskäsitteenä.

Mainittu punninta voi olla tietoinen tai tiedostamaton, huonosti sanoitettu prosessi tai jotain tarkasti määrittelemätöntä näiden väliltä. Kannattaa myös muistaa, että kyse on pakkovalinnasta. Koulutusinstituution normitukset laittavat nuoret pätkäilemään ysluokan yhteisvalinnassa itselleen optimaalisia reittejä työelämään. Siellä vasta kehkeytyvät nuorten varsinaiset ammattikäsitteet.

Nämä laadullisen tutkimuksen tulokset voi lukea myös kommenttina käsillä olevan luvun johdannon avaukseen, joka koskee sukupuolten koulutuksellisen tasa-arvon paradoksia (The Educational Gender Equality Paradox) (Stoet & Geary 2018; Mac Giolla & Kajo-nious 2018). Myös aihetta koskevaa keskustelua vaivaa oletus rationaalisesta koulutusväylän valitsijasta. Tarjoamme siihen väitteemme: koulutusvalinnan perusmekanismi lyymää työntö- ja vetotekijöiden punninnassa. Punninnat puolestaan elävät edellä analysoiduista konteksteista, joiden välityksellä segregaatiot rakentuvat konkreettisina prosesseina. Jos jokin ala on joko mies- tai naisvoittainen, voidaan tehdä johtopäätös, että ne eivät vedä vastakkaista sukupuolta puoleensa sukupuolitapaisuutensa vuoksi. Silti noille

⁵¹ Koulutusvalintojen sattumanvaraisuuksista on kirjoittanut Inkeri Tanhua (2019b); katso myös Suokas (2011).

aloille valikoituu sukupuolelleen epätyypillisiin miljöihin sopeutuvia nuoria. Tällaiset tulokset antavat erinomaiset ainekset triangulaatiota hyödyntävän tutkimus- ja kehittämistoimen perustaksi.

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Mitkä tekijät nuorten elämänpirissä vaikuttavat nuorten ammattikuvien ja käsitysten syntymiseen, ja millä tekijöillä on ja on ollut merkittävin vaikutus?

Nuorten opiskeluvaihtojen sosialisatiomaiseman kontekstimallin mukaan nuorten ammattikäsitykset syntyvät prosessina kunkin valitsijan omassa sosiaalisessa maailmassa, johon opinnot nivoutuvat. Opinnot avaavat tutustumisen ammattikäytäntöihin ja harjoittelun ammattitehtäviin. Nämä tuovat opiskelijat eri ammattien mukaisten työpaikkojen sukupuolittuneisiin toimintakulttuureihin. Opiskelu sukupuolelleen epätyypillisellä alalla viritää nuorelle tehtävän sopeutua alan sukupuolittuneisiin käytäntöihin, naisalojen naispaaisuuksiin ja miesalojen miestapaaisuuksiin. Laadullisen haastatteluaineiston analyysien tulosten perusteella voidaan esittää hypoteesi, että ilman tällaista sopeutumiskykyä ko. aloille ei hakeuduta. Kyse on erityisestä sosiaalisesta kompetenssista, jota vaalitaan ja vahvistetaan omassa vertaisryhmässä. Aloille ei hakeuduta, jos hakija ei koe ko. aloja vetovoimaisiksi.

Millaisten käsitysten ja prosessien tuloksena nuoret päätyvät valitsemaan tiettyjä ammattialoja, ja mitä sukupuolittuneita merkityksiä valintoihin liittyy? Miten esimerkiksi nuorten käsitykset omista kyvyistään ja omasta osaamisestaan suhteessa ammatteihin vaikuttavat aloille hakeutumiseen?

Voidaan puhua opintovalinnan episodissa realisoituvasta työntö- ja vetotekijöiden punninnasta, jonka tuloksena opiskelija valitsee opiskelualansa. Jokin ala näyttäytyy houkuttavana ja vetää puoleensa, jokin toinen ala puolestaan työntää luotaan pois. Mainittu työntö- ja vetotekijöiden punninta voi olla tietoinen tai tiedostamaton, sanoittamaton asia tai jotain tarkasti määrittelemätöntä näiden väliltä. Tutkijaryhmämme kiinnitti analyseissä huomiota nuorten sosiaalisiin suhteisiin, myös lähipiirien merkitykseen ammattisuuntausten valinnoissa. Sukulaiset tai muut merkittävät aikuiset mallittavat nuorten omia ratkaisuja sekä valintoja. Nuorten omien sosiaalisten maailmojen eri tekijät painottuvat vaihtelevalla tavalla opiskelijoiden kertomuksissa. On tärkeää nähdä asian prosessimaisuus. Käsitteellistin sen luvun kahdeksan laadullisen aineiston analyseissä opiskeluvaihtojen kontekstimalliksi.

Millä tavalla työstä ja työelämästä saadut kokemukset (ml. harjoittelu) vaikuttavat koulutustoiveisiin ja käsityksiin ammateista?

Ne vaikuttavat merkittävästi. Tutustuminen ammattikäytäntöihin ja harjoittelu ammattitehtäviin luo nuorille kokemuseräistä tietoa, joka suuntaa opintoihin. Ne käynnistävät työntö- ja vetotekijöiden punninnan, jonka tuloksena opiskelija tekee valintansa.

9 Opinto-ohjaajien käsityksiä nuorten valinnoista ja suunnanotoista

Jenni Lahtinen

Osa pojista, jotka on hyvin sellasia näppäriä käsistään, tykkäävät teknisistä töistä, kalastaa, metästää ja ovat rakentaneet pienestä pitäen jotain kotona, niin kyllä ne sinne raksa-alalle monesti hakevat, että se on jotenkin luontevaa sitten heille. Ja samoten sitten tytöt, joilla on iso sisarusparvi pikkusisaruksia kotona, niin kyllä ne sitten sinne hoiva-aloilla herkästi lähtee – –

Yllä olevassa lainauksessa itäsuomalaisen yläkoulun opinto-ohjaaja kuvailee näkemystään nuorten toisen asteen koulutusvalintojen taustalla vaikuttavista omaksutuista, sukupuolityypillisistä toimintamalleista. Lainaus kuvaa toisen asteen koulutusvalinnan muotoutumista relationaalisesti, suhteessa nuoren perheeseen, harrastuksiin ja elämänhistoriaan. Pojan lapsuudenkodissaan hankkimat käsillä tekemisen taidot yhdistyvät maskuliiniseksi katsottuihin toimintoihin, kuten metsästykseseen ja rakentamiseen. Tyttären käsillä tekeminen yhdistyy puolestaan feminiinisenä pidettyyn hoivaan. Sosiologisten teorioiden mukaan elämänhistoriamme viitoittaa sukupuoliroolikäsitysten rakentumista ja sukupuoliroolikäsitykset puolestaan ohjaavat koulutuksellisia valintoja ja suunnanottoja. Valinnat ja suunnanotot eivät tapahdu irrallisina kulttuurista ja elämäkokemuksista vaan jäsentyvät mitä suurimmassa määrin yksilötason ja sosiaalis-yhteiskunnallisen ympäristön monitasoisissa suhteissa (Schultheiss 2007; Phillips ym. 2001; Vanhalakka-Ruoho 2007), jolloin sukupuolen ohella myös muut yhteiskunnalliset eronteot tulevat merkityksellisiksi.

Käsittelen tässä luvussa opinto-ohjaajien näkemyksiä nuorten koulutuksellisista valinnoista ja suunnanotoista peruskoulun yhdeksännellä luokalla ja toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Yhteneväisesti koulutuspoliittisen ideaalivalitsijan konstruktion kanssa ohjauksen kentällä ammatillista suuntautumista ja valintoja on perinteisesti jäsennetty yksilöön ja tämän ominaisuuksiin kytkeytyvinä, rationaalisesti etenevinä päätösten sarjoina. Aikaisen uravalintateorian kehittäjä Frank Parson kirjoitti jo vuonna 1909, että ammatinvalinnassa yksilön tulee tiedostaa omat kiinnostuksensa, kykynsä ja rajoituksensa sekä toisaalta työn hyödyt, haitat ja mahdollisuudet ja järkipäisesti pohtia näiden yhteyttä edeten loogiseen päätöksentekoon. Sittemmin ohjausteorioissa ja käytännöissä on alettu yhä enemmän tunnistaa ammatillisen päätöksenteon kiinnittyminen ympäröivään yhteiskuntaan sekä toisaalta myös intuitioon, sattumaan ja tunteisiin. (Hartung & Blustein 2002.) 2000-luvun ohjaustutkimuksessa on pohdittu ammatillisen suuntautumisen ja valintojen relationaalisuutta (ks. Schultheiss 2007; Phillips ym. 2001) eli sitä, miten elämänurat sekä koulutus- ja työpolut jäsentyvät osana suhteita ja suhteessa yksilön omiin pyrkimyksiin, elämänhistoriaan, sosiaalisiin verkostoihin, kulttuuriin ja insti-

tuutioihin. Tämä tutkimussuuntaus edustaa holistista näkökulmaa, jossa ohjauksen keskiöön nostetaan ihmisen elämäkokonaisuus ja suhdeverkostot. Suhdeverkostot voivat olla valintojen ja suunnanottojen voimavara, mutta niihin liittyy myös jännitteitä ja esteitä.

Nuorten suhdeverkostoja ja suhteissa toimimista kehystävät laajemmat luokkaan, sukupuoleen, etnisyyteen ja asuinalueeseen liittyvät yhteiskunnalliset kytkennät, joita nykyiset ohjausteoriat ja -käytännöt eivät kuitenkaan aina ota riittävästi huomioon (Vehviläinen & Souto 2019).

Tarkastelen kirjoituksessani opinto-ohjaajien käsityksiä nuorten koulutuksellisista valinnoista ja suunnanotoista osana suhdeverkostoja ja elämäkokonaisuuksia. Pohdin nuorten suunnanottoihin liittyviä voimavaroja, esteitä ja jännitteitä sekä analysoin valintojen suhteisuutta sukupuolen, asuinalueen sekä perheen arvojen ja asenteiden liittymäkohdissa. Esittelen aineistolähtöisen analyysin tuloksia aluksi suunnanottoihin liittyvien neuvottelujen ja toisaalta perheen nuorelle antaman tuen näkökulmasta. Sen jälkeen tarkennan katseen sukupuolen merkityksiin suunnanotoissa ja pohdin myös sitä, miten tyttöjen ja poikien valinnoista haastatteluissa puhuttiin. Vastaan kysymyksiin *miten perhe ja asuinalue kytkeytyvät suunnanottojen neuvotteluihin sekä millaisia merkityksiä opinto-ohjaajat liittävät sukupuoleen valintojen ja suuntautumisten osalta*.

Aineistona tarkastelulleni toimii 13 haastattelua, joihin on osallistunut yhteensä neljätoista yläkoulujen, lukioden ja ammatillisten oppilaitosten opinto-ohjaajaa sekä yksi erityisopettaja. Selkeyden vuoksi kirjoitan jatkossa kaikista informanteista opinto-ohjaajina, enkä mainitse erikseen yhtä erityisopettajaa. Haastatteluista opinto-ohjaajista kuusi työskenteli perusasteen yläkoulussa, kaksi lukiossa ja viisi ammatillisessa oppilaitoksessa. Lisäksi yksi haastateltavista toimi sekä yläkoulun että lukion opinto-ohjaajana. Ammatillisten oppilaitosten opinto-ohjaajat työskentelivät hius- ja kauneudenhoitoalalla, autoalalla, verhoilu- ja sisustusosalalla, tieto- ja tietoliikennetekniikan alalla, ravintola- ja catering-alalla sekä logistiikan alalla. Haastattelut on tehty vuosien 2015 ja 2018 välisenä aikana viidellä paikkakunnalla eri puolilla Suomea⁵².

9.1 Nuorten neuvottelut suunnanotoista ja perheen tuki

Nuorten koulutusvalintoja ja suunnanottoja kehystävinä merkityksellisinä suhteina opinto-ohjaajat mainitsivat nuorten vanhemmat, sisarukset, kaverit ja opettajat sekä it-

⁵² Yläkoulun sekä lukion opinto-ohjaajien haastattelut on tehty osana Nuoret ajassa -hanketta, jolloin haastattelijoina ovat olleet Sinikka Aapola-Kari, Kaisa Vehkalahti, Mari Käyhkö, Päivi Armila ja Ville Pöysä. Ammatillisten oppilaitosten opinto-ohjaajien haastattelut on tehnyt Jenni Lahtinen osana Purkutalkoot-hanketta.

sensä. Nämä merkitykselliset muut ovat osallisina nuorten suunnanotoissa. Osallisuuden muoto ja taso voi vaihdella (ks. Phillips ym. 2001), mutta kaiken kaikkiaan nuoren ammatillinen suuntautuminen tapahtuu vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Marjatta Vanhalakka-Ruoho kirjoittaa suunnanottojen muotoutumisesta itsenäisyyden ja suhteissa toimimisen välimaastossa (Vanhalakka-Ruoho 2010; ks. myös 2007) niin, että suhteissa toimiminen kietoutuu itsemääräämisen ja itsenäisyyden kokemuksiin. Samoin opinto-ohjaajat puhuivat valintojen punnitsemisesta suhteessa lähipiiriin valintoihin mutta kuitenkin niin, että lopulta kyse on nuoren ”itse tekemistä” valinnoista.

Erytysopettaja: Mää luulen et sillon niinku aikasemmin, ku näitä mietittiin, niin oli vähän niinkun kaverin perässä mietittiin, että mitä on isoveljet ja siskot tehnyt, niin siitä lähettiin pohtimaan. Mut sit nyt mitä lähemmäs on tultu sitä omaa hakua ja sitä päivämäärää niin sit on ehkä lähetty miettii vähän tarkemmin, et mihin mää haluan. Et se varmaan lähtee sieltä vähän että isovelikin oli datanomi niin minustakin tulee datanomi, mutta nyt sitten on muuttunut tilanne että
Yläkoulun opinto-ohjaaja 1: Pohtinu sitä omaa tilannetta ehkä laajemmin ja keskustellu huoltajankin kanssa ja opettajan kans.

Relationaalisissa tarkasteluissa perheen merkitys on tunnistettu keskeiseksi valintojen taustalla vaikuttavaksi tekijäksi (Schultheiss 2007; Vanhalakka-Ruoho ym. 2018). Perhe voi sekä tarjota voimavaroja valintojen tekemiseen että muodostaa jännitteitä. Opinto-ohjaajat tunnistivat, että perheen muodostama suhdeverkosto on nuoren valintojen ja suunnanottojen voimavara, koska se tarjoaa erityisesti keskustelutukea.

Yläkoulun opinto-ohjaaja 2: Kyllä miust suurin osa on sanonut mitä se kotiväki on mieltä, ja joskus että joo isä ehotti vähän sitä ja äiti on tätä mieltä ja silleen, et kyllä siellä varmaan puhutaan. Ja joissain kodeissa varmaan paljonkin. Että ku joku oppilas käy sit monta kertaa, et myö nyt taas mietittiin et ehkä se ei ookaan täälleen et oisko joku vielä, et ne tullee sit kysyy lisäneuvoo tai apuu tai informaatioo että. Et ainakin miun kokemus on nyt kuiteski se et kyllä niistä lopullisista päätöksistä niin kotona myös keskustellaan.

Vanhempien keskustelutuen voidaan nähdä olevan emotionaalinen voimavara, mutta kaikilla nuorilla ei ole pääsyä sen piiriin. Esimerkiksi ne nuoret, joiden vanhemmat eivät tunne suomalaisen koulutusjärjestelmän polkuja ja kiemuroita, joutuvat koulutusmarkkinoilla eriarvoiseen asemaan. Lisäksi sellaiset koulutusvalinnat, jotka haastavat jollain tavalla kulttuurisia oletuksia yksilön paikasta yhteiskunnan järjestyksessä, ovat usein mahdollisia juuri vanhemmilta saadun tuen ja kannustuksen myötä (Herranen & Souto 2016). Koulutusjärjestelmän käytäntöjen ohjatessa yksilöitä heidän oletetuille paikoilleen, olkoon kyse sitten luokkataustan, kulttuuritaustan tai sukupuolen mukaisesta paikasta, voi vanhemmilta saatu tuki mahdollistaa toisin valitsemisen.

Suunnanottojen jäsentymisestä puhuttaessa on hyvä tunnistaa, että ne jäsentyvät myös pragmaattisista lähtökohdista, kuten asuinalueen asettamista reunaehdoista, käsin. Kun

toisen asteen koulutusmahdollisuudet ovat kaukana omalta asuinpaikkakunnalta, nousevat nuoren saatavilla olevat materiaaliset resurssit merkityksellisiksi. Käytännössä tämä tarkoittaa vanhempien mahdollisuuksia tukea nuoren opiskelupaikkakunnalle muuttoa taloudellisesti tai muutoin, esimerkiksi hankkimalla nuorelle kulkuneuvon, jolla tämä voi kulkea kodin ja linja-autopysäkin välisiä matkoja. Toisaalta vanhemmilta saatu tuki voi realisoitua myös käytännön apuna, jos vanhemmilla on mahdollisuus kyyditä nuorta koulun ja kodin välisiä matkoja.

Yläkoulun opinto-ohjaaja 2: ja toki siinä on myöskin sellasia että jos vanhemmat on töissä jossain [kaupungissa] päin niin sit saatetaan valita [opiskelupaikka] sieltä että pääsee, ne kyydit hoituu helposti. Kun sehän on monella mietinnässä, joka assuu jossain suunnalla, et miten ne kyydit järjestyy.

Valintojen jäsentyminen suhteessa vanhempiin saattaa muodostua myös jännitteiseksi, jos vanhemman ja nuoren tulevaisuuteen kohdistamat odotukset eivät kohtaa. Erilaiset odotukset saattavat liittyä käytännön asioihin, kuten asuinalueeseen ja maantieteellisiin etäisyyksiin, ja niiden taustalla voi olla niin taloudellisia kuin tunteisiin kytkeytyviä huolia.

Yläkoulun opinto-ohjaaja 2: Kun meillä aina pitää tuoda semmonen vanhempien allekirjoittama planketti ensin niistä hakutoiveista ennen kun tehhään koulussa ne sähköset haut, sitä ei vaan meinannu kuulua ja oppilas sanoo vaan, että ei myö päästä yhteisymmärrykseen kun minä en halua mitään muuta kun tätä, ja äiti ei laske.

Yläkoulun opinto-ohjaaja 1: Perheen varallisuus sanelee sen että hajetaan siihen paikkakuntaan missä on se ilmanen asuntola tai on helppo kulkea sinne. Et sit vaikka nuori haluaiski jollekin isommalle tai toiseen paikkakuntaan niin sitten vanhemmat tulee tavallaan siinä tai huoltaja sillä tavalla että.

Toisaalta jännitteet saattavat muodostua erilaisten työhön ja yhteiskunnalliseen asemaan liittyvien arvostusten ristipaineessa. Vanhalakka-Ruoho ym. (2018) kirjoittavat, että nuorten perheperintö, eli yhteiskunnallinen asema, arvostukset ja asenteet, tulisi ottaa paremmin huomioon ohjauskeskusteluissa, sillä koulutustasoiltaan erilaisissa perheissä nuorten koulutussiirtymiä rakennetaan erilaisin toimintakäytännöin, merkityksenannoin ja suunnanotoin. Vanhempien omista arvostuksista ja koulutuspoluista riippuen nuoren saatetaan odottaa hakeutuvan akateemiselle (lukio)uralle tai toisaalta menevän ammatilliseen koulutukseen ja valmistuvan ripeästi työntekijäkansalaiseksi (ks. Brunila ym. 2013).

Yläkoulun opinto-ohjaaja 3: Yks poika oli tos aamulla, joka pelaa futista viis kertaa viikossa, haluis mennä lähilukioon mutta huoltajat sitä mieltä että pitää mennä keskustan lukioon

*Yläkoulun opinto-ohjaaja 2: Kyl mie luulen et se on aika paljon se perheitten so-
sioekonominen asema, et ehkä sitä koulutusta ei niin hirveesti sitten arvosteta,
tietysti ku perheissä harvemmin on korkeesti koulutettuja vanhempia niin tuota,
ja tiiänkin ihan muutaman oppilaan, niin tuota sano, että oli hyvin menny koulu ja
ite mieli lukioon mut isä sano et ei sinne kannata lähtee vuosia tuhlaamaan.*

9.2 Sukupuolen merkitykset nuorten suunnanotoissa

Haastatteluihin osallistuneet opinto-ohjaajat liittivät sukupuolen merkitykset nuoren elämänsisäntiaan, mediaan, esikuviin sekä oppilaitosten ja työelämän käytäntöihin. Myös perhe kytkeytyi sukupuoleen: ammatillisen koulutuksen piirissä toimivat opinto-ohjaajat katsoivat, että epätyypillisen valinnan tehneiden nuorten vaikuttimina oli usein toiminut vanhempien, sisarusten tai muiden tuttujen sukulaisten esimerkki. Heidän kautta ala oli tullut tutuksi, ja nuorelle oli syntynyt mielikuva siitä, että hän voisi itsekin työskennellä alalla.

Sukupuolen ja median yhteenkietoutuminen on monimerkityksellinen, sillä median luomat mielikuvat voivat toisaalta purkaa horisontaalista segregaatiota tehden näkyväksi kaikkien sukupuolten mahdollisuuksia työskennellä tietyllä alalla mutta toisaalta rajata mahdollisuushorisontteja vertikaalisessa järjestyksessä. Tämä pätee esimerkiksi ravintolakin ammattiin, joka on nykyisellään suhteellisen tasaisesti jakautunut ala. Television lukuisat kokkiohjelmat saattava houkutella miehiä alalle, mutta toisaalta niitä katsoessa voi saada käsityksen, että kaikki alan huiput ovat miehiä, mikä segregaation selitysmallien mukaan (ks. luku 2 tässä raportissa) vaikuttaa naisten käsityksiin omista alalla eteenemisen mahdollisuuksistaan.

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 1: Media varmaan vaikuttaa paljon, paljon kokkiohjelmiä, alan huiput on usein miehiä. Median vaikutus saattaa estää joitakin [naisia] hakeutumasta ns. huippukokkin urapolulle, koska ei näe esikuvia.

Opinto-ohjaajat katsoivat myös, että sairaalamaailmaan sijoittuvat television draamasarjat ovat saattaneet lisätä hoitoalan tunnettavuutta ja vaikuttaa myös miesten hakeutumiseen sosiaali- ja terveysaloille. Voi siis sanoa, että televisiosarjat ovat toimineet sosiaali- ja terveysalojen vetotekijöinä (ks. luku 8 tässä raportissa). On kuitenkin huomioitava, että naisvaltaisessa sosiaali- ja terveysalan koulutuksessa ensihoidon koulutusala muodostaa maskuliinisen ”taskun”, jossa naiset edustavat vähemmistösukupuolta, ja siksi miehen hakeutuminen ensihoidon osaamisalalle ilmeneekin tyypillisenä valintana (ks. luvut 4 ja 8 tässä raportissa).

Yläkoulun opinto-ohjaaja 3: samoin hoitoala on semmonen mihin pojatkin hakee, se ensihoito on semmonen mihin pojatkin haluaa, ja telkkarisarjat taitaa ohjailla kans, joku Syke ja kokki ohjelmat, se on ihan selkeesti että ne on vaikuttanu.

Toisen asteen koulutuksessa vaadittavien valintojen ja suunnanottojen konkreettiset päätöksenteot koskevat esimerkiksi kurssivalintoja ja työssäoppimispaikkoja. Ammatillinen koulutus kestää yleensä kolme vuotta, minkä jälkeen opiskelijan odotetaan siirtyvän työelämään (tai jatkokoulutukseen). Opiskeluvuosien aikana muun muassa opettajilta saatu kannustus, tuki ja palaute muovaavat käsityksiä itsestä ammattilaisena ja näin ollen ohjaavat nuoren tulevaisuuden suunnanottoja.

Institutionaalisten selitysmallien mukaan segregatiota pitävät yllä työnantajien syrjivät käytännöt ja työntekijöiden reagoiminen oletettuun syrjintään tekemällä sukupuolen mukaan perinteisiä valintoja (Steinmetz 2012). Kulttuuriset oletukset nais- ja miestyöntekijöiden sopivuudesta eri tehtäviin johtavat rakenteisiin, joissa muita kuin alan enemmistö sukupuolta olevia syrjitään rekrytointivaiheessa. Oletukset voivat johtaa myös työtehtävien eriytymiseen ammattialojen ja yksittäisten työpaikkojen sisällä (Lewis 2004; Snyder & Green 2008). Myös osa opinto-ohjaajista epäili, että sukupuolittuneet mielikuvat saattavat vaikuttaa niin työnantajien palkkauskäytäntöihin kuin yksittäisten työtehtävien jakamiseen. Nuori, joka ajattelee kohtaavansa syrjintää ja ennakkoluuloja alalla, saattaa puolestaan tehdä valintansa näiden odotusten pohjalta.

Haastattelija: Palkkaako työnantajat tämmösii valmistuneita nuoria jotka kokevat että raksa-ala on myös tyypillisesti miesvaltaanen että onks naisten sitten vaikeempi päästä töihin tai helpompi?

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 2: Vaikeempi on päästä. En tiedä valmistumisen jälkeen mikä on, mutta vähän pelkään että he eivät saa tarpeeks semmosia töitä, että annetaan liian helposti jotain raksa-apumies hommia, voi olla että on vähän semmosta.

Kirjallisuudessa on todettu, että erityisesti naiset kohtaavat miesvaltaisilla aloilla sukupuoleen perustuvaa häirintää ja vähättelyä työpaikkojen sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa, rakenteellista ulossulkemista sekä toisaalta vaikeuksia sopeutua paikallisiin maskuliinisiin kulttuureihin (Batty & Burchielli 2011; Taylor ym. 2015; luku 8 tässä raportissa). Naisten kohtaamat haasteet miesvaltaisilla aloilla ovatkin yleisesti tunnistetumpia kuin miesten kohtaamat haasteet naisvaltaisilla aloilla; sama ilmiö kuului myös haastateltujen opinto-ohjaajien puheissa. Oppilaitoksissa ja työharjoittelupaikoissa naisten kohtaamiksi haasteiksi tunnistettiin erityisesti tavat, joilla aikuiset, kuten opettajat, työelämän edustajat tai asiakkaat, naisista puhuivat.

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 2: Yhtenä vuonna psykologi pitikin semmosia ryhmiäkin, koska tytöt alalla kertoi että naisista puhutaan alalla aika karskealla kielellä. Osat tytöt taas oli sitä mieltä että se kuuluu alaan eikä se

heitä haittaa. Osa ehkä henkilökunnastakin näki että sitä kulttuuria pitäisi jotenki muuttaa.

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 3: hiusalalla on tullut asiakkaita josta on noussut häirintä-casejä. Meille on tullut työpaikkailmotuksia, joissa on jotenki kysytty ”näettejä, isorintasia tyttöjä”, ei ihan noilla sanoilla mutta melkein.

Stereotyyppiset oletukset mieheydestä ja naiseudesta kaventavat yksilöiden olemisen tiloja ja rajoittavat nuorten suunnanottoja. Oletukset koskettavat yhtä lailla sekä miehiä että naisia. Esimerkiksi ideaali maskuliinisuus saattaa luoda ulkopuolisuuden kokemuksia myös monille nuorille miehille ja rajoittaa heidän myöhempiä ammatillisia valintojaan.

Haastattelija: Miten miespuoliset kokee opiskelun semmosella esimerkiksi rakennusalalla?

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 2: Osa sulautu siihen hyvin, osa taas ei ja ne yleensä vaihtaa alaa. Kukaan ei kuitenkaan sanonut suoraan että ”mä en oo tarpeeksi mies tähän alalle”.

Suhteisuuden näkökulmasta vähättelevät, alistavat tai syrjivät puhetavat voivat luoda esteitä ammatillisille suunnanotoille, jos ne saavat valintojensa suuntia pohtivan nuoren kokemaan itsensä epäpäteväksi ja alalle sopimattomaksi. Kokemukset joukkoon kuulumattomuudesta voivat johtaa alan vaihtamiseen tai opintojen keskeyttämiseen.

9.3 Kriittisiä huomioita: miten tytöistä, pojista ja valinnoista puhutaan?

Sosiaaliset kategorisoinnit, kuten sukupuoli ja etnisyys, tuottavat eriarvoisuutta koulutus- ja urapolkujen rakenteellisilla tasoilla mahdollistaen valintoja toisille yksilöille samalla rajaten toisia valintojen ulkopuolelle. Sanna Vehviläisen ja Anne-Mari Soudon (2019) mukaan nykyiset opinto-ohjauksen diskurssit korostavat valintojen muodostumista yksilöiden haluista ja intresseistä käsin painottaen nuorten ”oman jutun” löytymistä (vrt. luku 8 tässä raportissa). Tällöin jää huomiotta esimerkiksi se, että osa erilaisiksi kategorisoiduista nuorista tekee valintansa sen perusteella, millä alalla tai oppilaitoksessa heidän olemassaoloaan kyseenalaistettaisiin vähiten. Nuoret eivät välttämättä tee valintojaan sen mukaan, mihin he haluavat, vaan he arvioivat, mihin he voivat päästä ja missä heillä olisi kohtuullisen hyvä olla.

Haastatteluihin osallistuneet opinto-ohjaajat tunnistivat niin sukupuolen kuin etnisen taustan vaikutuksen nuorten suunnanottojen muovautumisessa, mutta erityisesti käsityksissä sukupuolen kytkeytymisestä suunnanottoihin oli vaihtelua. Sukupuolen merkityksistä kysyttäessä opinto-ohjaajat saattoivatkin kääntää puheen etnisen taustan tai kulttuuritaustan tuottamiin eroihin.

Haastattelija: Onks sun uran aikana nuoret kohdannut, just jos on valinnut ei oman sukupuolen mukaan alaa, nii opiskeluissa opettajien tai muiden opiskelijoiden kanssa syrjintää tai ennakkoluuloja?

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 2: Ehkä jonkun verran, mutten tiedä liittöks se sukupuoleen, se liittyy myös kulttuuriin. Mun mielestä samalla tavalla saattaa ennakkoasenteita kohdata tyttö miesvaltaisella alalla, kun vaikka maa-hanmuuttaja.

Opinto-ohjaajat eivät siis aina tunnistanee sukupuolen tuottamien erontekojen merkitystä, jolloin se näyttäytyi ikään kuin sokeana pisteenä opinto-ohjauksessa. Kyse voi tällöin olla *sukupuolineutraaliutta* (ks. esim. Lahelma 1992) korostavan diskurssin hegemonisesta asemasta. Toisaalta osassa haastatteluja opinto-ohjaajien puhe oli hyvin *sukupuolittietoista*, jolloin he pyrkivät esimerkiksi välttämään binäärisiä sukupuolijakoja tuottavaa puhetta.

Julkisesta keskustelusta voidaan paikantaa tyttöjen ja poikien koulumenestystä koskevia kategorisia yleistyksiä, joista yksi koskee sitä, että tytöt pärjäävät ryhmänä koulussa hyvin ja pojat huonosti. Toisen yleistyksen mukaan poikien heikompi menestys johtuu siitä, että koulun käytännöt ja pedagogiikka eivät sovellu yhtä hyvin pojille kuin tytöille. (Lahelma 2009.) Tämänäyttöiset puheessa tuotetut yleistykset kuuluvat samaan luokkaan sen kertomuksen kanssa, joka toistaa poikien olevan lahjakkaita matematiikassa ja tyttöjen puolestaan kielissä. Myös opinto-ohjaajien puheesta oli tulkittavissa näkemys tytöistä päämäärätietoisina, jopa ideaalivalitsijamaisina koulumenestyjinä ja pojista ryhmänä, joka tarvitsee enemmän tukea ja huolenpitoa. Opinto-ohjaajat kuvailivat miesvaltaisille aloille hakeutuneiden nuorten naisten valintoja tietoisiksi ja luokittelivat heidät motivoituneiksi ja opinnoissaan hyvin pärjääviksi.

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaaja 4: Vaikka tämä on miesvaltainen ala, naiset, jotka tänne tulee, tietää mihin ne tulee, hyvin harvoin he keskeyttävät tai vaihtavat alaa.

Miesopiskelijoiden hyvästä tai huonosta pärjäämisestä taikka motivaatiosta naisvaltaisilla aloilla ei juuri haastatteluissa puhuttu. Se, että näistä näkökulmista ei keskusteltu, ei tarkoita sitä, etteivätkö myös naisvaltaisille aloille hakeutuneet miehet olisi päämäärätietoisia ja hyvin pärjääviä, vaan pikemminkin kyse on yleisesti hyväksytyistä diskursiivisista rakenteista ja puheesta, joka toistaa tyttöjen hyvää koulumenestystä (Lahelma 2009).

Opinto-ohjaajat eivät myöskään tunnustaneet miesopiskelijoiden mahdollisesti kohtaavan samalla tavoin häirintää, vähättelyä tai ulossulkemista naisvaltaisilla aloilla kuin he tunnustivat naisten kohtaavan miesvaltaisilla aloilla. Tämä on toisaalta yllättävää, toisaalta ei. Yllättäväksi tämän tekee se, että esimerkiksi vuoden 2017 kouluterveyskyselyn mukaan ammatillisessa koulutuksessa olevat pojat ilmoittivat tulleen kiusatuksi sukupuolensa vuoksi ja kokeneensa seksuaalista häirintää koulussa useammin kuin tytöt ilmoittivat kokeneensa. (Ks. myös luku 5 tässä raportissa.) Toisaalta julkisissa tiloissa seksuaalista häirintää oli kokenut huomattavasti useampi tytöistä kuin pojista. (Kouluterveyskysely 2017.) Odotusten mukaista tämä on siitä näkökulmasta, että julkisessa keskustelussa naisten häirintäkokemukset ovat varsinkin viime vuosina saaneet runsaammin huomiota⁵³. Poikien kokemat sukupuoleen perustuvat kiusaaminen, häirintä ja muut ongelmat ovatkin aineistomme mukaan opinto-ohjauksen toinen sokea piste.

Huomionarvoista on, että opinto-ohjaajat kertoivat pyrkivänsä toimimaan ohjauskeskusteluissa sukupuolitietoisesti esimerkiksi välttämättä niissä olettamuksia nuoren sukupuolesta tai kiinnostuksen kohteista. Opinto-ohjaajien viesti valintoja miettiville nuorille oli lähes poikkeuksetta sama: he toivoivat, että nuoret tekisivät valintojaan omista lähtökohdistaan käsin ja hakeutuisivat sinne, mikä heitä kiinnostaa, eivätkä antaisi sukupuolittuneiden oletusten rajoittaa valintojaan.

9.4 Yhteenveto

Olen tarkastellut opinto-ohjaajien käsityksiä nuorten ammatillisten suunnanottojen ja valintojen muotoutumisesta suhteisesti eli suhteisesti osana perheeseen, asuinalueeseen ja sukupuoleen liittyviä kytkentöjä. Tulokset ovat yhteneväisiä aikaisemman kirjallisuuden kanssa, jonka mukaan nuoret neuvottelevat suunnanotoistaan vanhempiensa, kavereidensa, opettajiensa ja opinto-ohjaajiensa kanssa mutta toimivat samalla itsenäisesti toistaen vallitsevaa diskurssia yksilöllisistä valinnoista. Perhesuhteet edustavat sekä voimavaroja että jännitteitä ja esteitä nuorten suunnanotoille. Näitä suhteita kehystävät perheen taloudellinen asema, vanhempien koulutustausta, asuinalue sekä näiden kytköksissä muotoutuvat resurssit ja arvostukset. Toisen asteen koulutuksen muuttuessa yhä enemmän henkilökohtaisia valintoja painottavaksi nuoren perheeltään ja lähipiiriltään saaman tuen merkitys korostuu entisestään. Koulutuksen järjestämisen resurssissa tuoleekin huolehtia riittävästä ohjauksesta niille nuorille, joiden perheet eivät eri syistä pysty heitä valintojen tekemisessä tukemaan.

Lisäksi tarkastelin opinto-ohjaajien käsityksiä sukupuolen merkityksestä nuorten valintoihin. Analyysin perusteella opinto-ohjaajien puheessa on tunnistettavissa kaksi sukupuoleen liittyvää sokeaa pistettä. Ensimmäinen niistä on se, että opinto-ohjaajat tunnustivat muiden sosiaalisten kategorioiden, erityisesti etnisyyden tai kulttuuritaustan, tuottamat

⁵³ Esim. #metoo-kampanja.

eriarvoisuudet sukupuolen tuottamia eriarvoisuuksia paremmin. Toinen sokea piste vaikuttaa olevan poikien mahdollisesti kohtaamat sukupuoleen perustuvat häirintä, kiusaaminen ja muut haasteet, jotka näyttäytyvät aineiston valossa olemattomina. Tämän tulokinnan yhteydessä täytyy muistaa, että kyse on pienestä ja laadullisesta aineistosta, jonka pohjalta ei voi tehdä yleistyksiä.

Schultheissin (2007) mukaan ammatillisessa psykologiassa on tärkeää ymmärtää, että yksilöiden valintoihin ja suunnanottoihin liittyvät kokemukset jäsentyvät relationaalisesti sosiaalisten ja kulttuuristen kuulumisen kokemusten kontekstissa. Ohjauksen käytännöissä tulisikin kiinnittää huomiota siihen, miten nuoren tai oppilaan kuulumisen eri kontekstit vaikuttavat suunnanottoihin, sillä niiden perusteella yksilöiden valintahorisontit laajenevat tai kutistuvat. Vaikka ohjausteorioissa kirjoitetaan nykyisin paljon valintojen ja suunnanottojen tapahtumisesta relationaalisesti, ohjauksen diskurssit toistavat edelleen yksilön haluista ja intresseistä kumpuavia valintoja. Nuorten odotetaan löytävän ”oman juttunsa”, jota seuraamalla elämä asettuu järjestykseen. Ohjauksessa tulisi nykyistä herkemmin tunnistaa rakenteiden tuottamat sukupuoleen, etnisyyteen, luokkaan ja asuinalueeseen liittyvät yhteiskunnalliset erot. (Vehviläinen & Souto 2019.)

Analyysissa esiin noussutta havaintoa nuorten kohtaamasta sukupuoleen ja etnisyyteen liittyvästä syrjinnästä voidaan tulkita segregaatoin institutionaalisten selitysmallien läpi. Alojen maskuliinisuuteen tai feminiinisuuteen liitetyt luonnehdinnat rajoittavat nuorten mahdollisuuksia olla ja toimia mies- ja naisvaltaisilla aloilla yhdenvertaisesti sukupuolesta riippumatta. Sukupuoleen perustuvan häirinnän ja syrjinnän näkyväksi tekeminen ja sitä kautta sen purkaminen ovat analyysin perusteella keskeisiä toimia segregaatoin lieventämisessä.

Lyhyesti: kysymyksiä ja vastauksia

Mitkä tekijät nuorten elämänpiirissä vaikuttavat nuorten ammattikuvien ja käsitysten syntymiseen, ja millä tekijöillä on ja on ollut merkittävin vaikutus?

Opinto-ohjaajien haastattelujen perusteella nuoret muodostavat ammatteihin liittyviä käsityksiään suhteisesti osana perhettään, lähipiiriään ja asuinalueitaan sekä kytköksissä sukupuolityypillisiin käsityksiin.

Millaisten käsitysten ja prosessien tuloksena nuoret päätyvät valitsemaan tiettyjä ammattialoja, ja mitä sukupuolittuneita merkityksiä valintoihin liittyy? Miten esimerkiksi nuorten käsitykset omista kyvyistään ja omasta osaamisestaan suhteessa ammatteihin vaikuttavat aloille hakeutumiseen?

Tietyille koulutusaloille päädytään moninaisten prosessien tuloksena. Prosessiin vaikuttavat sosiaaliset ja kulttuuriset kuulumisen kokemusten kontekstit. Ohjauksessa tulisi nykyistä herkemmin tunnistaa paitsi sukupuoleen myös muihin sosiaalisiin kategorioihin ja

alueellisuuteen liittyvät, rakenteiden tuottamat yhteiskunnalliset erot. Ammatillisen koulutuksen aloille saatetaan hakeutua sen perusteella, että koetaan oman osaamisen olevan hyvä tietyssä asiassa (esim. rakentelu tai lastenhoito).

Millä tavalla nuorten työstä ja työelämästä saamat kokemukset (ml. harjoittelu) vaikuttavat heidän koulutustoiveisiinsa ja käsityksiinsä ammateista?

Sukupuolittuneet mielikuvat saattavat vaikuttaa työnantajien palkkauskäytäntöihin ja yksittäisten työtehtävien jakamiseen. Nuori, joka ajattelee kohtaavansa syrjintää ja ennakkoluuloja alalla, saattaa puolestaan tehdä koulutusvalintansa näiden odotusten pohjalta. Poikien ja miesten kohtaamat ennakkoluulot ja sukupuolittunut häirintä pitäisi tunnistaa entistä paremmin.

10 Lopuksi

Jenni Lahtinen, Tommi Hoikkala & Sinikka Aapola-Kari

Olemme tässä raportissa tarkastelleet nuorten koulutusvalintoja siirryttäessä peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen. Olemme kysyneet, millaisten yksilöön ja tämän perheeseen sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön kytkeytyvien tekijöiden kautta nuorten koulutusvalinnat rakentuvat. Olemme vastanneet hankkeelle asetettuihin tarkempiin tutkimuskysymyksiin aikaisemman kirjallisuuden sekä rekisteri-, kysely- ja haastatteluaineistojen avulla. Hankkeen tarkempiin tutkimuskysymyksiin vastaamme kootusti alla. Lopuksi vastaamme vielä suositusten muodossa viimeiseen tutkimuskysymykseen: Miten nais-/miesenemmistöisiä aloja voitaisiin tehdä houkuttelevammiksi myös näillä aloilla nyt vähemmistöinä olevien sukupuolten edustajien silmissä ja poistaa näille aloille hakeutumisen tiellä olevia esteitä?

Ennen tutkimuskysymyksiin vastaamista haluamme nostaa esille kysymyksen siitä, mistä puhumme, kun puhumme stereotyyppioista sukupuolen mukaisen segregaaation kontekstissa. Tulostemme mukaan stereotyyppit kietoutuvat nuorten valintaprosesseihin usein tiedostamattomina ja automaattisina itsestäänselvyyksinä, joita on vaikea haastaa mutta joita on syytä käsitellä jäsenellisesti: sukupuolistereotyyppit ovat yksinkertaistavia kulttuurisia käsikirjoituksia ja oletuksia, jotka säätelevät etenkin binäärisille sukupuolille, eli naisille ja miehille, soveltuviksi katsottuja rooleja ja tehtäviä. Myös ammattialojen vetovoimaisuus kytkeytyy usein sukupuolistereotyyppioihin, jotka puolestaan liittyvät ammatin edellyttämiin kykyihin, valmiuksiin ja taitoihin. Nuorella saattaa esimerkiksi olla sosiaalisen kategorisoinnin kautta muodostunut stereotyyppinen käsitys sukupuolista tai stereotyyppinen käsitys itsestään sosiaalisen kategorian edustajana sekä oppijana tai työntekijänä. Toisaalta nuorella saattaa yhtä lailla olla stereotyyppinen käsitys jostakin ammatista, työpaikasta tai ammattilaisista.

Nämä moneen suuntaan ulottuvat stereotyyppit ovat kulttuurisia ilmiöitä ja ne ovat läsnä nuorten omassa identiteettityössä, pedagogisissa prosesseissa, eri koulutusalojen ja median mainoskuvastossa sekä opinto-ohjauksen käytännöissä. Sosiokulttuurisen miljööön toimintayhteyksistä nouseva nuorisokulttuurinen vertaisvuorovaikutus saattaa vahvistaa (tai joissain tapauksissa heikentää) stereotyyppioita. Ylisukupolviset samaistumisen kokemukset, sosialisatiomaisemien sovinnastavat ja moninaiset mediamaisemat elävät peliään ja kietoutuvat nuorten identiteetin ja koulutusvalinnan muodostukseen.

10.1 Tutkimuskysymykset ja vastaukset

Mitä segregatiosta ja sukupuolittuneista ammattikäsitteistä tiedetään? Millaisia ovat nuorten käsitykset ammateista? Onko ammattikäsitteissä havaittavissa muutoksia viimeisen 20 vuoden ajalta?

Raportin aluksi paikansimme aikaisemman kirjallisuuden kautta segregatiosta ilmiöitä, sukupuolittuneita ammattikäsitteitä ja niissä havaittavia muutoksia kahdenkymmenen vuoden aikajänteellä. Kirjallisuuden perusteella voidaan sanoa, että segregatiosta selittämiseksi on syntynyt useita teorioita ja lähestymistapoja, jotka eroavat toisistaan tieteenfilosofisilta lähtöoletuksiltaan ja sen mukaan, pyrkivätkö ne selittämään segregatiota yksilön, yhteiskunnan vai organisaatioiden näkökulmasta. Valittu lähestymistapa vaikuttaa siihen, miten segregatiota tulkitaan, ja näkemyksiin siitä, mitä segregatiolle voisi tai pitäisi tehdä.

Aikaisemman kirjallisuuden kautta toimme näkyväksi maatalousvaltaisen yhteiskunnan, ja myöhemmin hyvinvointivaltion kehityksen merkityksen sukupuolittuneiden koulutus- ja työmarkkinoiden sekä palkkaerojen muotoutumisessa. Haasteellista on, että koulutus- ja työelämän segregatiota sekä palkkaeroja käsitellään usein yksilötason valintakäsitteinä. Ratkaisuksi tarjotaan naisten siirtymistä miesenemmistöisille aloille ja toisinpäin, mutta tämä yksinkertaistava ratkaisumalli on näkökulmaltaan historiaton ja yksilöitä vastuuttava. Naisten ja miesten töiden eriytymiseen, yhteiskunnalliseen arvostukseen ja palkkaukseen liittyy monitasoisia valtakäsitteitä, poliittisia intressejä ja symboliikkaa, eikä palkkaeroja tai segregatiota voida ratkaista ymmärtämättä näitä käsitteitä. (Koskinen Sandberg 2016.)

Aikaisemmissa tutkimuksissa kirjoitetaan jokseenkin runsaasti ammatti-identiteettien rakentumisesta. Identiteetit rakentuvat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, ja tätä vuorovaikutusta määrittävät muun muassa maskuliinisuuteen ja feminiinisuuteen sidoksissa olevat rajoittavat ja mahdollistavat tekijät (Abbis 2011). Identiteetillä on keskeinen merkitys ammattikäsitteistä puhuttaessa, sillä sukupuoli-identiteettiin ja minäkuvaan liittyvät tekijät vaikuttavat siihen, millaisten koulutus- ja uravaihtoehtojen nähdään olevan itselle mahdollisia. Kirjallisuudesta käy ilmi, että stereotyyppiset oletukset mieheydestä ja naiseudesta määrittelevät työ- ja koulutusaloilla hyväksytyjä ja kompetentteiksi katsottuja ammatti-identiteettejä. Nämä kulttuuriset käsikirjoitukset kohtelevat sukupuolia eri tavoin ja asettavat haasteita identiteettien rakentamiselle ja hallinnalle.

Vaikka työmarkkinoiden globaalit ja paikalliset muutokset ovat ravistelleet ammatti-identiteettejä ja ammattikäsitteitä, eivät muutokset ole automaattisesti johtaneet sukupuoliin kohdistuvien stereotyyppien tai odotusten murtumiseen. Stereotyyppiset oletukset naiseudesta ja mieheydestä tuottavat ja ylläpitävät segregatiosta ilmiöitä niin yksilötasolla kuin yhteiskunnallisella ja organisatorisella tasolla. Erityisesti lastenhoitoa ja hoivaa laajemmin koskevat oletukset sukupuolirooleista näyttävät säilyneen ja ohjaavan miehiä ja naisia eri aloille.

Nuorten ammattikäsitteistä on jokseenkin vähän tutkimuskirjallisuutta. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että stereotyyppiset käsitykset maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta kytkeytyvät nuorten itselleen sopiviksi mieltämiin ammatteihin. Toisaalta on nostettu esille esikuva-ammattilaisten ja heitä koskevien mielikuvien merkitys. Saatavilla olevan kirjallisuuden perusteella vaikuttaa siltä, että nuorten käsitykset eri sukupuolille sopivista ammateista noudattavat hyvin pitkälti perinteisiä sukupuolirajoja.

Millaisia hyviä käytäntöjä segregaatian lieventämiseen on olemassa?

Aikaisemman kirjallisuuden kautta tutkimusryhmämme perehtyi Suomen ja muun Euroopan tasolla segregaatioon vaikuttamisen keinoihin. Vaikuttamiskeinot tiivistyvät erilaisiin koulutus- ja työpoliittisiin toimenpiteisiin, tutkimus- ja kehittämishankkeisiin sekä kouluissa ja työpaikoilla toteutettuihin tasa-arvoa edistäviin toimenpiteisiin. Euroopan komission julkaisuihin ja kotimaisten tasa-arvohankkeiden raportteihin perehtyminen osoitti, että Pohjois-Euroopassa on ollut 1970-luvulta lähtien käynnissä useita segregaatian purkuun ja tasa-arvon lisäämiseen tähtääviä tutkimus-, arviointi- ja kehittämishankkeita. Näissä hankkeissa on tuotettu lukuisat määrät oppaita, kursseja, suosituksia ja hyviä käytäntöjä, mutta niistä huolimatta segregatio näyttää edelleen sitkeänä ilmiönä. Voidaan sanoa, että paikallisesti hankkeilla on ollut tietoisuutta lisääviä vaikutuksia, mistä hankkeet ja yhteiskunnallinen keskustelu itsessään kertovat. Ongelmaksi näyttää kuitenkin muodostuvan hyvien käytäntöjen levittäminen ja juurruttaminen sekä toisaalta hankkeiden toimenpide-ehdotusten toimeenpano, seuranta ja vaikutusten arvioiminen. Ihmisten eriävät näkemykset tasa-arvosta ja sen edistämisen keinoista on tutkimuksissa tunnistettu yhdeksi esteeksi hyvien käytäntöjen juurtumiselle.

Hankkeiden ja toimenpiteiden kartoitus osoitti, että tyttöjä ja naisia on kannustettu tekniikan aloille 1980-luvulta lähtien ja sama pyrkimys on jatkunut kehittämishankkeissa tähän päivään asti. Silti tyttöjen ja naisten osuus niin teknologian alan koulutuksissa kuin työpaikoissakin on pysynyt alhaisella tasolla eikä nuorten tulevaisuuden toiveammateissaakaan näy sukupuolirajoja rikkovia trendejä. Tämän vuoksi on tärkeää, että tulevaisuuden kehittämishankkeissa jatketaan nuorten kanssa toimivien aikuisten sukupuolitietoisuuden lisäämistä sekä oppilaitosten ja työpaikkojen tasa-arvoisten käytäntöjen juurruttamista.

Maskuliinisuutta koskevat stereotypit ja poikien valinnat ovat olleet vähäisesti esillä kehittämishankkeissa. Hoiva- ja palvelutyön yleistymisen ja maskuliinisuuden hitaan murroksen välinen suhde vaikuttaa kysymykseltä, jonka käsittely niin tutkimuksissa kuin kehittämishankkeissa on käymässä yhä ajankohtaisemmaksi. Kyseessä on monitahoinen ilmiö, johon vaikuttaminen voi edellyttää toimenpiteitä useilla eri tasoilla yksittäisten opiskelijoiden valinnoista aina sosiaali- ja terveysalan palkkaukseen, työoloihin ja yhteiskunnalliseen arvostukseen.

Millainen merkitys koulutus- ja ammatinvalinnan tueksi toteutetuilla palveluilla ja viestinnällä on käsityksille ammateista sekä koulutus- ja ammattitoiveille?

Yksilöiden elässä moninaisissa todellisuuksissa yksittäisten palveluiden tai viestintäkampanjoiden merkitystä heidän käsityksilleen eri ammateista tai koulutus- ja ammattitoiveille on haastavaa arvioida. Kuitenkin esimerkiksi VALTAVA-hankkeen mediakampanja viritti vilkasta keskustelua alojen sukupuolittumisesta sekä perinteisessä että sosiaalisessa mediassa. Tietoisuutta lisäävillä kampanjoilla on kumuloituessaan mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan suuntaan ja kehitykseen.

Minne sukupuolen mukainen segregatio sijoittuu koulutuspoluilla? Mitkä yksilöön ja tämän perheeseen sekä yhteiskuntaan kytkeytyvät tekijät selittävät sukupuolittuneita koulutusvalintoja?

Tutkimuksemme tilastollisessa osuudessa tutkijat tarkastelivat rekisteri- ja kyselyaineistojen avulla sukupuolittumisen ilmentymistä koulutussiirtymissä. Rekisteriaineiston analyysi eri koulutusasteilta valmistuneiden alakohtaisista tiedoista osoitti, että nuoret tekevät eniten sukupuolelleen tyypillisiä valintoja siirryessään perusasteelta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Ammatillisen koulutuksen alat ovatkin hyvin sukupuolittuneita, ja tasa-aloilta vaikuttavien koulutusalojen sisällä on sukupuolittuneita ”taskuja”, jotka korostavat koulutuksen sukupuolen mukaista segregatiota entisestään.

Amisbarometri 2015 -aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että poikien epätyypilliset valinnat keskittyvät kapeasti sosiaali- ja terveysalalle, jossa ensihoidon osaamisala muodostaa mainitun kaltaisen maskuliinisen taskun. Tyttöjen epätyypilliset valinnat jakautuvat sen sijaan useammalle alalle.

Tutkijat jatkoivat sukupuolittumisen tarkastelua identifioimalla epätyypillisiin valintoihin yhteydessä olevia tekijöitä. Koulutusvalintatilastot osoittivat, että epätyypilliset valinnat ovat sekä miehillä että naisilla yleisempiä vanhemmilla ikäryhmillä verrattuna peruskoulua päättäviin nuoriin. Sukupuolesta riippumatta maahanmuuttotausta näyttää lisäävän nuoren todennäköisyyttä valita naisvaltainen hoiva-ala, mikä herättää kysymyksen, otaanko mahanmuuttajataustaisten nuorten yksilöllisiä kykyjä riittävästi huomioon. Yhteneväisesti aikaisemman kirjallisuuden kanssa aineistomme perusteella näyttää siltä, että vanhempien tarjoamat roolimallit selittävät sekä nuorten miesten että nuorten naisten valintoja voimakkaasti. Erityisesti lapsen kanssa samaa sukupuolta olevan vanhemman epätyypillinen koulutusvalinta ennustaa voimakkaasti lapsen epätyypillistä valintaa.

Analyysin perusteella vaikuttaa myös siltä, että nuorten valinnat mukailevat alueiden koulutus- ja työmarkkinatarjontaa. Havainto voi kertoa siitä, että nuoret sopeuttavat valintansa lähtökohtaisesti asuinalueiden asettamiin reunaehtoihin. Oppilaitosverkosto ja koulutuksen saavutettavuus ovat yhdenvertaisuuskysymyksiä erityisesti alueellisen eriytymisen näkökulmasta. Aineistomme ei taivu sen päättelyyn, onko harva oppilaitosver-

kosto tuottanut sukupuolen mukaista segregatiota alavalinnoissa, mutta hankkeen laadulliset aineistot osoittavat, että välimatkat kodin ja oppilaitoksen välillä ovat yksi keskeinen nuorten koulutusvalintoihin vaikuttava tekijä.

Lisäksi Amisbarometri-aineiston analyysi osoitti, että epätyypilliseksi katsotut vapaa-ajanvieron tavat lisäävät nuorten epätyypillisten koulutusvalintojen todennäköisyyttä. Nuorten vapaa-ajanvieron mahdollisuuksien monipuolistamisella voisi olla koulutusvalintojen sukupuolittumista purkavia vaikutuksia. On kuitenkin huomioitava, että nuorten vapaa-ajanviettoa ja harrastusmahdollisuuksia säätelevät perhetaustan, sukupuolen ja etnisyyden sekä asuinalueen kaltaiset tekijät (Tolonen ym. 2018; Kivijärvi 2015). Harrastusmahdollisuuksien monipuolistamisessa tulee ottaa huomioon nämä sosiaaliset ja alueelliset erot ja panostaa mahdollisuuksien yhdenvertaisuuteen.

Minkälaisia näkemyksiä nuorilla on sukupuolten tasa-arvosta?

Tarkastelemiemme kyselytutkimusten perusteella voidaan todeta, että suomalaiset nuoret pitävät sukupuolten tasa-arvoa yhteiskunnassa tärkeänä ja myönteisenä asiana. Tasa-arvolla on valtaenemmistön selkeä kannatus, ja sen toivotaan vahvistuvan tulevaisuudessa.

Ammattialojen sukupuolisegregatiota pidetään jossain määrin ongelmana nuorten keskuudessa, mutta nuorten naisten ja nuorten miesten näkemykset eroavat tässä toisistaan. Yli puolet nuorista naisista mutta vain kolmannes nuorista miehistä kannattaa sukupuolisegregaation lieventämistä.

Vaikka valtaenemmistö kannattaa sukupuolten tasa-arvoa laajasti, silti merkittävä osa nuorista ajattelee naisten roolin liittyvän ensisijaisesti lasten hoitamiseen. Lisäksi osa nuorista arvelee sukupuolella olevan vaikutusta eri alojen asiantuntemukseen.

Oppilaitoksissa on kyselyjen perusteella melko hyvä tasa-arvotilanne, mutta tasa-arvon kannalta haitallisia ongelmia esiintyy edelleen. Näihin olisi oppilaitoksissa syytä puuttua. Erityisesti seksuaalinen väkivalta ja häirintä sekä sukupuolen perusteella tapahtuva kiusaaminen ovat vakavia ongelmia, joiden ehkäisemiseksi on syytä tehdä enemmän. Lisäksi niiden kohteeksi joutuneet eivät näytä saavan tarpeeksi tukea.

Mitkä tekijät nuorten elämänpiirissä vaikuttavat nuorten ammattikuvien ja käsitysten syntymiseen, ja millä tekijöillä on ja on ollut merkittävin vaikutus?

Käsitteellistimme nuorten ammattikäsitteiden syntymisen prosessimaisuuden opiskeluvaihtojen kontekstiksi. Mallin mukaan nuorten ammattikäsitteet syntyvät prosessina kunkin valitsijan omassa sosiaalisessa maailmassa, johon opinnot nivoutuvat. Opinnot avaavat tutustumisen ammattikäytäntöihin ja harjoittelun ammattitehtäviin. Nämä tuovat opiskelijat eri ammattien mukaisten työpaikkojen sukupuolittuneisiin toimintakulttuurei-

hin. Opiskelu sukupuolelleen epätyypillisellä alalla virittää nuoren sopeutumaan alan sukupuolittuneisiin käytäntöihin, naisalojen naistapaisuuksiin ja miesalojen miestapaisuuksiin. Laadullisen haastatteluaineiston analyysien perusteella voidaan esittää hypoteesi, että ilman tällaista sopeutumiskykyä kyseisille aloille ei hakeuduta. Kyse on erityisestä sosiaalisesta kompetenssista, jota vaalitaan ja vahvistetaan omassa vertaisryhmässä. Näille aloille ei hakeuduta, jos hakija ei koe aloja vetovoimaisiksi.

Nuorten käsitykset ammateista saattavat aineistomme perusteella perustua melko pinnallisiin ja pikaisesti muodostettuihin vaikutelmiin. Vanhemmat ja muut sukulaiset sekä ystävät ovat tärkeässä asemassa nuorten miettiessä, mille alalle tai mihin koulutukseen he voisivat suuntautua, varsinkin jos joku läheisistä on tietyn ammatin edustajana esikuva. Harrastusten kautta tapahtunut tutustuminen tiettyyn ammattialaan oli usein merkittävä tekijä nuoren miettiessä tulevaa ammattiaan. Ajoittain nuorten ammattikäsitksissä saattoi korostua jokin yksittäinen seikka, jonka perusteella ammatti näyttäytyi mahdollisena tai mahdottomana. Nuori saattaa siis sulkea mahdollisista vaihtoehdoista jonkin ammattialan jopa yksittäisen oletuksen perusteella.

Millaisten käsitysten ja prosessien tuloksena nuoret päätyvät valitsemaan tiettyjä ammattialoja, ja mitä sukupuolittuneita merkityksiä valintoihin liittyy? Miten esimerkiksi nuorten käsitykset omista kyvyistään ja omasta osaamisestaan suhteessa ammatteihin vaikuttavat aloille hakeutumiseen?

Hankkeen laadulliset analyysit osoittavat, että koulutusalan valintatilanteessa voidaan puhua työntö- ja vetotekijöiden punninnasta, jonka tuloksena opiskelija valitsee opiskelualan: jokin ala näyttää houkuttelevalta ja vetää puoleensa, jokin toinen ala puolestaan työntää luotaan pois. Mainittu työntö- ja vetotekijöiden punninta voi olla tietoinen tai tiedostamaton, huonosti sanoitettu prosessi tai jotain tarkasti määrittelemätöntä näiden väliltä. Analyyseissä kiinnitimme huomiota nuorten sosiaalisiin suhteisiin ja lähipiirien merkitykseen ammattisuuntausten valinnoissa. Sukulaiset tai muut merkittävät aikuiset mallittavat nuorten omia ratkaisuja ja valintoja. Nuorten omien sosiaalisten maailmojen eri tekijät painottuvat vaihtelevalla tavalla opiskelijoiden kertomuksissa. On tärkeää nähdä asian prosessimaisuus. Käsitteellistimme nuorten ammattikäsitksien syntymisen prosessimaisuuden luvun kahdeksan laadullisen aineiston analyysissä opiskeluvaihtojen kontekstimalliksi.

Koulutusvalinnan prosessiin vaikuttaa niin oma koulumenestys ja kuva omista taipumuksista kuin alueen koulutustarjonta, sosiaaliset suhteet, perheen resurssit, harrastukset sekä julkiset liikenneyhteydet ja asuntojen vuokrataso. Lapsuudessa ja nuoruudessa syntyneet käsitykset omista kyvyistä esimerkiksi lasten kanssa toimimisessa tai rakentamisessa ovat merkityksellisiä nuorten pohtiessa koulutusvalintojaan.

Vaikka osa nuorista tekee pitkäjänteisiä koulutusvalintoja tähdäten juuri tiettyyn ammattiin, moni kuitenkin miettii seuraavaa opiskelupaikkaansa käyttäen aivan muita peruste-

luja. Moni nuori, jolle tulevaisuuden suunta on epäselvä, hakeutuu aikalisän toivossa lukioon, mikäli se on hänelle suinkin mahdollista. Moni nuori kuitenkin epäilee jaksamistaan lukio-opinnoissa, mutta ammatillisen alan valitseminenkin voi olla hyvin vaikeaa. Aineistojemme nuorista kukaan ei maininnut ammatillisia opintoja paikkana, jossa voisi kysytellä myöhempiä valintojaan, vaikka suomalaisessa koulutusjärjestelmässä myös ammatillisista oppilaitoksista voi edetä korkeakouluopintoihin.

Nuorten käsitykset omista kyvyistään ovat muotoutuneet koulutuspolun varrella koulutusjärjestelmän jatkuvan arvioinnin perusteella, ja moni heistä tekeekin selkeän eron ”lukijoiden” ja ”tekijöiden” välillä. ”Lukijoille” oikea paikka on lukio, ja ”tekijät” tähtäävät ammatilliseen koulutukseen, eikä muita vaihtoehtoja juuri mietitä. Kuitenkin myös ammatillinen tutkinto edellyttää lukemista ja lukio-opintoihinkin voi yleensä halutessaan sisällyttää työelämäopintoja, luovia aineita tai kädentaitoja, joten jako oppilaitosten välillä ei ole niin selkeä kuin nuoret tuntuvat ajattelevan. Kaksoistutkinnoista ei myöskään välttämättä tiedetä. Olisikin tärkeää pohtia, miten nuoret voisivat säilyttää avoimuutensa erilaisille opiskelutavoille.

Lukiolla on – ilmeisesti osin aivan syystä – maine raskaana opiskelupaikkana, jossa nuorella on vaarana uupua opintosuorituksiin, ja siksi osa nuorista jättää menemättä lukioon, vaikka heidän koulumenestyksensä olisi peruskoulussa ollut melko hyvä. Lukio-opiskelijoiden hyvinvointiin ja opinto-ohjaukseen tulisi varmasti kiinnittää enemmän huomiota, jotta lukio näyttäytyisi houkuttelevana opiskelupaikkana myös niille nuorille, joilla ei ole peruskoulun päättyessä varmaa näkymää itsestään korkeakouluopiskelijoina.

Sukupuoli on yleensä niin itsestään selvä tekijä nuoren tehdessä koulutusvalintaansa, että sitä ei edes sanallisteta. Monet tytöt pohtivat erityisesti hoitoaloja ja monet pojat erityisesti teknisiä aloja, eikä heidän tarvinnut perustella tätä mitenkään. Valinnat heijastelevat siis nykyisiä sukupuolittuneita jakoja. Vallitsevan asiantilan kyseenalaistaminen vaatisikin melko kehittyntä näkemystä tasa-arvokysymyksistä. Koulun opinto-ohjaus ei näytä nykyisellään tarjoavan tähän juurikaan tukea. Sukupuolistereotyyppiset mielikuvat saattavat vaikuttaa koulutusvalintoihin erityisesti silloin, kun oikeaa tietoa eri aloista on saatavilla vain vähän.

Koulujen opinto-ohjaus on merkittävä osa koulutusvalinnan prosessia. Vaikka tämän hankkeen opinto-ohjaajien haastatteluissa opinto-ohjaajat korostivat sukupuolittietoisuutta omassa toiminnassaan, yleisesti näyttää edelleen siltä, että ohjauksen teoriat ja käytännöt eivät ota riittävästi huomioon sosiaalisten erojen tuottamia kategorisointeja. Lisäksi oppilashaastatteluiden perusteella ohjauksen käytännöt vaikuttavat perustuvan liialti sukupuolille tyypillisiksi katsottuihin tulevaisuudennäkymiin. Kehittämishankkeissa tuotetut moninaisuuden tiedostavan ohjauksen hyvät käytännöt eivät ole juurtuneet ohjauksen perusteisiin, ja ne jäävät nykyisellään liian usein yksittäisten opettajien ja opinto-ohjaajien kiinnostuksen varaan.

Millä tavalla työstä ja työelämästä saadut kokemukset (ml. harjoittelu) vaikuttavat koulutustoiiveisiin ja käsityksiin ammateista?

Nuoren ensimmäisillä työelämäkokemuksilla, kuten TET-harjoittelujaksoilla ja kesätöillä on vaikutusta nuoren koulutukselliseen ja ammatilliseen suuntautumiseen. Myönteinen palaute ja tunne omasta pärjäämisestä erilaisissa tehtävissä voivat vahvistaa nuoren kiinnostusta tietylle alalle, mutta toisaalta kielteiset kokemukset voivat päinvastoin johtaa päinvastaisiin päätelmiin tietyn alan kiinnostavuudesta. TET-jaksot ja muut työelämäkokemukset vaikuttavat alan työntö- ja vetotekijöiden punnintaan, jonka tuloksena opiskelija tekee valintansa.

Havaintojemme perusteella vaikuttaa siltä, että nuorille annetaan TET-harjoittelujaksojen yhteydessä herkästi perinteisiä sukupuolistereotyyppioiden mukaisia tehtäviä. On kuitenkin toteutettu myös kokeiluja, joissa on järjestelmällisesti pyritty kääntämään tätä suuntausta ja ohjaamaan nuoria ei-tyypillisiin työtehtäviin. Pakottaminen ei kuitenkaan ole hyvä lähtökohta motivaation lisäämiseen, vaan innostaminen, kannustaminen ja mahdollisuuksien tarjoaminen on parempi tapa avata nuorten silmiä myös ei-tyypillisille ammattialoilta ja työtehtäville.

Epätyypillisen valinnan tehneet nuoret kohtaavat harjoittelu- ja työpaikoissa sukupuolittunutta häirintää ja vähättelyä. Sukupuolittuneet mielikuvat saattavat vaikuttaa työnantajien palkkauskäytäntöihin ja yksittäisten työtehtävien jakamiseen. Nuori, joka ajattelee kohtaavansa syrjintää ja ennakkoluuloja alalla, saattaa puolestaan tehdä koulutusvalintansa näiden odotusten pohjalta. Poikien ja miesten kohtaamat ennakkoluulot ja sukupuolittunut häirintä pitäisi tunnistaa entistä paremmin.

10.2 Suositukset

Suomessa koulutus- ja ammattialojen sukupuolen mukainen segregatio on poikkeuksellisen voimakasta. Alojen eriytyminen on säilynyt voimakkaana, vaikka sukupuolten tasa-arvo on muuten kehittynyt. Eriytyvät koulutus- ja työmarkkinapolut on monimutkainen ilmiö, jonka syyt ja seuraukset ovat niin ikään moninaisia.

Tutkimushankkeen tehtävänantona oli alun perin kartoittaa nuorten parissa vallitsevia stereotyyppisiä ammattikäsityksiä ja niiden vaikutuksia heidän koulutusvalintoihinsa. Tutkimuksen edetessä ilmeni, että nuoret tekevät koulutusvalintojaan paikallisesti vaihtelevissa ja moninaisissa sosialisatiomaisemissa punnitien eri vaihtoehtoihin liittyviä työntö- ja vetotekijöitä sekä omia taipumuksiaan. Stereotyyppiset ammattikäsitykset eivät nouse nuorten pohdintoissa vahvasti esiin, vaan pikemminkin sukupuolen merkitys usein kiistettiin. Perinteiset alavalinnat ovat usein itsestäänselvyyksiä, eikä nuorilla välttämättä ole välineitä niiden kyseenalaistamiseen. Stereotyyppioiden haastaminen onkin vaikeaa

niiden automaattisuuden vuoksi. Silloin, kun nuoret haluaisivat tehdä ei-perinteisiä valintoja, he eivät välttämättä saa tukea niihin esimerkiksi koulun opinto-ohjauksesta.

Ilmiön monimutkaisuuden takia myös segregaatioonvaikuttamisyrietykset kurottautuvat moneen suuntaan suositusten muodossa. Suositukset ovat olleet tärkeä osa Purkutalkoot-hanketta, sillä segregaatio ei ole lukuisista kymmenien vuosien aikana tehdyistä yrityksistä huolimatta lähtenyt purkautumaan. Hankkeen loppuseminaarissa 12.9.2019 varattiin suositusten parissa työskentelylle runsaasti aikaa. Seminaarissa oli paikalla suuri joukko koulutuksen, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden asiantuntijoita sekä käytännön toimijoita ja työskentely oli hyvin hedelmällistä. Tässä esittämämme suositukset ovat saaneet lopullisen muotoilunsa seminaariosallistujien panoksen ansiosta!

Loppuseminaarin keskustelussa nousi esiin erityisesti kolme teemaa, joihin tulevaisuudessa tulee keskittyä ja joihin suosituksemme pureutuvat:

*Segregaation purkaminen vaatii hallinnonalat ylittäviä, valtakunnallisesti koordinoituja toimia, jotka yhdistävät koulutus-, vapaa-aika- ja työelämätoimijoita alueellisesti ja varmistavat monilla sektoreilla toimivan, pitkäjänteisen ja rakentavan työskentelyn edellytykset.

*Vastuu segregaatian purkamisesta on kaikilla aikuisilla: politiikan, koulutuksen, työelämän ja vapaa-ajan toimijoilla. Nuoria voidaan tukea valitsemaan ala, jossa on vähemmän oman sukupuolen edustajia, mutta valinnat ovat kestävämmällä pohjalla, jos nuoria ympäröivä yhteiskunta ja sen rakenteet eivät tue nuoren alavalintaa. Yhteiskunta menettää tällöin paljon osaamispotentiaaliaan ja resurssejaan.

*Segregaation purkamiseen liittyviin keskusteluihin ja toimenpiteisiin on sukupuolen ohella tuotava vahvemmaksi osaksi myös muut eroja tuottavat ominaisuudet, kuten sukupuolen moninaisuus, seksuaalinen suuntautuminen, ikä, etninen tausta, yhteiskuntaluokka, toimintakyky ja asuinalue.

Alla listaamme Purkutalkoot-hankkeen 9 suositusta koulutukselle, työelämälle, vapaaajantoimijoille ja nuorisotyölle, medialle sekä jatkotutkimukselle.

Työelämän ja koulutuksen strateginen yhteistyö

1. **Perustetaan valtakunnallisesti koordinoitu hanke, joka yhdistää työ- ja elinkeinoelämän sekä koulutuksen järjestäjät alueellisesti strategiseen yhteistyöhön segregaatian purkamiseksi.** Hanke kutsuu työelämän toimijat tutkimaan omia mahdollisesti sukupuolittuneita käytäntöjään ja haastaa kehittämään työyhteisöjen toimintakulttuureja avoimiksi, houkutteleviksi ja turvallisiksi kaikille sukupuolille. Tämä on relevanttia erityisesti aloilla, joissa sukupuolitetut käytännöt (ml. palkkaus, häirintä, syrjintä tai työkuultuuri) toimivat työntekijöinä ja estävät nuoria hakeutumasta alalle, joka on omalle sukupuolelle epätyypillinen. Hankkeen toiminnan kautta nuorille tarjotaan monipuolisia, eri sukupuolisia, eri-ikäisiä, eri luokka- ja

kulttuuritaustoista olevia sekä vammaisia, ammattilaisten roolimalleja sekä puretaan ammatteihin, sukupuoliin ja muihin eroihin liittyviä stereotypioita vahvistaen toimialojen vetovoimaa. Hankkeessa tutkitaan ja kehitetään organisaatioiden käytäntöjä ja toimintakulttuuria. Lisäksi hankkeeseen yhdistetään kehittämistoimien vaikuttavuuden ja vaikutuksien arviointitutkimusta. Hankkeen rahoitusmahdollisuuksia tulisi selvittää muun muassa Euroopan sosiaalirahaston, Suomen Akatemian sekä valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan rahoitusinstrumenttien kautta. Yhteistyöhankkeella on neljä painopistettä:

- a. Tarkastellaan ja kehitetään työpaikkojen toimintakulttuureja tasa-arvoisen rekrytoinnin, epätyypillisen ammatinvalinnan tehneiden tukemisen, häirinnän ennalta estämisen ja palkkauksen yhdenvertaisuuden näkökulmista.
- b. Järjestetään peruskouluissa oppilaille ja heidän huoltajilleen tilaisuuksia, joissa eri alojen edustajat kertovat ammateistaan ja työstään.
- c. Järjestetään koulutus-, työelämä- ja vapaa-ajansektorin yhteistyönä nuorille tutustumisretkiä erilaisiin yritys- ja järjestöihin. Koska alueellinen nuorisotyö tavoittaa vain osan nuorista, tutustumisretkiä voidaan järjestää yhdessä oppilaitosten kanssa, jolloin retkille voi lähteä koululuokittain. Sosialisatiomaisemien vaikutus nuorten valintoihin on keskeinen, ja tällä kolmikantaisella yhteistyöllä nuorten kasvuympäristöjen lähtökohtaisia eroja voidaan pyrkiä tasoittamaan.
- d. Kehitetään tasa-arvosuunnitelmatyötä oppilaitoksissa siten, että opiskelijat ovat aktiivinen osa tasa-arvosuunnitelmien tekemistä ja toteuttamista.

Koulutussektori ja opinto-ohjaus

2. **Käynnistetään ohjauksen ja ohjauksen koulutuksen tutkimus- ja kehittämishanke.** Hankkeessa ohjausta kehitetään kokonaisvaltaisesti kaikilla koulutusasteilla, TE-toimistoissa, Ohjaamoissa ja muissa ohjauspalveluja tarjoavissa organisaatioissa. Hankkeen tutkimuksen ja kehittämistoimien tulisi pureutua koulujen ja muiden ohjausta tarjoavien organisaatioiden arkeen sekä ulottua arjen käytäntöarkkitehtuurien tuntemiseen sanojen, tekemisten ja erilaisten suhteiden tasolla. Näin ohjauksen pedagogiset kehät integroituisivat samaan tutkivaan ja kehittävään prosessiin huomioiden myös nuorten vertaiskulttuurien muodostaman pedagogisen kehän. Kokonaisuuteen sisältyisi sukupuolitietoinen ja etnisyyden huomioiva näkökulma. Resurssien suuntaamisella ohjauksen kokonaisvaltaiseen, pitkäjänteiseen kehittämiseen varmistetaan, että moninaisuuden tiedostavan ohjauksen hyvät käytännöt juurtuvat ja leviävät sekä ajallisesti että paikallisesti ohjauksen kentällä. Hankkeessa laaditaan ohjauksen ammattilaisille valtakunnallinen koulutus- ja tietopaketti sukupuolen mukaisesta segregaa-

tiosta koulutuksessa ja työelämässä sekä segregaaation purkamisesta. Tie-topaketti auttaa esimerkiksi koulun henkilöstöä keskustelemaan oppilaiden kanssa tasa-arvotilanteesta yhteiskunnassa, koulutuksessa ja työelämässä sekä toimii keskustelun pohjana myös esimerkiksi vanhempainilloissa.

3. **Tiivistetään oppilaitosten ja huoltajien yhteistyötä nuorten valintojen monipuolistamiseksi.** Kouluissa tulee osoittaa opettajille ja oppilaanohjaajille työaikaa pitkäjänteiseen työskentelyyn oppilaiden huoltajien kanssa ja varmistaa, että niiden nuorten vanhemmilla, jotka eivät tunne suomalaista koulutusjärjestelmää, on mahdollisuus tavata koulun opetus- ja ohjaushenkilökuntaa riittävän aikaisessa vaiheessa ja useita kertoja yläkoulun aikana, jotta myös he voivat tukea nuortaan tämän valinnoissa.
4. Otetaan segregaaation purkaminen sekä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus läpäiseviksi teemoiksi koulutuspoliittisessa selonteossa, tasa-arvoselonteossa, korkeakoulutuksen saavutettavuussuunnitelmassa ja jatkuvan oppimisen kehittämishankkeessa.
5. **TET-jaksoja tulisi hyödyntää nykyistä aktiivisemmin sukupuolittuneiden ammattikäsitteiden purkamisessa.** Nykyisellään oppilaat suorittavat TET-jaksot hyvin itsenäisesti koulujen ohjauksen ja tuen ollessa vähäistä. Jotta TET-jaksojen potentiaalia voisi hyödyntää paremmin, koulujen tulee lisätä vastuutaan TET-jaksojen ohjauksessa. Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että kouluilla on riittävät resurssit tukea oppilaita työelämään tutustumisessa. Erityisesti sukupuolelleen epätyypillisillä aloilla tutustumassa oleville nuorille tulee tarjota riittävästi tukea ja ohjausta. Työpaikkoihin, joissa on vähemmistösukupuolta edustavia nuoria tutustumassa, tulisi suunnata ohjeistusta tasa-arvon edistämiseen ja sukupuolistereotyyppien murentamiseen.

Vapaa-aika- ja nuorisotyö

6. **Tuetaan perusopetuksessa olevan ikäluokan monipuolista ja sukupuolistereotyyppioista vapaata vapaa-ajantoimintaa sekä koulujen kautta että oppilaitosten ulkopuolella.** Nuorten vapaa-aikaa (mm. liikunta- ja kulttuuriharrastuksia sekä nuorisotyötä) tulisi kehittää siten, että nuoret saavat nykyistä monipuolisempia mahdollisuuksia kehittää omia kykyjään ja osaamistaan, sukupuolen mukainen jaottelu harrastuksissa pienenee ja nuoret saavat monipuolisempia ammatillisia esikuvia. Nuorten vapaa-aikaa kehittämällä tulisi pyrkiä vaikuttamaan siihen sosialisatiomaiseen, jossa nuoret rakentavat kuvaa itsestään, omista vahvuuksistaan ja ammanteista. Nuorten vapaa-ajanvieton ja harrastusmahdollisuuksien monipuolistamisessa tulee ottaa huomioon perhetaustan, sukupuolen ja etnisyyden sekä asuinalueen kaltaisten tekijöiden vaikutus ja panostaa mahdollisuuksien yhdenvertaisuuteen. Nuorten kanssa työskentelevien (esim.

nuorisotyöntekijät) osaamista ja toimintamalleja tulisi kehittää siten, että toiminnassa voidaan purkaa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista estäviä rakenteita ja ajattelumalleja sukupuolitietoisesti. Toimintamallien muutosta tuetaan muun muassa täydennyskoulutuksin ja valtakunnallisin suosituksin.

Media ja viestintä

7. **Haastetaan mediatoimijat ja muut viestijät lisäämään sisältöihinsä (mm. lehtikuviin, sosiaaliseen mediaan, tv-sarjoihin sekä asiantuntija-haastatteluihin) monipuolisempia ammatillisia esikuvia.** Lapsille ja nuorille tulee tarjota moninainen ammattikuvien kaleidoskooppi, mikä edellyttää stereotyyppien purkamista sekä kuvituksissa että teksteissä. Tuodaan esille eri sukupuolta olevia (ml. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt), eri-ikäisiä, eri luokka- ja kulttuuritaustoista olevia sekä vammaisia henkilöitä. Vahvistetaan mediatoimijoiden tasa-arvo-osaamista sekä sukupuoli-tietoisien ja muut erot huomioivan kielen ja kuvaviestinnän huomioon ottamista. Tässä tulee hyödyntää esimerkiksi Tasa-arvotiedon keskuksen ohjetta sukupuolitietoisesta viestinnästä. Toimintamallien muutosta tuetaan muun muassa täydennyskoulutuksin ja valtakunnallisin suosituksin.
8. **Luodaan pitkäjänteinen mediakampanja, jossa sukupuoleen ja muihin eroihin liittyviä stereotyyppioita puretaan nuoria puhuttelevalla tavalla heidän suosimissaan sosiaalisen median kanavissa yhteistyössä somevaikuttajien kanssa.** Mediakampanja siirretään ja ulotetaan sosiaalisesta mediasta koulujen yhteishaun tilanteisiin ja tapahtumiin, joissa myös huoltajat ovat läsnä. Mediakampanjan toteutukseen ja rahoitusmalliin tulisi yhdistää vaikuttavuuden ja vaikutuksien arviointitutkimusta.

Jatkotutkimusaiheet

9. **Segregaation purkamiseksi sekä sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden lisäämiseksi tarvitaan lisää tutkimusta, joka nivotaan käytännön työhön ja poliittiseen päätöksentekoon.** Suomi muodostuu monista yhteiskunnista, jotka eriytyvät alueellisesti, mahdollisuuksien kirjon mukaan sekä ikäjakaumaltaan. Monitieteisten tutkimusotteiden keinoin ja monipuolisin metodein tulisi selvittää, millaisissa erilaisissa sosialisatiosuhteissa nuoret muodostavat ammattikäsitteisiään ja otetaanko nuorten erilaisuus huomioon koulutusjärjestelmässämme. Arjen tapahtumina, trianguloivien tutkimusmenetelmin ja monipuolisin aineistoin (ml. pitkittäistutkimuksen keinoin) tulisi perin pohjin selvittää, mitä segregaation näkökulmasta tapahtuu koulutuksesta työelämään siirryttäessä. Erityisesti poikien ja miesten epätyypilliset valinnat ja kokemukset epätyypillisiltä aloilta vaativat lisää tutkimusta. Samoin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen tekemät alavalinnat ja heidän kokemansa esteet valita haluamansa ala ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Ohjauksen tutkimuksessa tulisi selvittää,

mitä ohjauksella kulloinkin ymmärretään eri ohjausta tarjoavissa instituutioissa ja minkälaisia tavoitteita ohjaukselle asetetaan eri konteksteissa. Lisäksi tarvitaan tutkimusta varhaisista työkokemuksista ja työuran alkuvaiheista sukupuolen ja muiden erojen näkökulmasta.

Lähteet

- Aaltonen, S. (2006) Tytöt, pojat ja sukupuoli häirintä. Helsinki: Gaudeamus ja Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Aaltonen, S. & Berg, P. (2018) Nuorten aikuisten siirtymät palkkatyöhön ja yrittäjyyteen. Nuorisotutkimus 36(2), 3–18.
- Aapola, S. (2005) Aikuistumisen oikopolkuja? Koulutusreitit ja aikuistumisen ulottuvuudet nuorten elämässä. Teoksessa S. Aapola & K. Ketokivi (toim.) Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Aapola-Kari, S. (2008) Counteracting Gender Stereotypes – Focus On Young People. Teoksessa M. Gortnar (toim.) Elimination of Gender Stereotypes – Mission Impossible? Proceedings from a EU Conference Bled, Slovenia. ss. 75–82.
- Aapola-Kari, S. (2019) Nuorten näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta oppilaitoksissa ja yhteiskunnassa. Teoksessa M. Teräsaho & J. Närvi (toim.) Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyyseja tasa-arvobarometrasta 2017. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Aapola-Kari, S., Tolonen, T., Wrede-Jäntti, M. & Lahtinen, J. (2017): Young People's Gendered First Encounters of Working-Life. Finnish School Students' Experiences from Short Job Placements and Summer Jobs. "Transitions, career learning and career management skills. Multi-disciplinary and critical perspectives"- conference, October 19–20, 2017, Stockholm University.
- Abbiss, J. (2011) Boys and machines: gendered computer identities, regulation and resistance. Gender and Education, 23(5), 601–617.
- Altan-Olcay, Ö. (2014) Entrepreneurial Subjectivities and Gendered Complexities: Neoliberal Citizenship in Turkey. Feminist Economics 20(4), 235–259.
- Ahonen, E. & Souto, A.-M. (2019) Yhdenvertaisuustutka. Itä-Suomen yliopisto, ohjauksen koulutus / SetSTOP-hanke. <https://setstop.wordpress.com/materiaalit/>
- Argyris, C. & Schön, D (1978) Organizational learning: A theory of action perspective, Reading, Mass: Addison Wesley.
- Armila, P. (2016) Mukaan matkojenkin päästä? Kilomerien kirot ja mahdollisuuksien tasa-arvo. Näkökulma 18. Teoksessa E. Pekkarinen & S. Aapol-Kari (toim.) Nuoruus hallitusohjelmassa. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.

- Armila, P. & Joro, T. (2019) Näkymätön nainen miesten maailmassa – metsäala tyttöjen ja nuorten naisten koulutus- ja alavalinnoissa. Metsämiesten säätiö.
[http://www.maaseutuammattiin.fi/resources/public//hanke/Naisista%20voimaa%20metsa alalle_tutkimusraportti.pdf](http://www.maaseutuammattiin.fi/resources/public//hanke/Naisista%20voimaa%20metsa%20alalle_tutkimusraportti.pdf)
- Aro, T. & Haanpää, S. (2018) T55 Seutukaupunkianalyysi.
https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/T55%20seutukaupunkianalyysi_21.5.2018_1.pdf
- Attila, H., Pietiläinen, M., Keski-Petäjä, M., Hokka, P. & Nieminen, M. (2018) Tasa-arvobarometri 2017. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Babaria, P., Abedin, S., Berg, D. & Nunez-Smith, M. (2012) “I’m too used to it”: A longitudinal qualitative study of third year female medical students’ experiences of gendered encounters in medical education. *Social Science and Medicine* 74(7), 1013–1020.
- Baird, C. L. (2012) Going Against the Flow: A Longitudinal Study of the Effects of Cognitive Skills and Gender Beliefs on Occupational Aspirations and Outcomes. *Sociological Forum* 27(4), 986–1009.
- Bates, J. (2006) Gendered spaces of industrial restructuring in resource peripheries: The case of the corner brook region, New Foundland. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie* 97(2), 126–137.
- Batty, A. & Burchielli, R. (2011) Out of the frying pan, into the fire? Persistent gender barriers in Australian fire-fighting and challenges for HRM. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 49(3), 308–324.
- Becker, G. (1964) *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Bennardo, G. (2018) Cultural Models Theory. *Anthropology News website*, July 17, 2018.
- Bergholm, T. (2011) Työyhteiskunta ja sukupuolijärjestelmän muutos 1945–2008. Teoksessa E. Koskinen-Koivisto & K.-M. Hytönen (toim.) *Työtä tekee mies, nainen*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 24–25.
- Bettio, F. & Verashchagina, A. (2009) Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU. Euroopan komissio.

- Bieri, F., Imdorf, C., Stoilova, R. & Boyadjieva, P. (2016) The Bulgarian educational system and gender segregation in the labour market. *European Societies* 18(2), 158–179.
- Bieri Buschor, C., Kappler, C., Frei, A. K. & Berweger, S. (2014) I want to be a scientist / a teacher: students' perceptions of career decision-making in gender-typed, non-traditional areas of work. *Gender and Education* 26(7), 743–758.
- Blackburn, R. M., Browne, J., Brooks, B. & Jarman, J. (2002) Explaining gender segregation. *British Journal of Sociology* 53(4), 513–536.
- Brannon, R. (1976) The male sex role: Our culture's blueprint of manhood, and what it's done for us lately. Teoksessa Deborah S. David and Robert Brannon (eds.) *The forty-nine percent majority: The male sex role*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1–45.
- Broady, Donald (1981) *Den dolda läroplanen*. Stockholm: Symposion Bokförlag.
- Brooks, R. (2013). *Negotiating Time and Space for Study: Student-parents and Familial Relationships*. *Sociology* 47(3), 443–459.
- Brunila, K. (2009) *Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Brunila, K., Heikkinen, M. & Hynninen, P. (2005) *Monimutkaista mutta mahdollista. Hyviä käytäntöjä tasa-arvotyöhön*. Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus.
- Brunila, K., Hakala, K., Lahelma, E. & Teittinen, A. (toim.) (2013) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Brunila, K., Kurki, T., Lahelma, E., Lehtonen, J., Mietola, R. & Palmu, T. (2011) Multiple transitions: Educational policies and young people's post-compulsory choices. *Scandinavian Journal of Educational Research* 55(3), 307–324.
- Burchell, B., Hardy, V., Rubery, J. & Smith, M. (2014) *A New Method to Understand Occupational Gender Segregation in European Labour Markets*, Luxembourg: Euroopan komissio.
- Buzzanell, P., Meisenbach, R., Remke, R., Liu, M., Bowers, V. & Conn, C. (2005) The Good Working Mother: Managerial Women's Sensemaking and Feelings About Work–Family Issues. *Communication Studies* 56(3), 261–285.
- Charles, M. & Bradley, K. (2009) Indulging Our Gendered Selves? Sex Segregation by Field of Study in 44 Countries. *American Journal of Sociology* 114(4), 924–976.

- Charles, M., Buchmann, M., Halebsky, S., Powers, J. M. & Smith, M. M. (2001) The context of women's market careers: a cross-national study. *Work and Occupations* 28(3), 371–396.
- Charmaz, K. (2015) *Grounded Theory: Methodology and Theory Construction*. Teoksessa: J. D. Wright (toim.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, 402–407.
- Clow, K. A., Ricciardelli, R. & Bartfay, W. J. (2015) Are You Man Enough to be a Nurse? The Impact of Ambivalent Sexism and Role Congruity on Perceptions of Men and Women in Nursing Advertisements. *Sex Roles* 72(7–8), 363–376.
- Cohen, L. & Manion, L. (2000) *Research methods in education*. London: Routledge.
- Connell, R. W. (1987) *Gender and power: society, the person and sexual politics*. Sydney Boston: Allen & Unwin.
- Cook, W. W. & Medley, D. M. (1954) Proposed hostility and pharasaic-virtues scale for the MMPI. *Journal of Applied Psychology* 38 (1954), 414–418.
- Cororan, M. & Courant, P. (1985) Sex role socialization and labour market outcomes. *American Economic Review* 75 (2), 275–278.
- Daniels, E. A. & Sherman, A. M. (2016) Model Versus Military Pilot: A Mixed-Methods Study of Adolescents' Attitudes Toward Women in Varied Occupations. *Journal of Adolescent Research* 31(2), 176–201.
- Danielsson, A. T. (2012) Exploring woman university physics students 'doing gender' and 'doing physics'. *Gender and Education* 24(1), 25–39.
- Denissen, A. M. (2010) The right tools for the job: Constructing gender meanings and identities in the male-dominated building trades. *Human Relations* 63(7), 1051–1069.
- Devine, D., Grummell, B. & Lynch, K. (2011) Crafting the elastic self? Gender and identities in senior appointments in Irish education. *Gender, Work and Organization* 18(6), 631–649.
- Dick, P. & Cassell, C. (2004) The position of policewomen: A discourse analytic study. *Work, Employment and Society*, 18(1), 51–72.
- Doeringer, P. B. & Piore, M. J. (1971) *Internal labor markets and manpower analysis*. Lexington (Mass.): Heath Lexington.

- Du, X.-Y. (2006) Gendered practices of constructing an engineering identity in a problem-based learning environment. *European Journal of Engineering Education* 31(1), 35–42.
- England, P. (2010) The gender revolution: uneven and stalled. *Gender and Society* 24(2), 149–166.
- Estévez-Abe, M. (2006) Gendering the varieties of capitalism: a study of occupational segregation by sex in advanced industrial societies. *World Politics* 59(1), 142–175.
- European Institute for Gender Equality (2017) Gender segregation in education, training and the labour market. Review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States. Draft Report.
- Fisher, S. & Jenson, J. (2017) Producing alternative gender orders: a critical look at girls and gaming. *Learning, Media and Technology* 42(1), 87–99.
- Frenkel, M. (2008) Reprogramming femininity? The construction of gender identities in the Israeli hi-tech industry between global and local gender orders. *Gender, Work and Organization* 15(4), 352–374.
- Fu, H. (2013). *Fragmented Work in Post-Bubble Japan: Negotiating Identity, Gender, Age, and Class in Triangular Employment Relationships*. *Antropology of Work Review* 34(1)27–38.
- Gómez-Urrutia, V. & Urrizola, P. R. (2017) A new work-life balance: gender and employment in young people's perceptions in Chile. *Journal of Youth Studies* 20(4), 503–517.
- Goode, J. (2010) The digital identity divide: how technology knowledge impacts college students. *New Media and Society* 12(3), 497–513.
- Gordon, T. & Lahelma, E. (2002) Becoming an Adult: Possibilities and limitations – dreams and fears, *Young* 10 (2), 2–18.
- Greenglass, E. R. & Julkunen, J. (1989) Construct validity and sex differences in Cook-Medley hostility. *Personality and individual differences* 10(1989), 209–218.
- Haataja, M.-L., Leinonen, E., Mustakallio, S. (2011) Tasa-arvon valtavirtaistaminen kehittämissuunnitelmissa sekä projekteissa. Opas viranomaisten ja projektityöntekijöiden käyttöön. KoulutusAvain oy, WoM Oy, Työ- ja elinkeinoministeriö.

- Hakala, K. Mietola, R & Teittinen, A. (2013) Valinta ja valikointi ammatillisessa erityisopetuksessa. Teoksessa K. Brunila, K. Hakala, E. Lahelma & A. Teittinen (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Halme, I. (toim.) (2018) *AMIS 2018 – Mitä kuuluu, ammattiin opiskeleva? Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry*.
- Halme, N., Hedman, L., Ikonen, R. & Rajala, R. (2018) Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Hardie, J. H. (2015) Women's Work? Predictors of Young Men's Aspirations for Entering Traditionally Female-dominated Occupations. *Sex Roles* 72(7–8), 349–362.
- Harjunpää, K., Ågren, S. & Laiho, S. (2017) Sujuvuutta siirtymiin – Toisen asteen ammatillisen koulutuksen siirtymä- ja nivelvaiheet. *Opetushallitus*.
- Hartmann, H. (1976) Capitalism, patriarchy and job segregation by sex. In: *Signs* 1(3), 137–169.
- Hartung, P. J. & Blustein, D. L. (2002) Reason, Intuition, and Social Justice: Elaborating on Parsons's Career Decision-Making Model. *Journal of Counseling and Development* 80, 41–47.
- Hauganes, H. & Heggli, G. (2016) Care and Career in the Life Scripts of Young People – Gendered Cases from The Czech Republic and Norway. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 24(3), 165–180.
- Heikkinen, H., Kiilakoski, T., Huttunen, R., Kaukko, M. & Kemmis, S. (2018) Koulutustutkimuksen arkkitehtuurit. *Kasvatus*, 49(5), 368–383.
- Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen, P. (toim.) (2011) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia 2*. Helsinki: SKS.
- Henriksson, L. & Wrede, S. (2004) Hyvinvointityön ammattien tutkimus. Teoksessa L. Henriksson & S. Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.
- Herranen, J. & Souto, A.-M. (2016) Vapaus valita toisin? Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.) *Koulutuksen tasa-arvon muuttuvat merkitykset. Kasvatussosiologian vuosikirja 1*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 195–228.

- Hoikkala, T. (1996) Sosiologi isänä. Teoksessa T. Hoikkala (toim.) *Miehen kuvia. Vä lähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Tampere: Gaudeamus, 336–359.
- Hoikkala, T. (1997) Isä, poika ja auto jälkiviisauden vuossa. Teoksessa J. P. Roos & A. Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Tampere: Gaudeamus, 123–154.
- Hoikkala, T. (2008) Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa S. Purhonen, T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 68–107.
- Hoikkala, T., Aapola-Kari, S. & Lahtinen, J. (2019) Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat – mitkä mekanismit tuottavat epätyypillisiä valintoja? Policy Brief. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja 14/2019.
- Hoikkala, T. & Laine, J. (2017) *Meidän jengi*. Helsinki: Opinkirjo.
- Hoikkala, T. & Kiilakoski, T. (2018) Digitalisaation pedagogiikka ja jatkuvan oppimisen ristiriidat. Edistys Raportti 01. Helsinki: Teollisuuden Palkansaajat ry., 10–53.
- Hoikkala, T. & Paju, P. (2002) Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa H. Silvennoinen (toim.) *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 14–31.
- Hoikkala, T. & Paju, P. (2013) *Apina pulpetissa. Ysiluokan yhteisöllisyys*. Tampere: Gaudeamus.
- Hoikkala, T., Salasuo, M. & Ojajärvi, A. (2009) Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Holland, D. & Quinn, N. (toim.) (1987) *Cultural Models in Language and Thought. The United States of America*: Cambridge University Press.
- Holland, J. & Thomson, R. (2009) Gaining a perspective on choice and fate: Revisiting critical moments. *European Societies*, 11(3), 451–469.
- Holt, H. & Lewis, S. (2011) 'You Can Stand on Your Head and Still End Up with Lower Pay': Gliding Segregation and Gendered Work Practices in Danish 'Family-friendly' Workplaces. *Gender, Work and Organization* 18(S1), e202–221.
- Hurrelmann, K. & Bauer, U. (2018) *Socialisation During the Life Course*. London / New York: Routledge.

- Husu, L. (2010) Gender Discrimination in the Promised Land of Gender Equality. *Higher Education in Europe* 25(2), 221–228.
- Huuki, T., Kivijärvi, A. & Lunabba, H. (toim.) (2018) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino ja Nuorisotutkimusseura.
- Hynninen, P. & Juutilainen, P.-K. (2006) Seitsemän asiaa ohjauksen suunnittelusta ja tasa-arvosta. Sukupuolisensitiivinen ohjaus tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa -hanke 2002–2006. Joensuun yliopisto.
- Hynninen, P., Helakorpi, J., Lahelma, E., Lehtonen, J. & Snellman, J. (2011) Tasa-arvo ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa. Raportti TASUKO-hankkeesta. Helsingin yliopisto.
- Hytönen, K.-M. (2014) ”Ei elämääni lomaa mahtunut”: naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Hytönen, M. (2016) Kutsumus, elämäntapa vai urakka? Suomalaisten käsityksiä elämäntehtävästään. Kirkon tutkimuskeskus.
- Hyytiä, P. (2015) Äijä äijien joukossa? Narratiivinen tutkimus naisasiantuntijoiden myönteisten identiteettien rakentumisesta miesvaltaisessa työympäristössä. MSc program in Management and International Business, Maisterin tutkinnon tutkielma. Helsinki: Kauppakorkeakoulu, Aalto-yliopisto.
- Häkkinen, A., Salasuo, M., Ojajärvi, A. & Puuronen, A. (2013) *Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Häkkinen, K. (2002) Idiomi etsii paikkaansa. *Virittäjä* 106(2), 450–457.
- Isopahka-Bouret, U., Lappalainen, S. & Lahelma, E. (2012) Educating worker-citizens: visions and divisions in curriculum texts. *Journal of Education and Work* 27(1), 92–109.
- Jackson, P. W. (1968) *Life in Classrooms*. New York: Teachers College.
- Jakonen, M. (2017) Prekarisaatiotutkimuksen seuraava askel? Keskustelua Työelämän myytit ja todellisuus (toim. Pasi Pyöriä) kirjasta. *Työelämän tutkimus*, 15(2), 180–185.
- Jarvenpa, R. (1988) Agrarian ecology, sexual organization of labour and decision-making in Northeastern Finland. Teoksessa T. Ingold (toim.) *The social implications of*

- agrarian change in Northern and Eastern Finland. Helsinki: Suomen antropologinen seura, 76–90.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen E. (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, E. (2004) Sukupuoli tapana. Teoksessa J. Kiili & K. Närhi (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Talentia-lehti / Sosiaalityön tutkimuksen seura, 5–8.
- Jokinen, E. & Jakonen, M. (2011) Rajaton hoiva. Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) Yrittäkää edes! Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 118–138.
- Julkunen, R. (2004) Hyvinvointipalvelujen uusi politiikka. Teoksessa L. Henriksson & S. Wrede (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus, 168–186.
- Julkunen, R. (2010) Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Juutilainen P.-K. (2019) Sukupuolittietoinen uraohjaus. Esitys Segregaatio stop -seminaarissa. Joensuu, 3.4.2019.
- Järvensivu, A. & Pulkki, J. (2019) Työura: yksilön valintoja vai monimutkaista kehkeytymistä? *Janus* 27(1), 38–54.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. (2008) Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja 2008. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta & Stakes, 140–149.
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2015) Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus.
- Kahu, E. & Morgan, M. (2007) Weaving cohesive identities: New Zealand women talk as mothers and workers. *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online* 2, 55–73.
- Kalalahti, M., Varjo, J., Zacheus, T., Kivirauma, J., Mäkelä, M.-L., Saarinen, M. & Jahnukainen, M. (2017) Maahanmuuttajataustaisten nuorten toisen asteen koulutusvalinnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(1), 33–44.

- Kallunki, J. & Purhonen, S. (2017) Intergenerational transmission of cultural capital in Finland. *Research on Finnish Society* 10(1), 101–111.
- Kauppinen, K. & Toropainen, K. (1987) *Ainokaiset työyhteisössä: Haastattelututkimus työn sukupuolenmukaisen eriytymisen vaikutuksista työtyytyväisyyteen, psyykkiseen uupumukseen ja stressiin*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Kela.fi (ei päivämäärää) Kansaneläkelaitoksen internet-sivut. (Viitattu 30.5.2019.)
- Kenway, J., Willis, S., Blackmore, J. & Rennie, L. (1998) *Answering Back. Girls, Boys and Feminism in Schools*. London and New York: Routledge.
- Keski-Petäjä, M. & Witting, M. (2016) Vanhempien koulutus vaikuttaa lasten valintoihin. Tilastokeskus, Tieto & Trendit, asiantuntija-artikkelit ja ajankohtaisblogit.
- Kieshok, T., Black, M. & McKay, R. (2009) Career decision making: The limits of rationality and the abundance of non-conscious processes. *Journal of Vocational Behavior* 75(3), 275–290.
- Kiianmaa, N. (2012) *Tasa-arvobarometri 2012*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kivijärvi, A. (2015) *Etnisyyden merkityksiä nuorten arjessa. Tutkimus maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestön nuorten kohtaamisista nuorisotyön kentillä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Ko, I., Kotrba, L. & Roebuck, A. (2015) Leaders as Males?: The Role of Industry Gender Composition. *Sex Roles* 72(7–8), 294–307.
- Kodagoda, T. & Duncan, S. (2010) Combining Motherhood and Employment in Sri Lanka: Preferences, Structures and Moral Rationalities. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences* 5(3), 491–502.
- Kortteinen, M. (1992) *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. (1998) *Työtön: tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Hanki ja jää / Tammi.
- Koskinen Sandberg, P. (2016) Palkkojen sukupuolittunut politiikka. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 29(4), 46–51.
- Koulu vailla vertaa (2016) *Opas yhdenvertaisuussuunnitteluun*. Rauhankasvatusseura. https://rauhankasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/02/yhdenvertaisuus_opas_web.pdf

Kouluterveyskysely (2017) Kouluterveyskyselyn 2017 tulokset, sähköinen tulospalvelu, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia>

Kupiainen, M. & Kovalainen, A. (2013) Ei samasta puusta. Miten miesvaltaisissa yrityksissä työskentelevät naiset tekevät sukupuolta puheessaan? Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning 11 (2), 113–127.

Kurki, T. (2019) Immigrant-ness as (mis)fortune?: Immigrantisation through integration policies and practices in education. Helsingin yliopisto.

Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. (2009) Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Käyhkö, M. (2006) Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuun yliopisto.

Käyhkö, M. (2016) Kotoa pois pakotetut? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Teoksessa P. Armila, T. Halonen & M. Käyhkö (toim.) Reunamerkitöjä hylkysyrjästä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 60–73.

Laaksonen, H. (2001) Nuorten siirtyminen työmarkkinoille 1990-luvun Suomessa. Teoksessa T. Kuure (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot -vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 86–96.

Lahelma, E. (1992) Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa. Helsingin yliopisto.

Lahelma, E. (2009) Tytöt, pojat ja kysymys koulumenestyksestä. Teoksessa H. Ojala, T. Palmu & J. Saarinen (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino.

LaPointe, K. (2013) Heroic Career Changers? Gendered Identity Work in Career Transitions. *Gender, Work and Organization* 20(2), 133–146.

Lappalainen, S. (2011) ”Tää on oikeesti outoo”: Työssäoppimisen käytännöt ja nuorten toimijuus lähihoitajakoulutuksessa. Teoksessa A. Laiho & T. Ruoholinna (toim.) Terveystieteen ammatit ja koulutus. Helsinki University Press.

Lappalainen, S., Mietola, R. & Lahelma, E. (2010) Hakemisen pakkoa, tiedonmuruja ja itseymmärrystä: nuorten koulutusvalinnat ja oppilaanohjaus. *Nuorisotutkimus* 10(1), 39–55.

- Larsen, E. A. (2006) The impact of occupational sex segregation on family businesses: The case of American harness racing. *Gender, Work and Organization* 13(4), 359–382.
- Leeper, C., Farkas, T. & Spears Brown, C. (2012) Adolescent Girls' Experiences and Gender-Related Beliefs in Relation to Their Motivation in Math/Science and English. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(3), 268–282.
- Lehtonen, J. (1999) Homottelu ja heteronormatiivinen kiusaaminen. Teoksessa J. Lehtonen (toim.) *Homo Fennicus: miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Naistutkimusraportteja 1*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, 73–91.
- Leinonen, E., Matinmikko, J., Tervonen, M. R. & Teräs, L. (toim.) (2004) *WomanIT-projektit ja Hyvät käytännöt. Jotta teknologia ei syrjäytyisi naisista*. Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus.
- Lewis, I. (2004) Gender and professional identity: A qualitative study of social workers practising as counsellors and psychotherapists. *Australian Social Work* 57(4), 394–408.
- Liao, S.-H. (2005) Expert system methodologies and applications—a decade review from 1995 to 2004. *Expert Systems with Applications* 28, 93–103.
- Lindberg, M. (2013) Koulutuspolitiikan uusliberalisoitumisen vääjäämättömyys? *Tieteessä tapahtuu* 31(2), 8–14.
- Linde, C. (1987) Explanatory systems in oral life stories. Teoksessa D. Holland & N. Quinn (Eds.) *Cultural Models in Language and Thought. The United States of America*: Cambridge University Press, 343–366.
- Lunabba, H., Huuki, T. & Kivijärvi, A. (2018) Loppusanat: pojat läheltä katsoen. Teoksessa T. Huuki, A. Kivijärvi & H. Lunabba, (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 331–333.
- Lönn, H. (2015) Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) -kehittämisohjelman raportti. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Mac Giolla, E. & Kajonius, P (2018) Sex differences in personality are larger in gender equal countries: Replicating and extending a surprising finding. *International Journal of Psychology*.
- Martey, R. M. (2010) Find more, do more, reveal less: Women's strategies for navigating gendered contexts online. *Information, Communication and Society* 13(8), 1207–1229.

Mastekaasa, A. & Smeby, J. C. (2008) Educational choice and persistence in male- and female-dominated fields. *Higher Education* 55(2), 189–202.

Mavin, S. & Grandy, G. (2016a) Women Elite Leaders Doing Respectable Business Femininity: How Privilege is Conferred, Contested and Defended through the Body. *Gender, Work and Organization* 23(4), 379–396.

Mavin, S. & Grandy, G. (2016b) A theory of Abject Appearance: Women elite leaders' intra-gender 'management' of bodies and appearance. *Human Relations* 69(5), 1095–1120.

Mead, W. R. (1988) The balance sheet of renunciation. Teoksessa T. Ingold (toim.) *The social implications of agrarian change in Northern and Eastern Finland*. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Mehtäläinen, J., Niilo-Rämä, M. & Nissinen, V. (2017) Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset. Jyväskylän yliopisto.

Meijers, F., Kuijpers, M. & Gundy, C. (2013) The relationship between career competencies, career identity, motivation and quality of choice. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 13(1), 47–66.

Meriläinen, M., Puhakka, H. & Sinkkonen, H.-M. (2015) Tiedon löytäminen Internetistä ja sen ymmärtäminen osana nuorten ammatinvalintaa koskevaa päätöksentekoa. *Kasvatus: Suomen Kasvatustieteellinen Aikakauskirja*, 46(1), 36–47.

Murgja, A. (2011) “Flexible narratives” discursive positionings of gender and identity in precarious times. *Qualitative Sociology Review* 7(1), 55–68.

Murto, V., Vieno, A., Inkinen, A., Reinikainen, S. & Saari J. (2018) Toisen asteen ammatillisten koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja nuorten epätyypilliset valinnat. Policy brief 18/2018. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta.

Moen, P., Erickson, M. A. & Dempster-McClain, D. (1997) Their mother's daughters? The intergenerational transmission of gender attitudes in a world of changing roles. *Journal of Marriage and the Family* 59(2), 281–293.

Moisio, J., Gissler, M., Haapakorva, P. & Myllyniemi, S. (2016) Lasten ja nuorten muuttoliike tilastoissa. Teoksessa A. Kivijärvi & M. Peltola (toim.) *Lapsen ja nuoret muuttoliikkeessä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2016*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.

Myles B. S., Trautman M. L., Schelvan R. L. (2004) *The Hidden Curriculum: Practical Solutions for Understanding Unstated Rules in Social Situations*. USA: APC. Shawnee Mission.

Myllyniemi, S. & Kiilakoski, T. (2018) Tilasto-osio. Teoksessa E. Pekkarinen & S. Myllyniemi (toim.) *Opin polut ja pienareet. Nuorisobarometri 2017*. Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Myrskylä, P. (2009) *Koulutus periytyy edelleen. Hyvinvointikatsaus 1/2009*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Mäntyniemi, N., Joro, T. & Armila, P. (2019) *Näkymätön nainen miesten maailmassa. Metsäala tyttöjen ja nuorten naisten koulutus- ja ammatinvalinnoissa*. [http://www.maaseutuammattiin.fi/resources/public/hanke/Naisista%20voimaa%20metsa alalle_tutkimusraportti.pdf](http://www.maaseutuammattiin.fi/resources/public/hanke/Naisista%20voimaa%20metsa%20alalle_tutkimusraportti.pdf) (Viitattu 2.4.2019.)

Määttä, M. (2017) (toim.) *Uutta auringon alla. Ohjaamot 2014–2017*. Jyväskylä: Kohtaamo-hanke.

Määttä, M. & Souto A.-M. (2018) *Nuorten siirtymäkitkat, toimenpidekierrokset ja ohjaus. Vuoden 2018 Sosiologipäivien työryhmä nro 15 kuvaus*. Itä-Suomen yliopisto 15.–16.3.2018.

Nenonen, M. (2002) *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopisto.

Niemi, P. (2016) *Ohjaus ja oppilaiden urapohdinta. Turkulaisten peruskoulun päättöluokkalaisten ohjauskokemukset urapohdinnan selittäjinä*. Turun yliopisto.

Nieminen, J. (2018) *Alueelliset kehitysnäkymät – kevät 2018*. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Nummijärvi, A. (2004) *Palkkasyrjintä. Oikeudellinen tutkimus samapalkkaisuuslainsäädännön sisällöstä ja toimivuudesta*. Helsinki: Edita.

Nätkin, R. (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.

Ochsenfeld, F. (2016) *Preferences, constraints, and the process of sex segregation in college majors: A choice analysis*. *Social Science Research* 56, 117–132.

O'Donoghue, T., Punch K. (2003) *Qualitative educational research in action: Doing and reflecting*. London: Routledge.

O'Dwyer, M. & Colic-Peisker, V. (2016) Facilitating the professional transition of migrants in Australia: Does gender matter? *Australian Journal of Social Issues* 51(1), 47–66.

OECD (2016) PISA 2015 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publications.

Oksanen, K. (2017) Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa. Jaettu ymmärrys työn murroksesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 13a/2017.

Opetusministeriö (2009) Opintotuen rakenteen kehittäminen. Tavoitteena päätoimiseen opiskeluun kannustaminen korkeakoulussa. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:33.

OPH (2014) Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014: 96.

Paju, P. (2011) Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.

Parjanen, M. (1979) Learning, Earning and Withdrawing: On Social Factors Affecting Higher Educational and Professional Career. Tampereen Yliopisto.

Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) (2018) Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2017. Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto.

Phillips, S. D., Christopher-Sisk, E. K. & Gravino, K. L. (2001) Making Career Decisions in Relational Context. *The Counseling Psychologist* 29(2), 193–214.

Powell, A., Dainty, A. & Bagilholec, B. (2011) A poisoned chalice? Why UK women engineering and technology students may receive more “help” than their male peers. *Gender and Education* 23(5), 585–599.

Päivähoitolaki (19.1.1973/36.) Finlex.fi

Pöysä, J. (1997) Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Raivola, R. (2008) Koulutuspoliittinen arviointi. Teoksessa E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (toim.) (2008) Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31, 153–168.

- Rajakaltio, H. (2014) Yhteisvoimin kohti uudistuvaa koulua. Koulun kehittämisen toimintamalli – täydennyskoulutuksen ja kehittämisprosessin yhteen nivominen. Opetushallitus.
- Rantalaiho, L. (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa A. Anttonen, L. Henriksson & R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Rautopuro, J. & Juuti, K. (toim.) (2018) PISA pintaa syvemmältä. PISA 2015 Suomen pääraportti. Kasvatusalan tutkimuksia (77). Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Reskin, B., Roos, P. (1990) Job Queues, Gender Queues: Explaining Women's Inroads into Male Occupations. Philadelphia: Temple University Press.
- Ristikari, T., Keski-Säntti, M., Sutela, E., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Pekkarinen, E., Kääriälä, A., Aaltonen, M., Huotari, T., Merikukka, M., Salo, J., Juutinen, A., Pesonen-Smith, A. & Gissler, M. (2018) Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos & Nuorisotutkimusverkosto.
- Rommes, E., Overbeek, G., Scholte, R., Engels, R. & De Kemp, R. (2007) 'I'm not interested in computers': Gender-based occupational choices of adolescents. *Information, Communication and Society*, 10(3), 299–319.
- RUUTI-hankkeen verkkosivut (2019) <https://www.xamk.fi/tutkimus-ja-kehitys/ruuti-sukupuolisensitiiviset-ura-ja-tyopaikkaohjauksen-mallit/> (Viitattu 5.4.2019).
- Saari, A. (2011) Kasvatustieteen tiedontahto. Kriittisen historian näkökulmia suomalaiseen kasvatukseen tutkimukseen. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Sáinz, M. & Upadyaya, K. (2016) Accuracy and bias in Spanish secondary school students' self-concept of math ability: The influence of gender and parental educational level. *International Journal of Educational Research* 77, 26–36.
- Sanandaji, N. (2016) The Nordic Gender Equality Paradox. Timbro.
- Sayce, S., Ackers, P. & Greene, A. M. (2007) Work restructuring and changing craft identity: The Tale of the Disaffected Weavers (or what happens when the rug is pulled from under your feet). *Work, Employment and Society* 21(1), 85–101.
- Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) (2015) Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Schultheiss, D. E. P. (2007) The emergence of a relational cultural paradigm for vocational psychology. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 7(3), 191–201.

SEGLI-hankkeen verkkosivut (2019) <https://www.kaikkienduuni.fi/> (Viitattu 11.2.2019).

Selin, S (2017) Mikä sinusta tulee isona? Koulutus- ja ammattisuunnitelmat 1950–60-luvun Helsingissä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverksto.

SetSTOP-hankkeen verkkosivut (2019) <https://www.xamk.fi/tutkimus-ja-kehitys/ruuti-sukupuolisensitiiviset-ura-ja-tyopaikkaohjauksen-mallit/> (Viitattu 5.4.2019).

Shortall, S. (2014) Farming, identity and well-being: Managing changing gender roles within Western European farm families. *Anthropological Notebooks* 20(3), 67–81.

Siiskonen, P. (1988) The role of farmers and farmwives in agrarian change. Teoksessa T. Ingold (toim.) *The social implications of agrarian change in Northern and Eastern Finland*. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Silvennoinen, H., Kalalahti, M. & Varjo, J. (2016) Globalisaatio, markkinaliberalismi ja koulutuspolitiikan muutos. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.) *Koulutuksen tasa-arvon muuttuvat merkitykset. Kasvatussosiologian vuosikirja 1*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 11–36.

Simola, H. (2015) *Koulutusihmeen paradoksit. Esseitä suomalaisesta koulutuspolitiikasta*. Tampere: Vastapaino.

Simpson, R. (2004) Masculinity at work: The experiences of men in female dominated occupations. *Work, Employment and Society* 18(2), 349–368.

Sinä osaat! -hankkeen verkkosivut (2019) <https://www.oamk.fi/fi/tietoa-oamkista/tapahtumat/tytot-ja-teknologia/mika-sina-osaat/> (Viitattu 11.2.2019).

Skeggs, B. (2004) *Class, Self, Culture*. London and New York: Routledge.

Skuratowicz, E. & Hunter, L. W. (2004) Where Do Women's Jobs Come from? Job Resegregation in an American Bank. *Work and Occupations* 31(1), 73–110.

Smile (2019) *Keltanokat ja kehäraakit Tutkimus: Nuoret ja aikuiset työelämässä*. Smile Henkilöstöpalvelut Oy – ValueScout/ ForceForGrowth Oy.

Smyth, E. (2005) Gender Differentiation in Early Labour Market Integration across Europe. *European Societies* 7(3), 451–479.

- Smyth, E. & Steinmetz, S. (2008) Field of study and gender segregation in European labour markets. *International Journal of Comparative Sociology* 49(4–5), 257–281.
- Snyder, K. A. & Green, A. I. (2008) Revisiting the Glass Escalator: The Case of Gender Segregation in a Female Dominated Occupation. *Social Problems* 55(2), 271–299.
- Souto, A.-M. (2016) Etnistyvät toisen asteen koulutusvalinnat. *Nuorisotutkimus* 4(34), 47–59.
- Stearns, E., Bottía, M. C., Davalos, E., Mickelson, R. A., Moller, S. & Valentino, L. (2016) Demographic Characteristics of High School Math and Science Teachers and Girls' Success in STEM. *Social Problems* 63(1), 87–110.
- Steinmetz, S. (2012) *The contextual challenges of occupational sex segregation: deciphering cross-national differences in Europe*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Stoet, G. & Geary, D. C. (2018) The Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education. *Psychological Science* 29(4), 581–593.
- Suokas, E. (2011) Suorittajat, toimijat, ajelehtijat ja individualistit. Narratiivinen tutkimus kuuden nuoren koulutusvalinnoista. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Sweet, S., Sarkisian, N., Matz-Costa, C. & Pitt-Catsoupes, M. (2016) Are women less career centric than men? Structure, culture, and identity investments. *Community, Work and Family* 19(4), 481–500.
- Tanhua, I. (2012) Sukupuolten tasa-arvon hyvät käytännöt. Tasa-arvohankkeiden hyviä käytäntöjä seitsemästä teemasta. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tanhua, I. (2018) Teorioita sukupuolen mukaisista segregaatiosyistä. SEGLI-hankkeen tutkimus. <https://www.kaikkienduuni.fi/teorioita-segregaatiosyista/>
- Tanhua, I. (2019a) Miksi koulutuksen segregaatio laitetaan nykyään yksilöiden syyksi? SEGLI. <https://www.kaikkienduuni.fi/news/2019/2/18/miksi-koulutuksen-segregaatio-laitetaan-nykyn-yksiliden-syyksi>
- Tanhua, I. (2019b) Miksi sukupuoli vaikuttaa alavalintaan? SEGLI-hankkeen tutkimus. <https://www.kaikkienduuni.fi/miksi-sukupuoli-vaikuttaa-alavalintaan#osio2>
- Tasa-arvolaki 1986/609 Annettu Helsingissä 8.8.1986. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>

TAT (2017) Kun koulu loppuu. Nuorten tulevaisuusraportti.

https://www.kunkoululoppuu.fi/assets/uploads/2017/05/Kun-koulu-loppuu-nuorten-tulevaisuusraportti-2017_tiivistelm%C3%A4_19052017.pdf

TAT (2019) Kun koulu loppuu. Nuorten tulevaisuusraportti. <https://www.tat.fi/wp-content/uploads/2019/05/Nuorten-tulevaisuusraportti-2019-tiivistelm%C3%A4.pdf>

Taylor, A., Hamm, Z. & Raykov, M. (2015) The experiences of female youth apprentices in Canada: just passing through? *Journal of Vocational Education and Training* 67(1), 93–108.

Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) (2019) Sukupuolten tasa-arvo. Kehittämishankkeet ja ohjelmat. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/ajankohtaista/hankkeet-ja-julkaisut> (Viitattu 8.2.2019).

TEM (2018) Tekoälyajan työ. Neljä näkökulmaa talouteen, työllisyyteen, osaamiseen ja etiikkaan. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 19/2018. Työ ja elinkeinoministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160931/19_18_TEM_Tekoalyajan_työ_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 23.1.2019)

Teräs, L. (toim.) (2005) Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia – näkökulmia segregatioon. *WomanIT-projekti*; Oulun yliopisto; Kajaanin yliopistokeskus.

Teräsaho, M. & Keski-Petäjä, M. (2017) Nuorten toiveammatit sukupuolen mukaan eriytyneitä. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) *Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.

Tian, X. & Deng, Y. (2017) Organizational Hierarchy, Deprived Masculinity, and Confrontational Practices: Men Doing Women's Jobs in a Global Factory. *Journal of Contemporary Ethnography* 46(4), 464–489.

Tina-hankkeen verkkosivut (2003) http://tina.tkk.fi/tina_2001/index.html (Viitattu 11.2.2019).

Tolonen, T. (2005) Sosiaalinen tausta, sukupuoli ja paikallisuus nuorten koulutussiirtymissä. Teoksessa S. Aapola & K. Ketokivi (toim.) *Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.

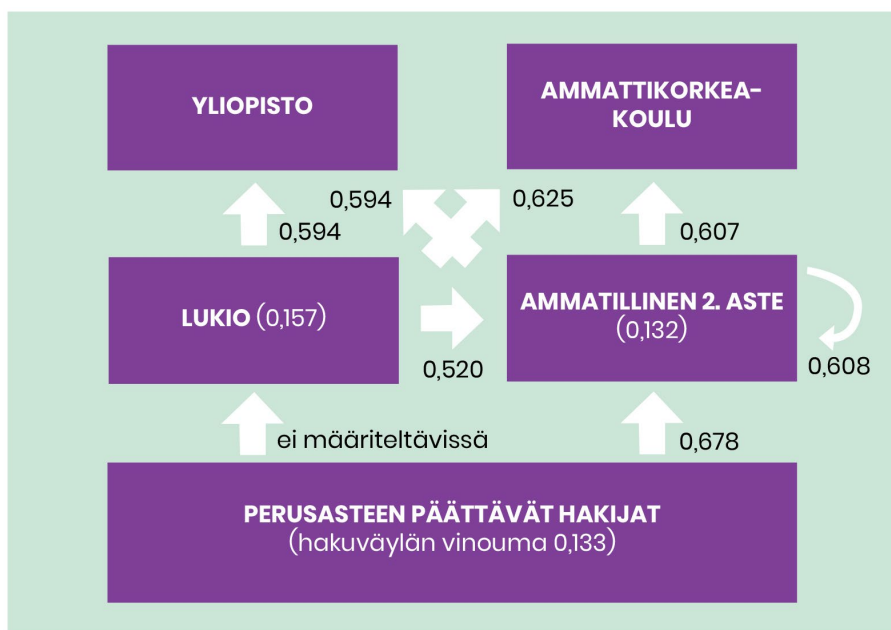
Tolonen, T. & Aapola-Kari, S. (2017) Head-first into Education? Young people's hesitant choices into post-comprehensive education. Presentation, ESA conference, Athens, 30.8.2017.

- Tolonen, T. & Aapola-Kari, S. (2018) Päistikkaa toiselle asteelle? Nuorten epävarmat koulutusvalinnat, valintojen perustelut ja tiedon lähteet. Sosiologipäivät, Joensuun yliopisto, 23.3.2018.
- Tolonen, T., Aapola-Kari, S., Lahtinen, J. & Wrede-Jäntti, M. (2018) Miten kaupungista tulee oma? Kaupunkipääoma ja nuorten eriytyneet suhteet kaupunkitilaan. Nuorisotutkimus 36(3), 57–75.
- Tuukkanen, T. (2019) ”Pitäisi ajatella koulutyön tekemistä ihan eri tavalla” – selvitys työelämään tutustumisjaksojen toteuttamisesta kouluissa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2019:1.
- Uusitalo, L. (2001) Nainen työelämässä on hoivaaja, louhi tai hyvä jätkä. Helsingin Sanomat 12.10.2001. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000004003150.html> (Viitattu 2.4.2019.)
- Vanhalakka-Ruoho, M. (2007) Nuorten elämäkulun suunnittelun relationaalisia aspekteja. Teoksessa P.-K. Juutilainen (toim.) Suhteita ja suunnantottoja. Näkökulmia nuorten ohjaukseen. Joensuun yliopisto, 9–32.
- Vanhalakka-Ruoho, M. (2010) Relational aspects in career and life-designing of young people. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 10, 109–123.
- Vanhalakka-Ruoho, M., Silvonen, J., Koski, L., Tamminen, M. & Tuononen, M. (2018) Nuori ja perhe – toimintakäytäntöjä, merkityksenantoja ja suunnanottoja koulutussiirtymissä. Nuorisotutkimus 2 (36), 19–34.
- Vehviläinen, S. & Souto, A.-M. (2019) Kohti yhteiskuntakriittisesti virittynyttä ohjausta. Esitys Segregaatio stop -seminaarissa. Joensuu, 3.4.2019.
- Veijola, S. & Jokinen, E. (2001) Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Helsinki: WSOY.
- Väljjarvi, J. (2017) Oppilaiden hyvinvointi. Pisa 2015. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos. PISA OECD, Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://ktl.jyu.fi/vanhat/julkaisut/julkaisuluettelo/julkaisut/2017/KTL-D118>
- Wajcman, J. & Martin, B. (2002). Narratives of identity in modern management. The Corrosion of Gender Difference? *Sociology* 36(4), 985–1002.
- Walker, C. (2015) ‘I Don’t Really Like Tedious, Monotonous Work’: Working-class Young Women, Service Sector Employment and Social Mobility in Contemporary Russia. *Sociology* 49(1), 106–122.

- Williams, M. & Dyer, W. (2009) Single-Case Probabilities. Teoksessa D. Byrne & C. C. Ragin (toim.) *The Sage Handbook of Case-Based Methods*. India: Sage Publications, 84–100.
- Woodhams, C., Lupton, B. & Cowling, M. (2015) The Presence of Ethnic Minority and Disabled men in Feminised Work: Intersectionality, Vertical Segregation and the Glass Escalator. *Sex Roles*, 72(7–8), 277–293.
- World Economic Forum (2015) *The Global Gender Gap Report 2015*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Wyn, J. (2009) Educating for late modernity. Teoksessa A. Furlong (toim.) *Handbook of youth and young adulthood: new perspectives and agendas*. New York: Routledge, 97–104.
- Wyn, J., Cuervo, H., Crofts, J. & Woodman, D. (2017) Gendered transitions from education to work: The mysterious relationship between the fields of education and work. *Journal of Sociology* 53(2), 492–506.
- Xu, J. & Hampden-Thompson, G. (2011) Cultural reproduction, cultural mobility, cultural resources, or trivial effect? A comparative approach to cultural capital and educational performance. *Comparative Education Review* 56 (1), 98–124.
- Yliopistolaki, 36 b § (20.3.2015/256). Opiskelupaikkojen varaaminen. Finlex.fi
- Ylöstalo, H. (2019) Mitä tasa-arvoasenteet kertovat tasa-arvosta? Teoksessa M. Teräsaho & J. Närvi (toim.) *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyyseja tasa-arvobarometrista 2017*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Östman, A.-C. (2000) *Mjök och jord: om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870-1940*. Turku: Åbo Akademis Forlag.

Liitteet

Liite 1. Yhteishaun sukupuolivinouma eri koulutussiirtymissä.

Vuosina 2013-14 valmistuneiden koulutusvalintojen sukupuolivinoumaa kuvaava kontingenssikerroin (0 = miehet ja naiset tekevät täsmälleen samoja; 1 = miesten ja naisten valinnat eroavat maksimaalisesti). Yhteishaun hakutavan vinouma kunkin koulutusasteen sisällä (hakeeko yliopistoon, ammattikorkeaan, ammatilliselle toiselle asteelle vai useampaan). Peruskoulusta ammatilliselle toiselle asteelle siirryttäessä kerroin on kuvion suurin (0,678), jolloin voidaan päätellä, että tässä siirtymässä tehdään eniten sukupuolen mukaisia koulutusvalintoja.

Liite 2. Rekisteriaineiston sukupuolijakauma tutkintonimikkeittäin

Koulutusala	Opintoala	Tutkintonimike	N	Naisia %	
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	Farmasia ja muu lääkehuolto	Lääkealan perustutkinto	428	89,02	
		Hammaslääketiede ja muu hammashuolto	Hammastekniikan perustutkinto: hammaslaborantti	79	81
			Hiusalan ammattitutkinto	12	100
	Kauneudenhoitoala	Hiusalan erikoisammattitutkinto	21	100	
		Hiusalan perustutkinto	3979	97	
		Kauneudenhoitoalan erikoisammattitutkinto: kosmetologin erikoisammattitutkinto	4	100	
		Kauneudenhoitoalan perustutkinto	1796	100	
		Kuntoutu ja liikunta	Hierojan ammattitutkinto	1345	57
			Hierojan erikoisammattitutkinto	68	34
			Liikunnan ammattitutkinto: aikuisliikunnan ammattitutkinto	218	69
			Liikunnanohjauksen perustutkinto: liikunnanohjaaja	1131	49
			Liikuntapaikkamestarin erikoisammattitutkinto	6	17
			Liikuntapaikkojenhoitajan ammattitutkinto	51	0
	Valmentajan ammattitutkinto		48	23	
	Sosiaali- ja terveysala (alojen yhteiset ohjelmat)	Kehitysvamma-alan ammattitutkinto	74	91	
		Kehitysvamma-alan erikoisammattitutkinto	10	90	
		Lähihoitaja, sosiaali- ja terveysalan perustutkinto	23983	87	
		Puhevammaisten tulkin erikoisammattitutkinto	19	95	
		Päihdetyön ammattitutkinto	95	75	
		Vanhustyön erikoisammattitutkinto	107	98	
		Sosiaaliala	Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaajan ammattitutkinto	209	84
	Tekniset terveysterveystoimet	Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinto	790	85	
		Perhepäivähoitajan ammattitutkinto	441	99	
		Välinehoitajan ammattitutkinto	145	85	
	Terveysala	Välinehoitajan erikoisammattitutkinto	2	50	
		Jalkojenhoidon ammattitutkinto	75	99	
		Kipsimestarin erikoisammattitutkinto: kipsaustyön erikoisammattitutkinto	2	0	
		Obduktiopreparaattorin ammattitutkinto	9	44	
		Psykiatrisen hoidon erikoisammattitutkinto	40	95	
	YHTEENSÄ			35187	86

Tekniikan ja liikeneen ala	Ajoneuvo- ja kuljetustekniikka	Ajoneuvoasentaja (perustutkinto)	4	25
		Ajoneuvonosturinkuljettajan ammattitutkinto	176	2
		Ammattilentäjä	130	8
		Autoalan myyjän erikoisammattitutkinto	29	14
		Autoalan perustutkinto	8623	14
		Autoalan työnjohdon erikoisammattitutkinto	44	7
		Autokorimekaanikon ammattitutkinto	68	1
		Autokorimestarin erikoisammattitutkinto	17	0
		Automaalarimestarin erikoisammattitutkinto	7	0
		Automaalarin ammattitutkinto:		
		erikoisautomaalarin ammattitutkinto	24	8
		Automekaanikon erikoisammattitutkinto	31	0
		Automyyjän ammattitutkinto	18	6
		Autosähkömekaanikon ammattitutkinto	3	0
		Henkilöautomekaanikon ammattitutkinto	280	2
		Laivasähköasentaja	1	0
		Lastinkäsittelyalan ammattitutkinto	61	10
		Lastinkäsittelyalan erikoisammattitutkinto	2	0
		Lennonjohdon perustutkinto	18	17
		Lentoasemapalvelujen ammattitutkinto	26	8
		Lentokoneasennuksen perustutkinto	421	16
		Liikenne-esimiehen erikoisammattitutkinto	29	21
		Liikenneopettajan erikoisammattitutkinto	73	34
		Linja-autonkuljettajan ammattitutkinto	270	13
		Logistiikan perustutkinto	6280	13
		Merenkulkualan perustutkinto	645	8
		Metsäkoneasentajan ammattitutkinto	10	0
		Pienkonemekaanikon ammattitutkinto	47	0
		Puutavaran autokuljetuksen ammattitutkinto	61	3
		Raskaskalustomekaanikon ammattitutkinto	133	0
		Varaosamyyjän ammattitutkinto	70	19
		Varastoalan ammattitutkinto	234	16
		Varastoalan erikoisammattitutkinto	29	10
		Yhdistelmäajoneuvonkuljettajan ammattitutkinto	868	8
		Arkkitehtuuri ja rakentaminen		
		Ammattisukeltajan ammattitutkinto	43	0
		Ilmastointiasentajan ammattitutkinto	11	9
		Ilmastointiasentajan erikoisammattitutkinto	1	0
		Ilmastointijärjestelmien puhdistajan ammattitutkinto	15	0
		Kaukolämpöasentajan ammattitutkinto	20	5
		Kaukolämpöyliasentajan erikoisammattitutkinto	6	0
		Kiinteistöhoitajan ammattitutkinto	236	3
		Kiinteistöhoitajan erikoisammattitutkinto	21	0
		Kiinteistöpalvelujen perustutkinto	915	8

	Kylmäasentajan ammattitutkinto:		
	kylmälaiteasentajan ammattitutkinto	342	1
	Kylmäestarin erikoisammattitutkinto	16	13
	Lattiamestarin erikoisammattitutkinto	2	50
	Lattianpäällystäjän ammattitutkinto	14	0
	Lämmityslaitteasentajan ammattitutkinto	270	1
	Maanmittausalan perustutkinto	272	17
	Maarakennuskoneenkuljettajan ammattitutkinto	3	0
	Maarakennusalan ammattitutkinto	369	2
	Maarakennusalan erikoisammattitutkinto	8	0
	Putkiasentajan ammattitutkinto	87	3
	Putkiasentajan erikoisammattitutkinto	6	0
	Rakennusalan perustutkinto	10898	7
	Rakennusalan työmaapäällikön erikoisammattitutkinto	32	19
	Rakennusmiehen ammattitutkinto	2	0
	Rakennustuotannon ammattitutkinto	65	8
	Rakennustuotealan ammattitutkinto	91	2
	Suunnitteluassistentin ammattitutkinto:		
	teknisen piirtäjän ammattitutkinto	59	42
	Talonrakennusalan ammattitutkinto	924	6
	Talonrakennusalan erikoisammattitutkinto	30	3
	Talotekniikan perustutkinto	4920	4
	Vesihuoltoalan ammattitutkinto	43	2
Elintarvikeala ja biotekniikka	Elintarvikealan perustutkinto	2690	81
	Elintarvikejalostajan ammattitutkinto	3	0
	Elintarviketekniikan erikoisammattitutkinto:		
	elintarviketeknikon erikoisammattitutkinto	6	17
	Elintarviketeollisuuden ammattitutkinto	43	60
	Kondiittorimestarin erikoisammattitutkinto	3	0
	Kondiittorin ammattitutkinto:		
	ammattikondiittorin ammattitutkinto	53	83
	Leipomoteollisuuden ammattitutkinto	30	47
	Leipurimestarin erikoisammattitutkinto	12	75
	Leipurin ammattitutkinto:		
	ammattileipurin ammattitutkinto	56	71
	Lihanjalostajan ammattitutkinto	4	25
	Lihateollisuuden ammattitutkinto	14	0
	Maidonjalostajan ammattitutkinto	2	100
	Meijeriteollisuuden ammattitutkinto	10	20
Graafinen ja viestintä	Digitaalipainajan ammattitutkinto	17	24
	Faktorin erikoisammattitutkinto	2	0
	Jälkikäsitteilykoneenhoitajan ammattitutkinto	17	47
	Kirjansitojamestarin erikoisammattitutkinto	1	100
	Kirjansitojan ammattitutkinto	3	67
	Konesitojamestarin erikoisammattitutkinto	1	0
	Painajamestarin erikoisammattitutkinto	3	0
	Painajan ammattitutkinto	44	14

	Painopinnanvalmistajan ammattitutkinto	45	56	
	Painoviestinnän perustutkinto	1059	54	
	Sivunvalmistajamestarin erikoisammattitutkinto	2	100	
Kone-, metalli- ja energiatekniikka	Hissiasentajan ammattitutkinto	35	0	
	Hitsaajamestarin erikoisammattitutkinto	17	6	
	Hitsaajan ammattitutkinto	433	6	
	Kaivosalan ammattitutkinto	39	0	
	Kaivosalan perustutkinto	160	8	
	Kone- ja metallialan perustutkinto	11539	6	
	Koneenasentajamestarin erikoisammattitutkinto	7	0	
	Koneenasentajan ammattitutkinto	182	4	
	Koneistajamestarin erikoisammattitutkinto	11	9	
	Koneistajan ammattitutkinto	295	8	
	Koneistuksen perustutkinto	40	0	
	Laivanrakentajan ammattitutkinto	27	7	
	Levytekniikan ammattitutkinto: levyseppä-hitsaajan ammattitutkinto	179	6	
	Levytyömestarin erikoisammattitutkinto	2	0	
	Metallien jalostuksen ammattitutkinto: perusmetalliteollisuuden ammattitutkinto	113	1	
	Muu tai tuntematon kone- ja metallialan peruskoulutus	2	0	
	Rakennuspeltiseppän ammattitutkinto	31	0	
	Tekninen eristäjä	1	0	
	Teollisuusputkiasentajan ammattitutkinto	7	0	
	Työvälinevalmistajan ammattitutkinto	1	0	
	Valumallin valmistajan ammattitutkinto	2	0	
	Muu tekniikan ja liikenteen koulutus	Kello- ja mikromekaniikan perustutkinto	97	21
		Kivimiehen ammattitutkinto	99	13
Kunnossapidon ammattitutkinto		186	0	
Kunnossapidon erikoisammattitutkinto		9	0	
Lukkoseppämestarin erikoisammattitutkinto		5	0	
Lukkoseppän ammattitutkinto		44	9	
Muu tai tuntematon tekniikan peruskoulutus, keskiaste		40	5	
Nuohoojamestarin erikoisammattitutkinto		13	8	
Nuohoojan ammattitutkinto		124	10	
Rautatiekaluston kunnossapidon ammattitutkinto		18	0	
Sisustusalan ammattitutkinto, tekniikan ja liikenteen ala		54	85	
Suunnitteluassistentin perustutkinto		527	51	
Tekniikan erikoisammattitutkinto		672	9	
Tuotekehittäjän erikoisammattitutkinto		148	49	
Turvallisuusalan perustutkinto		1843	34	
Turvallisuusvalvojan erikoisammattitutkinto		379	18	
Vartijan ammattitutkinto		4849	20	

Prosessi- ja kemiantekniikka	Ympäristöalan erikoisammattitutkinto	16	31
	Ympäristöhuollon ammattitutkinto	92	30
	Kemiantekniikan perustutkinto	276	16
	Kemianteollisuuden ammattitutkinto	60	13
	Kemianteollisuuden erikoisammattitutkinto	3	0
	Korroosionestomaalarin ammattitutkinto	7	0
	Kumialan ammattitutkinto	1	100
	Laboratorioalan perustutkinto	1016	63
	Lasikeraamisen alan ammattitutkinto	9	33
	Levyalan ammattitutkinto	62	16
	Levymestarin erikoisammattitutkinto	4	0
	Maalarimestarin erikoisammattitutkinto, prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka	29	45
	Maalarin ammattitutkinto, prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka	142	50
	Muovi- ja kumitekniikan perustutkinto	224	10
	Muovimekaanikon ammattitutkinto	49	12
	Muovitekniikan erikoisammattitutkinto	5	60
	Paperiteollisuuden ammattitutkinto	26	4
	Paperiteollisuuden erikoisammattitutkinto	1	100
	Paperiteollisuuden perustutkinto	36	8
	Pintakäsittelyalan perustutkinto	2767	64
	Pintakäsittelymestarin erikoisammattitutkinto	1	0
	Prosessiteollisuuden perustutkinto	729	13
	Puualan perustutkinto	2494	23
	Puusepän ammattitutkinto, prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka	43	16
	Puusepänanalan ammattitutkinto, prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka	103	22
	Saha-alan ammattitutkinto	26	8
	Sahamestarin erikoisammattitutkinto	2	0
	Teollisen pintakäsittelijän ammattitutkinto	12	17
	Veneenrakennuksen perustutkinto	134	13
	Veneenrakentajan ammattitutkinto, prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka	15	0
	Verhoilu- ja sisustusalan perustutkinto	1007	90
	Automaatioasentajan ammattitutkinto	43	2
	Automaatioyliasentajan erikoisammattitutkinto	3	0
Elektronikka-asentajan ammattitutkinto	4	25	
Kiskoliikenteen turvalaiteasentajan ammattitutkinto	1	0	
Kotitalouskoneasentajan ammattitutkinto	237	0	
Sähkö- ja automaatiotekniikan perustutkinto	8839	5	
Sähköalan perustutkinto	692	6	
Sähköasentajan ammattitutkinto	403	2	
Sähköteollisuuden ammattitutkinto	41	15	
Sähkö- ja automaatiotekniikka			

	Sähköverkkoalan erikoisammattitutkinto: sähkölaitosyliasentajan erikoisammattitutkinto	26	0
	Sähköverkkoasentajan ammattitutkinto: sähkölaitosasentajan ammattitutkinto	175	0
	Sähköyliasentajan erikoisammattitutkinto	26	0
	Voimalaitoksen käyttäjän ammattitutkinto	64	2
Tekstiili- ja vaatetustekniikka	Jalkinealan ammattitutkinto	7	71
	Jalkinealan erikoisammattitutkinto	1	0
	Jalkinealan perustutkinto	2	50
	Pesulateknikon erikoisammattitutkinto	2	50
	Pukuompelijan ammattitutkinto	17	0
	Tekstiili- ja vaatetusalan perustutkinto	1936	94
	Tekstiilihuollon ammattitutkinto	9	89
	Vaatetusalan ammattitutkinto, tekstiili- ja vaatetustekniikka	59	93
	Vaatetusalan erikoisammattitutkinto, tekstiili- ja vaatetustekniikka	126	98
	Vaatetusalan perustutkinto	33	100
Tieto- ja tietoliikennetekniikka	Tieto- ja tietoliikennetekniikan perustutkinto	4193	5
	Tietokoneasentajan ammattitutkinto	242	5
	Tietokoneyliasentajan erikoisammattitutkinto	8	0
	Tietoliikenneasentajan ammattitutkinto	25	0
	Tietoliikenneyliasentajan erikoisammattitutkinto	4	0
	Tietotekniikan perustutkinto	31	6
YHTEENSÄ		91443	18

Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnonala	Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnonala	Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen ammattitutkinto	5	60
		Isännöinnin ammattitutkinto: isännöitsijän ammattitutkinto	212	36
		Johtamisen erikoisammattitutkinto Kaupan esimiehen erikoisammattitutkinto	443	49
		Kiinteistövälitysalan ammattitutkinto	452	57
		Markkinointiviestinnän ammattitutkinto: mainosalan ammattitutkinto	173	50
		Markkinointiviestinnän erikoisammattitutkinto	240	92
		Merkonomi, liiketalouden perustutkinto	45	62
		Muu tai tuntematon kaupallinen tai yhteiskuntatieteellinen koulutus, keskiaste	20784	63
		Myyntin ammattitutkinto: myyjän ammattitutkinto	61	79
		Rahoitus- ja vakuutusalan ammattitutkinto	2638	71
		Sihteerin ammattitutkinto	293	70
		Somistajan ammattitutkinto	348	99
		Taloushallinnon ammattitutkinto	30	93
		Taloushallinnon erikoisammattitutkinto	527	87
		Ulkomaankaupan ammattitutkinto: huolinta-alan ammattitutkinto	8	88
		Ulkomaankaupan erikoisammattitutkinto	64	66
		Viestinvälitys- ja logistiikkapalvelujen ammattitutkinto	10	10
		Viestinvälitys- ja logistiikkapalvelujen erikoisammattitutkinto	63	37
		Virastomestarin ammattitutkinto	4	25
		Yrittäjän ammattitutkinto	75	40
		Yritysjohdamisen erikoisammattitutkinto: yrittäjän erikoisammattitutkinto	1171	46
		Yritysneuvojan erikoisammattitutkinto	222	34
		Yhteensä	2	0
			27870	64

Muut koulutusalat	Palo- ja pelastusala	Alipäälyllystötutkinto (palontorjunta-ala):		
		paloesimies	14	0
		Hätäkeskuspäivystäjän tutkinto	53	83
	Poliisiala	Pelastajan tutkinto: palomies	314	0
Poliisin perustutkinto		437	20	
	Vankeinhoito	Vankeinhoiton perustutkinto: vartija: ylivartija	88	19
YHTEENSÄ			906	17
Matkailu-, ravitsemus- ja talousala	Kotitalous- ja kuluttajapalvelut	Kotitalous- ja kuluttajapalvelujen perustutkinto	351	82
		Kotityö- ja puhdistuspalvelujen perustutkinto	1072	82
	Majoitus- ja ravitsemisala	Kotityöpalvelujen ammattitutkinto	239	87
		Ravintolakokin ammattitutkinto	204	54
		Ruokamestarin erikoisammattitutkinto	40	40
		Suurtaloukokin ammattitutkinto	148	84
		Tarjoilijan ammattitutkinto:		
		ravintolapalvelun ammattitutkinto	335	84
		Baarimestarin erikoisammattitutkinto	330	60
		Catering-alan perustutkinto	2366	69
		Dieetikokin erikoisammattitutkinto	67	87
		Hotelli- ja ravintola-alan perustutkinto	3718	68
		Hotelli-, ravintola- ja cateringalan perustutkinto	10957	68
		Hotelli-, ravintola- ja suurtalouksalan perustutkinto	109	63
		Hotellivirkailijan ammattitutkinto:		
		hotellipalvelun ammattitutkinto	129	87
		Kokin ammattitutkinto	59	49
		Majoitus- ja ravitsemisalan esimiehen erikoisammattitutkinto	597	67
	Matkailuala	Maaseutumatkailun ammattitutkinto	11	91
		Matkailualan ammattitutkinto	2	100
		Matkailualan perustutkinto	3041	84
		Matkailun ohjelmapalvelujen ammattitutkinto	106	76
		Matkailuoppaan ammattitutkinto	4	100
		Matkaoppaan ammattitutkinto	48	96
		Matkatoimistovirkailijan ammattitutkinto	1	100
		Muu matkailu-, ravitsemis- ja talousalan koulutus	Muu tai tuntematon majoitus-, ravitsemis- ja talousalan peruskoulutus	30
	Puhdistuspalvelut	Laitoshuoltajan ammattitutkinto	1215	92
		Puhdistuspalvelujen perustutkinto	280	76
		Siivousteknikon erikoisammattitutkinto	28	86
		Siivoustyöohjaajan erikoisammattitutkinto	115	84
	YHTEENSÄ		25602	72

Luonnonvara- ja ympäristöala	Kalatalous	Kalanjalostajan ammattitutkinto	5	0			
		Kalanviljelijän ammattitutkinto					
			5	20			
		Kalastusoppaan ammattitutkinto	20	0			
		Kalatalouden perustutkinto	167	6			
	Luonto- ja ympäristöala		Erä- ja luonto-oppaan ammattitutkinto	310	45		
			Eräoppaan ammattitutkinto	4	0		
			Luonnontuotealan ammattitutkinto	16	94		
			Luonnontuotealan erikoisammattitutkinto	2	100		
			Luonto- ja ympäristöalan perustutkinto	868	54		
			Luontokartoittajan erikoisammattitutkinto	22	82		
			Porotalouden ammattitutkinto	3	0		
			Riistamestarin erikoisammattitutkinto	12	25		
			Hevostalouden perustutkinto	1286	97		
			Hevostenvalmentajan ammattitutkinto	100	96		
	Maatilatalous		Kengityssepän ammattitutkinto	13	31		
			Maatalousalan perustutkinto: maatilatalouden perustutkinto	3990	57		
			Maatalouskoneasentajan ammattitutkinto	40	0		
			Mehiläistarhaajan ammattitutkinto	2	0		
			Ratsastuksenopettajan ammattitutkinto	25	96		
			Seminologin ammattitutkinto	32	94		
			Tallimestarin erikoisammattitutkinto	20	90		
			Tarhaajamestarin erikoisammattitutkinto	9	0		
			Tuotantoeläinten hoidon ja hyvinvoinnin ammattitutkinto: karjatalouden ammattitutkinto	233	57		
			Viljelijän ammattitutkinto	143	16		
			Metsätalous		Bioenergia-alan ammattitutkinto: turvealan ammattitutkinto	21	33
					Metsäalan perustutkinto: metsätalouden perustutkinto	1841	4
					Metsäkoneenkuljettaja	5	0
					Metsäkoneenkuljettajan ammattitutkinto	201	2
					Metsäimestarin erikoisammattitutkinto	21	5
					Metsätalousyrittäjän ammattitutkinto	62	21
					Eläintenhoitajan ammattitutkinto	516	98
					Golfkenttäimestarin erikoisammattitutkinto	13	8
	Muu luonnonvara- ja ympäristöalan koulutus		Golfkentänhoitajan ammattitutkinto	26	12		
			Maaseudun kehittäjän erikoisammattitutkinto	17	82		
			Muu tai tuntematon maa- ja metsätalousalan peruskoulutus	1	0		
			Puutarhatalous		Arboristin ammattitutkinto	9	44
					Floristimestarin erikoisammattitutkinto	9	100
					Floristin ammattitutkinto	168	96
			Puistomestarin erikoisammattitutkinto	2	0		
			Puistopuutarhurin ammattitutkinto	32	59		
			Puutarhuri, puutarhatalouden perustutkinto	1696	74		
		Viinintuotannon ammattitutkinto	3	67			

YHTEENSÄ		Viljelypuutarhurin ammattitutkinto	16	69
			11986	55
Luonnontieteiden ala	Tietojenkäsittely	Tieto- ja viestintäteknikan ammattitutkinto: tietojenkäsittelyn ammattitutkinto	261	12
		Tieto- ja viestintäteknikan erikoisammattitutkinto: tietojenkäsittelyn erikoisammattitutkinto	22	14
		Tieto- ja viestintäteknikan perustutkinto (ent. Datanomi, tietojenkäsittelyn perustutkinto)	5350	15
YHTEENSÄ			5633	15
Kulttuuriala	Käsi- ja taideteollisuus	Artesaani, käsi- ja taideteollisuusalan perustutkinto	5531	72
		Kaivertajan ammattitutkinto	1	100
		Kultasepän ammattitutkinto	23	74
		Käsityöntekijän ammattitutkinto	4	100
		Lasinpuhaltajakisällin ammattitutkinto	3	67
		Luonnontieteellisen alan konservoinnin ammattitutkinto	1	0
		Puusepän ammattitutkinto, käsi- ja taideteollisuusala	18	22
		Puusepänalan erikoisammattitutkinto, käsi- ja taideteollisuusala	8	13
		Puusepänalan erikoisammattitutkinto, prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka	6	17
		Restaurointikisällin ammattitutkinto	26	38
		Restaurointimestarin erikoisammattitutkinto	2	0
		Seppäkisällin ammattitutkinto	22	18
		Seppämestarin erikoisammattitutkinto	3	0
		Sisustusalan ammattitutkinto, käsi- ja taideteollisuusala	75	84
		Tekstiilialan ammattitutkinto, käsi- ja taideteollisuusala	1	100
		Vaatetusalan ammattitutkinto, käsi- ja taideteollisuusala	3	100
		Veneenrakentajan ammattitutkinto, käsi- ja taideteollisuusala	1	0
		Verhoilijamestarin erikoisammattitutkinto	2	100
		Verhoilijan ammattitutkinto	23	65
	Musiikkiala	Musiikkialan perustutkinto: musiikin perustutkinto	1085	41
		Rytmimusiikkituotannon ammattitutkinto	9	11
	Teatteri ja tanssi	Sirkusalan perustutkinto	36	69
		Tanssialan perustutkinto: tanssija	133	83
		Teatterialan ammattitutkinto	160	64
	Viestintä ja informaatiotieteet	Audiovisuaalisen viestinnän ammattitutkinto: media-assistentin ammattitutkinto	464	47
		Audiovisuaalisen viestinnän erikoisammattitutkinto	27	56
		Audiovisuaalisen viestinnän perustutkinto	2980	56
		Kuvallisen ilmaisun perustutkinto	1155	75

		Tieto- ja kirjastopalveluiden ammattitutkinto	34	47
		Valokuvaajan ammattitutkinto	93	47
		Valokuvaajan erikoisammattitutkinto	5	40
		Viestintäalan perustutkinto	34	62
YHTEENSÄ			11968	64
Humanistinen ja kasvatusala	Kielitieteet	Asioimistulkin ammattitutkinto	39	67
		Viittomakielisen ohjauksen perustutkinto	174	95
	Muu humanistinen ja kasvatusalan koulutus	Romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinto	8	50
		Saamenkäsityökielisen ammattitutkinto	1	100
		Suntion ammattitutkinto	52	33
	Opetus- ja kasvatustyö	Koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjauksen erikoisammattitutkinto	24	88
		Koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjauksen ammattitutkinto	348	84
		Lapsi- ja perhetyön perustutkinto	1134	94
		Liikenneopettaja	22	45
	Vapaa-aika ja nuorisotyö	Lasten ja nuorten erityisohjaajan ammattitutkinto	270	83
		Nuoriso- ja vapaa-ajan ohjauksen perustutkinto: nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaaja	1729	67
YHTEENSÄ			3801	78

Liite 3. Rekisteriaineiston muuttujien selitykset

Vastemuuttuja

Selitettävänä muuttujana on nuoren opiskelun aloittaminen sukupuolelleen epätyypillisellä opintoalalla. Ala on määritelty epätyypilliseksi silloin, kun alan opiskelijoista yli 80% edustaa eri sukupuolta, kuin kyseessä olevan henkilön sukupuoli on.

Selittävät muuttujat

TAUSTATIEDOT

Ikä opintojen alkaessa

Opiskelijat on ryhmitelty neljään luokkaan iän mukaan. Tarkastelussa vertailuluokaksi määriteltiin nuorimmat, 17 ikävuoteen mennessä koulutusvalintansa tehneet. Toisen luokan muodostavat 17-18 vuotiaana, kolmannen 19-20 vuotiaana sekä viimeisen vertailuluokan 21-30 vuotiaana koulutuksissa aloittaneet.

Äidinkieli

Opiskelija on muunkielinen, kun äidinkieli kuuluu luokkaan muu kuin suomi, saame tai ruotsi. Opiskelija on ruotsinkielinen, kun äidinkieli on ruotsi.

PERHETAUSTA

Vanhemmilla vain perusasteen koulutus

Kummallakaan vanhemmalla ei ole perusasteen jälkeistä koulutusta.

Vähintään toisella vanhemmalla korkeakoulututkinto

Ainakin toisella vanhemmalla on vähintään ylempi korkeakoulututkinto.

Isän tulodesiili (standardoitu)

Muuttuja operationalisoitiin suoraan aineistosta vanhemman tilastovuoden tulodesiilin mukaisesti. Muuttuja standardoitiin (yhden yksikön muutos asteikolla vastaa yhtä keskihajontaa ja muuttuja keskitetään nolnaan), jotta vaikutuksen suuruusluokkaa voidaan verrata suoraan luokitteluasteikollisiin selittäjiin. Mallissa esitetään vain isän tulodesiili, äidin tulodesiili ei ollut merkitsevä.

Äidin/Isän koulutusala epätyypillinen

Epätyypilliseksi vanhemman koulutusvalinta määriteltiin silloin, kun opintoalan sukupuolisuhte on alle 20/80. Keskeinen poikkeama vanhempien aineistossa nuorten aineistoon nähden on siinä, että vanhempien koulutusrakenteessa ovat edustettuna kaikki koulutusasteet.

Isän menestyminen epätyypillisellä alalla

Muuttuja operationalisoitiin yhdysvaikutustekijänä, jossa on otettu huomioon isän epätyypillinen valinta sekä tulodesiili.

Äidin/Isän sosioekonominen asema tuntematon

Aineistossa 12,2 prosentilla nuorista puuttuu tieto isän sosioekonomisesta asemasta ja 6,2 prosentilla äideistä. Puuttuva tieto voi kytkeytyä joko vanhemman ennenaikaiseen menehtymiseen tai siihen, että tilastoaineisto ei tavoita ulkomaalaistaustaisen väestön vanhempien koulutusta tai työmarkkina-asemaa (muun kielisten äideistä 42 ja isistä 61 prosenttia puuttuvia).

ALUETEKIJÄT

Paikkakunnan työmarkkinoiden koko logaritmituna

Muuttuja kuvaa eri toimialojen yhteenlaskettua työpaikkojen summaa. Työmarkkinoiden koko logaritmoitiin, koska linkkifunktion kannalta työmarkkinoiden koko kannatti operationalisoida skaalautuvasti, ja koska absoluuttisen mittarin suhteen Helsingin seutukunnan painoarvo olisi ollut kohtuuttoman iso.

Paikkakuntatyyppi

Paikkakunnan elinkeinorakennetta tarkasteltiin indikaattoreilla, jotka kuvaavat ammatillisen toisen asteen koulutustarjontaan suoraan vaikuttavia (koulutustarjonta heijastaa suuressa määrin ennakoituja elinkeinoelämän tarpeita) miesvaltaisia toimialasektoreita.

Alkutuotantovaltaiset

Paikkakunnan alkutuotantovaltaisuus määriteltiin laskemalla yhteen tilastokeskuksen toimialaluokkien A ja B osuudet yhteen.

Teollisuuspaikkakunnat

Teollisuuden ja rakentamisen osuus toimialarakenteesta määriteltiin puolestaan luokkien C-F summana.

Jälkiteolliset paikkakunnat

Jälkiteollisuus määriteltiin laskemalla toimialaluokituksen luokat G-X yhteen.

Muuttanut koulutuspaikkakunnalle

Rekisteriaineistosta otettiin tieto asuinkunnasta ennen koulutuksen alkua ja koulutuksen alkaessa. Muuttaneita olivat ne, joilla kunta oli eri.

KOULUTUSTARJONTA

Tekniikan/ Soten osuus tarjonnasta (standardoitu)

Muuttuja kuvaa seutukuntatasolla ammatillisen toisen asteen koulutusalojen aloituspaikkojen suhteellisten osuuksien esiintyvyyden keskittymistä tai hajontaa niin kutsutulla Laakso-Taageperan indeksillä⁵⁴.

Liite 4. Logistinen regressio epätyypillisiin valintoihin yhteydessä olevista taustatekijöistä.

	Miesten epätyypillinen valinta (N=91621)			Naisten epätyypillinen valinta (N=81289)		
	Veto	Merkit-sevyys	Ristitulosuhde	Veto	Merkit-sevyys	Ristitulosuhde
TAUSTATIEDOT						
Ikä opintojen alkaessa						
16 tai alle (vertailuluokka)		***			***	
17-18	0,6	***	1,822	0,345	***	1,411
19-20	0,877	***	2,403	-0,142	**	0,867
Yli 21	1,034	***	2,812	-0,006		0,994
Äidinkieli						
Suomi (vertailuluokka)						
Ruotsi	-0,158	+	0,854	-0,243	**	0,784
Muu äidinkieli	0,342	***	1,408	-0,478	***	0,62
PERHETAUSTA						
Vanhemmilla vain perusasteen koulutus	-0,072		0,931	0,129	*	1,138
Vähintään toisella vanhemmalla korkeakoulututkinto	0,082		1,085	-0,249	***	0,78
Isän tulodesiili (standardoitu)	-0,035	+	0,965	-0,093	***	0,912
Äidin koulutusala epätyypillinen	-0,242	*	0,785	0,43	***	1,537
Isän koulutusala epätyypillinen	0,39	***	1,476	-0,173	*	0,841
Isä menestyminen epätyypillisellä alalla			1,132			
Äidin sosioekonominen asema tuntematon	0,048		1,049	-0,028		0,973
Isä sosioekonominen asema tuntematon	-0,166		0,847	0,069		1,071
ALUETEKIJÄT						
Paikkakunnan työmarkkinoiden koko logaritmitoimituna	0,211	***	1,235	-0,045		0,956

⁵⁴ Laakso, M. & Taagepera, R. (1979) "Effective" number of parties: a measure with application to West Europe. *Comparative political studies* 12(1), 3–27.

Paikkakuntatyyppi						
Alkutuotantovaltaiset (vertailuluokka)		*				
Teollisuuspaikkakunnat	-0,11	+	0,896	0,244	***	1,277
Jälkiteolliset paikkakunnat	-0,041		0,959	0,087		1,091
Muuttanut koulutuspaikkakunnalle	0,312	***	1,366	0,052		1,053
KOULUTUSTARJONTA						
Tekniikan osuus tarjonnasta (standardoitu)	-0,004		0,996	0,085	***	1,089
Soten osuus tarjonnasta (standardoitu)	0,06	***	1,062	-0,075	***	0,927
Constant	-4,568	***	0,01	-2,684	***	0,068
Nagelkerken R ²	0,036			0,011		
Merkitsevyydet: + ~0,1; * <0,05; **<0,01; ***<0,001						

Liite 5. Logistinen regressio harrastusten yhteydestä koulutusvalintoihin

Mies- ja naisvaltaisia aloja (yli 80 %) verrataan integroituneisiin aloihin (21–79 %). Miesten ja naisten tulokset eivät ole logistisen regressioon menetelmällisten rajoitusten vuoksi vertailukelpoisia keskenään.

Epätyyppilliset valinnat	Miesten koulutusvalinnat (N*=10328)			Naisten koulutusvalinnat (N*=8855)		
	Epätyyppillinen (naisvaltainen) N*=699			Epätyyppillinen (miesvaltainen) N*=867		
	Veto	Merkitsevyys	Vetosuhde	Veto	Merkitsevyys	Vetosuhde
Vakio	-1,08	***		-1,5	***	
Harrastat musiikkia, esimerkiksi laulat tai soitat jotain soitinta	-0,24	**	0,79	-0,36	***	0,7
Harrastat liikuntaa tai urheilua kaveriporukalla tai jossain urheiluseurassa	-0,09		0,91	0,07		1,08
Harrastat liikuntaa tai urheilua itsenäisesti	0,16	+	1,17	-0,13		0,88
Kirjoitat, esimerkiksi tarinoita ja blogeja	-0,06		0,94	-0,14		0,87
Piirrä, maalaat tai harrastat jotain muuta kuvataidetta (myös tietokoneella)	0,28	*	1,32	0,1		1,1
Olet mukana seurakuntatoiminnassa	-0,12		0,88	0,07		1,07
Valokuvaat tai videokuvaat	0,22	+	1,25	-0,04		0,96
Ompelet, neulot tai virkkaat	0,67	*	1,95	0,19		1,21
Rakentelet, huollat, nikkaroit tai tuunaat	-0,01		0,99	1,28	***	3,6
Näyttelet tai olet muuten teatteritoiminnassa	0,01		1,01	0,33		1,39
Harrastat tanssia, esimerkiksi hip-hop ja baletti	-0,41		0,66	0,26	+	1,3
Käyt elokuvissa, teatterissa, konserteissa tai taidenäyttelyissä	-0,22	*	0,81	-0,47	***	0,62
Luet kirjoja huviksesi (muuta kuin koulukirjoja)	0,26	*	1,29	-0,23	*	0,8
Pelaat pelejä tietokoneella, älypuhelimella tai pelikonsolilla	-0,13		0,88	0,48	***	1,61
Pelaat lauta- tai roolipelejä tai larppaat	0,17		1,19	-0,15		0,86
Teet järjestö- tai vapaaehtoistyötä	0,3		1,35	0,11		1,12

Tyypilliset valinnat	Tyypillinen (miesvaltainen) N*=7433		Tyypillinen (naisvaltainen) N*=4434		
Vakio	1,22	***		0,17	**
Harrastat musiikkia, esimerkiksi laulat tai soitat jotain soitinta	-0,41	***	0,66	0,07	1,07
Harrastat liikuntaa tai urheilua kaveriporukalla tai jossain urheiluseurassa	-0,07		0,94	0,18	***
Harrastat liikuntaa tai urheilua itsenäisesti	-0,16	**	0,85	0,18	***
Kirjoitat, esimerkiksi tarinoita ja blogeja	-0,42	***	0,66	-0,07	0,93
Piirrä, maalaat tai harrastat jotain muuta kuvataidetta (myös tietokoneella)	-0,14	+	0,87	-0,11	+
Olet mukana seurakuntatoiminnassa	-0,05		0,95	0,28	**
Valokuvaat tai videokuvaat	-0,14	+	0,87	-0,07	0,93
Ompelit, neulot tai virkkaat	0,23		1,26	0,55	***
Rakentelet, huollat, nikkaroit tai tuunaat	0,96	***	2,62	-0,02	0,98
Näyttelet tai olet muuten teatteritoiminnassa	-0,07		0,94	-0,38	*
Harrastat tanssia, esimerkiksi hip-hop ja baletti	0,26		1,29	0,1	1,1
Käyt elokuvissa, teatterissa, konserteissa tai taidenäyttelyissä	-0,5	***	0,61	-0,18	***
Luet kirjoja huviksesi (muuta kuin koulukirjoja)	-0,58	***	0,56	-0,01	0,99
Pelaat pelejä tietokoneella, älypuhelimella tai pelikonsolilla	0,21	***	1,24	-0,14	**
Pelaat lauta- tai roolipelejä tai larppaat	-0,13		0,88	0,21	**
Teet järjestö- tai vapaaehtoistyötä	-0,18		0,84	-0,18	0,84
Nagelkerke R ²	0,089			0,046	

Merkitsevyudet: + ~0,1; * <0,05; **<0,01; ***<0,001

* Painottamattomien havaintojen määrä

TIETOKAYTTOON.FI

